

XII JORNADES D'ESTUDIS LOCALS DE SÓLLER I FORNALUTX

Fotografia de portada: Francesc Pérez Ferrer. Arxiu família Pérez Pastor

XII JORNADES D'ESTUDIS LOCALS DE SÓLLER I FORNALUTX

Edita: Ajuntament de Sóller i Ajuntament de Fornalutx

© dels autors, 2018

Col·labora: Estanc de Plaça

Impressió i disseny: Gràfiques Rubines, Binissalem

Dipòsit legal: PM 615-2018

El present volum recull les comunicacions presentades a les XII Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx, celebrades a Fornalutx els dies 3 i 4 de novembre de 2017. Comitè científic a càrrec del Grup de Recerca i Estudis Sollerics (GRES): Aina Mora Vives, Dr. Antoni Quetglas Cifre, Antoni Frau Mayol, Carolina Constantino de la Peña, Cristina Fiol París, Dr. Francesc Lladó Rotger, Irene Cabrer González, Jaume Albertí Sastre, Jaume Deyà Miró, Josep A. Morell González, Josep Sunyer Ribas, Dr. Manel Calvo Trias, Pere Crespi Isern, Pere Frontera Alemany i Plàcid Pérez Pastor

Índex

Presentacions

Jaume Servera Servera. Batle de l'Ajuntament de Sóller [Pàgina 13](#)

Antoni Aguiló Amengual. Batle de l'Ajuntament de Fornalutx [Pàgina 15](#)

Ponència

Un cop d'ull a la vila de Sóller a la Baixa Edat Mitjana (s. XIII-XIV) [Pàgina 19](#)

Plàcid Pérez Pastor

Societat, cultura i art

L'investigador Francesc Pérez i Ferrer [Pàgina 39](#)

Grup de Reserca i Estudis Sollerics (GRES)

Joan Kiddell Monroe, una il·lustradora i escriptora a la Vall de Sóller [Pàgina 41](#)

Carles Constantino Mas i Carol Constantino de la Peña

Joan Trias Castell (1916-1998), semblança d'un genial tècnic i naturalista sollerí [Pàgina 47](#)

Lluc García Socías

Aproximació a la vida i obra de Miquel Antoni Castanyer Mayol (1914-1985) [Pàgina 61](#)

Josep A. Morell González i Antoni Nigorra Matamales

Lluís Castaldo: pintura i ceràmica [Pàgina 75](#)

Josep Bauzá Pizà

Xumet, llinatge nombre setze [Pàgina 85](#)

Joan Antoni Estades de Moncaira i Bisbal

“Un sollerí”: una llegenda de redempció [Pàgina 91](#)

Tomàs Vibot Railakari

Anàlisi i georeferenciació de la contracció *ca[sa]* en la toponímia no urbana de Sóller [Pàgina 99](#)

Maria del Mar Umbert Seguí

Notícies relacionades amb Sóller i Fornalutx a les actes de la Junta Provincial de Primer

Ensenyament de Balears (1937-1950) [Pàgina 117](#)

de Antoni Aulí Ginard (AMEIB) i Joan Pons Julià (AMEIB)

A Cottage in Majorca by Lady Sheppard [Pàgina 129](#)

Aina Mora Vives

Geografia, medi ambient i territori

Evolució de la precipitació diària a les estacions de Sóller i el Port de 1960 a 2000 [Pàgina 145](#)

Joan Rosselló Geli i Maria Cortès

Història

Resultats de la intervenció al Puig d'en Canals (2017) [Pàgina 155](#)

Faume Deyà Miró

La cova de s'Alova. Noves dades pel seu estudi [Pàgina 167](#)

Faume Deyà Miró

El rei Jaume I a Sóller i les desventures que varen haver de suportar els sarraïns espargits per les muntanyes de Sóller i Almallutx [Pàgina 177](#)

Lluís Castaldo Paris

Malnoms del cadastre de Sóller de 1578 [Pàgina 191](#)

Pere Frontera Alemany

Contraban i altres actuacions dels carabiners de Sóller [Pàgina 217](#)

Celso Calviño Andreu

Epistolari del procés d'edició de *La Historia de la Espugnación de Sóller* de Joaquim

Maria Bover, [Pàgina 229](#)

Pau Tomàs Ramis

Els inicis del moviment ecologista a Sóller: la lluita contra la cantera del Forn des Guix (1975-1985) [Pàgina 251](#)

Antoni Quetglas Cifre

Patrimoni

L'oratori de La Sang de l'Hospital de Sóller [Pàgina 271](#)

Josep A. Morell González

Presentacions

Jaume Servera Servera

*Batle de l'Ajuntament de Sóller
Sóller, abril de 2018*

Benvolgut lector,

Enguany fa dotze anys que els Ajuntaments de Sóller i Fornalutx editen i presenten les actes de les comunicacions llegides durant les Jornades d'Estudis Locals. Any rere any, podem constatar com aquest esdeveniment cultural i científic reuneix a un bon nombre d'investigadors i curiosos de la història, el patrimoni i la cultura de la nostra Vall. Les Jornades s'han convertit, per mèrit propi, en un referent cultural tant a nivell local com insular.

Novament, com en els anys precedents, no puc deixar d'expressar la meva satisfacció pel volum que teniu a les vostres mans, com una mostra de la feina ben feta i coordinada de molta gent: corporacions municipals, investigadors i ciutadans particulars.

I finalment, m'agradaria concloure agraint la tasca de totes les persones implicades en que aquest acte i la seva publicació siguin possibles. Volem expressar la nostra gratitud doncs als membres del Grup de Recerca i Estudis Sollerics (GRES), al personal de la Regidoria de Cultura i de l'Arxiu Municipal, a l'Ajuntament de Fornalutx, i com no, a totes les persones que presentaren comunicacions i a les que assistiren com a públic. No ens podem oblidar tampoc del suport econòmic de l'Estanc de plaça A tots, moltes gràcies.

Antoni Aguiló Amengual

*Batle de l'Ajuntament de Fornalutx
Fornalutx, abril de 2018*

Novament, i ja en van dotze, tenim el plaer de presentar un nou volum de les Jornades d'Estudis Locals, que publicam conjuntament amb l'Ajuntament de Sóller.

Aquest esdeveniment cultural és un molt bon exemple de cooperació entre dos municipis germans que tenen una història, un patrimoni i un paisatge comú, únic i privilegiat.

Com a batle de Fornalutx, vull donar l'enhorabona a tots els comunicants i organitzadors que han fet possible tenir en les nostres mans aquest llibre.

L'èxit, tant de participació com la qualitat dels articles presentats ens animen a seguir donant suport a aquest esdeveniment cultural.

Per finalitzar, només em queda donar les gràcies a tots els qui fan possible les jornades: comunicants, oients, GRES i Ajuntament de Sóller.

Ponència

Plàcid Pérez i Pastor

Un cop d'ull a la vall de Sóller a la Baixa Edat Mitjana (s. XIII-XIV)

El període de dominació musulmana de les Illes ha estat tradicionalment una de les èpoques més desconegudes i voluntàriament ignorades pels investigadors. Es lamentava en el segle XIX l'historiador Rullan i Mir al pròleg de la *Historia de Sóller que la ojeriza que los cristianos tuvieron siempre a los sectarios de Mahoma, y a cuanto creían pertenecerles, hasta empeñarse, si posible fuera, en borrar la memoria de tan implacables enemigos, nos ha privado hasta de los vestigios que de otras dominaciones habían respetado los tiempos*.¹ Confessa mossèn Rullan que la ignorància i el menyspreu que sentien els seus contemporanis per tot allò que feia olor de civilització musulmana l'impossibilità de proporcionar *noticias más remotas* sobre la vall de Sóller, tal com ell pretenia.

Hauran de ser, idò, els investigadors de finals del segle XX, els qui comencin a aportar vestigis sobre l'origen àrab de la vila de Sóller. Uns rastres que venen, bàsicament, de la mà de J. Coll, especialista en ceràmica i arqueologia, i dels seus col·laboradors. La síntesi dels seus treballs, des de la prehistòria fins a l'època musulmana, fou publicada l'any 2006.²

Quan el GRES em va encomanar la ponència de les XII Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx, em va semblar una bona ocasió per re-emprendre la tasca de situar la vall de Sóller en l'espai geogràfic i cronològic andalusí d'abans de la conquesta. Aquest context em permetria incorporar les informacions documentals i les tècniques d'investigació que alguns historiadors com Miquel Barceló, Mª Antònia Carbonero, Ricard Soto o jo mateix havien aportat els darrers anys. També em possibilitaria d'establir algunes comparacions amb altres indrets d'al-Àndalus.

És així que, a partir de l'aplicació del protocol d'investigació dels espais irrigats desenvolupat pel Departament d'Història Medieval de la Universitat Autònoma de Barcelona,³ de les darreres troballes arqueològiques de Jaume Coll i Jaume Deyà,⁴ de l'estudi toponímic de la vall i de l'anàlisi de la documentació arxivística de la post-conquesta, he pogut extreure algunes conclusions relatives al poblament de la vall i vila de Sóller en època andalusí, així com de les modificacions que experimentaren durant els primers segles de domini feudal. Exposaré les conclusions en aquest paper, tot reconeixent que no són definitives sinó que hauran de ser sotmeses a revisió sempre que comparegui nova informació documental o arqueològica rellevant.

1.- RULLAN MIR, J.: *Historia de Sóller, en sus relaciones con la general de Mallorca*, Palma: Imprenta de Felipe Guasp y Vicens, 1876, 2 toms. Tom I: 2.

2.- COLL CONESA, J.: *Història de Sóller. De la prehistòria a l'època musulmana*, Muro: Ajuntament de Sóller, 2006, 608 pàg.

3.- No és aquest el lloc indicat per enumerar la nombrosa bibliografia que ha generat el tema. A manera d'exemple, cal destacar els treballs següents: BARCELÓ, M. et alii: *Arqueología medieval. En las afueras del 'medievalismo'*, Barcelona: Ed. Crítica, 1988, 285 pàg.; BARCELÓ, M.; KIRCHNER, H.; NAVARRO, C.: *El agua que no duerme. Fundamentos de la arqueología hidráulica andalusí*, Granada, 1996, 125 pàg.; KIRCHNER, H.: *La construcción de l'espai pagès a Mayurqa: les valls de Bunyola, Orient, Coanegra i Alaró*, Palma, 1997, 370 pàg.; KIRCHNER, H.: "La reconstrucció del disseny original dels espais irrigats andalusins i de les modificacions posteriors. Exemples d'Eivissa", *Estudiar i gestionar el paisatge històric medieval. Territori i societat a l'Edat Mitjana. Història, arqueologia, documentació*, IV, 2007, p. 11-38; BALLESTEROS, P. et alii: "Por una arqueología agraria de las sociedades medievals hispánicas. Propuesta de un protocolo de investigación", *Por una arqueología agraria. Perspectivas de investigación sobre espacios de cultivo en las sociedades medievales hispánicas*, Oxford, BAR Series 2062, 2010, 188-189; VV. AA.: *Hidráulica agraria y sociedad feudal. Prácticas, técnicas, espacios*, València: PUV, 2012, 285 pàg.

4.- COLL CONESA, J.: *Història de Sóller. De la prehistòria...*; DEYÀ MIRÓ, J.: "Noves aportacions a l'arqueologia sollerica", *V Jornades d'Estudis Locals a Sóller*, 2011, p. 135-150.

1 La conquesta catalana de Mallorca de l'any 1229 com a fita històrica.

La conquesta es projecta, inicialment, com una campanya privada, però acaba essent una creuada de la cristiandat contra els musulmans. Per tant, és una empresa que compta amb el vistiplau de les altes instàncies eclesiàstiques. El Papa envia el seu delegat apostòlic perquè prediqui la creuada per a la conquesta de Mallorca. Finalment, acaba formant part de l'expedició tot un seguit de personatges de tota mena. Una vegada transformada en creuada, l'empresa comandada per Jaume I està oberta a tota la cristiandat i no només al nucli promotor inicial, que estava constituït pels nobles catalans, tant laics com eclesiàstics. En darrer terme, hi intervé la noblesa i la prelatura eclesiàstica, les ordes religioses i militars, la comunitat jueva, la cavalleria de les viles i ciutats més importants de la Corona catalano-aragonesa i cavallers, escuders i peons a títol individual. Es tracta d'un grup heterogeni de persones que tenen en comú interessos polítics, econòmics i religiosos, i una certa relació social de tipus feudo-vassallàtic.

La campanya comença amb la sortida de la flota catalanoaragonesa des de Salou a principis de setembre. Després de tres mesos de setge, la host aconsegueix entrar a *Medina Mayûrqa* el 31 de desembre del 1229. La presa de la ciutat es fa a sang i ferro, però això no implica que la resta de l'illa caigui a mans cristianes. Més bé al contrari, les escaramusses continuen els anys següents. Al llarg del 1231 i 1232 són sotmesos els darreres reductes de resistència dels musulmans que s'havien fet forts als cims de les muntanyes d'Artà i de la Serra de Tramuntana.⁵ El rei ja no era a l'illa, puix que havia deixat la responsabilitat de concloure l'expugnació als cavallers Bernat de Santa Eugènia i Pere Maça. Tot i això, alguns episodis es prolonguen al manco fins l'any 1234. En aquesta data, encara se pagaven recompenses en concepte de perseguir “moragots muntanyesos” fugitius, que devien estar amagats.⁶

Sembla que hi hagué tres tipus de solució per als vençuts⁷: una part dels dirigents almohades, constituïda per l'elit dominant, aconseguí un salconduit reial per exiliar-se a Menorca o al nord d'Àfrica; una altra part molt reduïda aconseguí la llibertat per capitulació, tot i que la simple conversió al cristianisme i el bateig no comportaren l'alliberament automàtic dels andalusins mallorquins. La major part de la població fou esclavitzada i repartida individualment a mans dels cristians que havien conquerit l'illa. Aqueixa massa humana va ser venuda com a mercaderia, o bé utilitzada com a mà d'obra forçada a la pagesia, al servei domèstic o a l'artesanía locals, que fou la millor manera de rendibilitzar la captura. L'esclavatge comportà el desmembrament de les famílies musulmanes, el desarrelament i la impossibilitat de reproducció. En un espai de dues generacions, la població andalusina es veié abocada a la desaparició.⁸

Una vegada perpetrada la conquesta de Medina Mayûrqa, es duu a terme el repartiment⁹ entre els conqueridors dels béns mobles, immobles i semovents. Tots aquest béns es reparteixen de forma individualitzada: terres, molins, mesquites, banys, cases, banys, alqueries, rafals. Igualment es reparteix el bestiar i els esclaus. Com a conseqüència de la distribució dels béns immobles, es produeix la partició i la consegüent reparcel·lació del territori. Les antigues divisions territorials d'època musulmana tendeixen a desaparèixer. Les alqueries i rafals queden en mans dels conqueridors cristians els quals, per tal de posar-los en explotació, els estableixen a bocinets entre els colons repobladors que conraran la terra.¹⁰

5 BERNAT, M.; SERRA, J.: “Les coves on los moros estaven. Els darrers nuclis de resistència dels vençuts (1230-1242)”, *BSAL*, 57, Palma, 2001, p. 29-48.

6 PENYA, P. d'A: “Revelaciones curiosas”, *BSAL*, 6, Palma, 1986, p. 345.

7 Vegeu distintes opinions al respecte, entre d'altres, a: SANTAMARÍA ARÁNDEZ, A.: “Sobre la permanencia y condición de los musulmanes de Mallorca”, *Ejecutoria del reino de Mallorca*, Palma, 1990, p. 51-252; SOTO COMPANY, R.: “La situación dels andalusins (Musulmans i Batejats) a Mallorca després de la Conquesta Catalana de 1230”, *Mélanges de la Casa de Velázquez*, 30/1, 1994, p. 167-206.

8 JOVER, G.; MAS, A.; SOTO, R.: “Colonització feudal i esclavitud: Mallorca, 1229-1350”, *Recerques*, 52/53, València, 2006, p. 19-48.

9 Per a entendre els mecanismes de funcionament dels repartiments feudals: VV.AA.: *Repartiments a la Corona d'Aragó (Segles XII-XIII)*, València: PUV, 2007, 275 pàg.

10 SOTO COMPANY, R.: “Abans de les possessions. Les formes d'organització territorial a la Mallorca medieval”, *Les possessions mallorquines: passat i present*, Palma, 2012, p. 47-62

Tot plegat, allò que es produeix és una substitució de la comunitat andalusina musulmana, de base tribal i clànica, per una altra comunitat cristiana catalano-aragonesa, de base feudal. A la vegada, es produeixen nombroses transformacions en el sistema de producció agrícola i ramader i en el paisatge agrari, que donaran pas a allò que s'ha anomenat una ruptura agroecològica.¹¹

2 La societat andalusí de la pre-conquesta.

Anomenam “andalusins” aquells musulmans que vivien a Mallorca. Era una població composta per indígenes pre-islàmics islamitzats i arabitzats, immigrants àrabs, i berbers magrebins. Els immigrants eren gent procedent d'al-Àndalus que havien arribat a l'illa en diferents onades, des de l'any 902. En aquesta data, les Illes foren conquerides per Isam Al-Jawlani, amb el consentiment de l'emir Abd Allah, i incorporades a la potestat del califat omeia de Córdoba.¹² Les onades d'immigrants més conegudes són les dels almoràvits i els almohades, encara que aquests darrers només dominaren Mallorca poc més de 25 anys. Per tant, la religió dels andalusins era la musulmana, la seva llengua era l'àrab, i la seva organització social era de tipus tribal i clànic.¹³

La dificultat més rellevant a nivell històric és que no hi ha documentació escrita produïda pels andalusins. Hi ha alguns tractats d'agricultura, d'altres jurídic-religiosos, qualche llibre de viatges i alguna inscripció de ceràmica ornamental o numismàtica; però no hi ha un gruix documental com el que disposam per a l'època cristiana. D'aquí la importància de l'arqueologia, la toponímia i les escriptures feudals posteriors, a l'hora d'esbrinar com era la societat andalusina.

A partir de la interpretació d'aquest triple conjunt de fonts, i de l'anàlisi del Llibre del Repartiment del Rei en especial, s'ha pogut establir que les comunitats rurals andalusines d'abans de la conquesta estaven organitzades en poblaments a base d'alqueries i rafals.¹⁴ Les alqueries eren petites concentracions clàniques, de poques famílies, situades prop d'un punt d'abastiment d'aigua. Però, més que un lloc habitat, el terme alqueria designa un territori d'uns quants quilòmetres quadrats, amb un espai conreat de tan sols una o dues hectàrees d'extensió, on pot haver-hi més d'una zona de residència.¹⁵ L'extensió mitjana de les alqueries a Mallorca és de 83,72 ha, i la dels rafals de 49,02 ha.¹⁶ A la documentació feudal, les alqueries normalment apareixen associades als seus rafals. A vegades, en el Repartiment, tant les unes com les altres són assignats a un mateix tinent; però, el més corrent, és que siguin atorgats a emfiteutes diferents.¹⁷ No tenim una idea molt clara de la diferència entre unes i altres,¹⁸ tot i que s'ha apuntat que les alqueries tindrien un caràcter més agrícola, i els rafals més ramader.¹⁹ En qualsevol cas, el rafal seria una divisió de l'alqueria, un assentament de menor entitat i, en certa manera, dependent d'aquella. Entre les alqueries i rafals hi havia amples

11 JOVER, G.; SOTO, R.: “De la agricultura andalusí a la feudal: ¿Una ruptura agroecológica?. Mallorca 1230-1350”, *La construcción histórica del paisaje agrario en España y Cuba*, Saragossa, 2003, p. 25-52.

12 ROSSELLÓ BORDOY, G.: *L'Islam a les Illes Balears*, Palma: Ed. Daedalus, 1968, 151 pàg.

13 Mikel d'Epalza ha posat en dubte el caràcter tribal dels andalusins: EPALZA, M. de: “Precisiones sobre instituciones musulmanas de las Baleares”, *Les Illes Orientals d'al-Andalus i les seves relacions amb Sharq al-Andalus, Magrib i Europa cristiana (ss. VIII-XIII)*. V *Jornades d'Estudis Històrics Locals*, Palma, 1987, p. 73-88: 85. A la vegada, Eduardo Manzano ha qüestionat que la islamització de la població rural indígena fos completa a tots els territoris d'al-Àndalus: MANZANO MORENO, E.: “Regímenes agrarios en Al-Àndalus: una aproximación al medio rural”, *Aragón vive su historia. II Jornades de Cultura Islàmica, Madrid, 1990, p. 173-182: 177*.

14 POVEDA SÁNCHEZ, A.: “Mayurqa, un espacio agrario de alquerías y rahales”, *Estudis d'Història Econòmica*, 1992/1, Palma, p. 5-11.

15 SOTO COMPANY, R.: “L'organització agrícola de les noves terres a Mallorca i el paisatge rural”, *Jaume I. Commemoració del VIII centenari del naixement de Jaume I*, Vol. II, Barcelona, 2013, p. 457-483: 460.

16 POVEDA SÁNCHEZ, A.: “Introducción al estudio de la toponimia árabe-musulmana de Mayûrqa, según la documentación de los archivos de la Ciutat de Mallorca (1232-1276)”, *Auraq. Revista del Instituto Hispano Árabe de Cultura*, III, 1980, 75-101: 96.

17 SANTAMARÍA ARÁNDEZ, A.: *Ejecutoria...*: 363.

18 BARCELÓ, M.: “Vespres de feudals. La societat de Sharq al-Andalus just abans de la conquesta catalana”, *Estudi General*, 5-6, Girona, 1986, p. 237-249: 240.

19 BARCELÓ, M.: “Eren ramaders els rafals de Mayûrqa? Un exercici de simulació històrica”, *Les Illes Orientals d'al-Andalus i les seves relacions amb Sharq al-Andalus, Magrib i Europa cristiana (ss. VIII-XIII)*, V *Jornades d'Estudis Històrics Locals*, Palma, 1987, p. 115-122; EPALZA, M. de: “Precisiones sobre instituciones...”: 84.

espais intersticials, indefinits territorialment.²⁰ Aquests espais eren dedicats a pastures o a l'explotació del bosc i la garriga: abastiment de llenya, fusta i carbó, caça, recol·lecció de bolets, garballó, càrritx, fruits silvestres, plantes tintòries, medicinals, culinàries i aromàtiques, etc.²¹ Entre l'àrea de reguiu i la zona boscosa hi havia els espais destinats a l'agricultura de secà, bàsicament cereals i unes poques zones d'olivera.

Les alqueries no eren totes iguals, sinó que hi havia una certa gradació entre elles, en funció de la seva ubicació en relació al punt d'abastiment d'aigua. Aquelles que estaven més prop de l'ull de la font estaven en una millor disposició de negociació amb les altres alqueries, a l'hora de repartir l'aigua i gestionar-ne l'ús. Quan l'assentament havia assolit el grau de saturació demogràfica, es produïa una segmentació de la població: una part dels habitants abandonava el lloc de residència i en creava un altre, ja sigui a la part inferior del mateix sistema hidràulic, o a un altre punt d'abastiment d'aigua. En aquest cas, moltes vegades es produïa una reduplicació del nom de l'alqueria.

Malgrat la importància que tenien les alqueries andalusines de Mallorca, no existeix encara cap estudi arqueològic que permeti definir la seva estructura i característiques. El més semblant a una alqueria rural extensa podria estar constituïda per unitats domèstiques contigües agrupades o alineades, tal com les ha definit Sonia Gutiérrez.²² Estaria formada²³ per una sèrie de recintes de forma irregular, grollerament rectangulars, generalment tancats de paret i amb una sola obertura, sovint en ziga-zaga, que comunicava amb l'exterior. Cada recinte constituïa un pati tancat que servia per comunicar, il·luminar i ventilar totes les habitacions, i s'utilitzava també com a corral per al bestiar i l'aviram. Tot al voltant de dos o tres costats del pati es solien construir edificis de planta rectangular adossats a la paret de tancament. D'aquesta manera, els habitatges es podien anar ampliant a mesura que es feia necessari. Aqueixa distribució dóna lloc a unes estructures horitzontals adjacents, més amples que no fondes. Les parets serien de pedra en sec, arrebossades de calç a l'interior, tal com és de veure a les excavacions efectuades a Almallutx.²⁴ Les edificacions, generalment d'una sola planta, tenien la coberta de bigues de fusta recobertes de teula o bé de càrritx i argila.

Les alqueries i rafals, distribuïdes per tot el territori illenc, estaven comunicats per camins de bèstia estrets, tortuosos i empinats a la banda de la Serra.²⁵

Cada comunitat andalusina que s'emplaçava en el territori dissenyava des del principi un espai de reguiu per a l'alqueria, a partir d'un *qanat*,²⁶ de l'ull d'una font o d'una resclosa²⁷ construïda dins el torrent. El disseny, ben adaptat al relleu, contemplava el traçat de les síquies i de l'espai de conreu necessari per a l'abastiment de la població resident i del futur creixement poblacional. El càlcul es feia tenint en compte la disponibilitat d'aigua i la topografia del terreny. Eventualment, també preveu els molins que eren necessaris per a moldre el gra. Es creava, així, un espai de treball agrícola comunitari i uns serveis de molta que podien fer front tant a la demanda pròpia com a la de les alqueries que formaven part de la mateixa àrea d'influència. Les terres de conreu eren comunitàries, del grup que les conreava, ja que la propietat legal de la terra pertanyia a la *umma* o comunitat de creients, tal com és propi de les societats tributàries.²⁸ Només en uns pocs indrets propers a la Ciutat existien explotacions privades o de caire estatal, els *reals*.

20 BARCELÓ, M.: "Vespres de feudals...": 243.

21 FERRER MALLOL, Mª T.: "Emprius i béns comunals a l'edat mitjana", *Béns comunals als Països Catalans i a l'Europa contemporània. Sistemes Agraris, organització social i poder local als Països Catalans. (Primeres Jornades, Alguair, 30 març-1 abril 1995)*, 1996, p. 33-65.

22 GUTIÉRREZ LLORET, Sonia: "Gramàtica de la casa. Perspectivas de análisis arqueológico de los espacios domésticos medievales en la península Ibérica (siglos VII-XIII)", *Arqueología de la arquitectura*, 9, 2012, p. 139-164.

23 Per a la descripció de la casa rural andalusina seguim la narració que ofereix Antonio Orihuela: ORIHUELA, A.: "La casa andalusí: un recorrido a través de su evolución", *Artigrama*, 22, Zaragoza, 2007, p. 299-335.

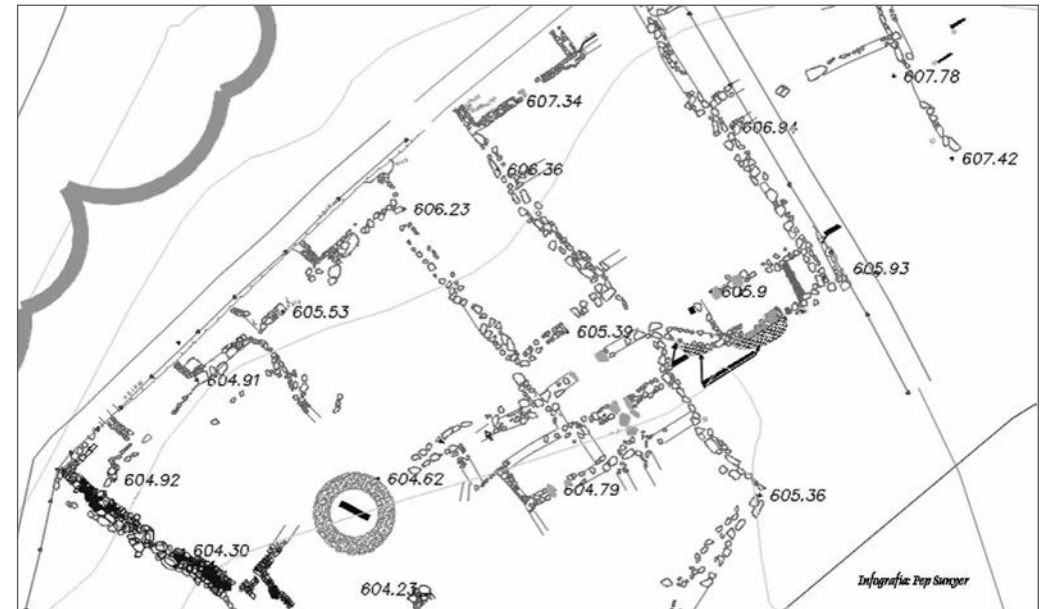
24 DEYÀ MIRO, J.: *Arqueologia i fonts escrites: Almallutx i el seu hinterland*, Memòria del Treball de Final de Màster, Palma, 2014, 162 pàg.

25 RULLAN MIR, J.: *Historia de Sóller en sus relaciones...*: Tom I: 55.

26 Pou excavat a la terra fins arribar al nivell freàtic. L'aigua captada en el pou mare és conduïda a la superfície exterior per gravetat mitjançant una mina. El canal subterrani pot tenir diversos pous d'aireig per facilitar la ventilació i la neteja: ROSSELLÓ BORDOY, G.: "Els qanat(s) a Mallorca: un avenç a l'estudi de les seves tècniques constructives", *Les aigües cerçades*, Palma: Institut d'Estudis Balearics, 1986, p. 47-52.

27 Paret, palissada o munt de pedrenys col·locat a través d'un riu, canal o altre corrent d'aigua, per a alçar el nivell d'aquesta i desviar-la del seu llit cap a un rec, molí, etc.; cast. *presa*, *azud* (Diccionari Alcover-Moll).

28 SOTO COMPANY, R.: "Quan Mallorca era Mayurqa", *L'Avenç*, 16, Barcelona, 1979, p. 25-33; 27.

Reconstrucció del poblament andalusí de l'alqueria d'Almallutx abans de la conquesta del 1229, segons les prospeccions dels arqueòlegs Jaume Deyà i Pablo Galera. Campanya 2013-2014.

Els sistemes hidràulics andalusins eren rígids i ben planificats, de tal manera que moltes de les infraestructures es continuen fent servir als nostres dies. És cert que algunes xarxes han desaparegut, i d'altres han estat ampliadades o modificades; però el traçat primitiu de la síquia i la situació dels molins en aquelles xarxes que s'han conservat són els mateixos que hi havia en època andalusina. Han sobreviscut a sequeres, inundacions, guerres i canvis polítics i econòmics, i per això se'ls ha qualificat com a ultra-estables.²⁹

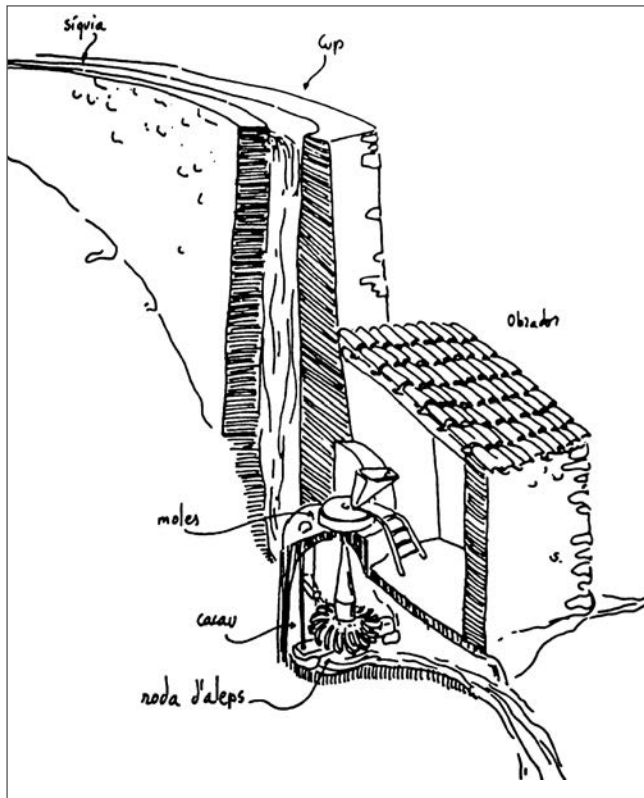
Els estudis de l'equip de Miquel Barceló, Helena Kirchner i els seus col·laboradors han permès establir un protocol d'investigació dels espais irrigats andalusins, amb la finalitat d'estudiar i definir els trets morfològics més rellevants de les alqueries andalusines. El procediment es fonamenta en la combinació d'informacions diverses procedents de la toponímia del lloc en qüestió, de la prospecció arqueològica, de la reconstrucció planimètrica i de l'anàlisi de la documentació escrita. Tot plegat permet identificar el recorregut de les línies d'aigua, l'emplaçament dels molins i la forma i superfície de conreu que constitueixen el disseny original. Igualment possibilita conèixer les successives ampliacions i modificacions introduïdes en el seu traçat al llarg dels segles següents. També permet imaginar la càrrega poblacional que podia suportar; és a dir, la mida del grup humà que el va construir i que en vivia.³⁰

Els andalusins intentaven no ocupar terres irrigades per a construir-hi habitatges. L'únic edifici construït en terres aprofitables com a reguiu és el que acollia els banys àrabs, degut a la gran quantitat d'aigua relativa que necessitaven. Com a resultat, tendien a construir els habitatges a una cota superior a la línia de circulació de l'aigua.

L'agricultura que practicaven els grups àrabs i berbers havia assimilat diferents tradicions agràries, tant la mediterrània com la mesopotàmica i l'índica. Per tant, incorporava els cereals, l'olivera i la vinya de tradició romana, a la vegada que la canya de sucre, el dàtil, l'arròs, el cotó, el cànem i el lli, per exemple. El

29 GLICK, T.: "El sentido arqueológico de las instituciones hidráulicas. Regadío bereber y regadío español", *Aragón vive su historia. II Jornadas de Cultura Islámica*, Madrid, 1990, p. 165-171.

30 BARCELÓ, M.: "El diseño de espacios irrigados en al-Ándalus: un enunciado de principios generales", *El agua en zonas áridas: arqueología e historia. I Coloquio de Historia y Medio Físico*, Almería, 1989, p. XV-XLVII; SOTO COMPANY, R.: "L'organització agrícola...": 462.

Esquema de molí d'aigua fariner, segons N. García Inyesta i G. Oliver Suñer (*Cases de molí. Aproximació a les construccions molineres a Mallorca*, Palma, 1989).

sins utilitzaven el molí hidràulic.

Tots els molins hidràulics de Mallorca (més de 200 segons les dades del Llibre del Repartiment del Rei)³⁵ són molins de cup i de roda horitzontal. La gran majoria són fariners, i només alguns dels situats en el pla de la Ciutat sembla que podrien haver estat tintorers o drapers. El molí de cup aprofita un desnivell del terreny per obtenir un salt d'aigua de la síquia (*cup*) que, degudament canalitzat, proporciona la força motriu suficient per moure la roda que farà girar la mola superior del molí. Tal com es pot veure en el dibuix adjunt, la pressió de l'aigua incideix obliquament sobre les pales de fusta (*àleps*) de la roda, que comença a girar en sentit horitzontal. La *sagetia* és una pala que permet estrangular més o manco el pas de la sortida d'aigua del cup, de manera que el moliner, des del seu obrador, podia controlar la major o menor velocitat de moltura. El moviment de gir es transmet a la mola superior mitjançant un eix vertical. La rotació d'una mola sobre l'altra permet la trituració del gra per fricció del cereal que es disposa entre les dues. Després de xocar contra els àleps, l'aigua cau dins una cavitat (*carcavà* o *cacaú*) des d'on és desguassada novament

31 CASTRO MARTÍNEZ, T. de: "La alimentación en la cronística almohade y nazarí: acerca del consumo del vino", *La Mediterrània, àrea de convergència de sistemes alimentaris (segles V-XVIII)*, XIV Jornades d'Estudis Històrics Locals, Palma, 1996, p. 591-614.

32 SOTO COMPANY, R.: "La vinya a Mallorca després de la conquesta catalana: un conreu de colonització feudal?", *Estudis d'història agrària*, 26, 2014, p. 115-132: 116.

33 SOTO COMPANY, R.: "L'organització agrícola...": 460.

34 GARCÍA SÁNCHEZ, E.: "Los cultivos de Al-Andalus i su influencia en la alimentación", *Aragón vive su historia. II Jornadas de Cultura Islámica*, Madrid, 1990, p. 183-192.

35 BARCELÓ, M.: "Els molins de Mayūrqa", *Les Illes Orientals d'al-Andalus i les seves relacions amb Sharq al-Andalus, Magrib i Europa cristiana (ss. VIII-XIII)*, V Jornades d'Estudis Històrics Locals, Palma, 1987, p. 253-262.

consum del vi, proscrit per l'Alcorà, no sempre es va practicar a al-Àndalus, ni amb la mateixa intensitat per tot arreu;³¹ a més, es consumia el raïm fresc, les panses, el most i el vi-nagre.³² Quant a les explotacions de regadiu, es pot parlar de conreus de subsistència en règim de policultiu que proporcionaven una alimentació molt variada als pagesos.³³ Les classes humils s'alimentaven amb cereals variats i llegums cuinats de diverses maneres, així com amb l'arròs, la carabassa, l'albergínia, la mongeta, el cogombre, els alls, els naps, les cols, les pastanagues, les bledes, els porros, etc. També hi havia una gran varietat de fruites: síndria, meló, dàtil, plàtan, cítrics, etc. Desenvoluparen, a la vegada, tècniques de conservació de fruites fresques, com les pomes i les magranes.³⁴

Els andalusins donen preferència al reg per sobre de la moltura. Per a ells, era més important regar la zona de conreu que no moldre el blat. A més dels molins manuals, per triturar els cereals a més gran escala els andalu-

si a la síquia principal passat el molí. Per tant, el molí hidràulic no consumeix aigua, sinó que tan sols utilitza la seva força motriu.³⁶

No totes les alqueries andalusines tenien molins. Com que els molins eren comunitaris -igual que les terres de conreu-, solien fer tornos per moldre.

Una altra labor important a tenir en compte era la ramaderia, que tenia un pes inqüestionable en l'economia de les alqueries. Fins i tot, tal vegada fos la producció majoritària d'alguns districtes del pla de l'Illa. Aquesta activitat, malauradament, no deixa restes arqueològiques fàcils d'identificar. Per tant, és molt difícil saber com eren les cabanes ramaderes, els sistemes d'estabulació del bestiar, el règim d'abonament dels camps, etc. Podem intuir que hi havia ramats mixtes d'ovelles i cabres destinades, bàsicament, al consum; així com vaques per a l'obtenció de la llet i els seus derivats. Bous, someres i ases eren utilitzats com a força de treball. Es tractaria d'explotacions de ramats domèstics, en règim semisalvatge, aprofitant pastures de garriga i d'aiguamoll. Les petites surgències naturals, o bé alguns pous, proporcionarien aigua al bestiar.³⁷ Les aus de corral i la caça del cérvol i el conill completarien la dieta d'origen animal.³⁸

Sembla que la població andalusina, al manco pel que fa a la forma d'organització camperola del procés de treball i de les relacions socials, era una societat de caire tribal i clànica majoritàriament berber. Estaven organitzats en grups familiars extensos, que incloïen no tan sols pares i fills, sinó també els altres parents col·laterals com oncles, cosins, nebots, etc. Practicava uns costums matrimonials endogàmics i aplicava un rigorós agnatisme que exclouïa les dones de la successió patrimonial i feia descendir tots els membres d'un avantpassat comú.³⁹ Les decisions que afectaven tots els membres de la tribu eren adoptades pels consells de vells (*shuyūkh*). Els consells eren constituïts pels homes més respectats de la tribu per llur saviesa, experiència o edat.⁴⁰

Pierre Guichard⁴¹ afirma que era una societat de pagesos, sense senyors extractors de renda ni aclaparadors de la terra. En ser una organització social de tipus tributari, els andalusins no pagaven impostos a cap senyor particular. L'únic que podia demandar rendes o taxes era l'Estat musulmà. Ben entès, però, que només podia sotmetre els seus súbdits a la *zakat*, o sigui al pagament de la desena part dels productes de la terra i del creixement del bestiar. Els impostos superiors a aquest delme eren il·legals. Això no vol dir que en el cas que els impostos legals fossin insuficients per assegurar el funcionament normal de l'Estat, -i en particular per fer front a les despeses militars- no es recaptàs una fiscalitat superior.⁴² Els andalusins no eren totalment autònoms respecte a l'Estat, però tenien una gran autonomia a l'hora d'orientar els conreus, les pràctiques i la producció agrícola i ramadera. D'aquí la seva capacitat per a establir les dimensions dels assentaments i les xarxes de reg, la selecció de les plantes, eines i tècniques agrícoles, així com l'opció pel tipus de bestiar.⁴³ Els beneficis excedentaris de l'agricultura i la ramaderia eren destinats al pagament dels

36 Per a les característiques formals dels molins i els elements individuals: CARBONERO GAMUNDÍ, Mª A.: *L'espai de l'aigua. Petita hidràulica tradicional a Mallorca*, Palma: Consell Insular, 1992, 358 pàg.

37 KIRCHNER, H.; SOTO, R.: "Les tècniques agràries andalusines i les transformacions posteriors a la conquesta catalana a les illes Balears", *Història de la Ciència a les Illes Balears*, Tom I, Palma, 2006, p. 101-152: 126.

38 BENITO IBORRA, M.: "Estudio preliminar de los hábitos alimenticios de origen animal de los moradores del poblado árabe de las Dunas de Guardamar (Alicante)", *II Congreso de Arqueología Medieval Española*, Madrid, 1987, p. 433-442.

39 BARCELÓ, M.: "Vespres de feudals...": 243; TRILLO SAN JOSÉ, C.: "¿Podemos saber cómo eran las alquerías por dentro? Un planteamiento sobre la organización económica y social en el ámbito rural de al-Ándalus", *Revista d'Història Medieval*, 12, València, 2001, p. 279-297: 289. El sistema de successió agnàtic és patrilineal; o sigui, que els drets successoris es transmeten per línia directa d'home en home, exclouent-ne les dones.

40 KIRCHNER, H.: "El paper polític i social dels vells a les Illes i regne de València en la Crònica de Jaume I", *Les Illes Orientals d'al-Andalus i les seves relacions amb Sharq al-Andalus, Magrib i Europa cristiana (ss. VIII-XIII)*, V Jornades d'Estudis Històrics Locals, Palma, 1987, p. 103-114; Barceló, M.: "Vespres de feudals...": 244.

41 GUICHARD, P.: *Al-Andalus. Estructura antropològica de una sociedad islámica en Occidente*, Barcelona: Barral editores, 1976, 620 pàg. Les teories de P. Guichard sobre la caracterització de la societat andalusina han estat posades en discussió els darrers anys, especialment per part d'Eduardo Manzano: MANZANO MORENO, E.: *Conquistadores, emires y califas. Los omeyas y la formación de al-Ándalus*. Barcelona: Ed. Crítica, 2006, 640 pàg.

42 GUICHARD, P.: "La société rurale valencienne à l'époque musulmane", *Estudis d'Història Agrària*, 3, Barcelona, 1979, p. 41-52; GUICHARD, P.: "La place de la dime ou zakat dans la fiscalité musulmane au moment de la conquête chrétienne", *El feudalisme, comptat i debatut. Formació i expansió del feudalisme català*, València, 2003, p. 349-360: 359.

43 SOTO COMPANY, R.: "L'organització agrícola...".

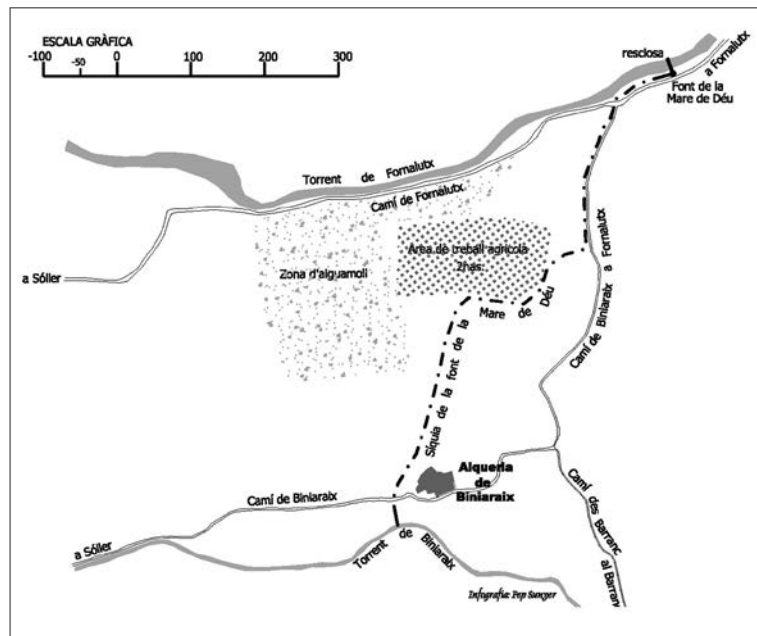
impostos legals, al comerç d'intercanvi i, tal vegada, al mercat comarcal. Era una societat autosuficient, poc avesada als intercanvis tot i que, a Ciutat, el comerç i la mercaderia estaven molt més desenvolupades.

3 Com era el poblament musulmà de la vall de Sóller?

Segons indica Jaume Coll,⁴⁴ basant-se en estudis toponímics, la població medieval d'època andalusina de la vall de Sóller estava constituïda per grups clànics berbers i d'altres de població residual indígena, amb poca incidència de tribus d'origen àrab. L'extensió superficial del districte de *Shūlyar* no sobrepassaria les 4.600 ha, de les quals tan sols unes 1.088 ha de terreny podrien ser aprofitades pel conreu. La resta del territori quedaria com erms, pastures o zona forestal de caràcter comunal.

La vall de Sóller estava poblada per una vintena llarga d'alqueries i rafals repartides per tota la vall, la majoria de les quals són avui possessions de muntanya o petites agrupacions rurals. Citades pel nom actual a partir del Port, més o

manco en circumval·lació cap a l'est, serien: Sa Figuera, Es Puig, Bàltx, Moncaira, Bini, Montnàber, Es Clot, Binirrossí, s'Alqueria, Fornalutx, Binibassí, Son Torrella, L'Ofre, Es Barranc, Biniraix, s'Alqueria del Comte, Sóller d'Enllà, Sóller d'Ençà, Can Repec Vell, Montreial, Castelló, Alconàsser i Es Rafal. Probablement n'hi havia més, però aquestes són les que han estat localitzades amb una certa seguretat. A més, s'han trobat nombrosos jaciments amb gran abundància de ceràmica, que indicarien llocs d'ocupació temporal o bé localitats de refugi en el moment de la conquesta catalano-aragonesa.⁴⁵ Les alqueries més importants eren les de Biniraix, Fornalutx i les dues de Sóller.

Plànol teòric de l'alqueria andalusina de Biniraix, del seu sistema hidràulic i de la xarxa viària.

3.1 Biniraix

L'alqueria de Biniraix⁴⁶ disposava ja d'un nucli urbà més o manco compacte, que coincideix en part amb la població actual. Hi havia una tafona (*trullium sarracenicum*). Disposava també d'una xarxa hidràulica regada per la font de la Mare de Déu, que captava l'aigua del torrent de Fornalutx. L'àrea de treball agrícola estava situada a uns 300 m del lloc de residència. Estava limitada per la cota de la captació o resclosa, el

44 COLL CONESA, J.: *Història de Sóller. De la prehistòria...*: 281.

45 COLL CONESA, J.: *Història de Sóller. De la prehistòria...*: 254 i ss.

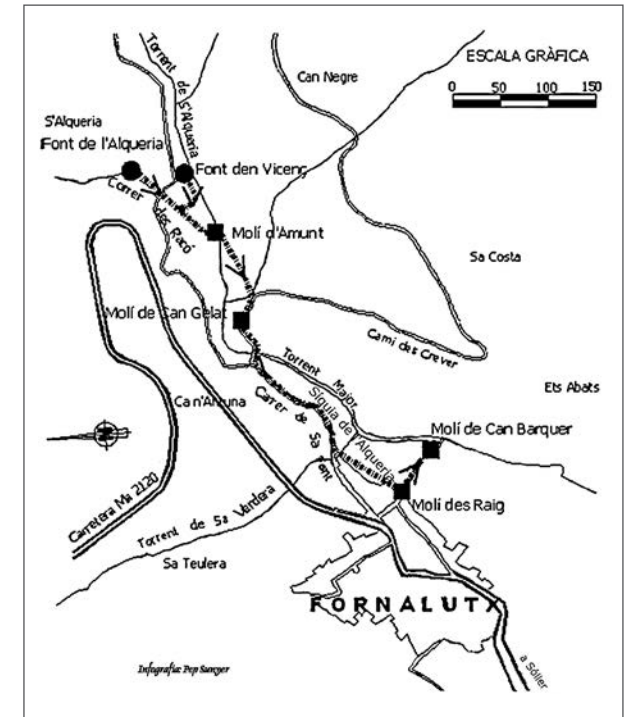
46 PÉREZ PASTOR, P.: "Els orígens feudals de l'alqueria de Biniraix (Sóller)", *VIII Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx*, 2014, p. 291-317.

límit de rigidesa definit per la síquia principal, i les terres inundades que envoltaven el torrent de Fornalutx. Abastava un perímetre inferior a les 2 ha i ocupava un sol vessant en direcció nord-est-sudoest, terrassat en marjades de poca alçada. Les marjades estaven ben adossades al terreny, seguint les corbes de nivell. Ocupant les zones més baixes, hi devia haver una plana d'inundació d'aiguamolls més o menys insalubres fins arribar al torrent. En aquest aiguamoll devia pasturar el bestiar boví, cavall o mular en règim domèstic i estat semisalvatge. No hi havia cap molí sobre la síquia. El més proper era el del Mas del Noguer, actualment can Queixal (Fielato), que rodava amb l'aigua que agafava d'una fonteta i una resclosa situades dins el torrent de Fornalutx.⁴⁷ Encara que actualment aquest mas està dins el terme municipal de Fornalutx, en època andalusí el molí devia ser comú entre les alqueries de Biniraix i Binibassí, que probablement compartien els torns de moltura.

3.2 Fornalutx

A l'alqueria de Fornalutx⁴⁸ ja estava canalitzada l'aigua de la font Major o de s'Alqueria, mitjançant la síquia corresponent. En el seu traçat hi estaven associats els molins de roda horitzontal de Can Gelat i de Can Barquer. El molí d'Amunt és un afegit del segle XVI, i el d'Es Raig és una altra intrusió del segle XVII. El lloc de residència andalusí es trobava per damunt la línia de rigidesa del sistema hidràulic de la font de s'Alqueria. Devia estar sobre el turó que s'enfila des de la plaça d'Espanya cap a l'església i el carrer de Sant Sebastià, coincidint amb una part de la vila actual. Hi havia una mesquita prop del temple,⁴⁹ que està més o menys localitzada però que és difícil d'emplaçar exactament amb la documentació disponible.

Ben a prop hi havia també un cementiri i un petit nucli de carrers i cases amb jardí o corral posterior. L'àrea d'ocupació urbana i el volum de població ens són, de moment, desconeguts. Una horta comunal en fons de vall, delimitada per la síquia i el torrent, limitava l'espai de treball agrícola andalusí. Hi havia també un pont sobre el torrent. Tot plegat, l'alqueria de Fornalutx adquirí l'aparença de "vila" als ulls dels feudals.⁵⁰

El sistema hidràulic de l'alqueria de Fornalutx només disposava de dos molins en època andalusina.

3.3 Sóller

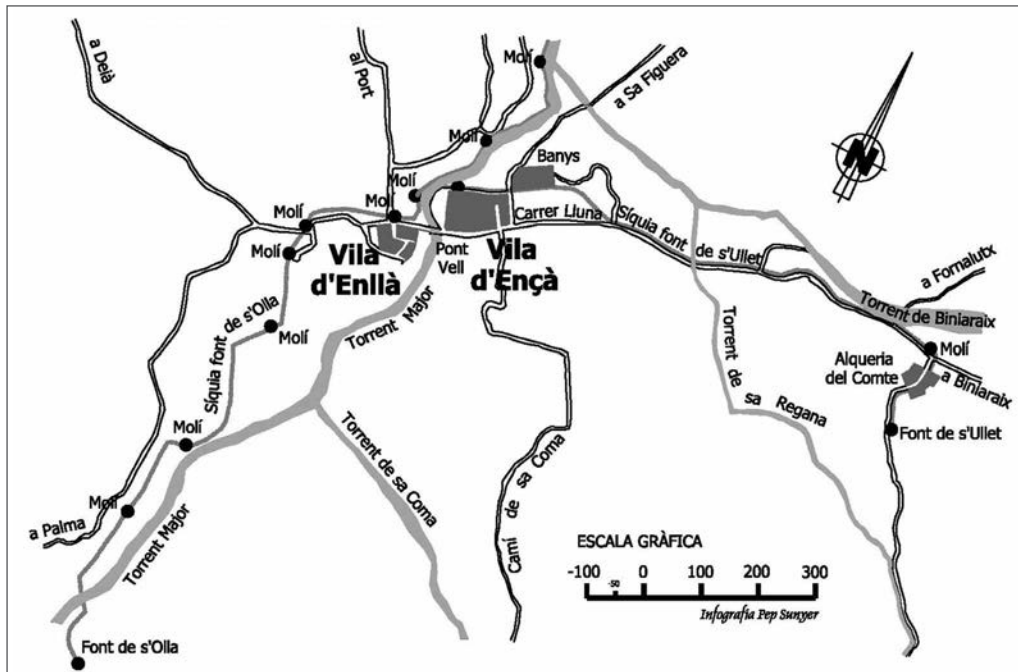
A criteri de l'historiador mossèn Josep Rullan, *el rectángulo formado por las actuales calles de Isabel II, San Jaime, Batach, General Mola y Jesús encerraba el recinto urbano que debía existir ya en época de los*

47 PÉREZ PASTOR, P.: "Els molins hidràulics de la vall de Fornalutx (Mallorca)", *V Jornades d'Estudis Locals a Sóller*, 2011, p. 311-354.

48 PÉREZ PASTOR, P.: "Els molins hidràulics...": 337.

49 SOTO COMPANY, R.: "Mesquites urbanes y mesquites rurals a Mayurqa", *BSAL*, 37, Palma, 1979, 113-135; PÉREZ PASTOR, P.: "Les mesquites i els banys de la vila de Sóller", *BSAL*, 47, 1991, 29-60.

50 A algunes alqueries se les anomena indistintament com a 'vila' o com a 'alqueria'; i això indicaria que eren nuclis de població concentrada semblants a les viles. SANTAMARÍA ARÁNDEZ, A.: *Ejecutoria...*: 364.

Les alqueries de Sóller d'Ençà i Sóller d'Enllà i les xarxes hidràuliques i viàries. Hipòtesi de l'autor.

àrabs. Segons ell, aquest seria el nucli primitiu, que s'anà ampliant a mesura que l'augment de població ho reclamà.⁵¹

Cal advertir, però, sobre l'existència d'alguns indicis que posen en entredit la hipòtesi del mossèn. Així, l'obertura del carrer de Bàltx està documentada l'any 1314,⁵² la de l'Hospital, el 1319,⁵³ i la de Sant Bartomeu el 1340, tot ells per iniciativa particular. Abans d'aquestes dates, els espais que ocupen aquestes vies eren terres de conreu. Endemés, el 1325, els senyors de la baronia del Comte d'Empúries i els jurats de la vila arriben a un acord per tal que la plaça de Sóller -avui de la Constitució- passi a ser d'ús públic. El conveni ve a significar que aquesta àgora abans no existia com a tal.⁵⁴ L'any 1328 es construeix el pont Nou,⁵⁵ la qual cosa facilita l'obertura de la via homònima consecutiva, així com el carrer d'en Canals, que prèviament tampoc no hi eren. Endemés, els carrers de Sant Jaume, de Sant Joan, d'en Batac, de N^a Sra. de Bonany, i probablement els carrers d'en Serra, del Vicari Pastor i del Pont,⁵⁶ semblen adaptar-se més a les característiques definides a les Ordinacions de Jaume II, l'any 1300,⁵⁷ per les seves mides regulars⁵⁸ i llur disseny rectilini, que no a al traçat irregular i sinuós típic de la xarxa viària andalusina.

En canvi, durant la dominació musulmana hi havia dues vies públiques que actualment han desaparegut

51 RULLAN MIR, J.: *Historia de Sóller en sus relaciones...*, tom II: 163.

52 PÉREZ PASTOR, P.: "Les mesquites i els banys...": 44.

53 PÉREZ PASTOR, P.: "Una iniciativa urbanística en el segle XIV: l'obertura del carrer de l'Hospital (Sóller, 1319-1338)", *BSAL*, 49, Palma, 1993, p. 101-118.

54 AMS. Pergamí n° 5005, Idus agost 1325 (13/08/1325).

55 PÉREZ PASTOR, P.: "El pont Nou del carrer Nou (Sóller - Mallorca)", *III Jornades d'Estudis Locals a Sóller, Sóller*, 2009, p. 343-361.

56 El carrer del Pont, desaparegut i englobat en el conjunt de la plaça de la Constitució quan es va cobrir el torrent Major, unia el pont Vell amb el carrer del Vicari Pastor (La Rosa).

57 Contràriament al que vaig afirmar en una altra ocasió (PÉREZ PASTOR, P.: "Una iniciativa urbanística..."), és evident que les Ordinacions de 1300 tingueren una certa aplicació també a Sóller, malgrat que la vila estigués sota jurisdicció nobiliària.

58 Les Ordinacions disposaven que els nous carrers havien de tenir d'amplària un dretre i mig, o tres braços reials, que equivalen a 6,30 metres: LÓPEZ CRESPI, J. F.: "Les ordinacions de Jaume II per a l'establiment de noves viles a Mallorca (1300)", *Estudis Baleàrics*, 6, Palma, 1982, p. 131-156.

però que encara són visibles al parcel·lari urbà. La primera, annexada avui als solars i edificis adjacents, prolongava el traçat inferior del carrer del Metge Maiol fins al número 14 de la Lluna. L'altra, començava entre les cases assenyalades amb els números 9 i 11 del carrer de la Lluna, baixava cap al nord paral·lela a l'actual carrer de Serra, i acabava una cinquantena de metres més avall en una placeta sense sortida.⁵⁹

D'altra banda, l'Hospital de pobres no es va construir fins el 1324. Endemés, no és fins l'any 1371⁶⁰ que els senyors de la baronia del Comte estableixen als jurats de la vila el clos de paret i el pati on es varen construir més endavant la carnisseria, la pescateria i, ja en el segle XVII, les Cases de la Vila. Abans de l'establiment, només hi havia un petit clos amb la carnisseria. Finalment, les xarxes d'aigua de les síquies de s'Olla i de s'Ullet no es varen interconnectar fins a la Baixa Edat Mitjana.

Tenint en compte tots aquests antecedents, el perímetre de població andalusina s'hauria de limitar molt més del què suposà Josep Rullan. Això ens porta a plantejar una nova hipòtesi entorn a l'origen de la vila. Creiem que l'actual ciutat de Sóller, abans de la conquesta, estava constituïda per dues alqueries distintes separades pel torrent Major, de les quals ignorem la denominació andalusina. Al manco una d'elles devia dur el nom de Shûlyar, que designava un dels districtes administratius o juz andalusins que constituïen l'Illa i ha derivat en el nom actual de Sóller. Es formaren a partir de dues xarxes hidràuliques independents, procedents de les fonts de s'Ullet i s'Olla respectivament. Ambdues síquies circulaven a banda i banda del torrent sense mesclar les aigües. Les dues alqueries estaven comunicades exclusivament a través del pont Vell o pont Sarraí,⁶¹ que connecta l'actual Plaça de la Constitució i el carrer de Bauçà. Eren alqueries amb un nucli de població relativament gran i una certa estructura urbana de cases agrupades que limitaven unes amb altres, amb carrers i places. Tal com indica Ricard Soto, aquestes particularitats haurien induït els colonitzadors a considerar-la com una 'vila',⁶² igual que Fornalutx.

Els conqueridors es repartiren entre ells ambdues alqueries. Les cases, patis, corrals, horts i closos de terra foren poc més tard establertes als colons procedents de fora, que reutilitzaren i adaptaren els habitatges andalusins. Al llarg del segle XIII i fins a 1350, el creixement demogràfic provocà la unificació de les dues alqueries i l'ampliació de l'espai que ocupaven, mitjançant l'obertura de les noves vies públiques que s'han indicat. S'originà, d'aquesta manera, el nucli urbà medieval de Sóller, molt més extens que no l'andalusí. És aleshores quan el concepte andalusí de 'alqueria' es perd, però roman la divisió física de la vila en dues parts delimitades pel torrent. Ambdues parts passen a nomenar-se, respectivament, la vila d'Ençà i la vila d'Enllà, com a referència última al seu origen.

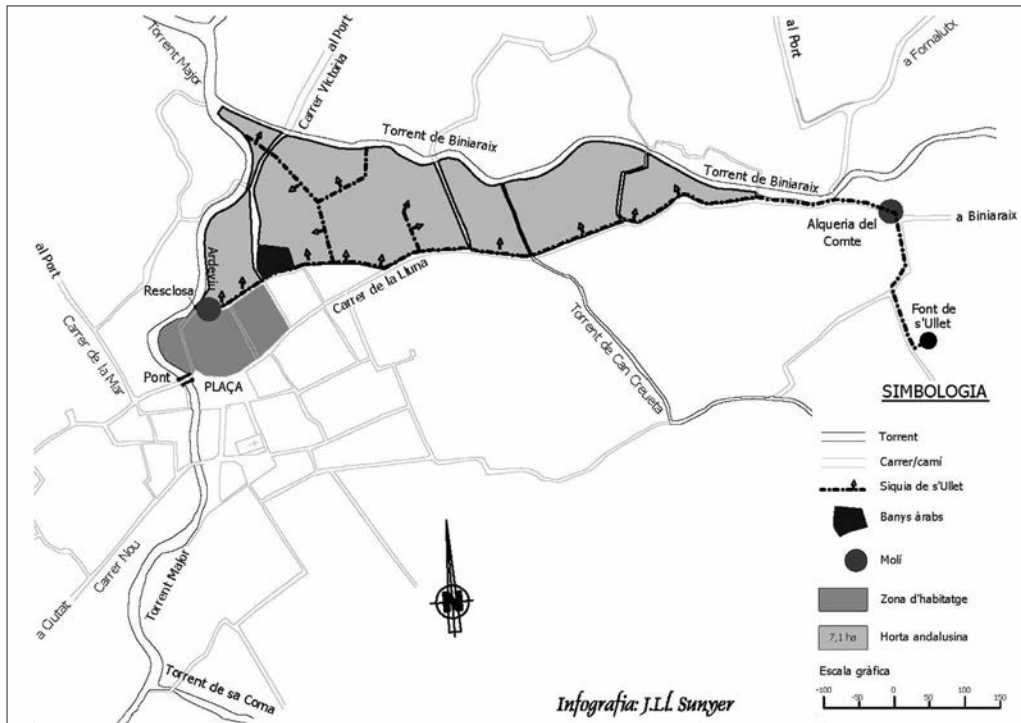
L'alqueria de Sóller d'Ençà es troba a la dreta del torrent Major, cap a l'est. Degué sorgir com a conseqüència de la segmentació d'una alqueria més antiga que hi havia a l'Alqueria del Comte, a la capçalera de la xarxa hidràulica. Estava articulada a partir de la síquia de la font de s'Ullet. Hi havia dos molins de roda horitzontal sobre la síquia. Un estava ubicat al principi del sistema, tocant l'alqueria del Comte (Can Bonjesús). L'altre al final de tot, quan l'aigua de la síquia ja cau dins la resclosa del torrent Major, baix del mercat municipal. El molí de Can Negre (Bar Molino) sembla ser una intrusió d'època posterior. La síquia definia un espai de conreu irrigat de forma triangular, inclinat cap a nord, d'una superfície d'unes 6 ha. Estava limitat pel torrent Major, el de Biniaraix i el carrers de la Lluna i de l'alqueria del Comte. La síquia transcorria pel costat nord d'aquests dos carrers, sota la voravia, fins arribar a la font pública del carrer de la Lluna, que ara sempre raja. Des d'aquí, la síquia es desviava cap als horts del darrere les cases i reapareixia al lateral nord de l'església de La Sang de l'Hospital, continuava pels carrers de Bàltx i d'en Palou, fins desguassar a la resclosa del torrent. A la cantonada dels carrers de Bàltx i de la Victòria de l'11 de Maig (antigament Malcuinat) hi havia els banys àrabs. Els banys eren molt simples: un pati d'entrada on fer les

59 Al començament del segle XX, els propietaris d'aquestes cases es dividiren entre ells la part superior d'aquest carreró, en la seva connexió amb el carrer de la Lluna. L'annexió és encara visible a la casa n° 11, a l'entrada de la qual es pot distingir un eixamplament cap a l'esquerra, de l'amplària del carreró.

60 AMS. Pergamí n° 5019, 21/06/1371.

61 L'any 1371, encara se l'anomenava *fontem sarraenicum sive veterem*: AMS. Pergamí n° 5019, 21/06/1371.

62 SOTO COMPANY, R.: "Abans de les possessions...": 55.

Reconstrucció ideal de l'alqueria andalusina de Sóller d'Ençà, amb l'espai de conreu irrigat.

ablucions religioses, uns vestuaris i latrines, la sala de la caldera i la sala d'aigua calda; mentre que al subsòl hi havia les canalitzacions del sistema de calefacció per aire calent.⁶³ La zona de poblament estava situada a una cota superior a la síquia, aprofitant una breu elevació del terreny. Abraçava des del carrer de la Lluna fins al d'en Palou; i des del carrer d'en Serra fins a un punt intermedi entre el de la Victòria de l'11 de Maig i el de l'Hospital.⁶⁴ En aquesta àrea, el parcel·lari del cadastre urbà actual revela l'existència d'uns solars de morfologia singular i superfície distinta a la resta. A més, el carrer d'en Palou proporciona un accés directe al torrent. En total, no creiem que la superfície urbana fos superior als 7.500 m².⁶⁵ És difícil proporcionar un volum de població, però donada l'extensió del conreu i el tipus de poblament, no creiem que el nombre d'habitants fos superior a les 350/400 persones. A un indret imprecís d'aquest sector hi havia una mesquita.⁶⁶ A un lloc també indeterminat, prop de l'actual església parroquial, hi havia el cementiri musulmà.

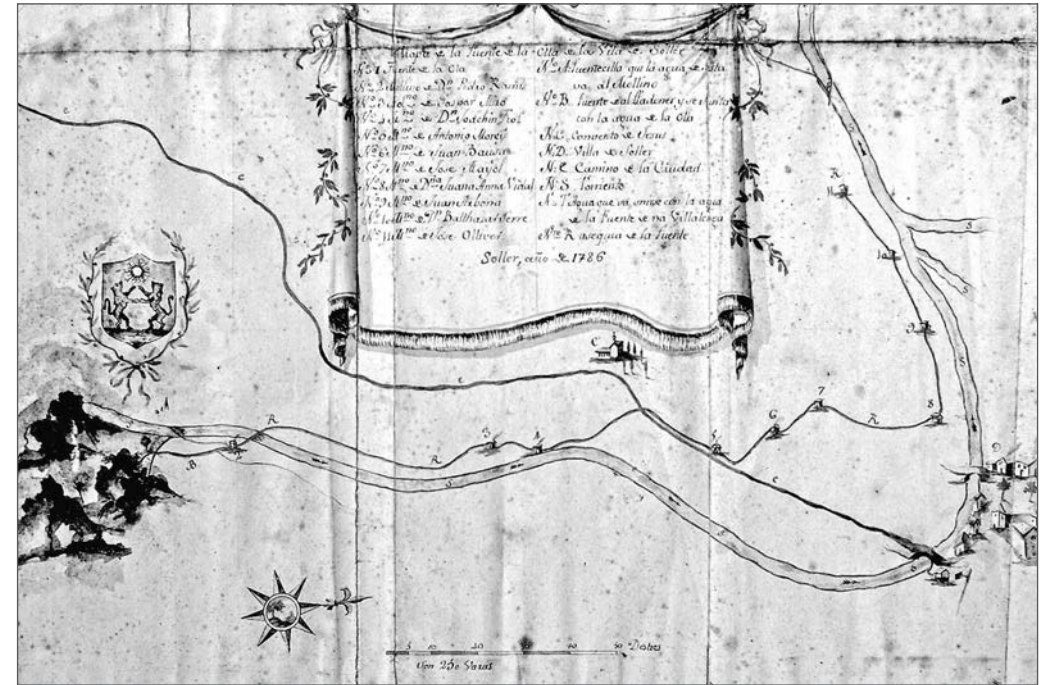
De l'alqueria de Sóller d'Enllà, ubicada a l'esquerra del torrent Major, no en tenim gaire informació. També en aquest cas degué emergir de la segmentació d'una antiga alqueria situada a Can Repic Vell, prop de la capçalera de la font de s'Olla. El nucli de població devia estar situat a una elevació per sobre la síquia, en el turonet que s'alça vers la confluència dels carrers de la Murta, d'en Cristòfol Pizà i de Sant Antoni. També en aquest indret el parcel·lari cadastral mostra una morfologia de solars lleugerament diferent que la resta d'illetes adjacents. Igualment disposava d'un viarany d'accés al torrent a la prolongació

63 PÉREZ PASTOR, P.: "Les mesquites i els banys...": 47.

64 A l'estudi que feu J. Coll de Can Pinya del carrer de la Lluna indica que el jaciment estava situat a una zona perifèrica en relació a la delimitada per Rullan i Mir: COLL CONESA, J.: "Algunos materiales de época medieval hallados en Sóller (Mallorca)", *BSAL*, 37, Palma, 1979, p. 253-287: 278.

65 Generalment es considera que l'àrea de residència andalusina ocupava 1 ha per cada 5 ha de conreu. En el nostre cas, la proporció resultaria ser de 0,625 ha per cada 5 ha cultivades.

66 PÉREZ PASTOR, P.: "Les mesquites i els banys...": 34.

Plànol del traçat de la síquia de la Font de s'Olla i disposició dels molins (Segle XVIII). Fons: Arxiu Municipal de Sóller.

del carrer d'en Cristòfol Pizà -que avui es troba construït. La superfície màxima urbanitzada seria d'uns 2.000/2.100 m², amb una ocupació d'un centenar de veïns. La zona de reguiu no està clarament identificada, però devia estar devers el carrer Nou o bé prop de s'Hort de Ses Ties, sense que en puguem encara avançar l'àrea que abraçava. En el plànol adjunt del segle XVIII està definit d'una manera molt aproximada el traçat de la síquia i dels deu molins que arribà a alimentar. La síquia s'inicia a la font de s'Olla i acaba al torrent Major, al final del camí de Cas Jurat. D'aquests deu molins, al manco vuit ja existien i eren construïts segons la tècnica andalusí. Per tant, aquesta síquia tindria un ús més industrial, al servei de la molinaria farinera, que no la de s'Ullet.

Com a vies de comunicació més remarcables que sortien de les dues alqueries principals, hi havia el camí cap a Ciutat, Castelló i Deià per la Volta Piquera, el camí que anava al Port pel carrer de la Mar, el camí cap a ses Argiles i Binibassí pel carrer de Malcuinat, el camí de Biniairaix i Fornalutx pel carrer de la Lluna, el camí sa Coma pel carrer del Metge Maiol, i el camí del Puig d'en Ramis pel carrer d'en Reial. Probablement hi havia també altres camins transversals que enllaçaven entre sí les alqueries, com el camí de Castelló, el camí de Son Sales cap a Deià, el de Fornalutx a Bàltx i al Port, el de Biniairaix a Binibassí, i el camí del torrent de Can Creueta.

4 Les modificacions introduïdes pels feudals.

La societat feudal és molt distinta de l'andalusina. Tradicionalment s'ha prestat esment a la seva tri-funcionalitat -clergat, noblesa i tercer estat- per explicar que estava dividida globalment entre els qui resen, els qui lluiten i els qui treballen. Cadascun d'aquests grups acomplia el seu comès social. George Duby va insistir

en els orígens d'aquesta divisió.⁶⁷ El funcionament del feudalisme estava supeditat a l'obtenció de rendes que permetessin la supervivència dels tres estaments. Al seu torn, la renda senyorial va ser un element primordial en el desenvolupament de les activitats d'intercanvi i en la difusió de l'ús de la moneda.

Les rendes que es poden obtenir de forma més immediata són les procedents de la producció agrícola. Els conqueridors, una vegada que s'han apropiat de les terres dels andalusins per dret de conquesta, les divideixen entre els seus vassalls i cavallers. No obstant això, aquests receptors del botí no seran els qui conraran la terra. Els magnats ja han fet la seva feina de conquerir Mallorca. Tot seguit, han d'aconseguir mà d'obra suficient per posar les terres en explotació i extreure'n les rendes. Al dir de Ricard Soto, "el repartiment feudal deixa en mans dels senyors la lògica de l'ocupació, que seria la de la producció de renda feudal, i no la de l'explotació directa de la terra".⁶⁸ A partir del Repartiment, idò, sorgeix una cadena d'individus, tant laics com eclesiàstics, que tenen drets sobre les terres. El seu objectiu consisteix a drenar la renda que produeix aquell qui es troba al nivell inferior de la cadena social, que és el pagès qui treballa la terra.⁶⁹

Aquest objectiu s'assoleix mitjançant la repoblació amb colons procedents dels seus territoris peninsulars.⁷⁰ La colonització de l'espai és la darrera operació del Repartiment, i es perfecciona en el trasllat de famílies pageses, que abandonen el seu lloc d'origen per assentar-se a les noves terres.⁷¹ Majoritàriament, els colons reben les terres en establiment a cens, en unes condicions més o manco favorables. A canvi, han d'abonar una renda al senyor, en espècie o en diners, més una altra renda per al manteniment de l'església. Les rendes senyorials tenen diversos noms: censos, agrers, tasques, quints, desens, quinzens, etc.; mentre que l'aportació eclesiàstica es coneix com a delme. Així, idò, en un procés que es perllonga més de cent anys,⁷² totes les alqueries, rafals, terres incultes, cases, molins, banys, etc. es van dividint i parcel·lant de forma individual. Cal tenir en compte, però, que el fet que es reparteixin no vol dir que s'ocupin i s'explotin efectivament. Probablement es produïren nombrosos casos d'abandonament de terres amb posterioritat als establiments, tant per manca de colons com per una excessiva pressió fiscal. En aquest sentit, no tots els intents de colonització tingueren èxit.⁷³ S'ha de considerar, igualment, que durant els anys immediatament posteriors a la conquesta la terra de conreu va quedar abandonada i improductiva. Això vol dir que els nous pobladors hagueren d'engegar el sistema productiu pràcticament des de zero.⁷⁴

La implantació gradual d'aquest nou sistema a l'Illa implica la introducció de modificacions en el sistema de producció. L'administració reial i les administracions senyorials, tant laiques com eclesiàstiques, es doten de cúries i funcionaris que s'encarreguen de recaptar i administrar les rendes, i dirimir els conflictes que es produeixen entre els seus pobladors.

També s'introdueixen canvis en els tipus de conreu.⁷⁵ Els andalusins orientaven la producció agrícola i ramadera al consum directe de la població. Els feudals, en canvi, sempre a la recerca de rendes, fomenten la plantació de productes que puguin proporcionar-los un major i més intens profit econòmic. Es tracta de gèneres no peribles susceptibles de ser transformats, transportats i comercialitzats fàcilment, com els cereals, la vinya i l'olivera. És així que obliguen els pagesos establerts a les seves terres a produir aquests tipus de cultius. Aconseguen aquest propòsit a través de les contribucions i els censals emfitèutics. No tan sols els imposen un gravamen, sinó que sovint el tribut els és exigint en espècie. És així, idò, que el pagès es veu obligat a conrear el producte que el senyor volia obtenir. D'aquesta manera, al llarg dels segles se-

güents, les plantacions en monocultiu de cereals, vinya⁷⁶ i olivera van guanyant terreny a les explotacions forestals, a la vegada que s'origina una forta l'especialització en aquests tres productes. Les fruites, hortalisses i verdures no eren prioritàries per al senyor, perquè eren perdurables i difícilment conservables. Altres productes com l'arròs, els dàtils, el cotó, etc., en no formar part de la gastronomia cristiana occidental, interessaven poc al senyor i, per tant, deixen de produir-se o passen a ser marginals. Tot plegat es produeix un empobriment de la dieta alimentària cristiana en comparació amb l'andalusina.⁷⁷

Altre dels efectes de la implantació del sistema agrícola feudal és la subversió dels sistemes hidràulics.⁷⁸ Aquella xarxa de reg andalusina, ben dissenyada i ben calculada des del principi, passa a ser modificada per la nova mentalitat feudal i reorientada a la consecució d'una altra finalitat. Les xarxes de síquies no desapareixen ni són abandonades ni destruïdes, sinó que continuen essent utilitzades pels colons. El que passa és que els nous senyors no entenen la lògica andalusí. És per això que comencen a construir habitatges dins el perímetre de reguui, intenten incrementar el cabal d'aigua modificant l'ull de les fonts, amplien la xarxa amb nous ramals i prolongacions, construeixen safareigs d'embassament, etc. Aquella horta que era unificada, comunitària i gestionada pels grups clànics, és ara dividida en horts individuals privatitzats i gestionats pels beneficiaris del Repartiment. Donen preferència a la moltura sobre el reg, al contrari que el període anterior. Abans, l'activitat més important era la irrigació dels camps; en canvi, ara, la prioritat és el funcionament dels molins per a l'obtenció de farina i de noves rendes.⁷⁹ La conseqüència afegida és la construcció de nous molins sobre els antics sistemes andalusins, que sempre acaben per crear problemes en la circulació i distribució de l'aigua.⁸⁰ Una transformació més consisteix en la plantació de vinya en zones de regadiu.

Tal com s'ha dit, el fracàs parcial de la repoblació posterior a la conquesta comporta un procés de despoblament i abandonament de moltes explotacions agràries. Com a conseqüència, compareix una bona quantitat d'espais grans que permet l'increment de l'activitat ramadera, ja que els animals, tant ovins com caprins i bovins, poden pasturar gairebé en llibertat.⁸¹ En alguns casos, la situació dóna lloc a una semi-transhumància entre les pastures de la Serra de Tramuntana i el Pla i Migjorn de l'Illa. La nova ramaderia extensiva està ara orientada a l'activitat mercantil de la llana i la pell, i a la producció de formatge. Aquesta tessitura permet la formació de ramats d'ovelles relativament grans⁸² que estan en mans dels magnats i beneficiaris del repartiment. També dóna lloc a la creació de companyies o societats explotadores.⁸³ No cal dir que en aquest moment s'introdueix l'engreix del porc en zones de bosc i garriga,⁸⁴ a la vegada que augmenta el nombre d'abelles per a la producció de mel i, especialment, de cera demandada pels censals de l'Església. Les mules, ases i someres es destinen bàsicament al transport i la producció d'energia, mentre que els bous són utilitzats com a força de treball per llaurar.

Una altra seqüela, i no la darrera, de la implantació de la societat feudal és la modificació pràcticament total de la xarxa urbana. Els nous propietaris fomenten la subdivisió i dissenyen una nova disposició dels solars andalusins. Aquella distribució basada en un recinte irregular tancat de paret desapareix, perquè els habitatges són dividits i establerts a bocins entre els colons repobladors. Les noves parcel·les són unificades en la seva concepció, fruit de l'establiment de superfícies de petites dimensions desmembrades

76 SOTO COMPANY, R.: "La vinya a Mallorca després de la conquesta catalana: un conreu de colonització feudal?", *Estudis d'història agrària*, 26, 2014, p. 115-132.

77 KIRCHNER, H.; SOTO, R.: "Les tècniques agràries andalusines.", 127.

78 KIRCHNER, H.; RETAMERO, F.: "Cap a una arqueologia de la colonització. La subversió feudal de l'espai rural a les Illes", *L'Avenç*, 290, Barcelona, 2004, p. 40-45.

79 És el cas de la privatització de l'aigua de la síquia de la Ciutat de Mallorca: FONTANALS JAUMÀ, R.: "Gestió d'un sistema hidràulic i interferències des d'un poder exterior. El cas de la Sèquia de la Vila (Ciutat de Mallorca) als segles XIII i XIV", *Afers*, 18, Catarroja, 1994, p. 337-346.

80 Vegeu-ne dos exemples a Fornalutx: PÉREZ PASTOR, P.: "Els molins hidràulics.", 311-354.

81 SOTO COMPANY, R.: "Ovelles, vaques, porcs i eclesiàstics (Algunes consideracions sobre la ramaderia balear a l'Edat Mitjana, segles XI-XIV)", *Estudis d'Història Econòmica*, 1992/1, Palma, 1992, p. 13-29.

82 JOVER AVELLÀ, G.: "La crisi tardomedieval i el desenvolupament d'una ramaderia senyorial. Mallorca, segles XIV-XVI", *Butlletí de la Societat Catalana d'Estudis Històrics*, V, Barcelona, 1994, p. 81-100.

83 KIRCHNER, H.; SOTO, R.: "Les tècniques agràries andalusines.", 143.

84 Tot i això, no cal descartar que es criés i consumís el porc a al-Àndalus: CASTRO MARTÍNEZ, T. de: "La alimentació en la cronística.", 595.

67 LAURANSON-ROSAZ, C.: "La "mutación feudal": una cuestión controvertida", *Historiar: Revista trimestral de historia*, 4, 2000, p. 12-31.

68 SOTO COMPANY, R.: "Conquesta, repartiment i colonització de Mallorca durant el segle XIII: Un estat de la qüestió", *Anuario de Estudios Medievales*, 26/2, Barcelona, 1996, p. 605-646: 637.

69 SOTO COMPANY, R.: "L'organització agrícola.", 465.

70 Els casos de colonització feudal estudiats a Mallorca són abundants, com són els casos de Pollença, Deià, Bunyola, Valldemossa o Santa Margalida, entre d'altres.

71 VIRGILI COLET, A.: "Les conquestes catalanes del segle XII i els repartiments", *Repartiments a la Corona d'Aragó (Segles XII-XIII)*, València, 2007, p. 51-74: 69.

72 MAS FORNERS, A.: "El procés repoblador a Mallorca durant la primera meitat del segle XIV. Una aportació al seu estudi", *BSAL*, 50, Palma, 1994, p. 167-198.

73 SOTO COMPANY, R.: "La porció de Nuño Sañç. Repartiment i repoblació de les terres del Sud-est de Mallorca", *Afers*, 18, Catarroja, 1994, p. 347-365.

74 KIRCHNER, H.; SOTO, R.: "Les tècniques agràries andalusines.", 127.

75 SOTO COMPANY, R.: "Patrimoni reial i transformacions agràries a Mallorca en el segle XIII", *Actes del Col·loqui "Corona, municipis i fiscalitat a la Baixa Edat Mitjana"*, Lleida, 1997, p. 555-573.

Plànol del Cadastre urbà actual de la vila de Sóller, on es pot veure la morfologia dels solars de tipus "gòtic català".

1330.⁸⁷ En aquesta dècada, tant la mesquita com els banys de Sóller foren dividits en solars i venuts o establerts a diversos particulars per ser transformats en habitatges,⁸⁸ mentre que la mesquita de Fornalutx acabà essent un celler.⁸⁹

Tot i que no ha estat localitzada, pots ser que es bastís una primitiva església dins el perímetre urbà andalusí, vers el carrer Serra. La documentació escrita sembla indicar-ho.⁹⁰ Vers 1236, el paborde de Tarragona, Ferrer de Pallarès, degué donar estat jurídic a la parròquia de Sóller, de manament del papa Gregori IX. Poc després es degué construir l'església parroquial. Segons la butlla d'Innocent IV, datada a Lió el 14 d'abril del 1248, estava sota l'advocació de Sant Bartomeu.⁹¹ El temps ens ha llegat una part del parament del mur, la portalada d'entrada i una finestra absidal botzinada d'estructura gòtica.⁹² Al voltant del 1395⁹³ s'aixeca

d'un solar principal. La porció més gran del solar roman en poder de l'establidor perquè pugui efectuar-ne noves subdivisions. Les parcel·les que imposen ara els feudals, sobretot a partir de les Ordinacions de Jaume II, són les que C. García-Delgado anomena de tipus gòtic català. Es caracteritzen per tenir només de 4 a 6 metres d'amplària i relativament poca fondària, amb un jardí o un hort al fons.⁸⁵ La dimensió dels solars implica que, a l'hora de construir, s'hagin de bastir distints murs de càrrega consecutius i paral·lels a la direcció del carrer, separats un màxim de 6 metres, perquè no era possible d'obtenir llenyams de fusta d'una llargària major prou resistents. Les parets laterals gairebé mai no són de càrrega.⁸⁶ Com a conseqüència de tot plegat, sorgeix un seguit d'estances o aiguavessos en profunditat, les centrals de les quals romanen per sempre fosques i mal ventilades. El nucli més antic de Sóller està constituït per solars d'aquest tipus, tal com es pot veure en el plànol del cadastre actual.

Els banys continuaren funcionant en època cristiana, al manco fins els anys

un campanar de tres plantes i espadanya superior, del qual es conserva l'entramat gòtic de la base.⁹⁴

La dècada del 1270 també es construeix una capella o església de repoblació al Port, sota la invocació de Santa Catalina d'Alexandria, molt similar a Sant Pere d'Escorca,⁹⁵. Constava de dos altars dedicats a Santa Anna i Sant Blai, a més de la titular. Juntament amb el cementiri, al costat de l'església hi havia una cambra i una cuina degudament moblades per poder-hi viure. Els inventaris del segle XIV mostren que el recinte estava ben guarnit d'imatges, objectes sagrats i de culte, joies, roba d'altar i indumentària eclesial. A servici de la capella, cura de l'edifici i custòdia del vestuari i les joies hi havia un donat. Però l'atribució més important del donat era cuidar-se de la recaptació de totes les almoines, deixes testamentàries i altres donatius fets a la capella per qualsevol persona arreu de l'Illa.⁹⁶

Com a element original, l'any 1324 s'edifica a Sóller un Hospital de pobres,⁹⁷ que dona nom al carrer de l'Hospital. No era un asil per a malalts, sinó per a gent desvalguda. Solien repartir un plat de menjar calent diari, i disposava d'alguns llits habilitats per ser utilitzats temporalment per les persones més necessitades. Es basteix a partir de la donació d'un pati per part d'un particular, Ramon de Palauet, qui va obrir i urbanitzar el carrer de l'Hospital. A més del solar, va cedir una quantitat en metàl·lic per comprar alguns llits. En virtut del document de creació, l'hospital era administrat per un donat⁹⁸ laic elegit pel consell de la vila. El donat i la seva família solien habitar al mateix hospital. L'edifici acomplí la mateixa funció assistencial fins que s'obrí la nova residència geriàtrica Bell Entorn, encara que patí nombroses modificacions i res no resta de l'estructura primitiva.

Igualment s'habilita una Mostra, un tancat on els homes joves anaven a exercitar-se en l'ús de les armes: lluitar amb espasa i escut, tirar amb ballesta, etc. Periòdicament es celebraven concursos i combats en els que se jugaven armes, joies, mocadors brodats i altres objectes. La Mostra estava a l'actual carrer del Born, a continuació de les Cases de la Vila, i ja existia a mitjan segle XIV.⁹⁹

L'any 1342 es construeix un abeurador per a bestiar al carrer Nou, a la cantonada del carrer del Bisbe Nadal, a partir d'una derivació d'aigua de la síquia de la font de s'Olla.¹⁰⁰

Finalment, és també en aqueixa època quan es posa en funcionament una casa de dones públiques, a l'actual carrer de l'Hort de Viu. La prostitució era aleshores una activitat tolerada i fins i tot municipalitzada. El consell de la vila solia habilitar una persona encarregada de mantenir una casa en condicions higièniques adequades a l'activitat que s'hi desenvolupava. L'amistament estava autoritzat i ben vist, i assolía totes les capes socials, tant eclesialtiques com senyorials i populars.¹⁰¹

85 És a dir, entre 15 i 25 pams de Montpeller: PÉREZ PASTOR, P.: "Una iniciativa urbanística...": 113.

86 GARCÍA-DELGADO, C.: *Arquitectura tradicional de la isla de Mallorca: influencias de Roma, el islam y Cataluña*, Palma: J. J. Olañeta, 1992: 45-69.

87 La continuïtat de banys d'origen àrab en època cristiana ha estat constatada a ciutats d'al-Àndalus, com València, Còrdova o Sevilla: CABRERA SÁNCHEZ, M.: "Higiene y baños en Córdoba a finales de la Edad Media a través de la documentación notarial", *Medievalismo*, 27, Madrid, 2017, p. 73-96.

88 PÉREZ PASTOR, P.: "Les mesquites i els banys...".

89 ARM. AH-6728. Sense data (circa 1570). Segons C. González la transformació de mesquita en celler va ser corrent a al-Àndalus cristià: *En los casos en los que la población ha pasado por épocas de abandono, la primitiva mezquita pasaría en algunos momentos a ser ocupada en propiedad como bodega o almacén momentáneo*; GONZÁLEZ CRAVIOTO, C.: "La transformación de alquería en municipio en la Axarquía malagueña: características generales", *Isla de Arriarán*, XXIII-XXIV, 2004, p. 27-42.

90 ADG. Vestuari, n° 40, 4 idus gener 1288 (10/01/1289).

91 XAMENA, P.; RIERA, F.: *Història de l'Església a Mallorca*, Palma: Ed. Moll, 1986: 47.

92 MORELL GONZÁLEZ, J. A.: *La catedral de muntanya. La parròquia de Sant Bartomeu de Sóller*, Sóller, 1993, 162 pàg.: 14-15.

93 PÉREZ FERRER, F.: "La fàbrica de la primitiva iglesia", *Notes històriques, Aportació a la història de Sóller*, Palma: Gráficas Miramar, 1974, p. 229-236: 230.

94 RULLAN MIR, J.: *Historia de Sóller en sus relaciones...*, tom II: 288.

95 ALOMAR, G.; ESTEVE, E.: *Pequeñas iglesias de los repobladores de Mallorca (Siglos XIII y XIV)*, Panorama Balear, 39, Palma, 1954.

96 PÉREZ PASTOR, P.: *Santa Caterina del Port de Sóller. L'evolució d'un edifici des del segle XIII al XXI*, Palma: Consell de Mallorca, 2002, 151 pàg.

97 PÉREZ FERRER, F.: "La fundació del Hospital", *Notes històriques, Aportació a la història de Sóller*, Palma: Gráficas Miramar, 1974, p. 117-121; PÉREZ PASTOR, Mª L.: "Comentari històric: L'Hospital de Sóller", Maina, 1, Any II, 1980, p. 41-42; PÉREZ PASTOR, P.: "L'hospital de pobres...": 21-44.

98 Persona que s'obliga al servei perpetu d'una casa, sense estipendi i sota certes condicions (manutenció, allotjament, etc.); cast. *donado* (Diccionari Alcover-Moll).

99 PÉREZ FERRER, F.: "Sa Plaça y sus alrededores", *Notes històriques, Aportació a la història de Sóller*, Palma: Gráficas Miramar, 1974, p. 147-153: 149.

100 PÉREZ PASTOR, P.: *El Sindicat de Regs. La captació, ús i gestió de l'aigua a la vall de Sóller (Mallorca)*, Sóller: Sindicat de Regs, 2006: 88.

101 BENTO JULIÀ, R.: "La prostitución y la alcahuetería en la Barcelona bajomedieval (siglos XIV-XV)", *Miscelánea Medieval Murciana*, 32, 2008, p. 9-21; FIGUEROA TORO, Mª J.: "Prostitución en la Baja Edad Media española. Espacios de marginalidad", *Revista electrónica Historias del Orbis Terrarum*, Extra 2/2, 2010, p. 150-159; GARCÍA HERRERO, Mª C.: "El mundo de la prostitución en las ciudades bajomedievales", *Cuadernos del CEMYR*, 4, 1996, p. 67-100; GARCÍA HERRERO, Mª C.: "Prostitución y amancebamiento en Zaragoza a fines de la Edad Media", *En la España Medieval*, 12, 1989, p. 305-322; MOLINA MOLINA, A. L.: "La prostitución en la Castilla bajomedieval", *Clío & Crimen*, 5, 2008, p. 138-150; PERIS, Mª C.: "La prostitución valenciana en la segunda mitad del siglo XIV", *Revista d'Història Medieval*, 1, 1990, p. 179-199; ROSSELLÓ, R.; BOVER, J.: *El sexe a Mallorca. Notes històriques*, Palma: Miquel Font, 1992; SÁNCHEZ HERRERO, J.: "Amantes, barraganas, compañeras, concubinas clericales", *Clío & Crimen*, 5, 2008, p. 106-137.

Societat, cultura i art

L'investigador Francesc Pérez i Ferrer

Resum

L'any 2016 va fer 40 anys de la mort de Francesc Pérez i Ferrer, un dels més destacats investigadors sollerics de les dècades dels seixanta i setanta. La seva tasca de cura i ordenació de l'arxiu municipal, així com la redacció de nombrosos estudis històrics i la revisió del cadastre de Rústica de 1964, el varen fer un referent de la cultura i el patrimoni de la nostra Vall. Per tots aquests motius el GRES considerarà que era mereixedor amb escreix de que li dedicàssim les XII Jornades d'Estudis Locals.

Notes biogràfiques

Francesc Pérez va néixer a Sóller el 27 de novembre de 1919. L'any 1937, amb 18 anys, es enviat al front d'Aragó com a soldat. Al seu diari escriu i reflexiona entorn a aquest enfrontament entre germans que va ser aquesta guerra.

La nostra ciutat de Sóller es pot sentir afortunada quan Francesc entrà a treballar a l'Ajuntament i, l'any 1945, decideix ordenar i classificar l'arxiu municipal. Llavors no hi havia gaire persones a la nostra Vall sensibilitzades com ell i convençudes que aquells documents eren/són la nostra història. L'arxiu de Sóller no seria el que és sense el treball que va fer, moltes vegades en el seu temps lliure, així com en la cura que va tenir com a funcionari de que es conservassin tots aquests documents en les millors condicions. Des de l'any 1950, i al setmanari *Sóller*, escriu articles de caire històric que ens donen a conèixer la importància del nostre arxiu. Aquest mateix any s'integrà a la *Schola Cantorum* del Convent. L'any 1952 ingressà com a acadèmic corresponent a la Acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics. L'any 1960 col·labora amb el doctor Álvaro Santamaría en la preparació del llibre *El valle de Sóller y Mallorca en el siglo XVI*.

L'any 1962 publicà *El catastro y el amillaramiento en la villa de Sóller*.

Sabem que era una persona que estimava Sóller i defensava la nostra llengua. Intel·ligent i de mirada expressiva dominava el francès i era un gran comunicador. L'any 1950 com a membre del club turístic belga *Les Hirondelles* feia de guia i enlluernava amb les seves explicacions a aquell incipient turisme belga que se'n anava convençut de que havia conegut el millor indret del món.

L'any 1963 participà d'una forma valuosa i decisiva en la formació de l'actual Cadastre de Rústica del nostre terme municipal. Els tècnics, que s'hostatjaven a ca seva, foren assessorats per ell sobre els noms de les finques, els propietaris i les diferents fites. El seu company de feina, Bartomeu Miró, no dubta en afirmar que sense ell aquest treball no hagués sortit tan perfecte.

L'any 1967 el nostre investigador ja s'ha convertit en un dels millors historiadors que ha tengut Sóller i assisteix al VIII Congrés d'Història de la Corona d'Aragó que tengué lloc a València.

Quan s'enderrocà, l'any 1968, l'edifici de les Cases de la Vila sense la seva activa i decidida intervenció no s'haguessin salvat molts documents del nostre arxiu. Si lamentable fou enderrocar aquell edifici barroc

més lamentable hagués estat perdre el nostre arxiu.

Membre actiu de l'Obra Cultural Balear, autor d'una magnífica maqueta de la nostra Vall, guionista i director de l'escenificació de les gloses d'en Pau Noguera –*Serol*– en el noranta aniversari del seu naixement, investigador de genealogies, pronunciant parlaments, organitzador de la Fira, etc., etc. En resum té una activitat incansable sempre per donar-nos a conèixer i estimar la nostra ciutat de Sóller. Escriu al BSAL i al Diari de Mallorca.

L'any 1973 participà al *I Congrés Mundial Citrus 73*, celebrat a València on aportà informació i documentació sobre cítrics. El mateix any participà al *I Congreso Internacional de Historia Mediterránea* a Palma. Gràcies a ell podem comptar actualment amb el nostre arxiu que és un orgull per tots els sollerics i especialment pels investigadors. Avui compta, afortunadament, amb la figura d'un arxiver municipal.

L'any 1974 publicà el seu llibre *Notes Històriques. Aportació a la història de Sóller*. Al mateix any, al Casal de Cultura, organitzà una exposició de documents antics.

El 1975 guanyà el premi del Centre Cultural de Sencelles.

L'any 1976 publicà el llibre *Les Germanies i Sóller*.

Morí a Sóller l'11 d'agost de 1976.

Francesc Pérez i Ferrer historiador en majúscules, investigador, defensor de la nostra llengua i cultura, guia cultural de la nostra Vall, assessor de tècnics i doctors, exercí sempre de solleric.

El GRES considerà que era mereixedor amb escriu de que li dedicàssim les XII Jornades d'Estudis Locals.

Del seu matrimoni amb Francisca Pastor Canals, tengué quatre fills: Plàcid, Pere, Francesc i Maria Ignàsia. Inculcà al seu fill Plàcid l'amor per la nostra història de manera que sense la família Pérez no hauríem conegut bona part dels antics esdeveniments sollerics.

Joan Kiddell Monroe, una il·lustradora i escriptora a la Vall de Sóller

Carles Constantino Mas
Carol Constantino de la Peña

Resum

Joan Kiddell Monroe (Regne Unit, 1908 - Sóller, 1972) va ser una important il·lustradora i escriptora, especialment de contes infantils i contes populars.

Treballà en publicitat i després com artista independent. Entre els anys 50 i 60 del segle XX va produir amb molt d'èxit la major part dels seus treballs. Es va establir a Sóller l'any 1955 i hi va viure fins la seva mort, l'any 1972.

Avui en dia és una artista molt reconeguda a nivell internacional i una gran desconeguda a la Vall de Sóller.

A la Vall de Sóller han habitat persones, moltes d'elles estrangeres, que han passat quasi desapercebudes o han estat desconegudes del tot, malgrat algunes hagin destacat d'una manera important en les seves professions o en les seves curules artístiques.

En aquest article es presenta una artista que va viure a Sóller un nombre considerable d'anys i que actualment, és desconeguda per molta gent de la Vall. El seu nom és Joan KIDDELL MONROE; conservà el nom de fadrina com a nom artístic.

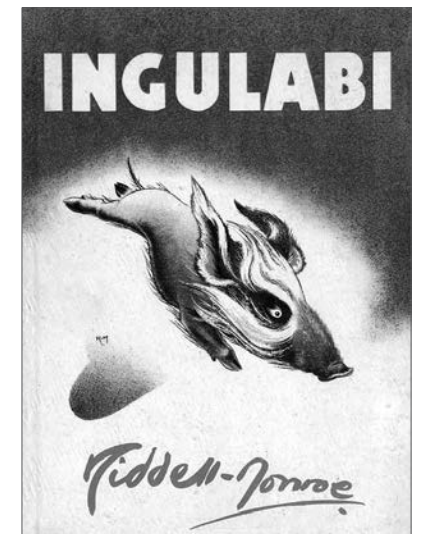
Joan Kiddell Monroe va ser una gran i popular artista, il·lustradora de llibres, especialment de contes populars, mites i llegendes. Va ser autora també de nombroses obres, contes sobretot, que ella mateixa il·lustrava i generalment adreçava a un públic juvenil.

1 Algunes dades biogràfiques

Va néixer a Clacton on Sea (Anglaterra) l'any 1908. Estudià belles arts a Chelsea i treballà un temps en publicitat per, finalment, esdevenir una artista independent.

Joan Kiddell Monroe.

Un dels llibres de J. Kiddell Monroe.

Joan amb el seu marit James Webster Murray.

Una de les il·lustracions de James Webster Murray.

A finals dels anys 30 es va casar amb James Webster Murray (Canadà 1881 - Anglaterra, 1950) un il·lustrador i artista canadenc que va treballar a París durant la dècada dels anys 20 i després es va traslladar a Londres.

Joan Kiddell Monroe, juntament amb el seu marit, va viatjar a Àfrica abans de la II Guerra Mundial. Alguns dels seus llibres, com per exemple *Beyond the Niger* de Sylvia Leith-Ross, mostren paisatges i personatges clarament africans. Una vegada realitzat aquest viatge s'instal·laren a Londres.

Durant la II Guerra Mundial va treballar en una fàbrica fent material, possiblement roba i uniformes per a l'exèrcit. En aquella època era molt corrent que les dones treballassin a les fàbriques, ja que la major part dels homes estaven mobilitzats.

L'any 1944, durant un bombardeig de l'exèrcit alemany, va donar a llum al seu primer i únic fill, James Euan Murray. Contava la mateixa artista que durant el part, una bomba alemanya de 1000 quilos va caure sobre l'hospital, travessant tots els pisos de l'edifici i que no havia esclatat.

Després de la mort del seu marit (1950), fet que la afectà molt, es va traslladar a Kènia on hi tenia família. En aquell moment comptava amb 42 anys. Va viure a Àfrica 8 mesos i finalment va decidir retornar a Londres.

Estava treballant allà com a il·lustradora quan el seu editor va convidar-la a viatjar a un poble de Mallorca, el qual coneixia a través d'un amic.

Va ser l'any 1955 quan arribà a Sóller i quedant enamorada de la Vall, llogà una casa al camí de Biniaraix (Ca'n Reguiñol). Anys després va comprar Ca'n Bover, veïnat de ca sa Polla al camí del Murterar.

Era una persona molt reservada i una gran amant dels animals. Amb la seva somera *doña Quijota* i amb un carretó,

es passejava per la Vall al costat del seu fill. També tenia cans i moixos. Aquests darrers, no és sap perquè, rebien sempre el mateix nom: *Fifty Fidel Findedefel*.

Quan parlava amb la gent de Sóller, la sorprenia que li parlessin cridant (com feia i fa alguna gent amb els estrangers). Ella molt sorpresa responia: jo no sóc sorda...

Joan Kiddell Monroe va morir a Sóller l'any 1971. Està enterrada en el Cementeri de Son Sang (Sóller).

2 Joan Kiddell Monroe, l'artista

Els anys 50 i 60 varen ser dècades molt creatives i de molt treball per Joan Kiddell Monroe, ja que va il·lustrar i escriure més de 50 llibres.

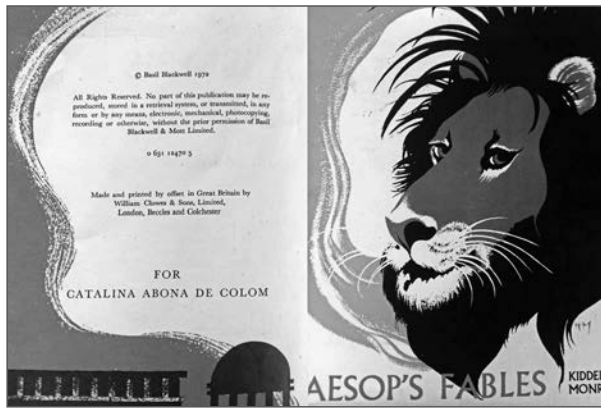
Cal destacar, entre molts d'altres, les il·lustracions del llibre *Myths of Ancient Greece* de Robert Graves el qual aleshores ja

Joan amb un dels seus cans.

Alguns llibres il·lustrats per Kiddell Monroe.

Una de les il·lustracions de James Webster Murray.

Dibuixos de Joan Kiddell Monroe.

Si s'emmarca la vida de Joan Kiddell Monroe en l'època en que il·lustrava els llibres, s'ha de tenir en compte que era molt difícil tenir accés a una informació concreta, fidel i fiable per a poder fer els dibuixos. Les fonts utilitzades per l'artista eren els llibres i biblioteques i, com no, la seva pròpia imaginació.

Els dibuixos de J. Kiddell Monroe, es caracteritzen per la fidelitat en el seu propi estil, l'estilització de les figures i el moviment dels personatges.

A Sóller va fer dibuixos de les nostres muntanyes, de flors i, fins i tot, del nostre folklore. Alguns es varen vendre en la galeria d'art de Ca' n Peça, que hi havia a la plaça Constitució, amb un èxit prou notable.

vivia a Deià. També el llibre AESOP'S FABLES, que va ser escrit i il·lustrat per ella i que dedicà a la seva amiga Catalina Arbona de Colom, esposa de Don Guillem Colom Casanovas.

Les seves il·lustracions eren molt valorades per la crítica i apreciades pels lectors. Com a anècdota cal comentar que des de l'Índia, l'esposa d'un maharajà li envià com a regal un sari, perquè havia quedat impressionada dels dibuixos que havia fet per il·lustrar algunes de les seves llegendes hindús.

Dibuixos de Joan Kiddell Monroe.

Muntanyes de Sóller per Kiddell Monroe.

3 Algunes obres destacades

Escrites i il·lustrades per J. Kiddell Monroe:

In His Little Black Waistcoat (1939) Ed. Longmans.

Wau-Wau the Ape. (1947) Methen & Co. LTD. London.

The irresponsible Coat. (1948) Methen & Co. LTD. London.

Tinthano (1952) Oxford.

Aesop's Fables (1972) Ed. Basil Blackwell.

Il·lustrades per J. Kiddell Monroe:

The song of Hiawatha de H. W. Longfellow.(1963) Ed. Dent & Sons Ltd.

The Cat who went to Heaven de Elisabeth Coatsworth.

The adventures of Odysseus de Andrew Lang. (1950) Ed. Dent & Sons Ltd.

Beyond the Niger de Sylvia Leith-Ross (1951) Ed. Lutterworth.

The road Ahead de E. W. Parker (1953) Ed. Longmans.

Tales of the Norse Gods and Heroes de B. Leonie Picard (1953) Oxford.

English Fables and Fairi Stories JAMES Reeves (1954) Oxford.

Scottish folk tales and legends B. Ker Wilson (1954) Oxford U. Press.

Russian Tales and Legends Charles Downing (1956) =Oxford U. Press.

Scandinavian Legends and Folk-Tales de Gwyn Jones (1956) Oxford U. Press.

German Hero-Sagas and Folk-Tales B. Leonie Picard (1958) Oxford U. Press.

Japanese Tales and Legends Helen and W. McAlpine (1958) Ox. U. Press.

Swiss-Alpine Folk-Tales Fritz Müller Guggenbühl (1958) Oxford U. Press.

Lean out of the window de Liba Taconis (1959) Ed. Basil Blackwell.

The owl and the mirror de Godfrey Freeman (1959) Oxford Basil Blackwell.

The Iliad of Homer de B. Leonie Picard (1959) Ed. Oxford University-Press.

The Odyssey of Homer de Leonie Picard (1960) Ed. Oxford University-Press.

The great Gale de Hester Burton (1960) Oxford University-Press.

The Eneid of Virgil N.B. Taylor (1961) Ed. Oxford University-Press.

Aesop's Fables de John Warrington (1961) J.M.Dent & Sons Ltd. London.

Chinese Myths and Fantasies de Cyril Birch (1961) Oxford U. Press.

Myths of Ancient Greece. De Robert Graves (1961) Ed. Cassell.

Indian Tales and Legends de J.E.R. Gray. (1961) Oxford Univ. Press.

The song of Hiawatha de H.W. Longfellow.(1963) Ed. Dent & Sons Ltd.

The Heros de Charles Kingsley (1963) Dent & Sons Ltd.

A Book of Myths de Roger Lancelyn Green.(1965) Ed. J.M.Dent & Sons LTD.-

West Indian Folk-Tales de Philip Sherlock (1966) Oxford.

4 Actualitat

Actualment s'està reivindicant el paper dels artistes il·lustradors i el seus dibuixos són cercats i admirats. Joan Kiddell Monroe forma part dels anomenats Il·lustradors Oblidats (*Forgotten Illustrators*), un grup creat als E.E.U.U. que inclou il·lustradors anglesos i nordamericans que es consideren prou importants i bastant desconeguts a l'actualitat. L'autor Will Schofield prepara un llibre sobre els *Forgotten Illustrators* i es poden veure alguns dibuixos a:

<http://50watts.com/Forgotten-Illustrator-Joan-Kiddell-Monroe>

<https://www.pinterest.nz/pin/510032726525886051/>

També s'està preparant una altra publicació "*Childhood and the Classics: Britain and America 1850-1965*" de S. Mumaghan (Universitat de Pensilvania) i D.H. Roberts (Haverford Colledge), editat per Oxford University Press i amb il·lustracions de J. Kiddell Monroe.

A la biblioteca de la universitat americana de Minnesota conserven la major part de l'epistolari entre J. Kiddell Monroe i el seu editor de Oxford University Press.

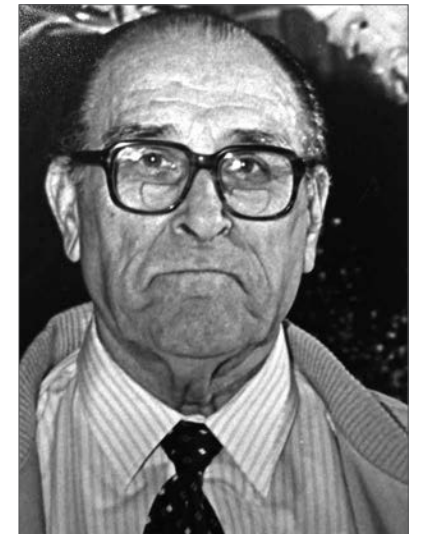
Actualment els seus descendents viuen a Sóller. Tant el seu fill James Euan Murray, com el seu nét Ivan Murray Mas, professor de la Universitat de les Illes Balears.

Joan Trias Castell (1916-1998) La seva contribució a la microscopia divulgativa i a la didàctica de les Ciències Naturals

Lluc Garcia Socias

Resum

Joan Trias Castell (Catalunya, 1916-Mallorca, 1998) va ser sense dubte un home genial. Pèrit industrial de professió, tota la seva vida es va sentir atret per la ciència i per la tecnologia i amb els seus grans coneixements, en bona part autodidàctics, va ser durant anys un autèntic pioner, tant en el camp de la ciència aplicada a la indústria com a les Ciències Naturals. En aquesta comunicació es presenta sobretot una de les múltiples facetes de Joan Trias més interessants i en el seu moment novedoses: la seva especialització a partir dels anys 70 del segle XX en tècnica microscòpica. Treballà i desenvolupà tècniques originals així com nombroses fórmules de preparació microscòpica d'espècimens naturals, útils tant per a l'ensenyament, com per a la divulgació i la investigació de la Història Natural. Durant anys els laboratoris escolars de bona part d'Espanya, i fins i tot alguns de Sud-Amèrica, es van nodrir de les seves preparacions -fabricades 'en sèrie' al seu gabinet del carrer de Sa Mar- que servien per iniciar els al·lots en el camp de l'observació del món microscòpic animal, vegetal i mineral. Alguns investigadors i naturalistes li confiaren la preparació i/o il·lustració de materials per a les seves obres i treballs i el departament de Biologia de la UIB el contractà per mostrar mètodes de preparació i observació microscòpica als estudiants de la llicenciatura. Utilitzant una metodologia poc ortodoxa però extraordinàriament efectiva i carregada d'enginy, la gran majoria de vegades els aparells que emprava eren també de fabricació pròpia. Va ser cofundador del Museu Balear de Ciències Naturals (del qual n'és Soci d'Honor).

Joan Trias Castell.

1 Introducció

Joan Trias Castell, va néixer a Barcelona el dia 11 de novembre de 1916, fill de pares mallorquins, Cristóbal Trias Castañer i Jerònia Castell Pirelló. Cursà estudis mercantils i el juliol de l'any 1936, dies abans d'esclatar la Guerra Civil es graduà com Professor Mercantil a l'escola d'Alts Estudis Mercantils de Barcelona. Segons explica en algunes de les seves cartes de presentació que s'han pogut consultar, també cursà Peritatge Químic a l'escola Industrial de Terrassa, però la Guerra Civil li impedí obtenir el títol.

Imatge de les seves noces amb Esperança Cañellas. Joan Trias vesteix l'uniforme d'alferes de l'Exèrcit de Terra (arxiu familiar).

L'any 1936 amb els seus pares, surt de Catalunya per establir-se a Sóller, d'on eren originaris. El 1937 va ser mobilitzat i després d'un període de formació militar a Lluc, va exercir com oficial de l'Exèrcit de Terra, primer com alferes provisional i després amb el grau de tinent. L'any 1942 es va casar amb Esperança Cañellas, de Sóller, i el matrimoni es va establir a la ciutat de Manacor.

L'any 1948 es va llicenciar voluntàriament de l'exèrcit i passà a una nova etapa professional de la seva vida exercint com a director tècnic de la fàbrica de productes químics Colas y Gelatinas S. L., també a Manacor. Quan tancà la fàbrica va començar a fabricar, també a Manacor, elements bàsics per a la producció de perles artificials amb un sistema ideat per ell mateix. Muntà una fàbrica de perles amb altres socis però acaba tancant per problemes de capital (Trias, com. Pers.).

L'any 1952, després de néixer el seu únic fill, el matrimoni decideix tornar a la ciutat de Sóller per establir-s'hi. L'any 1953, Joan Trias va començar a treballar a la fàbrica de teixits Textil Isleña d'aquesta localitat (Can Pelut), exercint com oficial administratiu. Va treballar en aquesta ocupació fins el seu tancament per expedient de crisi, el novembre de l'any 1968. Amb 52 anys d'edat i en situació d'atur pren la decisió de dedicar-se de forma professional a la seva afició de tota la vida per la ciència i la tècnica realitzant material didàctic 'artesanal' de Ciències Naturals i oferint serveis tècnics de macrofotografia, microfotografia i microscopia.

Com contava ell mateix i, després de la seva mort, explicà la seva dona Esperança Cañellas en un recordatori publicat al Setmanari Sóller¹, "de sempre en Joan havia tengut afició a observar coses amb el microscopi i de sempre, també, tengué un petit laboratori privat". Joan Trias era un gran aficionat a les Ciències Naturals i, en general a la ciència i la tècnica amb grans coneixements i també habilitats manuals en mecànica, electrònica, electricitat i química. Des del seu establiment a Sóller participà en diversos projectes empresarials i iniciatives en les que podia aportar els seus coneixements. Entre molts d'altres, va col·laborar en la posta en marxa d'una emissora de ràdio amb motiu de la celebració a Sóller del Congrés Eucarístic Internacional, l'any 1959.

Però va ser sobretot el seu esperit emprenedor i la seva formació mercantil el van fer veure que a Espanya existia llavors un important buit pel que feia al material disponible per a l'ensenyament i les pràctiques d'Història Natural, i més concretament en el camp de la microscopia i la microfotografia.

¹ Aina Colom. Semblances i Remembrances. Joan Trias Castell. Setmanari Sóller.

A finals dels anys 60, encara en plena època franquista no hi havia gaires mitjans tècnics i hi havia científics que els necessitaven per completar les seves publicacions. Igualment els materials didàctics que s'oferien a les escoles eren escassos i en general havien de ser d'importació, entre d'ells les preparacions per utilitzar en les pràctiques de biologia i geologia als laboratoris escolars i de les universitats.

Successius contactes de Joan Trias amb científics naturalistes com Guillem Colom, Guillem Mateu o el Pare Francesc Bonafè, entre d'altres, l'animaren a dur endavant aquesta idea d'ajuntar afició i la oportunitat socio-econòmica del moment per posar en marxa al seu domicili un laboratori de preparació de materials -que ell qualifica 'de producció artesana'- per al qual utilitza alguns estalvis i demana també ajuda financera.

2 Un singular projecte comercial

Una vegada decidit a emprendre la seva aventura professional com microscopista Joan Trias redacta un seguit de documents destinats a presentar el seu projecte, suposadament a entitats o organismes oficials als que volia demanar suport financer o, si més no, conèixer si la seva idea tindria o no bona acollida i, també per suposat, a diferents firmes comercials especialitzades en material didàctic de ciències o d'òptica científica (microscopis) amb finalitat purament comercial².

En una d'aquestes cartes (sense data) diu: "*Señor (es): El constante progreso de la técnica ha permitido poner al alcance del elemento estudiantil, microscopios de todas calidades y precios, pero en muy raras ocasiones, van acompañados de accesorios, reactivos e instrucciones para poder efectuar las adecuadas preparaciones para ser observadas con ellos.// Aún en los contados casos en que se ofrecen equipos más o menos completos, y siempre de precio elevado, los no iniciados, al no tener elementos de comparación, pueden seguir caminos erróneos, o sentir el desánimo del fracaso.// Por otra parte los modernos textos de enseñanza están ilustrados con profusión de dibujos y fotografías de elementos microscópicos, que al par que enseñan al estudioso, le incitan a la observación en directo, que en muchos casos no puede llevar a cabo por no tener los elementos necesarios, aunque sea o pueda ser poseedor de un microscopio.// Estas razones son de por sí suficientes, para permitirme ofrecerle (s) selecciones de preparaciones microscópicas permanentes, con din didáctico, atractiva presentación y precio muy asequible, que al par que vendrán a llenar las lagunas señaladas, es indudable que facilitarán la difusión y venta de microscopios escolares y semiprofesionales. //...."*

En una altra versió de l'oferta, que sembla dirigida a centres d'ensenyament superior o especialitzat, Trias exposa: "*... Muchos centros culturales tienen sus gabinetes y colecciones más o menos importantes y completas, pero son bastante contados, los que teniendo el equipo necesario para confeccionar preparaciones microscópicas de índole general, las confeccionen, debido principalmente al tiempo que requiere su preparación... o bien no se tiene a mano oportunamente el material adecuado para la demostración deseada.// Con el intento de subsanar estas dificultades es por lo que me permito ofrecerle (s) colecciones...*"

En ambdós casos sembla clar que va veure l'oportunitat d'oferir un material en aquells moments quasi segur que inexistent en el mercat espanyol, al menys de fabricació nacional.

Però abans de poder realitzar aquestes ofertes a un teòricament extens mercat potencial Trias ja havia hagut de muntar un laboratori al seu domicili del carrer de Sa Mar, estudiar i posar-se al dia de les

² En les còpies de les cartes que Joan Trias va escriure per presentar el seu projecte no figuren ni la data ni els destinataris, suposadament organismes oficials d'Educació i Ciència. Segurament eren cartes circulars enviades a diferents destinataris, també a firmes comercials especialitzades. La seva transcripció té molt d'interès ja que en elles explica detalladament el seu projecte i objectius. Així i tot s'han suprimit algunes parts dels escrits per tenir sols com objectiu l'estil literari de caire mercantil.

tècniques microscòpiques modernes, experimentar amb els procediments i materials i disposar de l'equip necessari tant per a la seva preparació, com per al muntatge i observació dels resultats. Proveïr-se igualment d'un ampli mostrari d'elements de naturalesa biològica o geològica, susceptibles de poder-se preparar per al seu estudi microscòpic i de ser suficientment interessants i il·lustratius com per poder interessar a docents i aficionats a la natura i a la observació del món microscòpic. Una afició que en tot cas tenia ja una llarguíssima tradició a Europa que procedia de la fabricació dels primers microscopis simples, al segle XVII i del seu posterior perfeccionament en els segles XVIII i, sobretot, XIX i XX.³ Finalment ja havia der disposar d'un suficient stoc de preparacions variades per poder servir en cas de tenir les primeres comandes.

Per això, l'any 1968, tot d'una després de quedar-se sense feina a la fàbrica⁴ envia a algun organisme oficial una carta en la que explica el seu currículum de forma resumida, sense deixar de banda el seu pas per l'exèrcit i experiències empresarials prèvies i explica que vol emprendre aquest negoci degut a la seva edat i situació personal del moment⁵, tot destacant que "*La difícil posibilidad de obtener una colocación en esta localidad, por la crisis reinante⁶, por una parte y dada la edad del solicitante, es por lo que concibió el proyecto de establecerse por su cuenta, confeccionando preparaciones microscópicas de tipo permanente y carácter didáctico*". I explica el per què d'aquesta opció comercial dient: "*La afición científica por una parte, y los pequeños trabajos accesorios de microfotografía efectuados por algunos Srs. Científicos de estas Islas, apoyaban mas esta idea, y previa consulta con dichos Srs. Dn. Guillermo Colom Casasnovas, micropaleontólogo de reconocida fama, y residente en esta Ciudad, el Sr. Dn. Guillermo Mateu Dr. en Ciencias Biológicas del Instituto Oceanográfico de Palma de Mallorca, alentaron la indicada idea, las consultas económicas al respeto, indicaron que dichas preparaciones son escasas en el mercado puesto que las que existían eran inportadas del Japón, inportación que en la actualidad no se efectúa*". De l'escrit es desprèn que quan demanà l'ajuda ja feia cert temps que havia iniciat l'activitat però que necessitava ampliar els mitjans per donar-li una dimensió més professional, ja que diu: "*El haberse concedido subsidio de desempleo ... permitió iniciar la citada labor de artesanía, invirtiendo inicialmente algunos pequeños ahorros, teniendo tiempo para preparar y construir muchos pequeños accesorios necesarios ... y al mismo tiempo proceder a la búsqueda y recolección de las materias naturales, básicas para la confección de tales preparaciones, pero, ni el trabajo ni los ahorros invertidos son suficientes para llevar a cabo una labor meticulosa, detallada y lo suficientemente garantizada y bien presentada para que sea fructífera, por lo cual se adjuntan, detalles prácticos y economicos para pasar la solicitud de ayuda*".

³ Veure, per exemple, Aguilar Peris (1965): "Teoría y práctica del microscopio" (Ed. Saber, València).

⁴ La data de 1968 s'ha calculat perquè aquest va ser l'any de tancament de Textil Isleña i perquè en la presentació del seu projecte per demanar suport financer afirma tenir 52 anys d'edat.

⁵ D'aquesta carta s'han extret algunes dades professionals que figuren a la introducció.

⁶ Segons Quetglas et al. (2008) les fàbriques de teixits de Sóller tancaren progressivament entre els anys 1959 i 1970.

Capses de cartró destinades a les preparacions microscòpiques per posar a la venda.

3 El laboratori

Joan Trias va construir un complet laboratori de microscopia al seu domicili del carrer de Sa Mar número 82⁷, inicialment a la botiga de la casa i posteriorment l'amplià a l'entresòl. Era un laboratori molt complet que, segons figura al pressupost que va presentar a la seva petició d'ajuda oficial havia de constar de:

- Una mesa sólida para microscopio y accesorios de observación
- Una mesa sólida para binocular y accesorios de montaje de preparaciones
- Una pequeña vitrina con extractor de vapores para tratamiento con ácidos y corrosivos
- Una pila lavadero espaciosa con enrejado de madera para lavados y tratamientos en húmedo, con agua corriente y desagüe
- Una bomba de vacío con campana para extracción de aire para incluir ciertos materiales que no pueden sufrir la ebullición
- Una platina vibrante para tinciones simultáneas
- Una plantina horizontal con calefacción para fijar y desecar preparaciones
- Un dispositivo con calefacción eléctrica para mantener a temperatura de fusión la gelatina y los portas para inclusiones en este medio
- Un dispositivo para lavar y desecar los portas en cantidad
- Navajas especiales para microtomo de mano
- Estanterías para frascuero y reactivos
- Un dispositivo mecánico para cortar y ranurar madera para hacer las gradillas a las cajas de cartón para contener las preparaciones
- Planchas y xerocopias para etiquetaje, descripción y propaganda
- Libros técnicos y de consulta
- 500 cajas de cartón como iniciación

L'objectiu era disposar d'un laboratori a nivell professional el muntatge del qual tenia un pressupost de 28.000 pessetes, tot i que amb l'advertència de que "*Muchos de estos artículos deben ser de propia construcción o diseño, por lo que el presupuesto es aproximado y no puede ser hecho por ninguna casa especializada*".

⁷ En aquell moment carrer José Antonio Primo de Rivera, número 82

Microscopi binocular Kyowa, aparell que adquirí Joan Trias per muntar el seu laboratori professional.

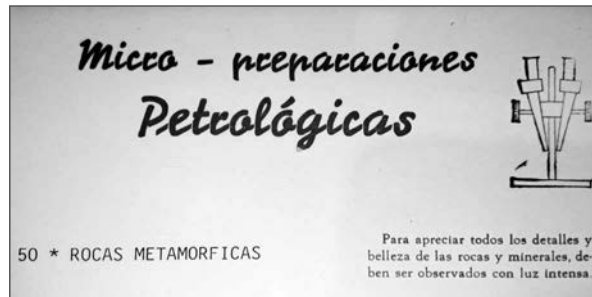
Lupa binocular (microscopi estereoscòpic) de la marca Olympus. A finals dels anys 70 adquirí aquest model en substitució de l'anterior, marca Kyowa.

Evidentment a aquest complet laboratori s'hi havia d'afegir encara el material fungible i els aparells, un microscopi, una lupa binocular⁸, reactius, vidre, palanganes, instruments de manipulació de precisió, etc. etc. Amb el temps Trias va incorporar un costós micròtom de congelació i també altres aparells, com un disc per tallar roques amb mola de diamant, etc. etc. Tot plegat sumava 122.923'30 pessetes de les quals en aquests moments ja n'havia invertides 55.922,10.

En tot cas una inversió difícil de recuperar sense fer molta feina perquè inicialment s'havia posat com objectiu fabricar dues col·leccions de preparacions diàries a 300 pessetes cada una però oferint un descompte a les cases comercials d'un 30 per cent. Calculava per tant uns ingressos diaris de 420 pessetes, si tot anava bé i després de moltes hores de feina, que una vegada descomptat el material de muntatge i presentació quedaria en un benefici diari de 272'88 pessetes. Per això apunta que *"Si bien el fruto del trabajo es modesto, máximo si se tienen en cuenta los posibles fallos de cobro y la falta de previsión social, también es cierto que pasado el primer año de mayor dificultad, tanto por lo que se refiere a recolección y clasificación de materiales como a la formación de mercado, es posible que pueda llegarse holgadamente a las tres colecciones en cuyo caso los emolumentos serían más normales"*

4 Les preparacions

Les preparacions microscòpiques elaborades per Joan Trias destinades al seu projecte comercial pretenien incloure els temes més interessants i atractius per a la seva observació pedagògica o amateur. Serien en tot cas de tipus permanent i fent servir en la seva elaboració les tècniques clàssiques de la microscopia i els millors materials per garantir la seva durada⁹. Anirien presentades amb caps de cartró con-

Capsa d'una de les col·leccions de preparacions de roques que oferia. Estaven destinades a la seva observació amb lupa binocular.

Detalls de les preparacions de roques destinades a ser observades amb llum incident.

⁸ Havia adquirit un microscopi binocular professional marca Kyowa i un microscopi estereoscòpic (lupa binocular) de la mateixa marca que substituï un model anterior de la casa Enosa, de més baixa potència. Al principi dels anys 80 substituï la lupa binocular Kyowa per una de la casa Olympus (Trias, comunicacions personals a l'autor)

⁹ Les preparacions permanents són per regla general les que com a medi de muntatge dels espècimens fan servir resines naturals o sintètiques en lloc de medis solubles en aigua. Poden durar dècades però la seva elaboració és més complicada ja que els exemplars precisen d'un tractament químic adient. Ell es proposa utilitzar Bàlsam de Canadà (una resina natural), resines sintètiques i també glicerogelatina. Solen anar a més col·lorejades amb productes químics adients. Per a més aclaració el lector interessat pot veure, per exemple, Locquin & Langeron (1985).

tenint cada una d'elles de 20 o 24 preparacions col·locades en una gradilla de fusta. Les preparacions s'elaborarien segons el format anglès o sigui amb porta-objectes de vidre de 26x76 mil·límetres i cobri-objectes de 20x 20 mil·límetres, retolades de foma adient amb indicació del seu contingut.

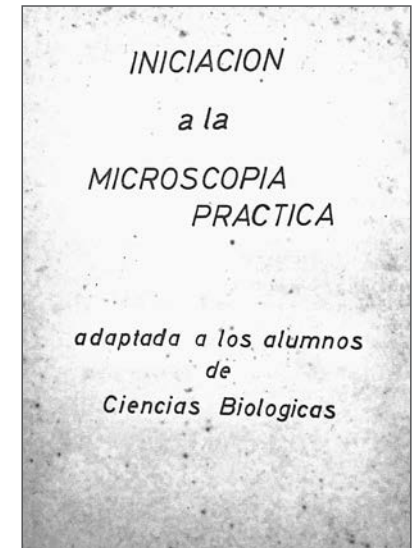
En les seves anotacions per a oferta comercial detalla que *"todas las preparaciones están confeccionadas según las normas habituales de esta disciplina, y se han buscado los medios de inclusión más adecuados para su durabilidad y conservación. Se han escogido también los colorantes más adecuados para que resalten las diferentes partes de las preparaciones, ajustándose dentro de lo posible, a las técnicas más normales"*. I afegeix, *"Se han empleado también otros procedimientos poco corrientes, para la inclusión sin deterioro, de organismos relativamente grandes y frágiles, como son los planctónicos, para que conserven su natural belleza sin deformaciones"*. Aquest darrer paràgraf fa referència a un dels aspectes més destacables de la feina que va desenvolupar Joan Trias de forma autodidacte i que es traduí en la invenció de tècniques pròpies, a vegades poc ortodoxes però molt útils per a la finalitat purament didàctica dels materials que volia elaborar i posar a l'abast de professors, estudiants i aficionats.

5 La docència

A mitjans dels anys 70 Joan Trias va ser contractat per impartir Ciències Naturals en el primer centre públic d'Ensenyament Secundari de Sóller, instal·lat a Los Jardines provisionalment i, posteriorment a les Escolàpies¹⁰. També va col·laborar aportant material, a la homologació oficial d'aquest centre, precursor de l'Institut d'Ensenyament Secundari de Sóller. Però llevat d'aquestes petites incursions en el camp de la docència, Joan Trias, també va dedicar uns anys a ensenyar tècnica microscòpica als estudiants de biologia de la UIB.

Durant varis cursos va ser convidat a impartir pràctiques d'aquesta disciplina dins l'assignatura de Citologia, impartida llavors pel professor Fèlix Cabello. Tot i no ser un professional, la UIB el va poder contractar com tècnic i col·laborador degut als seus amplíssims coneixements pràctics en la matèria. Va ser segurament amb aquest motiu que, l'any 1980, es va decidir a reunir en un volum mecanografiat i fotocopiats tant aspectes generals de la microscopia teòrica i pràctica com alguns dels seus mètodes i tècniques particulars. El document du per títol *"Iniciación a la microscopía práctica adaptada a los alumnos de Ciencias Biológicas"*, té 129 pàgines i inclou esquemes gràfics de la seva mà i, sobretot, una gran quantitat de fórmules de reactius i medis d'inclusió utilitzats sobretot en la microscopia per a la biologia. També inclou una extensa bibliografia. Com de costum, en la presentació d'aquest volum, Trias es lleva importància a ell mateix i el qualifica de document intern orientatiu, dient: *"Las descripciones y prácticas, contenidas en estas páginas, van encaminadas solamente, a proporcionar al estudiante, una orientación, en lo que a las observaciones con microscopio se refiere, y a sus más sencillas técnicas necesarias para ello...//...Estas páginas, acompañadas de la necesaria"*

¹⁰ El 1973 les Mares Escolàpies van abandonar Sóller i les germanes de la Caritat es van fer càrrec de l'alumnat que tenien les Escolàpies. A partir del curs de 1976, aquests alumnes van passar al centre dels Jardins, atès que les Escolàpies va ser habilitat com a Col·legi Municipal de BUP. (<http://www.svpsoller.fecib.net/es/educacio/svpsoller/escola/historia/93606.html>)

Coberta del manual de microscopia que auto-edità per als seus alumnes de la UIB.

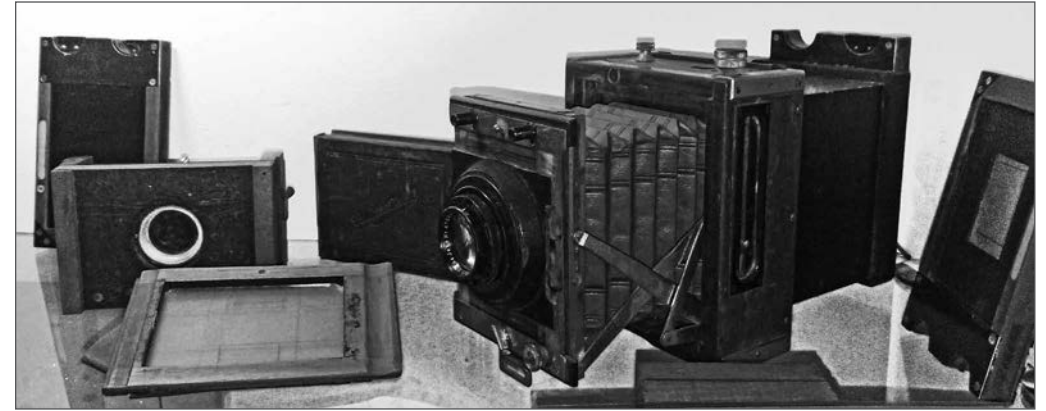
práctica manual, no son más que una pequeña ventana, para asomarse al vasto campo de lo pequeño, y poder escoger con mayor facilidad, el camino más conveniente o agradable". El document del qual van circular nombroses còpies du data del Desembre de 1980. En les seves planes inclou els següents capítols i continguts:

Generalidades. Uso del microscopio. El text inclou moltes instruccions per poder realitzar observacions correctes i es completa amb esquemes fets seus a ploma i fotografies de diferents tipus de microscopis

- *Cuidados y conservación del microscopio*
- *Forma de observar una preparación*
- *Portaobjetos*
- *Cubreobjetos*
- *Medios de observación. Índices de refracción*
- *Coloraciones*
- *Observaciones con luz polarizada*
- *Mediciones con el microscopio*
- *Fijación*
- *Fijadores* (inclou 10 fórmules per poder-los fabricar)
- *Fijadores. Resultados* (Consells d'ús d'aquestes substàncies bassats en la seva experiència)
- *Descalcificación*
- *Maceración*
- *Despigmentación / Decoloración*
- *Preparaciones. Duración*
- *Preparaciones. Técnica*
- *Preparaciones. Causas de fracasos*
- *Medios de montaje para preparaciones no permanentes* (l'listat i índexs de refacció)
- *Medios de montaje de Amann* (sis fórmules)
- *Medios para montajes semipermanentes con solvente acuoso* (11 fórmules)
- *Medio de montaje mixto* (descriu el sistema inventat pel Pare J. Pujiula)
- *Medios de montaje con solvente alcohólico* (dues fórmules)
- *Medios para montajes permanentes con solvente hidrocarbonado* (Descripció i fórmules)
- *Cuadro de montajes* (Un quadre orientatiu per saber quin és el mètode de muntatge més convenient depenent del medi de conservació o tractament d'on procedeixi la mostra)
- *Montajes permanentes. Casos especiales* (descriu mètodes de muntatge poc habituals)

En un ampli apartat subsegüent el volum tracta dels diferents tipus de mostra susceptibles de ser observades al microscopi i de com com s'ha de procedir en cada cas. Es tracta d'una matèria extensa per la qual cosa adverteix: "*En este modesto trabajo, se tratará brevemente., de algunos de los muchos casos que puedan presentarse, a modo de orientación, y se indicará Bibliografía, para quienes deseen profundizar en algún tema determinado*". Els apartats que despleguen aquest capítol són els següents:

- *Frotos o extensiones/Hematología*
- *Hematología. Médula roja*

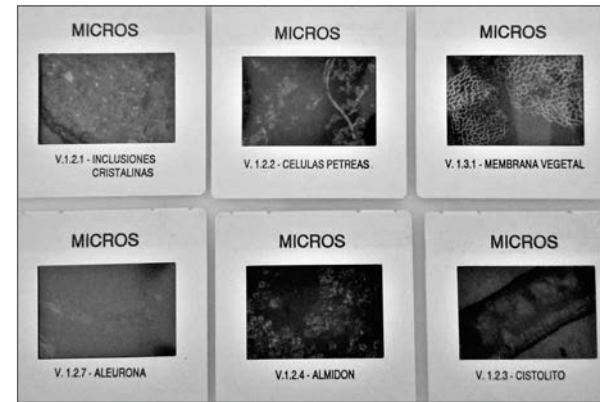
Part de l'equip de macrofotografia que ell mateix construí per a la captura d'imatges de petits objectes amb finalitat científica. Actualment es conserva al Museu Balear de Ciències Naturals.

- *Hematología. Leucoconcentración*
- *Hematología. Frotos espesos*
- *Protozoología. Preparaciones temporales*
- *Protozoología. Preparaciones permanentes*
- *Protozoología. Foraminíferos*
- *Zoología. Insectos*
- *Zoología. Espículas de esponja*
- *Zoología. Escamas*
- *Zoología. Plancton*
- *Histología vegetal. Micro algas*
- *Histología vegetal. Diatomeas*
- *Micología. Preparación de mohos*
- *Histología vegetal. Féculas y almidones*
- *Histología vegetal. Mitoxis*
- *Palinología*
- *Nemátodos*
- *Espermatozoos*
- *Bacteriología en general*
- *Bacteriología. Tinción rápida/Tinción negativa*
- *Bacteriología. Tinción de Gram*
- *Bacteriología. Ácido resistencia*
- *Cortes a mano alzada*
- *Cortes con microtomo*
- *Cortes por congelación*
- *Microtomos*

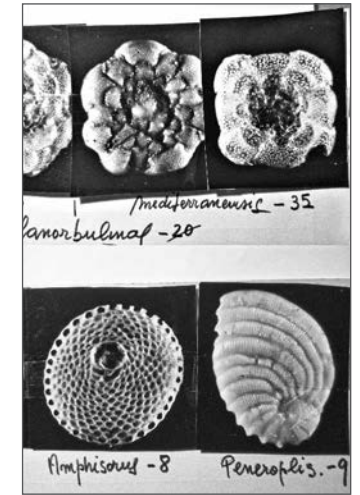
- *Cuchillas* (amb esquemes)
- *Tratamiento de los cortes por congelación* (amb nombrosos esquemes)
- *Cortes de parafina*
- *Deshidratación*
- *Microtomo de parafina*
- *Tratamiento de los cortes de parafina*
- *Cortes de celoidina*
- *Cortes con resinas*
- *Tinciones*
- *Colorantes característicos* (llistat)
- *Tinciones metacromáticas* (amb fórmules)
- *Hematoxilinas* (amb fórmules)
- *Tinciones H. Erlich / Eosina* (amb fórmules)
- *Tinciones H. Groat / Eosina* (amb fórmules)
- *Tinciones tricromicas*
- *Tinciones de Abelardo Gallego* (amb fórmules)
- *Tinción de Azán*
- *Tinciones. Rojo nuclear* (amb fórmules)
- *Tinciones específicas para cortes vegetales* (enumeració i taula)
- *Tinciones. Cloroyoduro de zinc* (amb fórmules)
- *Tinciones. Cloroyoduro de calcio* (amb fórmules)
- *Tinciones monocromas para tejidos vegetales*
- *Tinción tricromica vegetal*
- *Tinciones vegetales varias* (amb formulacions)
- *Impregnaciones argenticas* (descripcions de varis tipus, metodologia i fórmules)

Algunes de les macrofotografies de gramínies realitzades per il·lustrar la Flora de Mallorca del Pare Francesc Bonafé.

Algunes de les diapositives realitzades a partir de microfotografies de citologia i histologia, per a la casa 'Micros', de Barcelona.

Microfotografies de foraminífers destinats a il·lustrar els treballs del professor Guillem Mateu Mateu, del Laboratori Oceanogràfic de Palma.

6 La fotografia científica

L'habilitat de Joan Trias en la fotografia tècnica és ben coneguda. Va tenir amistat i col·laborà en nombroses ocasions amb el conegut fotògraf solleric Joan Deyá 'Det'.¹³ El que està clar és que el seu interès en la macro i la microfotografia, en una època en la que els mitjans tècnics disponibles eren escassos va fer que alguns naturalistes i científics professionals li encarreguessin feina per a il·lustrar els seus treballs. Per exemple amb el pare Francesc Bonafé col·laborà en la realització de macrofotografies de gran detall de l'apartat de gramínies de la seva Flora de Mallorca¹⁴, aconseguint uns magnífics resultats gràcies a la utilització de material de fabricació pròpia. També construeix, amb motiu d'alguns treballs que li encarreguen científics mallorquins, un gran aparell de macro i microfotografia que instal·la a una paret del laboratori equipat amb tot tipus de làmpades, lents, obturadors, diaframes, allargadors de manxa, etc. etc.

Detall d'una de les diapositives de la col·lecció 'Micros'.

Com es pot veure es tracta d'un complet manual de nivell alt que va molt més enllà de ser una 'iniciació' per a joves estudiants sinó que té un contingut útil per a qualsevol nivell professional i a més amb molta aportació inèdita que mai no va ser formalment publicada pel seu autor¹¹.

Tot i que el seu pas per les classes pràctiques de la UIB no va ser molt dilatat en el temps, els seus coneixements van impressionar molt a professors i estudiants. Posteriorment decidí deixar d'impartir aquestes classes de forma voluntària¹².

¹¹ Per exemple, Joan Trias estava especialment orgullós d'haver ideat un mètode senzill de fer preparacions microscòpiques permanents de determinat material vegetal adient per observar el procés de la mitosi. La mitosi és el procés pel qual les cèl·lules es divideixen de manera que el material genètic es reparteix per igual entre les dues cèl·lules filles i que, en les plantes, es produeix sobretot en els teixits que permeten el seu creixement, com per exemple en els extrems de les tiges i de les arrels. Va enviar una carta a la llavors catedràtica de citologia de la Universitat de Barcelona, explicant-li el seu mètode per si el volia posar en pràctica amb els seus estudiants (Trias, comunicació personal).

¹² Trias, comunicació personal.

Igualment amb el professor Guillem Mateu Mateu col·laborà activament realitzant microfotografies de foraminífers actuals que serviren per il·lustrar la seva tesi doctoral, de la qual s'edità posteriorment un resum¹⁵.

Ambdós treballs suposaren haver de superar un autèntic repte tècnic degut a les petites dimensions i característiques dels materials a capturar en imatges, esforç que ambdós autors van reconèixer en les seves respectives publicacions.

Probablement també realitzà treballs similars per altres naturalistes de l'època com Guillem Colom

¹³ Segons comentaris personals de Guillem Deyá i Cristóbal Trias, fills de Joan Deyá i Joan Trias respectivament. L'autor no ha pogut fins ara documentar l'abast d'aquesta col·laboració entre ambdós.

¹⁴ Bonafé, F. 1980. Flora de Mallorca. Ed. Moll.

¹⁵ Mateu, G. 1970, a 'Trabajos del Instituto Español de Oceanografía.

Joan Trias al seu laboratori del carrer de Sa Mar, amb un grup de joves naturalistes i estudiants de biologia que a principis dels anys 80 del segle XX impulsaven el Museu Balear de Ciències Naturals. D'esquerra a dreta, Joan Trias, Isabel Morell, Joan Estades, Joan Arbona i Lluç Garcia.

Casasnovas i Joan Bauzá Rullan.

En els anys 80 realitzà proves de fotografia d'animals marins diversos que li aportaven els pescadors del port i deixa negatius i còpies de peixos i crustacis de profunditat, entre d'altres organismes.

En el camp més professional també elaborà i oferí a la venda completes col·leccions de diapositives en color de les seves preparacions, de diferents temàtiques, i destinades a ensenyament de secundari i superior de biologia. Aquestes col·leccions de diapositives li havien estat encarregades per la marca comercial 'Micros' de Barcelona que oferia microscopis i material didàctic i de laboratori a instituts i facultats. Es tracta un cop més d'un material molt complet i d'alt nivell professional. Elabora diapositives en color il·lustrant sobretot organografia, histologia i citologia vegetal i animal. Fotografia sempre les seves pròpies preparacions i completa el material didàctic amb textos, dibuixos esquemàtics i fotografies en color.

El material realitzat per a la casa 'Micros' inclou col·leccions de diapositives complementàries (o substitutòries) a les col·leccions de preparacions i pr tant les imatges són en general sobre els mateixos temes, entre d'altres histologia animal, organografia animal i vegetal, microbiologia i petrografia.

7 El Museu de Ciències Naturals i el Jardí Botànic

A principis dels anys 80 un grup de joves, naturalistes i estudiants de Biologia decideixen fundar un Museu de Ciències Naturals a Sóller¹⁶. Joan Trias s'uneix al projecte de forma entusiasta i forma part de la primera Junta Directiva.¹⁷ Algunes de les primeres reunions i fotografies del grup impulsor del

¹⁶ Sobre la història del Museu Balear de Ciències Naturals veure, per exemple, Garcia (2012): "El Museo Balear de Ciencias Naturales de Sóller (Mallorca). *Naturaleza Aragonesa*, 29: 55-61.

¹⁷ Formaren aquesta primera junta directiva, a més de Joan Trias, Carles Constantino, Andreu Arbona, Joan Arbona, Mateu Cifre, Isabel Morell, Joan Estades, Josep Ll. Gradaïlle, Jeroni Orell i Lluç Garcia.

museu es van dur a terme al seu laboratori del carrer de Sa Mar. En la seva incorporació a l'associació que havia de crear aquest museu d'història natural Joan Trias va deixar clar que ell podia aportar els seus coneixements però rebutjava qualsevol protagonisme. Entre la seva experiència professional hi figurava també l'administració per la qual cosa des del primer moment es va convertir en el tresorer de l'entitat. Gràcies als seus coneixements tècnics ajudà a posar en marxa el sistema de gravació de plaques per a les primeres plantes del Jardí Botànic i paral·lelament, ja pensant en el museu, continuà elaborant col·leccions de fotografies de peixos, fauna marina i d'altres organismes, a més d'experimentar amb tècniques d'inclusió d'espècimens animals en resines sintètiques, etc.

Joan Trias va morir el dia 2 de maig de 1998, als 81 anys d'edat. A títol pòstum el Museu de Ciències Naturals el va fer Soci d'Honor i el Jardí Botànic va organitzar una exposició mostrant una part de la seva obra fotogràfica.

8 Algunes referències, bibliografia i documentació

Arxiu Joan Trias Castell (Documentació comercial, apunts, fotografies i preparacions)

Aguilar Peris, J. 1965. Teoría y práctica del microscopio. Ed. Saber, València, 172 pp.

Bonafè, F. 1980. Flora de Mallorca. Ed. Moll, Palma, 1.650 pp.

Colom, A. 1998. Joan Trias Castell. Semblances i Remembrances. Sermanari Sóller.

Garcia, Ll. 2008. El Museo Balear de Ciencias Naturales de Sóller (Mallorca). *Naturaleza Aragonesa*, 29: 55-61.

Garcia, Ll. 1999. Joan Trias Castell (1916-1998). *Aubaïna. Butlletí del Museu Balear de Ciències Naturals*, 1 (1): 12-13.

<http://www.svpsoller.fecib.net/es/educacio/svpsoller/escola/historia/93606.html>

Col·legi Sant Vicenç de Paül de Sóller. Federació Escola Catòlica Illes Balears. FECIB

Locquin, M. & Langeron, M. 1985. Manual de microscopía. Ed. Labor, Barcelona, 373 pp.

Mateu Mateu, G. 1970. Contribución al conocimiento de los foraminíferos actuales. Estudio sistemático y bioecológico de los foraminíferos vivientes de los litorales de Cataluña y Baleares. *Trabajos del Instituto Español de Oceanografía*, 38: 1-84, 28 làmines.

Quetglas, A., Pérez, P. & Colom, A. 2008. Les fàbriques de teixits mecànics de Sóller. El patrimoni perdut. *MUSA. Revista del Museu d'Història de Manacor*, 4: 44-55.

Trias Castell, J. 1980. Iniciación a la microscopía práctica adaptada a los alumnos de Ciencias Biológicas. Sóller, 129 pp. (Inèdit).

Aproximació a la vida i obra de Miquel Antoni Castanyer Mayol (1914-1985)

Josep A. Morell González i
Antoni Nigorra Matamales

Resum

Miquel Antoni Castanyer Mayol fou un poeta, narrador i articulista nascut a Puerto Rico que durant els anys de la dictadura franquista participà en el migrat panorama literari de Mallorca com a col·laborador principalment del *Diario de Mallorca* i el setmanari *Sóller*. Durant aquests anys desplegà una important tasca de difusió de novetats editorials, comentaris literaris, edicions, traduccions, articles religiosos i notícies diverses. A més publicà majoritàriament al setmanari *Sóller* tota una sèrie de poemes que després aplegà en diversos reculls. L'objectiu d'aquest treball és donar a conèixer el que hem pogut recopilar de la seva biografia i de la seva obra, fent incidència en la publicada i deixant per a un altre treball la seva obra periodística.

1 Introducció

La Guerra Civil suposà la reducció del català als àmbits familiars. Qualsevol manifestació cultural en català restà durant molts anys resclosa als àmbits més privats i clandestins. Una bona part dels escriptors o desertaren d'escriure en català o manifestaren un apropament a la ideologia regnant, el franquisme, ja sigui per por o per convicció. L'exili, interior i exterior, l'autocensura i la sensació de desànim se sumaren a la repressió franquista. Els referents culturals del franquisme, Pemán o fra Justo Pérez de Urbel¹, per posar dos exemples valorats pel nostre autor, potenciaven una poesia bàsicament religiosa i alineada als valors que fomentava la dictadura del general Franco. A partir dels anys cinquanta la situació comença a canviar molt a poc a poc i, sobretot, apareix una nova generació d'escriptors que comencen a superar el regnat de l'Escola Mallorquina. La poesia passa a ser el gènere més tolerat per publicar en català. En aquest context apareix l'obra de Miquel Antoni Castanyer, amarada de la influència de la poesia de l'Escola Mallorquina, modesta de qualitat, paisatgística, religiosa i descriptiva d'una realitat idealitzada. Tot i els intents d'anar evolucionant, la poesia de Miquel Antoni Castanyer només mostra un cert canvi formal i temàtic sense desfer-se

¹ Fra Justo Pérez de Urbel, personatge singular del franquisme, fou per a Miquel Antoni Castanyer un referent important amb qui mantingué una important relació epistolar. Com veurem més endavant, coneixia perfectament la seva obra i fins i tot durant una temporada fou oblat del monestir de Santo Domingo de Silos amb el nom de Benet i estigué a punt d'entrar-hi com a monjo.

dels tòpics més usuals de l'Escola Mallorquina. Malgrat tot, s'ha de destacar que en el panorama cultural quasi desert del bona part del franquisme personatges com Miquel Antoni Castanyer foren els que mantingueren encesa la cultura en català en un dels períodes més foscos de la nostra història recent².

2 Biografia

Miquel Antoni Castanyer Mayol va néixer a Adjuntas (Puerto Rico), fill del solleric Jaume Castanyer Oliver i de Rosa Maria Concepció Mayol Cardona. El seu pare era fill de Miquel Castanyer Muntaner i Apol·lònia Oliver Ballester. Jaume Castanyer Oliver era el segon de

tres germans. El major nomia Antoni i la petita nomia Maria. Els germans Antoni i Jaume Castanyer Oliver degueren partit cap a Puerto Rico l'any 1901. Sabem que l'any 1910 Antoni era el majoral d'una finca de cafè i Jaume n'era l'administrador. També tenim constància que el seu germà Antoni l'any 1914 ja era a Sóller. Jaume Castanyer l'any 1913 es casà amb Rosa Concepció Mayol Cardona, filla del solleric Antoni Mayol Ros, el qual segurament ja era a Puerto Rico l'any 1868, i de Maria Ramona Salustiana Cardona González. El matrimoni Castanyer Mayol tengué set fills: Miquel Antoni, Isabel, Jaume Lluís, Rosa Maria, Francesc, Rafel Àngel i Irma. Tenim notícies que l'any 1920 ja és propietari de la «Hacienda Castañer», de Yayaes (Adjuntas).

Miquel Antoni Castanyer l'any 1926 arriba a Sóller amb només dotze anys acompanyat de la seva germana Isabel, de només nou, per rebre educació a Sóller. Segons sembla realitzaren el viatge amb la seva tia Maria, amb qui varen viure a la casa familiar del carrer de Palou. Miquel Antoni Castanyer estudià al col·legi Santa Maria de Sóller, regentat pels germans de les escoles cristianes de la Salle, on destacà per la seva bona conducta i unes notes excel·lents. No sabem exactament per

Fotografia de l'any 1917 en què podem veure Miquel Castanyer quan tenia tres anys. Hi apareixen els seus pares, Jaume Castanyer Oliver i Rosa Mayol Cardona (assegada). També hi figura la seva tia Maria Castanyer Oliver.

Any 1917. Segurament el mateix dia de la foto anterior. Miquel Castanyer amb la seva tia Maria. Fotografia realitzada a Ponce, Puerto Rico.

² Es fa complicat definir el posicionament ideològic de Miquel Antoni Castanyer. Tenim encara poca informació sobre la seva vida i, sobretot, sobre la seva producció periodística. Sí que podem intuir un cert posicionament a favor de règim imperant. Tot i això, la seva fidelitat a la llengua catalana i la seva actitud moltes vegades rebel, moltes vegades col·laboradora amb l'estament eclesiàstic, juntament amb no poques polèmiques que va tenir amb els seus feligresos ens el defineixen com un personatge polièdric i difícil d'explicar. En aquest sentit, hem de destacar el poema *Himne als màrtirs espanyols de 1936-39*, que reflecteix l'exaltació que en aquell moment es feia als «herois» de la Guerra Civil

què Miquel Antoni i Isabel no tornaren a viure a Puerto Rico. Podem intuir que la causa fou la possible ruïna econòmica³ de la família arran de l'huracà San Felipe II, que devastà l'illa completament⁴. El que sí hem pogut esbrinar és que Maria Castanyer era propietària del camp d'en Bascós i d'unes cases i que va vendre la finca i les cases per enviar els diners al seu germà a Puerto Rico. Només es quedà la casa on vivien i un olivar que es trobava al principi del camí d'Alconàsser. De fet, la família era coneguda com «del camp d'en Bascós». De la família que restà a Puerto Rico només sabem que a més de la finca tenien una serradora i que l'any 1940 residien ja al barri de Río Piedras a San Juan.

El 26 d'agost de 1937 s'incorporà a la «Compañia mixta de Sanidad de Mallorca» procedent de la caixa de reclutes de Palma. El 10 d'agost de 1939 se li concedeix una pròrroga d'incorporació a files de segona classe. El 20 de juny de 1940 s'incorpora a la mateixa companyia. El 10 de febrer de 1942 passà a la reserva. Rebé la «Medalla de Campaña» el 24 de gener de 1940 i «La Cruz Roja al Mérito Militar» el 30 de novembre de 1940.

Miquel Antoni Castanyer s'ordenà als trenta-dos anys, una edat tardana en aquell temps, segurament perquè la seva família sollerica necessitava de la seva col·laboració econòmica per poder sobreviure. Quan encara era estudiant de teologia, vivia a la casa de la seva tia Maria Castanyer i amb la seva germana Isabel. La situació econòmica de la família no era gaire bona, com hem dit, i les classes particulars que impartia al porxo de la casa ajudaven considerablement a arribar a final de mes. En alguns casos, Miquel Antoni Castanyer es desplaçava a fer classe a cases particulars⁵. Impartia classes de llatí i de francès, especialment, encara que estava obert a fer altres assignatures. Segons informació dels que foren els seus alumnes, era una persona inquieta i nerviosa, encara que mai no va utilitzar càstigs físics, cosa bastant habitual en aquella època entre els docents⁶. Conten que tots els alumnes havien de llegir *El libro de España*⁷. Un cop ordenat, deixà de fer classes particulars ja que podia ajudar els seus amb la remuneració que rebia com a prevere. Si hagués realitzat els estudis eclesiàstics seguits, hauria deixat la seva germana i la seva tia amb seriosos problemes econòmics.

Fotografia de l'any 1929, quan Miquel Castanyer tenia 15 anys. La foto ja és feta a Palma al taller fotogràfic Amer.

³ A una plagueta reutilitzada, que porta el títol «Libreta de entregas café», Maria Castanyer hi reflectia les despeses dels seus nebots. Aquesta comptabilitat comença el 13 d'abril de 1926 i s'hi apunten els doblers que rebia periòdicament dels pares de Miquel i Isabel des de Puerto Rico. S'aturà de rebre'n l'any 1928, segurament pels efectes de l'huracà esmentat.

⁴ El 27 de setembre de 1928 l'huracà San Felipe II, de categoria cinc, entrà a l'illa de Puerto Rico per Guayama i Arroyo i sortí per Agudilla. Uns vents de més de 150 quilòmetres per hora destruïren tots els habitatges al seu pas. Només a Puerto Rico moriren més de tres-centes persones. Afectà econòmicament l'illa fins a l'extrem que els doblers que un temps arribaven de l'illa del Carib a Espanya deixaren d'arribar.

⁵ Alguns dels seus alumnes foren Andreu Canyelles, Miquel Marroig, Albert Hauf, Pere Bernat, Andreu Bernat, Josep Antoni Frontera, Andrés García, Jordi Vicens, Francesc Vicens i Mateu Mayol. Hem pogut esbrinar que quan feien un dictat, de francès per exemple, passava un per un a corregir les faltes. Si trobava que un alumne n'havia fetes moltes, s'enfadava, li prenia el llapis i el tirava enfora. També ens han contat que sempre defensava «la nostra llengua», «era molt mallorquinista en temps d'en Franco». També ens han contat que fumava molt i que quan l'ordenaren prevere va deixar de fer les classes particulars i convidà tots els seus alumnes a la seva primera missa. Molts el recorden com un gran escriptor, però que a causa de la seva tímidesa no era un bon orador. Un dels seus alumnes ens ha comentat «que sentia pena quan l'escoltava durant els sermons» i que solia acabar els seus sermons amb un «i no hi ha res més a dir».

⁷ Segurament fan referència al llibre escrit pel benedictí fra Justo Pérez de Urbel i inspirat en «Le tour de France par deux enfants». Es tracta d'un encàrrec editorial que volia donar resposta a la decisió del govern de crear llibres que fomentassin el patriotisme. El Reial Decret esmentant amb les característiques del llibre es publicà el 1921 i s'havia de dir «El libro de la Patria». Per qüestions d'alternança política no es materialitzà fins l'any 1928. També es podria tractar de l'edició, ja durant el Franquisme, de 1942, també de fra Justo i encara de més d'exaltació patriòtica i religiosa que l'edició de 1928. Fra Justo Pérez de Urbel fou una inspiració per a Miquel Antoni Castanyer. Durant tota la seva vida va mantenir una estreta relació amb ell i, com es veurà més endavant, edità un llibre seu i realitzà una ressenya bibliogràfica del frare benedictí.

Rebé els ordres menors el mes d'octubre de 1942 de mans del bisbe-arquebisbe Josep Miralles. El mateix bisbe l'ordenà diaca el 22 de desembre de 1945. Fou ordenat prevere el 15 de juny de 1946 després d'haver cursat els estudis eclesiàstics al seminari conciliar de Sant Pere de Palma. L'ordenà l'arquebisbe Josep Miralles i cantà la seva primera missa el 22 de juny de 1946. Primerament fou acollit a la parròquia de Sant Bartomeu de Sóller. El mes de març de 1949 va ser nomenat vicari ecònom a la parròquia de Sant Ramon de Penyafort del Port de Sóller. L'any 1955 novament va ser acollit a la parròquia de Sant Bartomeu per un any. Els dos anys següents el trobam de vicari cooperador a la Immaculada Concepció (Sant Magí) de Palma. Fou vicari *in capite* de Biniaraix de 1958 a 1961. També fou nomenat capellà del destacament militar del Puig Major, concretament rebé el nomenament, amb caràcter eventual i civil, el 7 d'abril de 1960. A partir d'una carta datada a San Juan el 3 de març de 1964, tenim constància que Miquel Antoni Castanyer era a Puerto Rico i se li concedia permís per «confesar, predicar y celebrar el Santo Sacrificio mientras permanezca en nuestra Arquidiócesis». La carta anava adreçada al capellà de Rio Piedras, lloc de residència dels seus pares. Després d'uns anys a Sóller, es retirà l'any 1965 a sa Pobla per administrar els béns del seu nebot i fillol, que llavors estudiava a Barcelona. Vivia al carrer Tresorer, núm. 15. La seva germana, Isabel Castanyer, havia mort el 12 de gener de 1948. Miquel Antoni Castanyer morí a sa Pobla el 22 de gener de 1985.

A la necrològica publicada al Butlletí Oficial del Bisbat de Mallorca de l'1 de març de 1985 podem llegir el següent:

«Dotat d'una inspirada i bona vena poètica, desenrotllà molt bé la seva curolla: la clàssica poesia nostrada. «Continuador d'una lírica tradicional sense complicacions ni exigències», afegeix el crític literari Josep Maria Llompart. Publicà diferents obres; entre altres recordam *Cançons de la Primavera i Espurnes* (1947), *Càntic de Muntanya. Poemes*. (1957), *Càntic nou* (1959), *El gentilhome caçador i altres narracions* (1982)... Una selecció dels seus poemes figura a M. Sanchis Guarnier *Els poetes insulars de postguerra*. Biblioteca Les Illes d'Or, núm. 43, Ciutat 1951. Col·laborà també amb els seus escrits literaris i agudes crítiques, entre altres al setmanari *Sóller* en la secció *El món i la bolla*, a la revista *Vialfàs* i al *Correu de Mallorca*, amb les tan anomenades *Prosas barrocas*.»

També va col·laborar a la revista *Lluc, Signo, La Almudaina, Diario de Mallorca, Baleares, Última Hora i París-Baleares*, entre d'altres. Els pseudònim que utilitzava en aquestes publicacions eren Antoni Mayol de Romaní, Kronista, Romaní, M.C. i A. M.

Maria Castanyer Oliver i els seus nebots Miquel Antoni i Isabel Maria Castanyer Mayol, també a Mallorca.

Miquel Antoni Castanyer amb la beca blava de seminarista.

3 Obra publicada

Ja hem comentat al resum inicial que Miquel Castanyer desplegà una important i extensa tasca literària a les pàgines de bona part de la premsa periòdica de Mallorca. De fet és la intenció del nostre treball mostrar només la seva obra publicada i deixar per a més endavant un estudi de tots els seus articles i recercar l'obra inèdita que no es va publicar. En certa manera si Miquel Castanyer va aconseguir publicar una part de la seva obra poètica fou perquè hi posà doblers de la seva butxaca i s'autoedità les publicacions. Tots coneixem la precarietat editorial que hi havia a Mallorca en aquells moments i la dificultat de publicar. La seva poesia havia quedat en certa manera ancorada en el passat i estereotipada en la concepció poètica dels representants més significatiu de l'Escola Mallorquina. Els intents de canviar, tant temàtics com formals, no aconseguiren el fruit que desitjava i passà amb poc ressò pel panorama literari d'aleshores. Tot i això, s'ha de destacar la constància en la publicació en un moment gens favorable per a la producció en català. La seva fidelitat lingüística en l'àmbit de la poesia queda totalment fora de dubte i les seves preferències estètiques també:

«Para mi siempre resultará secundaria toda manifestación poética que no sea en lengua vernácula. Le falta el sabor de la tierra, la luz y la tradición mediterránea» (*Prosas barrocas*, 10 d'abril de 1958)

«No me gusta la poesía de Rosselló Porcel. Sabemos que en Barcelona se le panegiriza a diestro y siniestro y sabemos también que en Mallorca se oye pronunciar su nombre con frialdad. Yo soy de los que creen que se le ha dado demasiada importancia. No me gusta la poesía de su discípulo Salvador Espriu, tan cerebral que parece el bostezo de un fastidiado. ¿Ese es el espíritu que se quiere insuflar en la juventud? ¿Tendremos que hablar de «blonssons-noirs» literarios? Sí, se puede hablar. No me gusta el laicismo frío, que a nada conduce, de esas gentes. ¿Es quizá, precisamente por su laicismo que se les panegiriza?»

Todo podría ser. Yo no veo las cosas del color del cristal de los círculos y capillitas literarias, sino que las veo a mi modo particular, y no tengo inconveniente en decirlo en voz alta porque si caen ídolos, los que sean, que caigan (...). No creo que en Mallorca se haya tenido para nada en cuenta a Rosselló Porcel en la evolución de nuestra poesía.

Hemos salido ganando con ella»

(*Notas breves. Diario de Mallorca*).

Malgrat el seu posicionament ideològic i estètic, Miquel Castanyer no dubtà a demanar la col·laboració de Maria Mayol per retre homenatge al Papa Pius XII per celebrar el seu vuitantè aniversari sense fer cas que

Miquel Antoni Castanyer. Fotografia datada l'agost de 1948 al Mal Pas (Alcúdia). Apareix amb el seu nebot Joan Bauzà Castanyer

la poetessa no era ben vista pel règim imperant, segurament per l'afinitat estètica i religiosa que hi havia entre el nostre autor i Maria Mayol. Pel seu interès històric, transcrivim la carta que li envià Maria Mayol. El poema al qual al·ludeix Maria Mayol es publicà al setmanari Sòller el 10 de maig de 1956:

«Ciutat 24 febrer de 1956
A Mossen Miquel Castanyer
Sòller

Respectable i estimat D. Miquel: He rebut la seva carta del dia 22, en la qual me convida a prendre part a l'homenatge que a través del periòdic «Sòller» vol retre a Sa Santetat el Papa amb motiu del seu vuitantè aniversari.

Li estic molt agrada per la seva deferència, mes me sent obligada a condicionar la meua col·laboració.

Vostè no ignora la meua passada actuació política ni la encarnissada persecussió que a la meua família, i a mi mateixa, ens ha ocasionat. Si en ocasió d'aquest homenatge en aquestes pàgines del «Sòller» algun dels col·laboradors ha de retreure el rebregat tòpic «de los rojos» faci el favor de retirar els meus versos. Ja sap, que ja bé per malícia, ja bé per ignorància, en els republicans se'ns ha involucrat baix d'aquest denominador comú i jo m'hi sentiria desplaçada.

A mi me sembla molt bé, que s'hi retregui la missió evangèlica del Vicari de Jesucrist, posat en el món per la pacificació del gènere humà, sense matissos polítics. Els meus versos, potser siguin un poc fluixos. Los vaig fer en el mateix moment baix de l'espira de ma pobre inspiració, pensant era pel «Sòller» d'aquesta setmana, ja qu'he vist a part o banda que s'oferràn els homenatges entre el 28 febrer i el 4 de Març. Vaig tenir l'acudit de telefonar an En Miquel Marquès (qui no en pot deixar de prendre hi part) i me va dir que encara no en sabia res. Així que serà per la setmana vinent. De totes maneres, li envii els versos tal qual sortiren. Vostè disposi segons el seu recte criteri. Queda sempre al seu grat manar la seva afina en Jesucrist.
Maria Mayol»

Fotografia del banquet celebrat a Sant Telm arran de la trobada de «des cadets de Majorque». Any 1961.

Hem dividit la presentació de la seva obra publicada en tres apartats: poesia, prosa i traduccions. A l'apartat de prosa, hi hem inclòs tant la seva producció literària, com la seva producció de caràcter religiós i d'investigació. A l'apartat de poesia, hi hem transcrit una sèrie de poemes com a mostra de la poesia que escrivia Miquel Antoni Castanyer.

3.1 Poesia

Cançons de la primavera i espurnes (1947).

Es tracta d'un llibret editat pel propi autor i imprès a la Impremta Mossèn Alcover. En va fer una tirada de cent exemplars, deu dels quals en paper de fil i la resta en paper corrent. En el llibre no apareix el nom de l'autor.

La primera part, *Cançons de la primavera*, conté desset poemes. Els setze primers estan formats per tres

quartetes octosil·làbiques amb rima encadenada (abab). El darrer poema està format per quinze estrofes de quatre versos hexasil·labs i rima creuada (abba). *Cançons de la Primavera* arreplega tots els tòpics del paisatgisme tan usual en l'Escola Mallorquina, amb la descripció extasiada d'un paisatge en què el jo poètic se sent immers. Paisatge i religió es fusionen al final d'aquesta primera part.

La segona part, *Espurnes*, està formada per vuit poemes, la majoria sonets de tema religiós, encara que també apareixen poemes en què el paisatge n'és l'element fonamental⁸. D'aquesta segona part podem destacar el poema que reproduïm a continuació. Està datat de l'any 1946 i segurament l'escrigué arran de la primera missa que celebrà:

DAU-ME, SENYOR...

Dau-me, Senyor, l'angèlic estament
per ministrar com cal en vostre altar,
per acostar-me a l'hòstia i per tastar
el Pa dels àngels amb penediment.

Fotografia de tot el grup assistent a la reunió de «des cadets de Majorque» a Sant Telm.

⁸ És interessant destacar la carta que li envià el pare Rafel Ginard comentant-li el llibret de poemes, que Miquel Antoni Castanyer li degué enviar dedicat. Diu literalment: «Ave Maria Puríssima.

Rvrd. Sr. D. Miquel Castanyer. Pvre.
Sòller.

Benvolgut amic; jo feia comptes escriure qualque cosa al diari La Almudaina sobre les seves gentils «Cançons de la Primavera i Espurnes», un exemplar de les quals amablement me va dedicar. I esperant escriure al diari, no li escrivia a vostè. De manera que el temps ha passant (*sic*) sense fer ni una cosa ni l'altra. De fa una temporada, ja massa llarga per no alarmar-me, me trob en una terrible eixutor espiritual i la ploma me cau de les mans. El meu enteniment, àrid com un desert d'arena, no sab filar dues idees que s'ho valguin. Per això no he arribat -contra les meves pretensions- a posar res a La Almudaina, perquè seria estada una cosa lamentable. Per tant, li escric a vostè demanant-li que dispensi. I per donar-li, cordialment, les gràcies i l'enhorabona per aquest present de versos tan lluminosos, tan sanitosos i tan sollerics. Encara que el meu gust actual vagi per uns camins, no contraris, però sí distints dels que vostè segueix, amb tot i això estic conforme també amb la seva orientació poètica que, en el fondo, és la de l'escola mallorquina. Sense compartir del tot les tendències -i sobretot les exageracions- de la poesia moderna, crec que faria molt de bé a l'escola mallorquina que hi entrassen corrents literàries noves que li renovarien la sang i la llibertarian d'un cert uniformisme

La intenció tan blanca i resplendent
com la neu de la serra en davallar,
perquè un poc menys indigne degustar
pugui el sabor del vostre sagrament.
Per tal que la meva ànima no es geli
amb el profà contacte corruptor;
perquè dugui en mos llavis l'Evangelí,
pura deu d'aigües pures, d'abundor
que salta vers la Pàtria, i sempre anheli
el veure-us faç a faç, oh mon Senyor.

Càntic de Nadal i de Primavera (1957).

És un petit llibret de dotze pàgines editat també a la Impremta de Mossèn Alcover. Segons posa al final del llibret, fou escrit «entre Nadal i Sant Esteva, 1957, amb motiu de la Missa Nova de Joan Soler, de Ca-S'Escolà». Es tracta d'un poema narratiu que conta la història d'un jovenet que és despertat pel seu avi per anar a la cova de Betlem a adorar Jesús. Anys després el veu passar amb els apòstols i finalment assisteix a l'últim sopar. Jesús li parla i li diu que a partir d'ara serà l'escolà de Pere. Posteriorment presència també la mort de Jesús a la creu.

Càntic de Muntanya. Poesies (1958)

El tercer llibret de poemes de Miquel Castanyer fou publicat a «Ciutat de Mallorca» per l'editorial Atlante i està format per un petit prefaci titulat Copinya d'or, vint-i-un poemes i un epíleg en prosa: *Pels camins de Nuredduna*.

En el prefaci l'autor manifesta la singularitat de Sóller respecte de la resta de Mallorca i el plaer i la serenor de viure-hi:

«Hi ha una vall al món que és la Vall per antonomàsia (...). La vista i el cor -paradoxalment-, s'eixamplen quan entram a la Vall - copinya d'or- (...). Oh, la dolça terra que fa pensar en el poeta precristià Virgili, massa oblidat avui! Oh l'harmonia de viurei la pau!

Esser tot un solleric, res més ni res menys que un solleric: vet-ací una cosa que no deixa de tenir importància i calitat.»

Els poemes estan datats entre 1938 i 1958 i mantenen una estructura unitària pel fet de presentar una visió gairebé extasiada del paisatge solleric i les muntanyes que l'en-

que arriba a desplaure. Dins lo assenyat, com més nou millor. Vostè supòs que coneix Antonio Machado, Juan Ramón Jiménez, García Lorca. Per ventura en lo que tenen de bo, de etern, però presentat en forma nova, convendria seguir-los, sense deixar de esser de la nostra terra, essent sempre nosaltres. El seu llibret m'ha duites aromes i visions de Sóller i m'ha omplert els ulls de color, el cor de música i ha suscitat, davant de mi, un eixam de recordances. Moltes gràcies i seguïu polsant la lira, i siau exigent amb vos mateix i no us planguieu. L'art excels és a preu de sang.

Disposau de vostre afm. Amic i devot vostre,
P R. Ginard Bauçà
Ciutat de Mallorca
13 des. 1948."

Fotografia datada el juny de 1980 a la casa que Miquel Castanyer tenia a sa Figuera, davant can Bardí.

volten. Els tòpics del paisatgisme propis de l'Esola Mallorquina hi són presents en tot moment, encara que hi podem detectar un menor rigor formal. L'aparició de poemes que no presenten una mesura mètrica regular ni rima establerta, sobretot els poemes datats en els anys cinquanta, fa pensar en una certa evolució formal. Sense arribar a poder afirmar que ha superat els fonaments de l'Escola Mallorquina, presenten innovacions temàtiques i formals que permeten entreveure un cert canvi en la seva poesia. Tots els poemes estan dedicats⁹ i bona part foren publicats prèviament al setmanari *Sóller*.

D'aquest llibre destacem el poema següent:

CARRER DE SA LLUNA

A Gaetan i Damien Bernieri-Vinent

Per què serà que al cor de la ciutat
dura aquest nom antic de moreria
que difon lleu claror de poesia
en l'alta nit, al bell carrer encalmat?

Rega el mur, de vellura patinat,
un riu de llum que l'ànima extasia.
Brunes cases tancades; resplendia
el meu pas pel carrer aquietat.
Nit tranquil·la d'estiu: és la vall d'or,
un hort reclòs, un paradís en flor,
oriental, pacífic i gentil;

la pau d'aquest reialme és el tresor
que devalla penjada d'un subtil
bri de lluna argentat, que al carrer mor...

Sóller, 1942

L'epíleg és bàsicament un resum de «*La deixa del geni grec*» de Costa i Llobera, arran de la visita que realitza Miquel Castanyer a les coves d'Artà, l'any 1958, però també ens serveix per copsar la consideració que té de Costa com un dels seus referents literaris.

9 Als avis meus i als avis dels altres sollerics / A Marieta Morell Serra / A Gaetan i Damien Bernieri-Vinent / Per Catalina Serra Magraner / A Josep Miró Oliver / A Joan, Miquel, Josep i Francesc Puig Alemany / A Marie-Françoise Benoit Alcover / A ma germana Isabel (a. c. s) / A don Jaume Rullan Biscafè (a. c. s) / A Gabriel Terrades Pujol / A Joaquim Alcover Estades / A Catalina Colom Arbona / A Pepita Boinín Casasnoves / A Salvador Sanç Ripoll / A Magdalena Alcover Estades, com un ramell de taronjina / A n'Antoni Vicenç Castanyer / A n'Antoni Serra Bauçà / A En Jaume Ensenyat i N'Antonia Alcover d'Ensenyat / Al Rvd. D. Vicenç Orvai.

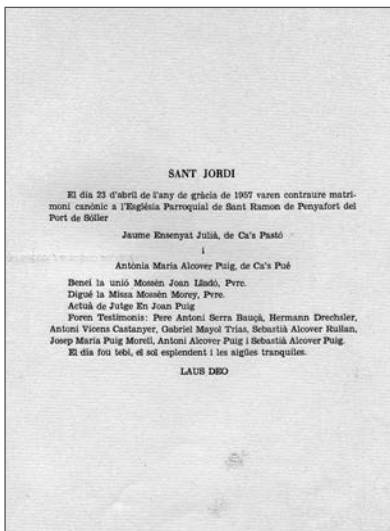
Recordatori de la seva primera missa. Al revers podem llegir: «Recordança de la Primera Missa del R.d. Miquel-Antoni Castanyer Mayol. Sóller 22 de Juny de 1946». L'estampa està feta a la Impremta Marquès.

Càntic Nou. Poesies (1959)

El quart llibret de Miquel Castanyer també fou imprès per Atlante i té més o manco el mateix format que l'anterior. Està format per una petita introducció signada per l'autor, deu poemes i un epíleg. El llibret està dividit en dues parts. La primera conté dotze poemes, datats majoritàriament l'any 1958 i la se-

Acreditació de la condició d'oblat del monestir de Santo Domingo de Silos que s'atorgà a Miquel Antoni Castanyer amb el nom de Benet.

Pàgina de la publicació «Tres Epitalamis» amb motiu del casament de Jaume Ensenyat i Antònia M.ª Alcover.

gona en té set, datats entre 1954 i 1958. Com en el llibret anterior, pràcticament tots els poemes tenen una dedicatòria¹⁰. Al petit prefaci inicial l'autor manifesta que «Aquest Càntic se diu nou perquè és la darrera cosa que he escrita i marca una fita dins la natural evolució poètica». El tema fonamental del poemari és la mar. Per a l'autor la mar simbolitza l'universalisme de Sóller perquè sempre ha tengut «la tendència a Ultramar... Tots els camins del món surten de Sóller i tornen a Sóller, i ací, desde la Vall, ens estam contemplant lo que passa...». La temàtica canvia i l'autor canta la gesta dels sollerics que emigraren, la vida de treball feixuc per obtenir riquesa i l'enyorament que sent el propi autor de la terra on va néixer:

«Més enllà de la serra de Muleta i S'Illeta
jo reveig l'epopeia dels avis beneïts
que en les pròsperes naus d'un antany encar pròxim
l'aventura iniciaren de voltar el món (*Ultramar*)»

«Sabien que en aquell indret congriava-s l'or
i que a força de feina es conqueria un tresor
i que el nom de la tela del país era «indiana»
i la color dels negres era com el carbó (*Antilles*)»

«Oh mariners, no us he deixat!
Jo vos record a tots desde muntanya
desde el meu país blau
de tarongers i llimoneres
i l'olivar de pau
i quan, a dins l'hivern,
amb la gran veu de tro, com una allau,
davallarà el torrent de les cingleres
jo a les aigües diré: «Anau, anau,
digau-li al mariner que no l'oblid,
al mariner portau
aquesta lletra de la recordança,
al mariner que està vora el mar blau. (*Oh, mariners...!*)»

Si a *Càntic de muntanya* i a *Càntic nou* Miquel Castanyer ens presenta una visió idealitzada de Sóller, del seu paisatge i de la universalitat dels sollerics, a l'epíleg de *Càntic nou*, posa el contrapunt:

«un bon dia del Segle XVIII el relotge s'aturà, a la alqueria... (...) Pero, la alqueria,
enmig de l'olivar, dels tarongers, no se adonava de res. Teixia, amb fils d'argent, raigs
de lluna, la seva tradició (...)».

Càntic nou representa l'allunyament temàtic i formal de l'Escola Mallorquina i la recerca de noves formes d'expressió, encara que, com ja hem dit abans no aconsegueix sortir-se'n i desfer-se de la seva influència.

Antologia (1984)

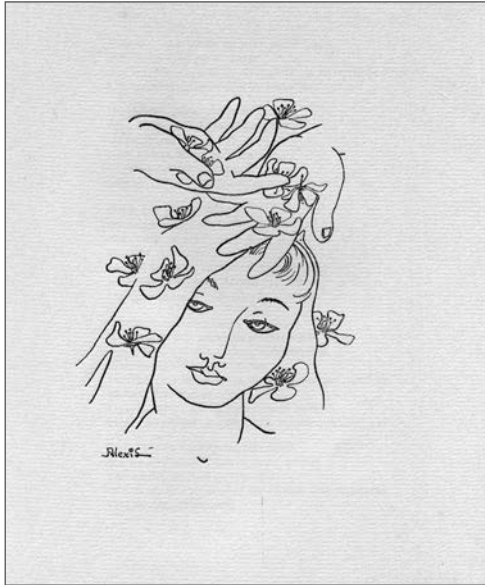
Publicat a Palma el 1984 per Gràfiques Miramar. Pel fet de no figurar a cap col·lecció, suposam que l'edició fou pagada pel propi autor. L'antologia està dividida en nou seccions que volen correspondre a suposats llibres ja impresos o inèdits. Les dues primeres seccions corresponen al llibret *Cançons de la primavera i Espurnes*. En aquesta antologia apareixen per separat com si es tractassin de dos llibres diferents. De *Cançons de primavera*, només en selecciona sis i dels derset poemes d'*Espurnes*, l'autor també només en selecciona sis.

Del poemeta publicat l'any 1957 amb el títol *Càntic de Nadal i de Primavera*, només transcriu vint-i-tres versos. En canvi la selecció que fa de *Càntic de muntanya* inclou dos poemes i n'elimina sis¹¹, a més de l'epíleg. Dels dos que inclou, *La nit*¹² i *Sonet elegíac*, transcrivim el segon, data el 1948 i dedicat a la seva germana Isabel, que morí aquell mateix any.

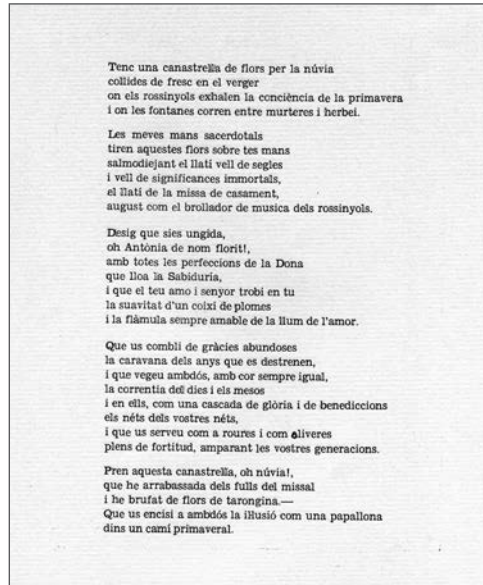
¹⁰ Pel poeta Llorenç Moyà Gilabert de la Portella / Per Joaquín Alcover Estades / Per Margarita Magraner de Serra / Per Na Apol·lònia Serra de Gayeta Perelló / Per Antoni Vicenç Castanyer i el pintor Lluís Castaldo amb es quals he parlat d'Ultramar / Per Polina Bauçà Coll / Al meu fillol Joan-Gabriel / Per Antoni Serra Bauçà / Per Jaume Ensenyat Julià / A José Ramon Echave / Per Antoni Alcover d'Ensenyat / A la meua tia Maria / A les meves cosines Maribel i Tonita Puig, de Mèxic / Per Gabriel Terrades Pujol / Per Pilar d'Alós i Zayas / Pels germans Puig Alemany Per Miquel i Bernat Esteva Marroig / Per Na Lourdes i Na Magdalena Colom Terrassa.

¹¹ N'elimina: *Roses, Cançó de l'alpinista, Llum mediterrània, Sant Antoni Abat, la mar té el cor estotjat i Caseta mia*.

¹² La inclusió de *La nit* sembla un error de paginació, ja que l'epíleg de *Càntic de muntanya*, apareix a l'inici de *Càntic nou*. També sembla un error que al poema *Ribera de tramuntana* només aparegui el títol com si es tractés d'una secció o d'un altre llibre.

Dibuix de Aleix Llull per il·lustrar la poesia de Miquel Antoni Castanyer a la publicació «Tres Epitalamis».

Poesia de Miquel Antoni Castanyer a la publicació «Tres Epitalamis».

SONET ELEGÍAC

L'arbiçó era tot blanc sota el teu finestral
i els tarongers també hi exhalaven perfum,
i era el maig immortal ple de joia i de llum
en el teu jorn, ai las!, en el jorn nupcial.

Mes sembla que ara l'hort traspasa alè fatal
i que l'aigua del gorg sols emmiralla un fum
fugisser com la glòria, que es desfà i es consum,
i una gebror de mort corseca el meu marjal.

Són inútils les flors que brosten al jardí,
és inútil la llum, i el perfum de gesmí,
i els aucells que debades van dient llur cançó.

Totes les primaveres són un record punyent
del teu camí tan breu, i l'hort fresc i turgent
tan sols ja me renova la meva gran dolor!

A la tria de poemes que fa de *Càntic nou*, Miquel Castanyer només en rebutja quatre. Finalment l'antologia conté quatre seccions noves, totes elles presentades com a llibres inèdits: *Rosa dels Vents*, *Poemes d'alta muntanya*, *Esbart dispers* i *Apocalípsi*.

Rosa dels vents, per la data dels poemes, entre 1946 i 1953, sembla un recull de diversos poemes no publicats a llibres anteriors. Hi inclou nou poemes, un dels quals és del pare Francesc Bonafè, dedicat al propi

autor i datat de l'any 1946. Hi inclou també el poema *Rosae autumnales* i explica que es publicà per primera vegada al *Correo de Mallorca* l'any 1949 i que la censura no deixà posar el nom en català.

El següent aplec duu el títol inicial d'*Alta muntanya* i el dedica «a tots els qui feien el servei militar al Puig Major». Tots els poemes, deu en total, són de l'any 1961. El tema dominant és un altre cop el paisatge de la serra de Tramuntana. A final d'aquest recull hi ha un fragment en prosa també de l'any 1961. Finalment l'antologia es tanca amb dos aplecs més de poemes inèdits com a llibre, encara que la majoria foren publicats a les pàgines de diversos periòdics de l'època i, sobretot, al *Sóller*. Es tracta dels reculls *Esbart dispers*, amb un total de devuit poemes seleccionats i datats entre 1958 i 1968 i *Apocalípsi*, un aplec de poemes publicats també al *Sóller* l'any 1963 en què l'autor fa la seva personal visió de la fi del món.

3.2 Prosa

Cumbres. Puntos de meditación para adolescentes (1945).

Fou publicat per Ediciones Juventud de Acción Católica a Madrid i hi ha una segona edició publicada a Buenos Aires. Sabem que preparava una tercera edició, corregida i augmentada.

En un full trobat en un dels llibres i escrit a llapis pel propi autor podem llegir:

“Es una hermosa obra de meditación dedicada a los adolescentes y muy especialmente a los Aspirantes de Acción Católica.

Se divide en 2 partes, la primera se compone de 49 puntos distintos de meditación cuidadosamente (sic) elegidos y tratados con verdadera unción y sentimientos. En la segunda parte trata el autor del Año Litúrgico, dividiéndolo en los clásicos ciclos de Navidad y Pascua de Resurrección (ciclo cristológico) y el santoral.

En este último ciclo (el santoral) procura insertar en orden cronológico y paralelamente al desarrollo del ciclo cristológico, las más grandes fechas mariales y junto a las de los santos más sobresalientes las de aquellos que mejor se adaptan al propósito del libro como son las festividades de santos jóvenes y de los patronos de la A.C.

Se conoce en el autor Miguel Castañer un conocimiento y un amor hacia la juventud muy profundos”

Salterio de la Virgen (1947)

Llibre de poemes de fra Justo Pérez de Urbel que s'imprimí a la Impremta Mossèn Alcover de Palma i que inclou un estudi biobibliogràfic de Miguel Castañer, signat amb el pseudònim d'Antonio Mayol de Romaní. Com a pròleg al llibre de poemes de Pérez de Urbel, Miquel Castanyer fa un estudi d'una cinquantena de pàgines sobre la bibliografia del monjo.

El gentilhombre caçador i altres narracions (1982)

El llibre fou publicat a Palma per Gràfiques Miramar i en pagà l'edició el propi autor¹³. El llibre està dividit en quatre parts i un epíleg. L'argument està pensat només per servir de fil per intercalar-hi petites narracions que sovint no tenen res a veure amb la narració i que semblen afegides una rere l'altra. L'obra fou iniciada a Tanamà (un dels tretze barris d'Adjuntas) i acabada el cap d'any de 1981 a Talapi, la possessió del nebot a sa Pobra.

3.3 Traduccions:

El poema de la sagrada litúrgia (1949)

Fou publicat per Aguilar S. A. De Ediciones. Madrid, 1949. Traducció de la quarta edició francesa del llibre de Maurice Zundel. Signa amb el pseudònim de Antonio Mayol de Romaní.

4 Apèndix

Reproduïm en aquest apèndix pel valor bibliogràfic que té un petit llibret que sota el títol de Tres epitalamis ha estat de vegades atribuït a Miquel Castanyer. El llibret fou imprès a l'editorial Atlante per Jaume Ensenyat i Julià en ocasió des seu casament amb Antònia Alcover Puig i només se n'editaren cinquanta. El llibre està format per tres epitalamis: Epitalami entorcillat, de Jaume Vidal i Alcover¹⁵, acompanyat d'una il·lustració de Pau Fornés; Flors a balquena, de Miquel Antoni Castanyer, amb una il·lustració d'Aleix Llull i Faula, del pare Francesc Bonafè, amb una il·lustració de Lluís Castaldo.

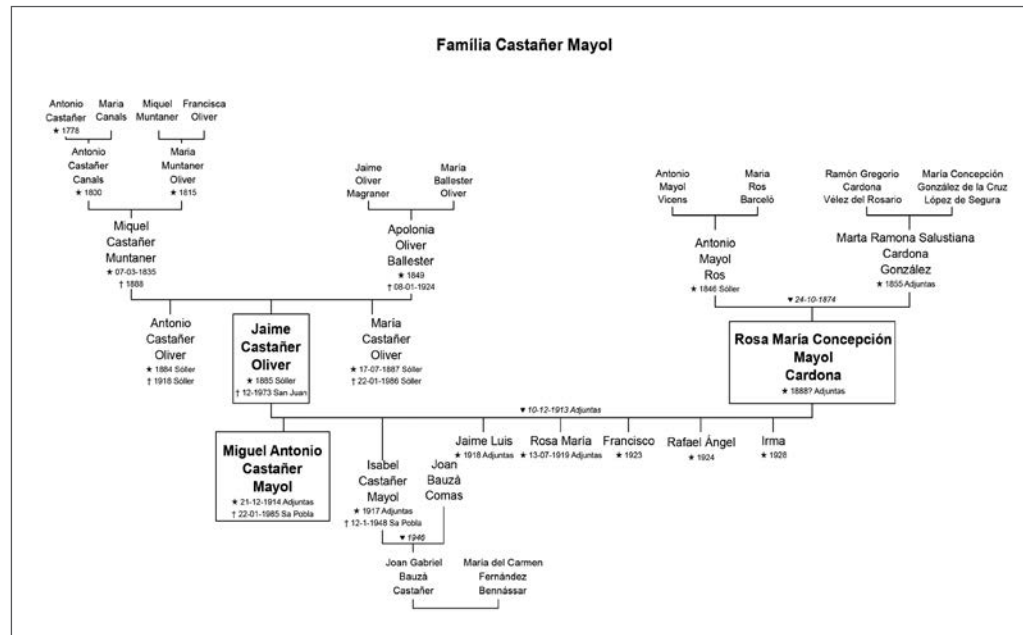
5 Fonts documentals i agraïments

AGRAÏMENTS

- Joan Bauzà Castanyer
- Maria del Carmen Fernández Bennàssar
- Pere Andreu Marroig
- Pere Frontera Alemany

FONTS

- Arxiu Municipal de Sóller
- Arxiu del Jutjat de Pau de Sóller
- Arxiu de la família Bauzà Fernández

Arbre genealògic família Mayol

Lluís Castaldo: pintura i ceràmica

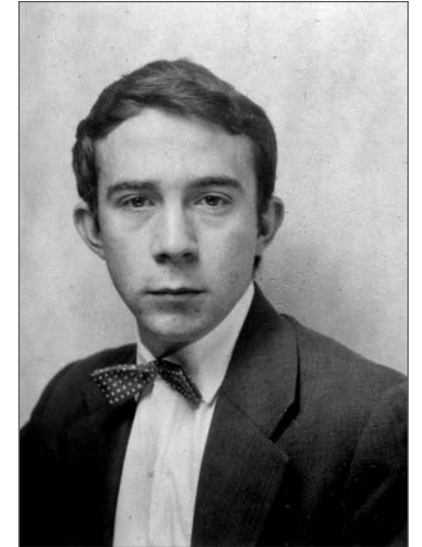
Pep Bauçà i Pizà

Resum

Dins l'ampli panorama de les jornades d'Estudis Locals a Sóller, cal deixar constància de l'obra històrica de l'artista pintor i ceramista, avui Fill Il·lustre de la ciutat, Luis Castaldo París, (Sóller, 1936) en reconeixement a l'aportació i constant treball a l'art mitjançant la formació i llibertat creativa portada a terme al llarg dels anys.

1 Introducció

Artista de vocació primerenca, ha viscut i treballat sempre a Sóller i la projecció i ressò és prou coneguda a reu del nostre país i fora. Ll. Castaldo ha realitzat obres importants: murals per distints parcs, esglésies, edificis, col·leccions privades... Ha mostrat les seves obres mitjançant exposicions individuals i col·lectives a nombroses indrets. Compta amb obra dins col·leccions particulars del nostre país i a l'estranger.

Lluís Castaldo cap el camí de l'Art.

Al llarg dels anys la seva evolució ha sigut constant. Hem podem donar constància els que de una manera o altre l'hem seguida

El gruix de la seva producció ha sigut la ceràmica, si bé els primers treballs es donaren a través del dibuix, la pintura i el gravat.

La seva primera exposició individual es va dur a terme el 1954 a les Galeries Mora de Sóller. Abans el 1950 prengué part en el V Saló de Nadal, que convocava l'anomenada galeria.

2 Notes biogràfiques

Lluís Castaldo neix a Sóller el 2 de maig de 1936 en el carrer Bisbe Colom i més tard passa a viure en el carrer de Sant Pere on visqué la seva infància. El pare era d'origen napolità i exercint com a tal, va ser donat per desaparegut en el conflicte d'Abissínia. La mare sollerica, Antònia Paris Nicolau, va fer front a la dramàtica situació que es vivia ja que l'austeritat estava a l'orde del dia i havia que lluitar per a treure la família endavant. Lluís, compagina els estudis amb el treball en el Casino de La Unión, "Sa Botiqueta" que freqüentaven els artistes pintors: Ventosa, Puigdengolas, Celià, Castellanas, Juli Ramis. Però les esperances d'en Lluís, eren obrir-se pas en el món de l'art. No tardaria a cercar les oportunitats que el destí li oferí.

Els primers en escriure damunt l'obra de Ll. Castaldo, ho feren els sollerics Antoni Serra Bauzá, Antoni

El pare ausent, Abisinia 1936.

.....
 gran èxit i segon motiu perquè decideix convertir-se en pintor responsable i seriós. Es fets queden ben demostrats. Obté el primer premi de Pintura del S.E.U. (Sindicato Español Universitario)

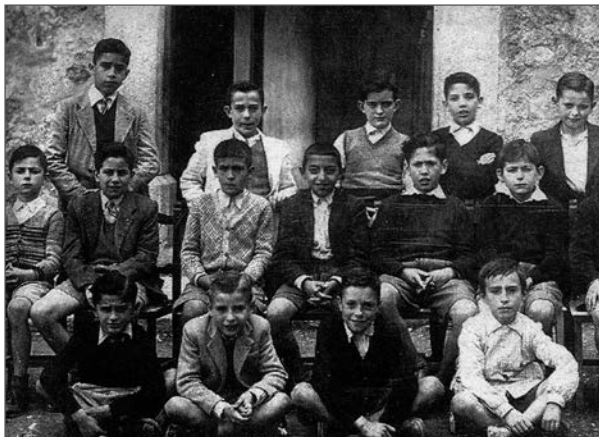
Lluís Castaldo, inicia la seva formació a l'Escola d'Arts i Oficis de Palma, el 1955 ingressant l'any següent a l'Escola Superior de Belles Arts de Barcelona, essent distingit el darrer any de carrera pel Claustre de Professors per ampliar els seus coneix-

Vicens, Jaume Ensenyat i Julià, Miquel Ferrà Martorell. Josep Mª Almagro i Bartomeu Ferrà, Tomeu Suau, en el setmanari *Sóller*. Més tard s'hi afegiren Camilo José Cela, Blai Bonet, Baltasar Porcel, Rodríguez Aguilera, Aguilera Cerni, Ramírez de Lucas, Coll Conesa, Aina Colom...

L'any 1954 és un any important per a Castaldo, primer perquè realitza la seva primera exposició a les galeries Mora de Sóller amb

Mare i fill, any 1940.

Entre amics al SSCC, any 1949.

Lluís i Blanca

xements a La Residencia de Pintors de la Alhambra de Granada. Tres anys després, el 59, inicia els primers estudis de ceràmica el taller de Angelina Alós, al mateix temps que realitza el projecte de decoració del frontal de la Capella dels Estudiants del Santuari de Lluc i un mural a la entrada de l'estudi de l'arquitecte Josep Ferragut, del carrer Estudi General Lul·lià, de Palma i duu a terme la primera exposició a les galeries Costa, del carrer Conquistador, fundada per Pep Costa, "Picarol".

El 1960 du a terme un curs de ceràmica a l'Escola Massana de Barcelona.

El 1961 és nomenat becari suplent de la Beca d'Itàlia que concedeix el Ministeri d'Afers Exteriors i l'ambaixada espanyola a Itàlia, al mateix temps que s'estableix una bona amistat amb el gran ceramista Llorenç

En Lluís de pocs anys.

Artigas. Es visiten mútuament sempre que els i és possible. Instal·la el seu primer taller de ceràmica a Sóller.

El 1962 exposa al Club dels Poetes de Formentor, en una mostra organitzada i presentada per Camilo José Cela, que anys més tard serà Premi Nobel de literatura.

El 1963 contrau matrimoni amb Bel Suau, la seva més fidel col·laboradora i amb la qual té dos fills, Lluís i Blanca. Aquest any realitza un mural de gran foc per encàrrec de l'arquitecte Antoni Garcia Ruiz, que anys més tard fou anomenat president de la Real Acadèmia de Sant Sebastià de Palma.

El 1964 l'arquitecte Sebastià Gamundí, li construeix un nou taller a sa carretera de Deià, al lloc anomenat "Sa Frontera" a la entrada del poble. Des del nou taller desenvoluparà grans murals ceràmics que, juntament amb tot tipus de gerros, es convertiran en els elements més significatius de la seva creació i és en aquest on avui també està realitzant una valuosa col·lecció de pintures.

Lluís Castaldo, continua uns anys treballant amb silenci dins el seu taller-estudi. El 67 dona per acabats uns vitralls per la capella de La Puresa, per encàrrec de l'arquitecte sollerí, Bartomeu Vaquer. L'any 1968, el College de Califòrnia li demana obra per a la col·lecció del seu museu.

La dècada dels anys 70 son de una gran activitat pel artista. Dins aquests deu anys coneix el ceramista Antoni Cumella, amb el qual estableix vincles d'amistat i manté una sèrie de col·laboracions a nivell professional. Rep l'encàrrec de realitzar un gran mural per una col·lecció particular, a Barcelona. Per l'Ajuntament de Palma, realitza un mural per ser instal·lat als jardins de Sa Quarantena, entre El Terreno i el Passeig Marítim.

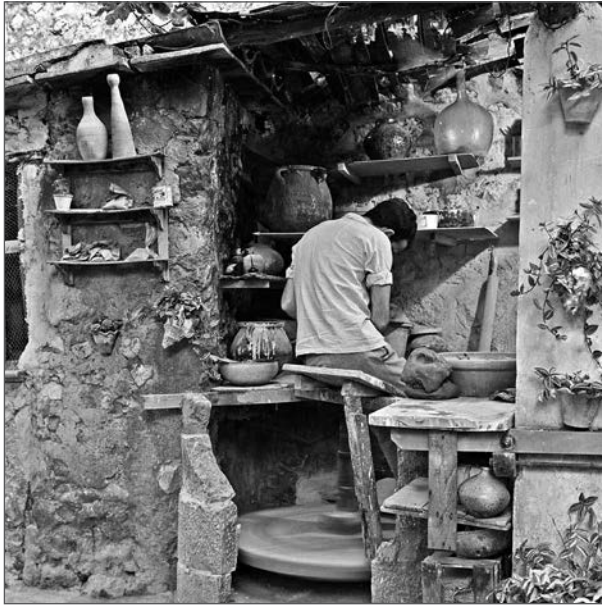
Na Bel es fa pregar.

Participa a l'exposició *Homenatge a Joan Miró*, organitzada pel Col·legi d'Arquitectes a la seva seu, l'antic palau de Ca La Torre, damunt la murada, amb motiu dels 80 anys del pintor. Treballa en el mural de ceràmica i vitralls amb ciment, de grans proporcions, destinat a l'edifici de GESA, avui propietat de l'Ajuntament de Palma. Decora amb ceràmica la façana del Banc de Bilbao, ubicat a la plaça de l'Olivar de Palma i obra

de l'anomenat arquitecte Bartomeu Vaquer. Pren part activa al *Simposi Internacional del Disseny Aplicat a l'Artesania*, que té lloc a Madrid. El Museu de Ceràmica de Barcelona adquireix diverses peces per la seva pròpia col·lecció i exposició.

El seu contacte amb els artistes i els intel·lectuals d'aquell moments el duen a compaginar les tertúlies del anomenat *Grup Dimecres* (1975-1980), que té la seva seu a la ciutat de Manacor, una vegada per setmana i sempre en dimecres i en el que participen nombrosos artistes, pintors i escultors. El Grup adquireix gran ressonància dins el món artístic de la comunitat mallorquina.

De 1980 a 1986 Lluís Castaldo, desenvolupa tota una sèrie d'activitats que són de destacar: Visita en cer-

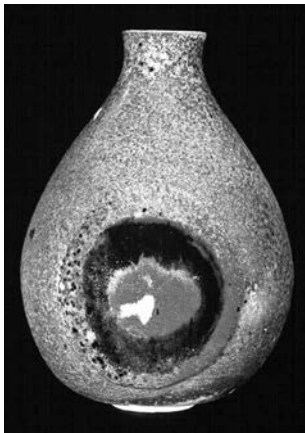

En el primer taller al carrer de Sant Pere, any 1963.

ta freqüència al pintor Joan Miró a Son Abrines i es proposat per l'Ajuntament de Palma i pel mateix pintor per formar part del Patronat de la Fundació Pilar i Joan Miró a Mallorca. Participa com a mestre convidat a la *X Experiència de*

Foma aplanada, any 1992.

A l'amic Sebastià Gamundí.

Foma estilitzada, any 1990.

Artigas i l'alumne a Gallifa, any 1961.

Tecnologia i Escola Lliure de Ceràmica, que se celebra a Sargadelos (A Corunya), on s'aplegaven intel·lectuals pel desenvolupament de la cultura gallega. Amb motiu d'una de les seves estades va publicar a la col·lecció, "Cadernos do seminario de Sargadelos", la ponència titulada: *Necesidad e importancia de la Cerámica como manifestación Humana*.

Rep per encàrrec de l'Ajuntament de Ciutat de traspasa a ceràmica una pintura de Joan Miró fent un mural emplaçat al parc de la mar, enfront a la Seu de Mallorca. En el seu estudi-taller, rep la mestra japonesa, d'Ikebana Noriko Hono. Realitzen una sèrie de peces conjuntament i que exposaran en el Japó. Treballa un mural per a l'hotel Royal Mediterráneo a Sa Coma. La seva tasca es continua compaginant la seva creació amb la docència a l'Escola d'Arts Aplicades de Palma, guanyant per oposició lliure el lloc de mestre de taller.

El 1991 pronuncia una conferència, a la sessió inaugural del XXXI de l'associació Espanyola de Vidre i Ceràmica, que té lloc a Palma, amb el títol: *"Algunas consideraciones sobre la ceramica de Artigas y Miró como simbiosis singular"*.

El 1992 llegeix, a la Universitat de les Illes Balears, la tesi doctoral, aprovada amb la màxima qualificació que versa sobre: "Necesidad e importancia de la ceramica como manifestación humana". Aquest mateix any realitza un mural per a la façana del Teatre Municipal de Palma, per encàrrec de l'Ajuntament. Pronuncia una conferència sobre Miró i Artigas en la *XIV Conferència de la Mediterrània* que organitza el Dowlins College, a Palma.

El 1993 participa convidat como mestre en l'Experiència de Tecnologia i Escola Lliure de Ceràmica, a Sargadelos.

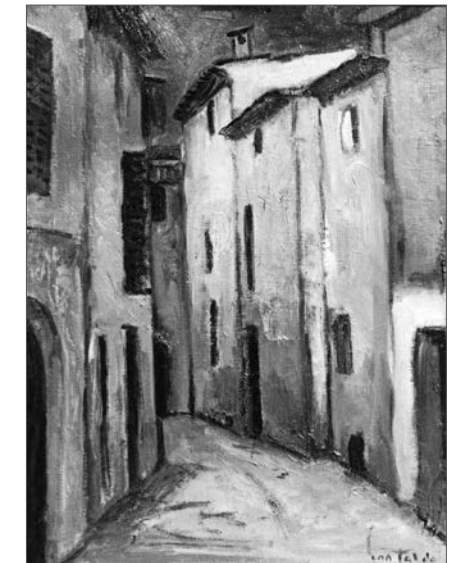
Paisatges a Granada, any 1958.

Ametller en flor, any 1955.

El 1999 realitza en col·laboració amb l'arquitecte solleric, Joan Soler el monument "Als donants de sang", que se instal·la a la carretera de Sóller al Port, per encàrrec de l'Ajuntament.

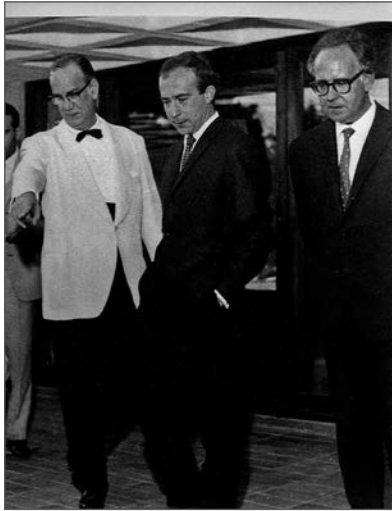
Dins la trajectòria desenvolupada al llarg

Carrer de Tofol Pizà, any 1955.

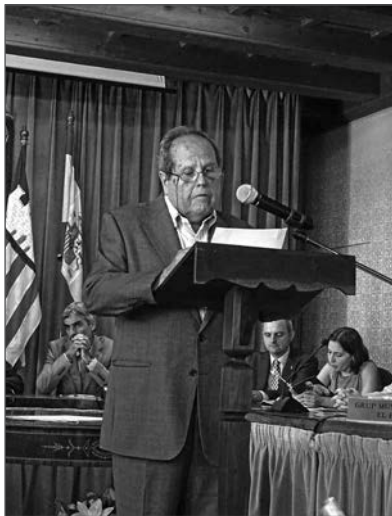
Taller de sa Fromtera, any 1963.

C.J. Cela, Lluís Castaldo i Tòfol Serra, any 1962.

Lluís Castaldo, entre amics.

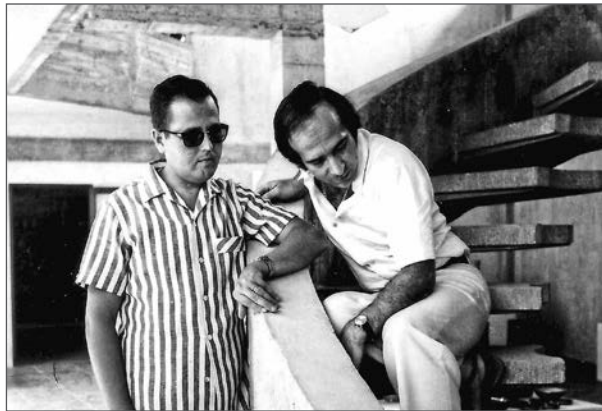
Pep Bauzá en defensa de Lluís Castaldo.

dels anys, hi trobem personatges rellevants que s'han interessat per l'obra de l'artista: Camilo José Cela, Antoni Cumella, Llorens Artigas, Joan Miró, Carmen González Borrás, Francesc Bujosa, Antonio Vivas, Jaume Coll Conesa...

Totes les obres de Castaldo, ja siguin gerros -amb cintura, ferits, boca per avall i amb llombrígol, murals, etc.-, obres actuals o cada una de les seves etapes artístiques, han tingut i tenen els seus admiradors i valuosos col·leccionistes dins i fora del nostre país. Me venen a la memòria aquells primers siurells en ceràmica vidriada que avui conserven en gran estima molts dels seus amics.

Castaldo, s'ha convertit en el solleric número quinze que ha rebut de l'Ajuntament la més alta distinció de ser nomenat Fill Il·lustre. Entre els distingits estan els pintors: Tòfol Pizà, "Salero" (Sóller, 1850 - 1936) i Juli Ramis, (Sóller, 1909- Palma, 1990).

L'acte de nomenament tingué lloc a la Sala Magna, en el Pleinari extraordinari celebrat el 24 d'agost de 2017, dia de la fes-

Pep Bauzá i Lluís Castaldo al taller nou.

tivitat de Sant Bartomeu, patró del poble. La Corporació votà per unanimitat atorgar-li tan alta distinció després d'escoltar el discurs de defensa dels mèrits pronunciat per l'instructor de l'expedient. Acte seguit el batle, Jaume Servera, imposa a Lluís Castaldo la insígnia, una vegada declarat Fill Il·lustre i li entrega els atributs i documents acreditatius de l'esmentada distinció.

Posà punt final al acte, el propi Lluís Castaldo, ja investit Fill Il·lustre amb unes paraules de les que volem deixar constància en aquest escrit:

Per tant avui, en aquest acte senyor Batle, senyors regidors, per alliber-vos de la vostra gosadia davant la història o la societat, vos demanaria que no just m'honoreu a mi, que he dedicat la

vida a estudiar, aprofundir i divulgar un acte tan singular. Si no que també, d'alguna manera servís com a record i agraïment a les Sapiens, aquelles dones que des de la incertesa, començaren a modificar el medi fent les primeres ceràmiques, i que poques vegades es mencionen, o se'n parla mai!

3 Exposicions individuals

1954.- Galeries Mora de Sóller

1959.- Galeries Costa de Palma

1960.- Retrospectiva organitzada per l'Ajuntament de Sóller al Casal de Cultura.

1961.- Galeries Costa. Presentació a càrrec del crític Gafim.

1962.- Club del Poetes, a Formentor presentada per Camilo José Cela.

1967.- Cercle de Belles Arts. Palma-

1968.- Galeria Ariel. Director del artista Pedro Quetglas, "Xam".

1970.- Galeries Syra. Amb presentació de l'escriptor Baltasar Porcel.

1976.- Sala Pelaires. Presentació: J. Corredor-Matheos.

1979.- Sala Adrià de Barcelona. Text de presentació a càrrec de Blai Bonet i Sala Picasso, Ciutadella (Menorca).

1980.- Galeries Norai de Pollença.

1981.- Galeries Sargadelos de Madrid i Santiago de Compostela. Galeria 4 Cuatro, a Corunya. Sa Pleta Freda. Son Servera.

1984.- Sala Pelaires. Palma

1993.- Epistem Art Galery Kong Oscars Cade. Perkattud (Dinamarca)

1994.- Ses Voltes. Organitzada per l'Ajuntament de Palma.

2001.- Museu de Ceràmica. Barcelona

Els Reis i Ramon Aguiló durant l'inauguració del Parc de la Mar.

Lluís Castaldo amb Paco Ibáñez a Barcelona.

Amics entranyables: Pep Bauzá i Pep Morell.

Joan Miró i Lluís Castaldo.

2004.- Casal de Cultura. Museu de Sóller.

2009.- Museu Nacional de Ceràmica i Arts Suntuàries “González Martí”. València i Ses Voltes. Ajuntament de Palma.

4 Exposicions col·lectives

1963.- Galeries Grifé i Escoda de Palma amb l'escultor Pere Martínez “Pavia”, autor del monument a les Valentes Dones. Signa la presentació Camilo José Cela.

1964.- Expos a al museu de Deià juntament amb el pintor Mario Kolbeni i l'escultor Eugenio Molinaro. Presenta l'exposició Robert Graves.

1968.- I Bial de Ceràmica d'Art. Vallauris (France).

1979.- Doce ceramistas españoles, al Palacio de Cristal (Madrid), Museu de Ceràmica (Barcelona) i al Museu Nacional de Ceràmica “González Martí (València).

1981.- Ceràmica Contemporànea. Casa de Cultura (Zamora). Ceràmica Española Actual. Valladolid. Mostra d'Art actual a Balears. Palau Solleric (Palma). Palau Moja (Barcelona). Escola Massana, homenatge a Llorenç Artigas. Barcelona.

1982.- Oficio y Arte. Ministerio de Industria y Energía. Madrid.

1984.- 100 anys de ceràmica catalana. Galeria Dau el Set de Barcelona.

1985.- 10 anys d'exposicions Sa Pleta Freda. Son Servera.

1986.- 38 ceramistes dels Països Catalans. Olot, 10 ceramistes per l'Acadèmia (València), Panorama de la Ceràmica Contemporània Española, al Museu d'Art Contemporani. Madrid. II Bial Mundial de Ceràmica de petit format. Zagreb (Iugoslàvia).

1989.- Ceramistas Actuales. Talavera de la Reina.

Lluís Castaldo i Bel Suau, en el moment del nomenament com fill il·lustre de la vila de Sóller.

1990.- Ceramistas españoles contemporáneos. Santiago de Compostela. Ceràmica internacional, l'Institut Estatal d'Art E.A. Grur (Itàlia).

1994.- Des de Miró fins avui. Mallorca.

1995.- Aproximació a l'avantguarda a Mallorca, organitzada pel Govern Balear. Sa Llotja de Palma.

2002.- Ceràmica de España. Galeria Hanowerk. Munich. (Alemanya).

2007.- Ceràmica contemporània a les Illes Balears (Projecte Llevant). Itinerant per Mallorca, Menorca, Eivissa i Barcelona.

2008.- Quatre pintors sollerics. Casal de cultura. Museu de Sóller.

5 Premis

1954.- Primer premi de Pintura del S.E.U (Sinticato Español Universitario)

1958.- Obté el primer premi de Gravat del XVII Saló de Tardor del Cercle de Belles Arts de Palma.

1976.- És premiat al concurs de Ceràmica Mural Autopistas del Ebro.

1980.- Primer premi al IX Concurs Nacional de Ceràmica. Manises (València)

6 Bibliografia

Catàlegs de diverses exposicions.

Articles publicats en el Setmanari “SOLLER”.

Comentaris de diverses exposicions: Antoni Serra, Antoni Vicens, Miquel Ferrà Martorell, Jaume Ensenyat i Julià, Bartomeu Ferrà i Martorell, Josep Maria Almagro, Bartomeu Suau, Camilo José Cela, Blai Bonnet, Corredor Matheos, Baltasar Porcel, Albert Hauf i Valls...

Castaldo de la pintura a la ceràmica.

Apuntes biogràfics.

Xumet, el llinatge nombre setze

Joan Estades de Moncaira i Bisbal

Resum

En aquesta comunicació volem presentar algunes dades històriques d'un llinatge ben solleric, Xumet, que té les seves arrels al segle XVIII.

1 El suís

Johan Christian Schmidt (1785-1821) fou un personatge oriünd de Suïssa que visqué, almanco, vint i un anys a l'illa de Mallorca i que donà naixença a un nou cognom mallorquí.

Em vaig adonar de la seva existència gràcies a una carta que, el 12 de juliol de 1968, m'envià un bijutier andritxol resident a Palma. Aquest darrer, Joan Bonnin Serra, era aleshores el delegat de *Les Cadets de Mallorca*, una associació establerta el 1953 a França, que arplegava als mallorquins qui hi havien emigrat i els seus descendents.

Durant molts anys, Bonnin havia investigat l'origen del cognom "Xumet" que era de la seva padrina paterna. La història començava, el 1800 ni més ni manco que a Sóller.

Un dimarts dia 4 de novembre, a l'església de Sant Bartomeu, on el vicari, Mossèn Bartomeu Vives, beneïa el matrimoni d'una al·lota del poble -que habitava al carrer de Serra- amb un estranger que tenia un cognom complicat i mal d'entendre pels sollerics d'aleshores.

Filla de Joan Forteza i de Jerònima Bonnin -Josepa Forteza Bonnin- descendia de jueus conversos; els seus cognoms eren uns d'aquells quinze que un fraret de la Companyia de Jesús, Francesc Garau, havia satanitzat al pamflet *La fe triufante*.

Ell -el contraent que ben segur devia xerrar defectuosament tant el mallorquí com el castellà- es creia que era suec.

Johan Christian Thodolus Schmidt tal eren els noms i el cognom seu) aviat fou batiat com en "Joan Xumet" pels sollerics. I és que pels escriptors d'aquell temps, no gaire avesats a fonètiques estranyes, els era difícil escriure Schmidt correctament. Curiosament, Schmidt -que és un cognom germànic - a l'època de l'Alemanya hitleriana serà tengut per jueu. En la seva carta, Joan Bonnin, me contava que les seves recerques havien començat en 1930. Per espai de trenta-vuit anys hauria investigat el tema. Aquest l'havia portat a Suïssa on, efectivament, havia nascut el primer "Joan Xumet" o sigui Johan Christian Schmidt.

2 Una partida de matrimoni modificada l'any 1911

Mogut per la curiositat del que el Senyor Bonnin m'havia contat, anys després, vaig tenir ocasió de consultar una partida de matrimoni de Josepa Forteza Bonnin amb Johan Christian Thodolus Schmidt. Amb sorpresa, em vaig topar amb una anotació, del 26 d'abril de 1911 manada pel Vicari General del Bisbat de Mallorca, que corregia la partida i establia que el nom correcte del contraent era Johan Christian Thodolus

Schmidt i que era natural de la ciutat de Rotenboden en el cantó dels Valais o Wallis i que els seus pares es deien Johan Christian Schmidt i Anna Guntern

Tot i que la partida original del matrimoni posàs que el contraent fos nascut a Suècia i no a Suïssa que era el que tocava posar, sembla que el carrer de “Cocheras” -l'actual “Carrer del Metge Mayol”- hauria estat conegut vulgarment en aquella època com el “carrer del suís”. En aquest carrer, Johan Christian Schmidt o sigui l'avantpassat de tots els Xumets que hi ha hagut a Mallorca hi tenia sa casa i l'obrador de serraller.

3 La terra nadiua del primer Xumet o d'Es Suís

El cantó dels Valais es troba al Sud oest de Suïssa i al mateix cor dels Alps. La capital és Sion. Aquest cantó tengué una breu "independència", imposada -entre 1802 i 1810- per l'Emperador Napoleó Bonapart, quan Johan Schmidt havia esdevingut ja Johan Xumet. Després de 1810, el Valais fou annexionat a França i sols a finals de 1813 es reintegrà a la Confederació Helvètica.

Dos terços de la població és de parla francesa i el terç restant és de parla alemanya. Wallis és el nom germànic del Cantó. Rotenboden es troba a la zona germanòfona. La majoria dels habitants són de religió catòlica.

Conta la història, que les gran potencies de l'antiguitat tractaren de conquerir el Valais per deixar pas lliure a les tropes i mercaderies", ja que se cobraven impostos pels que passaven per la vall.

El Valais es transformà en una província de l'Imperi romà sota l'emperador August. Fou una època molt prospera per a aquesta regió: l'agricultura, les arts, les ciències i les lletres.

El cantó del Valais resistí al protestantisme i romangué fidel al catolicisme a l'època de la Reforma.

A finals de 1802, el territori formà part de la recent formada República Helvètica, si bé aquest mateix any es convertí en la República del Rodà. El 1810, la República del Rodà fou annexionada a França. Cinc anys després, el 1815 arrel del Congrés de Viena, el Valais s'integrà a Suïssa com a cantó.

Tradicionalment el cantó es troba dividit en el Baix Valais (Bas Valais) a l'oest i l'Alt Valais (Ober Wallis) a l'est. El Baix Valais té una població predominantment francòfona L'Alt Valais és majoritàriament de parla germànica, xerrant-se en ell una sèrie de subdialectes suïsoalemanys nomenats *valsers*.

Aquesta era i és la terra on nasqué Johan Christian Schmidt l'avantpassat comú dels qui ara porten el cognom de Xumet.

4 Serraller

Joan Xumet morí el dijous 7 de juliol de 1821. En el seu testament consta que feia de serraller. Per tant el seu ofici era el de fabricant o almanco adobador de panys i claus.

Deixà del seu matrimoni amb Josepa Forteza Bonnin (+ 11 de maig de 1839) quatre al·lots i dues al·lotes.

Els foren:

- Joan (1801-1884), ferrer, casat amb Joana Miró Sureda.
- Josep (*1806), serraller com el pare i casat amb Catalina Llaneras Guerau. Tingueren 3 fills: Joan (jornaler), Bartomeu (sabater) i Antònia.
- Miquel
- Salvador (1809-1851), Casat amb Maria Casasnovas. Pares molt probablement del mariner Salvador Xumet Casasnovas mort a l'Hospital Militar el 19 d'agost de 1872. D'ells ixen els actuals

Xumet Campomar, Xumet Escales, Xumet Obrador i Xumet Rullan existents a Pollença i Sóller.

- Maria. Era fadrina i morí a Sóller el 29 d'abril de 1832 onze anys després del pare i cinc abans de la mare.
- Jeronia i fou l'avantpassada de Joan Bonnin Serra.

5 Branca pollencina

Abans de la primera meitat del segle XIX, el serraller Josep Xumet Forteza i la seva muller Catalina Llaneras Guerau s'establiran a Pollença on la seva filla Antònia (Sóller 1835-1886) prendrà per espòs, dia 4 de març de 1855 al fuster andritxol Jaume Valls Aguiló. D'aquests darrers en són descendents a Sóller, els Cardell Vallés, qui emigraren i s'establiren a Alemanya, per la dècada dels 20 del segle XX. Dos germans d'Antònia Xumet Llaneras, es casaren igualment amb al·lotes pollencines. El jornalier Joan Xumet Llaneras amb la filla de Joan Cifre i de Catalina Cifre nomenada Joana Aina i el sabater Bartomeu Xumet Llaneras amb Isabel March Segui.

El 30 de juny 1867 naixerà a Pollença Josep Xumet Cifre, fill de Joan i Joana Aina .

El 20 gener de 1871, a la mateixa localitat, neix una germana seva de nom Joana Aina. També a Pollença, el mateix any 1871 – el mes de març- neix Catalina Xumet March filla de Bartomeu i Isabel. Dita Catalina casada amb Jaume Mora (*1865) emigrà a l'Argentina amb la seva filla Maria Mora Xumet, on nasqueren altres infants i on moriren en 1948, ell. I cap al 1960 ella

Maria Mora Xumet, la filla gran nascuda a Mallorca es casaria a la ciutat de Rosario (República Argentina) amb Ernesto Marino. Vuit fills i filles eixiren de la parella.

Dia 31 de gener de 1874 fou batiat a Sóller Llorenç Femenias Xumet, fill de l'alaroner Jaume Femenias (mariner). Estava casat amb Florentina Pons Magraner. D'ambdós eixí la filla Paula Xumet Pons (4 febrer 1889 - 25 març 1953) casada amb el seu parent Joan Magro Pons. Els Magro provenen, ells, de Quintana de la Orden a la província de Toledo.

Josep Xumet Pons morí als setanta anys el dilluns 31 de maig de 1971. Estava casat amb Catalina Rosse-lló Crespi.

El 31 d'agost de 1892 es casà a Sóller Joan Xumet Ensenyat, de 29 anys, negociant, fill d'Antoni Xumet Miró i de Maria Ensenyat Pons amb la seva cosina Joana Maria Xumet Esteva, filla de Joan Xumet Miró i de Maria Esteva Magraner. Consta a la partida del matrimoni que s'ignora "el paradero" del pare d'ell i la defunció de la mare, a més de la dispensa del segon grau de consanguinitat canònic.

El 1971, nasqué al Port de Pollença, l'escriptor Antoni Xumet Rosselló, autor de diversos llibres de poesia, com *Potser el cor* (1994), *Memòria dels temps* (1996), *Biografia per a l'ús del vent* (1996) i *Una varietat del mim* (1998). *La seva obra ha estat catalogada dins els 21 poetes del XXI, una antologia dels poetes joves catalans* (2001) i *Entre dos mil·lennis. 16 poetes de les darreres dècades*. Ha traduït del portuguès a José Luís Peixoto, Eugénio de Andrade i Sophia de Mello, i ha tingut cura de l'antologia *Els perfils d'Odísseu. Antologia de poesia jove a les Illes Balears*, en edició bilingüe castellà i català.

6 Branca andritxola

El 2 de setembre del 1831 es casava a Sóller una de les filles de Johan Christian i de Josepa Forteza Bonnin, la que tenia per nom Jerònima.

Jerònima Xumet Forteza prenia per espòs davant Déu i els homes a un botiguer d'Inca de nom i llinat-

ges Josep Bonnin Aguiló. En foren testimonis el prevere Salvador Mayol de Bàltx i Estades de Moncaira i el veí Antoni Josep Colom.

L'any 1843 - el dinou de desembre - era batiat a Andratx, per Mossèn Jaume Cruelles: Joan Bonnin Xumet, un dels fills dels anteriors, nét per tant de Johan Christian i de Pepa Forteza del carrer de Serra a Sóller.

Aquesta persona encara vivia l'any 1919 i feia de pescador al Port d'Andratx. Casat amb Magdalena Pomar Forteza fou pare de Josep, Nicolau Joan i Francesc,

Descendent seu era Joan Bonnin Serra de qui vos he parlat al començament. En certa ocasió vaig conèixer a Gabriel Bonnin Serra -germà de Joan- que havia emigrat a Montluçon -França- on s'havia nacionalitzat. Me vaig assabentar que els germans Bonnin Serra havien emigrat a l'estranger i que Joan era l'únic que havia conservat la nacionalitat espanyola.

7 Un capellà a la família Xumet

El 8 d'abril del 1960, moria als setanta-nou anys -a la seva casa del carrer de S'hort de Viu- el prevere Antoni Rullan Xumet de Can Ros. Fill de Bartomeu Rullan Estades i Joana Maria Xumet Casasnovas (1869-1943), emigrants sollerics a França.

Mossèn Rullan Xumet havia nascut a la marinera ciutat de Toulon. Realitzà els seus estudis eclesiàstics a la Pontifícia Universitat Gregoriana i fou ordenat prevere el 21 de juny de 1913. Estava adscrit a la Parròquia arxiprestal de Sant Bartomeu de Sóller i jo record que convivia amb una germana i un nebot "Tomeu"; que havia participat a la Segona Guerra Mundial com soldat de l'exèrcit francès, o n resultà ferit greument, sobretot psíquicament.

La dona que convivia amb ells, potser fos Maria Rullan Xumet, nascuda a Sóller el mes de gener de 1882.

8 Els *Passols*: una de les branques solleriques més conegudes

Guillem Xumet Rullan, alies *Passol*, va morir el divendres 19 gener de 1999. Tenia 85 anys i vivia a la barriada de l'Horta.

Florentina Xumet Rullan, viuda de Pere Nadal, morí als 95 anys. el 8 de juny de 2004. Era germana de Salvador i Miquel Xumet Rullan.

Diumenge 11 de gener de 2009, a Bunyola, morí Miquel Xumet Rullan (passol) viudo i pare de Guillem i Margalida Xumet Obrador: sogre de Joana Oliver i Manolo Guerrero. Padrí de Silvia i Miquel Xumet Oliver i de Sandra i Salvador Guerrero Xumet. Comptava 83 anys i tenia casa a Sóller, al carrer de Sa Mar.

El dimecres 8 d'abril de 2009 moria a Sóller el darrer d'aquests germans Xumet Rullan. Salvador Xumet Rullan. Tenia vuitanta-sis anys i habitava al carrer de Santa Teresa. Deixà una vídua, Maria Obrador Balaguer i els fills següents:

Margalida esposa d'Andreu Castanyer Palou, pare de l'actual regidor, Andreu Castanyer Xumet (2018) de les Cases de la Vila.

Guillem, casat amb Antònia Raja.

Salvador, marit de Margalida Frau.

Josep, espòs de Francisca Calafell i Joan casat amb Catalina Enseñat.

Joan Xumet Rullan - germà de Salvador, Guillem, Miquel i Florentina - nasqué el 9 de maig de 1919; morí

el 5 de desembre de 1993. Casat amb Francisca Cañellas Martorell, filles seves són Margalida Xumet Cañellas i Francisca Xumet Cañellas. El marit de la primera es diu Rafel i el de la segona Julià, Tenen una filla Aina nascuda el 1993, el mateix que morí el padrí Salvador Xumet Rullan.

9 Altres Xumet sollerics

El 14 d'agost de 1840 va néixer Miquel Xumet Miró nét del fundador de la nissaga Xumet, fill del seu fill és Joan casat amb Joana Maria Miró Sureda filla ella de pares alciduencs.

10 Joan Xumet Olives, cap de la policia local

A Sóller entre les dècades dels anys 60 i 80 del segle XX, fou cap de la policia municipal Joan Xumet Olives. Havia nascut a Maó, de pare solleric (Josep) i mare menorquina (Claudia). Segons familiars hauria estat adoptat pel matrimoni Xumet Olives qui li donà els llinatges.

Don Joan Schmid d'Andratx, casat a Fornalutx. El 1950 sabem que morí a Fornalutx un andritxol, Joan Xumet, qui hauria recobrat el cognom Schmid del fundador de la nissaga. Estava casat en segones núpcies amb la fornalutxenca Magdalena Barceló Alberti de Can Bieu, la qual morí quatre anys després. Tenia una filla d'un primer enllaç.

11 El cognom o llinatge nombre setze.

Es evident que Xumet no figura entre els llinatges criminalitzats pel Pare Garau a la *Fe Triunfante*; una mena de MeinKampf del segle XVII. Llinatges que eren o bé dels padrins de Font dels primers jueus obligats a convertir-se al catolicisme o com el cas del cognom Bonnin, un malnom qui vendria a significar un al·lot bo, un nin dòcil.

El que passa és que Johan Schmidt Guntern – el primer a ésser enregistrat com Joan Xumet– casà amb Josepa Forteza Bonnin, qui ella per part de pare i mare tenia sos llinatges entre els quinze considerats “xuetes”. I tots els qui a Mallorca es cognomenen Xumet són descendents de Johan Schmidt i ho són igualment de la seva muller na Pepa Forteza.

«Un solleric»: una rondalla (o llegenda) de redempció

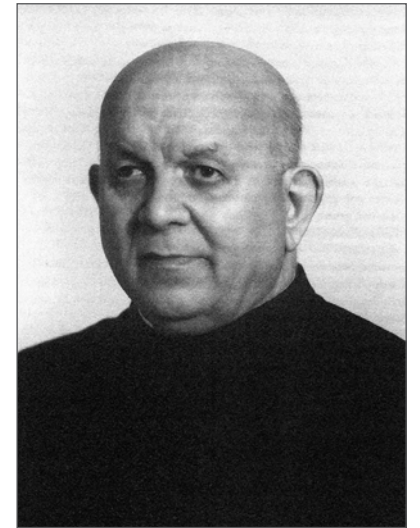
Tomàs Vïbot

Resum

L'original de la llegenda "Un solleric", recopilada per l'estudiós Antoni Pons Pastor (1888-1976), es troba custodiat a l'Arxiu de la UIB. En aquesta comunicació s'estudien les característiques tipològiques i narratives d'aquest relat, tot posant-la en relació amb la resta del cabal llegendari mallorquí.

1 Autoria, localització i versions

«Un solleric (rondalla)» fou publicada per l'historiador i folklorista Antoni Pons Pastor. Va néixer a Palma el 1888. Ingressà al Seminari de Sant Pere de Palma el 1903 i s'ordenà prevere el 1913. De forma autodidàctica, es dedicà a la història, especialment a l'edat mitjana de Mallorca. Així mateix, destacà com a lul·lista i fou soci fundador i *magister* de la Maioricensis Schola Lullistica. S'interessà també per la cultura popular, redactà nombrosos escrits de caire religiós i d'apologètica, a la qual era molt afeccionat. Fou col·laborador de *L'Aurora* i de *L'Almudaina* (d'ideologia nacionalista). Així mateix va ser signant del conegut manifest *Resposta al missatge dels catalans*. Publicà també articles d'investigació a revistes especialitzades com *Bulletí de la Societat Arqueològica Lul·liana*, *Estudios Lulianos*, *Estudis Universitaris Catalans*, *Hispania*, *Sefarad*, etc. Va ser també un gran bibliògraf, ja que la seva biblioteca recull edicions del segle XIX, algunes del XVIII i de fins mitjan segle XX. Va estudiar magisteri i es dedicà també a l'ensenyament durant molts d'anys. Fou capellà de pobles com Estellencs, el Molinar, la Soledat i Puigpunyent.

Antoni Pons Pastor.

El text «Un solleric» fou publicat al setmanari *Sa Llonja* (n. 15), dia 9 de novembre de 1906. Actualment, els dos manuscrits originals (això és, els dos esborranys previs a la publicació) es troben a l'Arxiu Històric de la Universitat de les Illes Balears (Fons Antoni Pons Pastor), que pertany al Servei de Biblioteca i Documentació. Aquest arxiu és relativament modern, atès que el 1988 rebé el primer material, consistent en l'Arxiu de l'Antiga Universitat Lul·liana i en un petit fons de l'orde jesuïta. El 1989 s'hi incorporà l'Arxiu del Cercle d'Obrers Catòlics, que fins aleshores havia romàs al Departament d'Història de la Facultat de Filosofia i Lletres. Aquests dos arxius es dipositaren, de forma provisional, a la biblioteca de l'edifici Ramon Llull de la UIB.

El 1990, segons la resolució del Full Oficial de la Universitat del 2 de març, es va destinar un espai a ubicar-hi «el material i la documentació referent a l'Arxiu històric de la Universitat», a l'edifici Ramon Llull. Aquell mateix any s'hi incorporà l'Arxiu de l'Escola Normal de Magisteri, un arxiu fotogràfic i papers diversos de les cases de Son Lledó.

Des de 1991 fins a l'actualitat, s'hi ha anat incorporant documentació i material d'arxius públics i privats, procedents bàsicament de donacions i compres particulars: Arxiu de l'Escola Annexa de Magisteri, Arxiu de Miquel Gayà Sitjar, Arxiu de Jaume Rovira (cònsol de l'Uruguai), Arxiu de l'Escola de Treball Social, Arxiu fotogràfic d'Antoni Pons, Arxiu de la fàbrica de sabó El Nido, Arxiu d'Antoni Maria Thomàs...

2 Continguts i característiques dels «Manuscris de rondalles» i de la «2a plagueta de composicions»

Al fons Antoni Pons Pastor, dins la *Sèrie d'esborranys d'obres* i més concretament en la *Subsèrie d'esborranys d'obres inèdites o en preparació*, es localitzen dues carpetes força interessants amb contingut etnopoètic.

La primera, titulada «2a plagueta de composicions», és un quadern amb material divers, sense esborranys ni gaires correccions, acompanyat d'algunes il·lustracions, el que tot plegat du a pensar que l'autor el considerava un treball acabat i destinat a un ús propi o compartit en àmbit restringit, o simplement l'esborrany definitiu destinat a la publicació. No té índex i tant per l'escriptura com per les tintes emprades, els treballs foren redactats al llarg d'un període de temps que va des de 1903 fins a 1906.

La contraportada es troba encapçalada per la data 23 de juny de 1905, que, pel que acabam de dir, no indica l'inici del quadern sinó que, pel cap baix, aquest es començà dos anys abans. Just damunt la data, hi ha un poema que diu: «*Todo lo bueno que en el libro hallaréis / Dios lo escribió. / Solamente lo malo que encontraréis / lo he escrito yo*». La primera pàgina conté el dibuix d'un mico.

Per altra banda, hi resta també el bolic «*Manuscris de rondalles*», on es troben bona part de les primeres versions dels textos continguts en les plagues. Els textos presenten nombroses correccions, practicades durant el primer redactat i a posteriori, fet que s'intueix pels diferents tipus de tintes.

Com hem dit, el text «*Un solleric (rondalla)*» fou publicat al setmanari *Sa Llonja* (n. 15) dia 9 de novembre de 1906, sota el pseudònim *Ll. Poca solta*. Presenta, tal com veurem, petites diferències respecte de la versió manuscrita de la plagueta.

3 «Un solleric (rondalla)»

Heus aquí el text tal com aparegué publicat el 1906 al setmanari *Sa Llonja*:

No hi ha remey; es sollerichs son es protagonistes de tota escena.

Heu de creure y pensá, y pensá y creure, qu'en aquell temps qu'ets ases volaven, hi havia una casa ahont hi sortia pò, y, com es natural en tals casos, tothom li feya barres, y ningú volia habitarhi, per pò de sa pò.

Era de lo més ferest, y no era cosa de riure; perque, per estarhi, s'havien de senyá amb sa má esquerra, dí aquí som, y encomenarse a n'es sant més gran y gros del Cel.

Un sollerich, que se coneixia que a n'eslléu no hi veyá ossos, y que sabia per quin fi es criat l'homo, se'n va tot rebent, y se presenta a n'es senyó de la casa, y, berret en má, li envést així:

— *Veam, ¡ke me vuleu duná, y hey keraré, un vespre?*

Fetes ses oportunes adventencies de lo que feya'l cas, no li porien treure més que “Vet-les llises”, amb tò envalentonat, y, tirant es capell en terra, perque volia presentarshi com tot un homo.

— *Nu res— diu ell —ke's kunversá está per demés; vusté me doni xuya abastament y un kurterò de vi d'akell ke toma, y ki l'ha feta ke l'engrons.*

Li daren tot lo que'havia demanat, y quant va arribá es vespre, ja va essé partit cap a sa casa de sa pò.

Arriba, y's cap d'un poch comensá a sentí forsa de renou, d'un vent y de s'altre, y venga encendrerse sa fornal, y de cop en sech ja va está tota vermeya; y l'homo, que fá en lloch de perdre es Kirieleyson, com hauria fet qualsevol altre, ja m'ha agafat un bon tros de xuya y ja l'ha aficada dins es foch, es meteix temps que preparava es gaudeamus.

Però, mentres tant, sént una veu molt fonda, que diu:

— *Ay!, ay!, ay!...*

— *¡Miam ki será! —diu ell— ¡Revera creu!... ¡Miam ki será aquest nonengú!...*

— *Ay!... ¡Que caig!...*

— *¡Cau!... — respon ell, girant sa xuya— ¡mal kaiguesses a trossus!... y... ¡pataplum!... cau un corté d'un homo, devora sa xemeneya.*

Y que me'n dirèn, ell li succehi aquesta endemesa per espay de tres pichs més; y d'aquells trossos d'homo, quant varen essé devora's foch, se formá un homoniquèu lo més desenfreit qu'haju vist may, y tant poca vergonya com cap altres es sol haja escalfat; y's posá a ballá, per devant es fogons, en tant que's sollerich el se mirava amb uns uys com a salés.

Però, axò no va essé res, no.

Llavors comensá aquell homoniquèu a banyarse es dit de saliva, y a muyarlo dins sa cendra, y el torcava pe'sa xuya.

Allò com vos podreu pensá, no li passava d'es coll a n'vall, a n'essollerich.

Y aquell fotimó: tantes me'n digues, sols que no'm feris; y es sollerich, mirantse la feta, mans plegades, deya per ell meteix:

— *Sant Cristet des kunvent!... ¡Ja estam en mitj des vall, y no hi ha més remey ke ballá!... ¡Mal viatje ses dones ke fan es pankuit salat!...*

Y sa mitja busca de fotim, fentne de se seues.

— *¡Com-es-vet-sa miscla... enmisclada de moru!... ¡de teresetes!... ¡Ke'n penk ke si no'stás kiet, t'enci-villaré una galtada!...*

Però, ¡cá!... ell s'homonet no s'aturava de botá y saltá, com si tengué's foch dins ses sabates.

— *¡Pel·la vera-creu!... ¡axò ja's massa, per un tutsol!... — s'escama mi hombre; y li enverga nespla, qu'amb un poch més fa llarch. Però, allò menudó, en vers de queixarse, se gira a n'es sollerich, y li diu:*

— *Germanet, per amor de Deu sia. ¡Deu vos pach la caritat!... ¡Ja havia sèt anys qu'estava en el Purgatori, per una galtada que me vaig atreví a pegá a mon pare i no poría entrá en el Cel que no la m'haguéssen pegada a mi.*

Y de llavors ensá no hi va havé ja pus pò, a n'aquella casa... es sollerich l'havia feta fogí més aviat que depressa.

¡De vegades diuen!

4 Anàlisi i algunes claus simbòliques

Un dels primers elements que crida l'atenció d'ambdues versions (escrites totes en català pre-normatiu) és la voluntat de reproduir el dialecte local en els diàlegs (solleric-propietari de la casa; solleric-ànima turmentada). Evidentment això ve motivat per un intent d'atorgar *veridicitat* al relat, tret elemental en les llegendes i no tant en les rondalles. En aquest sentit també és rellevant la inclusió d'un element cabdal de la cultura religiosa sollerica, el Sant Crist del Convent, invocat en un dels moments de més tensió narrativa.

Entre la versió publicada i les versions manuscrites s'observen algunes divergències, gairebé totes (cal dir-ho) de caràcter accidental. En primer lloc, s'ha de posar de relleu l'autoria, ambdues amb pseudònim: la publicada, signada per *Ll. Poca-solta*; i la manuscrita, *Modest de sou*. Ambdues denominacions foren emprades pel mateix autor en altres publicacions. En segon lloc, es palesen especialment variacions quant a expressions i unitats fraseològiques, usades en general per fer més dinàmiques (i més *alcoverianes*, si s'escau) el desenvolupament narratiu.

Un detall no menor, però, és la no inclusió a la versió publicada de la màxima moral que sí apareix en la versió manuscrita: «*Voltros, infants, que teniu poc respecte an es vostros pares, preniu llum de Na Pastora*».

En darrer lloc, la manera de deixar obert el final de la versió definitiva («De vegades, diuen!»), contrasta amb el final tancat de la versió manuscrita, que coincideix concretament amb la narració de què sembla inspirar-se.

Sense cap mena de dubte, «Un solleric» es basa en «Sa Por de Conques», recollida per l'Arxiduc Lluís Salvador i publicada en el 1895 al seu volum *Rondalles de Mallorca*, i per tant coneguda per Antoni Pons Pastor. És a dir, sembla que l'autor no va fer un recull oral directe (a més, no n'hi indica la font) sinó que més bé en pren l'argument i l'adapta amb una ubicació sollerica. No tenim cap element feiaent per assegurar això, encara que sí diversos indicis. Els més poderosos són per un costat l'alt grau de *literaturització* (molt en la línia de mossèn Antoni M. Alcover en les seves rondalles) i en segon que dita versió no fou recollida ni pel manacorí ni per l'arxiduc malgrat la seva força i interès. És més, tot i les petites les divergències entre «Sa Por de Conques» i «Un solleric» (l'Arxiduc no esmenta que el cos cau en quatre trossos, sinó en més; no hi porta vi per passar la nit, només sobrassada; l'ànima s'allibera pel forat de la xemeneia; etc.), la confessió final de l'ànima després d'haver rebut la galtada és gairebé calcada a la de l'Habsburg (1982: 169):

«*Germanè, gracies. Jo fèya set anys qu'estava á n'el Purgatori, perque veig pegá una galtada á mon-pare y no podia entrá á n'el Cel, que no m'en haguessen pegada una altre á mi*».

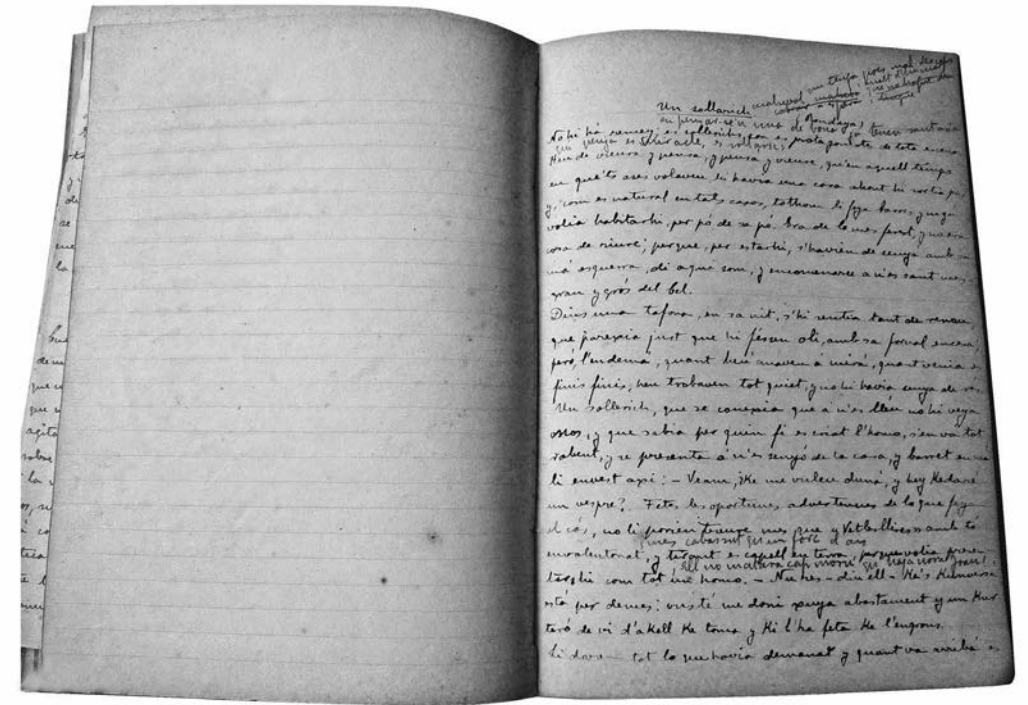
Si s'atén a considerar el text, tal com fa l'autor, una rondalla, correspon clarament al tipus ATU 326A* (*Soul Released from Torment*, «l'ànima alliberada del turment») i per tant l'encabiríem dins les rondalles meravelloses (un solleric sense por i amb molt de coratge –l'heroi– és capaç d'enfrontar-se a una ànima del Purgatori –element meravellós–). Aquesta rondalla manté importants paral·lelismes també amb «Es llum de la terra» (1978 IV: 15-17), de mossèn Antoni M. Alcover, reescrita per Joan Amades amb el títol «La claror del món».

Ara bé, si la consideram una llegenda,² partint del tipus modal proposat per Heda Jason (2000: 145), es trobaria en el mode fabulós (subgènere numinós) i concretament en el gènere sacre (tot el problema gira al voltant de la redempció de l'ànima pecaminosa).³ Si partim de la proposta classificatòria del folklorista

1 ATU són les sigles de Aarne-Thompson-Uther, autors d'un sistema de classificació dels contes desenvolupat al llarg del segle XX que actualment continua en plena vigència. De fet, la darrera edició de les *Rondalles mallorquines* de mossèn Antoni M. Alcover publicada a cura dels professors Josep Grimalt i Jaume Guiscafé segueix aquest sistema.

2 En la llegenda, tal com afirma Caterina Valriu (2008: 425-426) tot seguint Arnold van Gennep (1914) i Ramona Violant (1990), els fets es presenten com a succeïts realment, encara que només es tracti d'una veridicitat interna o intrínseca al relat.

3 Legend in which the sacred power of the official religion solves the conflicts in the narrative and the problems the narratives poses. This legend is set in the mode of the sacred, in historical and eschatological epochs ant in all spaces of "this" and the "other" world but not in mythic space.

"Un solleric" dins la "2a plaqueta de composicions".

nord-americà Jan Harold Brunwald, formaria part de les *llegendes sobrenaturals* –*Supernatural legends*– (1998: 201-203).⁴ Pel que fa a la proposta de classificació tipològica, basant-nos en l'obra de Bengt af Klintberg *The types of de Swedish Folk Legend* –TSFL– (2010), correspon al tipus C121-40 (*Sinful revenant*, «l'espectre pecaminós»).

De fet, tota la narració gira a l'entorn del concepte catòlic (i, per tant, dins l'òrbita sacra) del *pecat* comès per l'ànima en pena. Un valent solleric (un *heroi* anònim) és capaç de fer-la *caure* del Purgatori perquè així pugui passar al Cel. El destí dels traspassats, segons el catolicisme, pot ser el Purgatori, el Cel o l'Infern. Aquesta tradició presenta la creença del pont del purgatori pel qual han de passar les ànimes després d'abandonar el cos, dirigint-se a les estades de l'altre món. Aquesta imatge és ben present a la pintura tardomedieval i renaixentista, inclosa la mallorquina (exemples clars són les dues taules servades al Museu Diocesà de Mallorca). En elles, es veu clarament representat com les ànimes no preparades cauen, en aquest cas a l'Infern. Per tant, hem d'interpretar el verb *caure* en el nostre text com un pas abrupte d'un món a un altre.

Pel que fa a la idea de *caure* en la rondallística, també la veiem present en la rondalla «Ses témpores de Sant Tomàs» de mossèn Antoni M. Alcover (1976 XXIV: 65), on es recull l'obligació d'haver dejunat durant les *Témpores*: «*Si aquesta ànima les ha mal dijunades, cau de bec dins l'infern*».

Pel que fa a elements simbòlics continguts en el text, cal remarcar-ne alguns. En primer lloc la *xulla* que fre-

4 Aquest autor les divideix en llegendes religioses, sobrenaturals, urbanes, personals i locals. Per a ell «*Supernatural legends concerning the returning spirits of the dead (...). Most ghosts (...) are lifelike in appearance and come back from the world of the dead only to set right an error or finish a task. Their reasons for coming back are numerous, and harmless to anyone with a clear conscience (...)*».

geix el solleric: recordem que, com a aliment procedent del porquim, és vetat a les altres dues gran religions monoteistes. Aquí la xulla no deixa de ser un símbol de pertinença a la *vertadera religió*, és a dir, al vertader camí de salvació davant l'esperit pecaminós retíngut en el purgatori. A nivell comparatiu, veiem que a «Sa Por de Conques» s'usa també el porc, encara que aquí el protagonista passa pel caliu una sobrassada.

També a nivell simbòlic, el paper de la fornal resulta essencial. Aquesta part de la tafona servia per encalenticar l'aigua destinada a escaldar la pila d'esportins i d'aquesta manera treure'n l'oli. Per tant, la fornal aquí no deixa de ser més que un símbol del foc, símbol molt polisèmic. Dins la tradició cristiana se relaciona amb l'amor diví, però també amb la regeneració i la il·luminació. En aquest cas, el foc és el camí que ha de prendre el penitent per sortir del purgatori on es troba, relacionat, si es vol, amb el foc de Pentecosta (*Fets*, 2, 1-4).

L'ànima pecaminosa cau en quatre trossos que finalment formen un home petit («un homoniquieu»). A part de l'efecte xocant que produeix en el lector/oient el fet d'aparèixer a trossos, el nombre quatre (a més de ser un de molt recurrent en l'oralitat mallorquina en tots els àmbits) té una connotació simbòlica molt rica, que va de la mateixa creu a un concepte de tot allò creat. Aquesta aparició, a més de deixar el solleric astorat, ve seguida d'un ball que actua d'element de comicitat, de rebaixador de la tensió dramàtica provocada per l'aparició de l'ànima turmentada a bocins («y's posá a ballá, per davant es fogons, en tant que's sollerich el se mirava amb uns uys com a salés»). Aquest ball incessant juntament amb la untada amb saliva de la xulla provoquen la galdada per part del protagonista. L'ànima, així, pot anar al Cel atès que ha pagat amb la mateixa moneda el pecat comès amb son pare: ha actuat la implacable *lex talionis* romana (inspirada, com no pot ser d'altra manera, en l'Èxode veterotestamentari).

5 Apèndix: versió manuscrita (plagueta)

¡Bona esquena tenen ets sollerics! En pènsarse'n una de bona qualsevol que tenga bon humor i no hagi de cobrar espera, ja té tot d'una el sant a quí penjar el miracle: els sollerics. I en tals casos lo més pertinent és creure-ho, que haver de prendre es trebai de anar-ho a cercar.

Se conta, idò, que in illo tempore havia una casa aon hi sortida por de manera que ningú nat del món tenia pit de romandre-hi en un sol vespre perquè era ben necessari tenir bo amb so sant més gran del Cel.

Dins la tafona de la casa s'hi sentia tota la santa nit una estabor esglaiadora, uns renoués, talment si fessen oli; fins i tot n'hi havia que deien haver vista encesa sa fornal, però l'endemà quant anaven a treure-se es gat des sac, no trobaven p'en lloc senya de res; tot romanía com abans, més freda sa fornal que un ca.

Un solleric, que an es lleu no hi veia ossos, un dia li pegà sa idea d'anar a romandre dins aquella casa de sa por. Mes abans se presenta an es senyor, i, capell en mà, començà a descapdellar-se de aqueixa manera.

¿Qué me vuleu dunar si-e-hi romandrè un vesprè? ¡Ah, pèr la Verà Crèu!

El senyor quant el me vé tan resolt, malavetja tot quant sabé per llevar-li d'es cap aquella mala idea, que el poria dur a ses tres pedretes, com a tants d'altres; però tot fou debades, perquè cada vegada més cabassut que un forc d'ais, no el podria treure de sa parada de ses sebes ni fer-lo entrar en civera per molt que s'hi descalças; tres n'havien entrades, tres n'havien de sortir.

— Es kurnvèrsà trop kè està per dèmes, vusté mé dónga xuia abàstament i un kurtèró de vi, d'akèll qui tombá, i... ki l'ha feta ke l'èngrons. ¡Ah, bon rèpublika!

Li daren lo que havia demanat. Arriba es vespre i li estreny cap a sa casa de sa por. Hi arriba, desfà es bulic de xuia, pa, vi i altres herbes i al cap de poc comença a sentir renou de un vent i de s'altre, sa fornal s'encén posant-se de cap en sec tota vermeia.

Es solleric, en lloc de perdre es kirieleisón, afaga un bon tros de xuia, l'afica dins es foc i mentres preparava es gaudeamus sent una veu molt fonda, com sa de una ànima en pena.

— ¡Ai!, ¡Ai!, ¡Ai!...

— ¡Mêm ki sèra arà!; Pèr là Vèra crèu!... ¡Qui sèrà akest tros de noningú!

— ¡Ai!... ¡Que caig!

— ¡Káu!, respon ell girant de s'altra banda sa xuia qui ja feia xic-xic mitg torrada. ¡Mal kaiguesses a trossos, ànima de kadafet!... i ¡pataplum!, cau un corté de homo se devora sa xemeia de sa cuina.

Per acabar aquesta endemesa succei quatre vegades fins que ajuntant-se els quatre trossos caiguts, formaren un homoniquieu, més etxerovít que una gota de argent viu, i an el sollaric li batien ets uis de tant de mirar-lo-se tot estorat.

S'homoniquieu se posa a ballar-li davant i quant s'hagué bellugat una bona estona, cançat que no podria dir pruna, muia es dit de saliva dins sa cendre i el torca per sa xuia d'es sollerich, qui mirant-se la feta, mans-plegades no se cansava de dir de petites i (...) ell mateix.

— ¡Sânt Kristèt de's Kunvent!... ¡Vaja quin èndeví més mènudoí!... ¡Jo si kè hi èstic dins ès ball i no tèn k més remèi kè ballâr!...

I sa mitja-busca, fent-ne de se seues.

— ¡Kom es vêt-la-misclá... enmisclàda de moru... de teresètes!; Kè'm pènk que si no tèn un pok més de aturâi, te plantaré a sâ kâra un trés què't pareixerá un kuatrè!; ¡I kôm estám aquí!

Pero ¡ca! s'homonet més entonat qui un primatxer de la Seu, feia rebasseta i no s'aturava de saltar davant es fogons, com si tengués foc dins ses sabates.

— ¡Bôn refustèr de Kân Pau!... áxó ja es mãssâ pèr un tut-sòl! Tot ventant-li mambelleta el fé pegar de copes en terra, tan llarc com era.

Pero aquell fotimó, en lloc de enviar-li ses tornes, se axecá més descansat del mon, s'espolsa una mica sa cendre i girant-se an es sollaric, tan fresc com una cama-rotja, li diu:

¡Germanet, per amor de Deu!; Deu vos pac la caritat! Set anys feia que estava a Purgatori per una galdada que me vaig atreví a pegar a mon pare i no poria entrar an el Cel fins i tant la mi haguessen pegada a mi, desaparequent.

Voltros, infants, que teniu poc respecte an es vostros pares, preniu llum de Na Pastora...

I de lavors ençá, fins mai hi ha haguda por an aquella casa i qui no ho creu que no torn a provar com es solleric.

Modest de Sou.

6 Bibliografia

ALCOVER, Antoni M (1976): *Rondaies mallorquines d'en Jordi des Recó*, XXIV volums, Editorial Moll. Mallorca.

BRUNVALD, Jan Harold (1998): “Legends and anecdotes”. Dins: *The study of American Folklore*. New York, London: W.W. Norton ad Company [1a ed. 1968]

GENNEP, Arnold van (1982): *La formación de las leyendas*, Alta Fulla editorial. Barcelona [1a ed. 1914].

HABSBURG I LORENA, Lluís Salvador (1982): *Rundayes de Mallorca*, José J. de Olañeta, Editor, Mallorca [1a ed. 1895].

JASSO GARAU, Vicenç; Torrens Vallori, Catalina (2012): *La religiositat popular en les rondalles mallorquines*, Lleonard Muntaner Editor. Palma.

LLOMPART, Gabriel (1982): “Aspectos populares del purgatorio medieval”. Dins: *Religiosidad popular. Folklore de Mallorca. Folklore de Europa*, Fontes rerum balearicum-Archivo de Tradiciones Populares. Palma, pp. 253-274.

VALRIU, Caterina (2008): “El cicle llegendari del rei En Jaume I: La primera proesa del rei en Jaume, llegenda iniciàtica del recull d'Alcover”. Dins: *Paraula viva. Articles sobre literatura oral*, Edicions UIB-Institut d'Estudis Balearics-Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona, pp. 245-254.

VIBOT RAILAKARI, Tomàs (2015): “El fons Antoni Pons Pastor (1888-1975) a l'Arxiu Històric de la UIB”. Dins: *Etnopoètica: arxius i materials inèdits*, Grup d'Estudis Etnopoètics, Societat Catalana de Llengua i Literatura, Institut d'Estudis Catalans. Barcelona, pp. 75-89.

VIOLANT, Ramon (1990): *La rondalla i la llegenda*, Alta Fulla. Barcelona.

Anàlisi i georeferenciació de la contracció *ca/[sa]* en la toponímia no urbana de Sóller

Maria del Mar Umbert Seguí

Resum

Amb quins noms els sollerics hem batejat les nostres cases i propietats? Quina importància té avui en dia la toponímia? Què revela, la toponímia, del territori?

Sóller s'ha convertit en l'escenari d'un treball de fi de grau de caràcter interdisciplinari, una conjunció de filologia, de cartografia i de geografia.

L'estudi es concreta en quatre-cents quaranta-dos topònims no urbans, un 36,5% dels noms geogràfics sollerics recollits pel *Nomenclàtor Toponímic de les Illes Balears* (NOTIB). A banda d'analitzar-los des de diferents punts de vista –lingüístic i distribucional–, l'objecte del treball ha estat georeferenciar aquests topònims i plasmar-los en mapes. En aquest article, s'ofereixen les descobertes més interessants.

1 Breu introducció a la toponímia

L'onomàstica és la ciència que estudia els noms propis, tant de persona –antroponímia– com de lloc –toponímia. Com explica la Societat d'Onomàstica, aquest estudi neix a mitjan segle XIX de la mà de la lingüística històrica fins a consolidar-se progressivament com a disciplina autònoma, molt relacionada amb ciències humanes com la història, la lingüística, la geografia, l'antropologia, entre d'altres. Així doncs, per toponímia entenem la branca de l'onomàstica que estudia els noms propis de lloc.

En totes les llengües conegudes hi ha noms geogràfics. Com explica el Grup d'Experts de les Nacions Unides en Noms Geogràfics (GENUNG) (2007: 11), els éssers humans aprengueren molt aviat a distingir i agrupar accidents similars d'entre la infinita varietat del paisatge. La utilització d'aquests topònims en el llenguatge quotidià proporciona un sistema pràctic de referència geogràfica i satisfà la necessitat de classificar i donar nom a la gran varietat d'accidents geogràfics del món que ens envolta.

Molts d'aquests topònims descriuen característiques de les localitats o dels accidents topogràfics i, per conseqüent, proporcionen informació sobre les circumstàncies naturals i culturals de l'època en què s'assignaren.

Tenint en compte aquest fet, B. Helleland (2007: 111) afirma que els noms geogràfics serveixen de vincle entre les persones i el seu entorn i, per això, formen part de la identitat de la població. Per tant, Helleland considera que els topònims representen una part vital del patrimoni cultural d'una nació i, en conseqüència, és fonamental tractar-los i preservar-los.

En aquest sentit, cal advertir que el valor social i cultural dels noms geogràfics fou durant molts anys ignorat. A Mallorca, seria gràcies a la figura d'Antoni M. Alcover que els noms geogràfics rebrien el reconeixement que mereixen. Per al filòleg, l'onomàstica era una part imprescindible del lèxic català. Però, a més, Alcover veia en l'onomàstica una ciència profundament identitària, en el sentit que «prova les característiques, l'origen i la història del nostre poble» (Gelabert, 2015: 25).

Seguint les seves conviccions, Alcover arreplegà topònims i antropònims de tots els racons del domini lingüístic català i els inserí al seu Diccionari Català-Valencià-Balear.

Antoni M. Alcover es convertia així en el primer coordinador d'un estudi d'onomàstica que n'estimularia molts més, com ara la Societat d'Onomàstica, fundada el 1980.

En l'àmbit europeu, des del segle XIX, s'ha tractat de recopilar els noms geogràfics. El principal motiu d'aquesta tasca és el de regular-los per tal que, en una societat cada cop més complexa, aquest instrument funcioni el millor possible. En molts casos, aquests reculls han nascut també de la voluntat de conservar una part tan important del nostre patrimoni lingüístic com és la toponímia.

Referent a aquest últim objectiu, B. Helleland (2007: 118) adverteix que, tot i que la creixent globalització té l'avantatge de permetre un major coneixement i una major difusió dels topònims, en alguns casos, «los nombres de lugar locales corren hoy en día el riesgo de que, a través de las actividades comerciales de ámbito local y mundial, se impongan nombres procedentes de otras culturas».

Maria Eulàlia Fons explicava en una ponència sobre l'estat de la qüestió que, avui dia, a les Illes Balears existeixen diferents reculls, catàlegs i bases de dades de toponímia que contenen un conjunt de topònims i informació relativa als mateixos. El problema és que l'heterogeneïtat d'aquests reculls sovint comporta errors, incoherències i, en conseqüència, dificulta la representació correcta de la toponímia sobre la cartografia. M. Eulàlia Fons (2014: 1) remarca la importància de la toponímia per a la cartografia, tenint en compte que «el mapa constitueix el vehicle per excel·lència per a la difusió dels topònims, i els noms geogràfics es converteixen, una vegada escrits, en un element vital dels mapes».

Per això, exposa la necessitat de «desenvolupar metodologies d'estandardització i harmonització de la toponímia per gestionar i controlar els noms geogràfics en tots els àmbits d'aplicació».

Alguns organismes i grups interessats, tant a nivell local com al mundial, ja treballen per establir regles d'implementació dels noms geogràfics. Aquests organismes d'estandardització treballen amb polítiques convergents i inclusives, i en àmbits que van del mundial al local.

L'objectiu últim d'aquest conjunt d'organismes és aconseguir l'estandardització total, que s'assolirà si se segueix el procés corresponent, que descriu M. Eulàlia Fons (2014: 4).

Normalització → Harmonització → Oficialització → Control

2 Introducció i metodologia

Justament arran d'aquesta necessitat, fa uns mesos sortia a llum el *Nomenclàtor Toponímic de les Illes Balears* (NOTIB).

La raó de ser d'aquest projecte dirigit per Joan Miralles amb la col·laboració de Xavier Gomila i Enric Ribes és la d'elaborar un corpus de la toponímia no urbana actual de les Illes Balears, així com normativitzar els topònims i orientar l'usuari en matèria ortogràfica i, finalment, constituir un corpus toponímic suficient que pugui servir de base per a un futur nomenclàtor toponímic georeferenciat de les Illes Balears.

Aquest projecte constitueix la font fonamental d'aquest estudi, que s'ha concretat en un grup de quatre-cents quaranta-dos noms geogràfics que comparteixen dues característiques bàsiques. La primera, el fet de designar possessions i cases no urbanes. La segona, el fet de diferenciar-se de la resta per anar precedits per la partícula *ca*.

L'estudi començava amb un treball de camp que consistí a ubicar la selecció damunt mapes en paper, facilitats pel SITIBSA¹. Les referències que possibilitaren aquesta tasca combinaren fonts orals i escrites. Aquestes fonts escrites estan encapçalades pel treball de Plàcid Pérez Pastor i Lluç Coll Bernat, “Els topònims del cadastre de rústica de 1964”, publicat durant les II Jornades d'Estudis Locals a Sóller, el 2008. Fou també important la consulta dels mapes originals del cadastre de 1964 que custodia l'Arxiu de l'Ajuntament de Sóller. Aquesta informació, contrastada amb la dels informadors, possibilità la ubicació de gairebé tots els topònims seleccionats.

Un cop ubicats tots els topònims, començava la tasca de georeferenciació. Amb l'ajuda i vocació de M. Eulàlia Fons, tècnica del SITIBSA, aquests mapes es digitalitzaren i es procedí a la georeferenciació.

Cal remarcar que tota aquesta tasca de georeferenciació es feia en la plena consciència de seguir la metodologia exigida, en primera instància, pel Grup d'Experts de les Nacions Unides en Noms Geogràfics.

La tercera etapa consistí a analitzar un per un tots els topònims i sotmetre'ls a un estudi lingüístic que perseguia la seva classificació semàntica, morfològica, formal i històrica (una comparativa de l'Amillament de 1860). Finalment, i gràcies als mapes, es pogué fer un tímid estudi de la distribució territorial.

3 Sobre la contracció *ca* i les seves variants

El fet d'haver basat la selecció dels noms geogràfics del treball en la contracció *ca* ens obliga a prestar-li certa atenció.

Per començar, cal tenir en compte que *can/ca na*, *cas/ca sa*, *cal/ca la*, *cas/ca ses*, *cals/ca les* són les contraccions de *ca[sa d'e]n*; *ca[sa d'e]s*; *ca[sa de]l*; *ca[sa d'e]s*; *ca[sa d'e]ls* i les respectives formes femenines.

Aquestes contraccions quasi sempre van seguides d'un antropònim que designa el nom del propietari d'aquesta 'casa'. En aquest sentit, explica Jaume Corbera (1984: 5 i 6) que aquests noms geogràfics, a banda d'aplicar-se a un lloc concret, tenen la particularitat de reflectir «el nom del propietari antic o modern, del fundador, etc. de la casa o de la possessió que els duen» o, en alguns casos també, el malnom de la família.

Ara bé, amb el pas del temps, és freqüent que aquestes contraccions arribin a fixar-se en topònims i perdre el valor antropònimic.

Cal advertir que la normalització de la transcripció d'aquest *ca* combinat amb altres articles i preposicions ha estat històricament problemàtica. Prova d'això són encara les variacions que trobam en la transcripció de la contracció *ca* + variants en diversos rètols d'un mateix poble o carrer.

Davant l'evident necessitat de sistematitzar aquestes grafies, La Comissió Tecnicolingüística del Departament de Filologia Catalana i Lingüística General de la Universitat de les Illes Balears (UIB) ha elaborat des del 1995 uns criteris per a la transcripció i normalització toponímica que, finalment, aquest últim any –el 13 de maig i l'1 de juliol de 2016–, i en vista a la propera publica-

¹ Servei d'Informació Territorial de les Illes Balears

ció del NOTIB, foren aprovades pel Ple de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans. El document, “Transcripció i normativització toponímica. Nomenclàtor toponímic de les Illes Balears”, dedica un apartat a la partícula *ca* i n'estableix les seves combinacions (3.2.6.). De la mateixa manera, el document recomana que, en els textos redactats, el genèric que acompanya el topònim vagi en minúscula inicial.

<i>ca</i> + <i>en</i> + paraula que comença per consonant	can
<i>ca</i> + <i>en</i> + paraula que comença per vocal o <i>h</i> seguida de vocal	ca n'
<i>ca</i> + <i>na</i> + paraula que comença per consonant	ca na
<i>ca</i> + <i>na</i> + paraula que comença per <i>a</i> , <i>e</i> , <i>o</i> , <i>i</i> , <i>u</i> (aquestes dues últimes només si són tòniques), o per les mateixes lletres precedides d'una <i>h</i>	ca n'
<i>ca</i> + <i>na</i> + paraula que comença per <i>i</i> , <i>u</i> àtones	ca na
<i>ca</i> + <i>es</i> (sing.) + paraula que comença per consonant	cas
<i>ca</i> + <i>es</i> (sing.) + paraula que comença per vocal o <i>h</i> seguida de vocal	ca s'
<i>ca</i> + <i>sa</i> + paraula que comença per consonant	ca sa
<i>ca</i> + <i>sa</i> + paraula que comença per <i>a</i> , <i>e</i> , <i>o</i> , <i>i</i> , <i>u</i> (aquestes dues últimes només si són tòniques), o per les mateixes lletres precedides d'una <i>h</i>	ca s'
<i>ca</i> + <i>sa</i> + paraula que comença per <i>i</i> , <i>u</i> àtones	ca sa
<i>ca</i> + <i>es</i> (pl.)	cas
<i>ca</i> + <i>ses</i>	ca ses
<i>ca</i> + <i>el</i> + paraula que comença per consonant	cal
<i>ca</i> + <i>el</i> + paraula que comença per vocal o <i>h</i> seguida de vocal	ca l'
<i>ca</i> + <i>la</i> + paraula que comença per <i>a</i> , <i>e</i> , <i>o</i> , <i>i</i> , <i>u</i> (aquestes dues últimes només si són tòniques), o per les mateixes lletres precedides d'una <i>h</i>	ca l'
<i>ca</i> + <i>la</i> + paraula que comença per <i>i</i> , <i>u</i> àtones	ca la
<i>ca</i> + <i>els</i>	cals
<i>ca</i> + <i>les</i>	ca les

4 Topònims no urbans analitzats. Georeferenciació.

Com ja s'ha explicat anteriorment, el NOTIB és un treball de caràcter filològic sense georeferenciació i que, com a tal, ha recollit els noms com a objecte d'estudi i no els llocs.

Cal tenir en compte, però, que una cosa és un lloc i l'altre és el nom d'aquest lloc, el topònim.

En aquest treball, els llocs també interessaven i, per tant, aquesta homonímia toponímica s'ha desplegada. També els sinònims toponímics han estat considerats com una riquesa lingüística i

s'han recollit com a variants.

Així, trobam que aquests 442 topònims inicials correspondran a un total de 593 llocs.²

El sistema de georeferenciació que s'ha utilitzat és el de coordenades geogràfiques (latitud i longitud) en graus, minuts i segons i datum ETRS89.

A tall d'exemple:

100	Can Camesdaigua	39° 45' 47,88"	2° 43' 15,60"
101	Can Cameta	39° 45' 48,50"	2° 42' 31,99"
102	Can Camós	39° 45' 15,13"	2° 42' 21,80"
103	Can Camós	39° 45' 55,82"	2° 43' 15,38"
104	Can Camós	39° 45' 6,43"	2° 42' 26,75"
105	Can Campins	39° 46' 13,32"	2° 41' 28,25"
106	Can Canals	39° 45' 54,18"	2° 43' 36,38"
107	Can Canonet	39° 46' 15,98"	2° 43' 11,62"
108	Can Cantona	39° 46' 31,42"	2° 42' 43,20"
109	Can Cantona	39° 46' 47,95"	2° 42' 52,45"
110	Can Canyelles	39° 46' 12,17"	2° 43' 58,03"

5 Estudi lingüístic

5.1 Aproximació a l'anàlisi formal

En aquesta classificació s'evidencia la hipòtesi que aquest tipus de topònims precedits per la contracció *ca[sa]* estan constituïts per antropònims en la majoria dels casos. De fet, dels 442 noms geogràfics, en 358 casos (un 81%), la partícula *ca* s'ha combinat amb l'article personal *en/na/n'*. Recordem que aquest article, en general, precedeix els noms propis de persona (prenoms, cognoms o malnoms). Mentre que en el català central es combina amb l'article definit (*el/la*), al dialecte balear, aquests articles personals s'utilitzen en tots els casos.

Aquestes partícules *en/na/n'* tenen les seves arrels en el català medieval, concretament en els vocatius dels mots llatins 'domine' (*domne* en llatí vulgar) i 'domina' (*domna* en llatí vulgar). Llavors, eren utilitzades com a títols de cortesia o de respecte (un exemple clar és la denominació del Rei *En Jaume*). En l'actualitat ha perdut aquest valor i, juntament amb els articles *el* i *la* fan la funció d'articles personals.

Observam també que en aquesta selecció, la majoria de topònims estan formats per la suma de la partícula *ca* i l'article salat (*Ca ses Bandonés*, *Cas Jaiot*, etc.), com és habitual a Mallorca. No obstant això, cinc topònims transgredeixen la norma general i poden cridar l'atenció: *Ca les Ànimes*, *Cal Diable*, *Cal Rei Herodes*, *Cal Senyor Jaume* i *Ca l'Amo des Blat*.

Cal tenir en compte que, en realitat, els articles *el/la* en usos informals no són tan estranys a les Balears. Recordem que els utilitzam per indicar les hores (*la* una i mitja); davant els noms dels equips esportius (*el* Barça, *el* Mallorca); amb determinats topònims (*l'*Horta de Biniaraix); en expressions temporals, de manera, de lloc, quantitat (*el* sendemà, a *la* fresca, a *la* dreta, *la* resta),

² Veure a l'Annex

etc. Entre molts d'altres usos quotidians, usam també el/la per denominar tots aquells noms relacionats amb la designació de dignitats religioses (*el Bon Jesús, la Mort, el cel*, etc.). En aquest grup, hi podríem encabir *Ca les Ànimes* i *Cal Diable*.

El de *Ca l'Amo des Blat* és un cas més peculiar. “L'amo” és un manlleu del castellà que mai no ha admès l'article salat, potser perquè s'ha conservat tal i com es va rebre del castellà (*el amo*). De fet, en l'apel·lació d'aquesta persona, sempre s'ha dit *l'amo!*, acompanyat de l'article, a diferència, per exemple, de *sa madona*, que es pot interpel·lar sense l'article: *madona!*.

També es podria considerar que, com el cas de *Cal Rei Herodes* i *Cal Senyor Jaume*, l'ús de l'article general respon al fet de referir-se a éssers únics caracteritzats per la seva grandesa o respecte.

5.2 Aproximació a l'anàlisi semàntica

Per a la classificació semàntica dels topònims s'ha seguit com a model la que utilitza Joan Miralles per classificar els malnoms de Montuïri en la seva obra *Onomàstica i literatura* (1996). La classificació consta de deu grups: 1) noms de lloc; 2) noms de persona; 3) noms d'oficis, càrrecs, professions i/o estaments; 4) noms-adjectius de qualitat; 5) noms irònic-humorístics pròpiament dits; 6) noms de coses; 7) noms d'animals; 8) noms de vegetals; 9) noms de parts del cos i 10) noms de significat desconegut.

La principal dificultat amb què ens hem trobat és la de distingir entre l'origen etimològic dels mots que conformen els topònims i l'origen dels topònims mateixos. Amb això ens referim al fet que, per exemple, *Can Cirer* certament remet a un tipus d'arbre –concretament és la dialectalització del conegut 'cirerer'. Ara bé, el topònim *Can Cirer* parteix del cognom amb què es coneixien els propietaris i, per això, s'ha decidit encabir-ho en el grup de noms de persona i no en els referents a vegetals.

La classificació semàntica també demostra la preponderància dels antropònims en aquest tipus de topònims. Així, el grup format pels noms de persona, és el més nombros. En 161 ocasions trobam la contracció *ca + article personal + un antropònim*, que apareix en forma de prenom, cognom o malnom. Aquesta considerable quantitat no deixa de ser lògica si tenim en compte que es tracta de noms geogràfics que fan referència a cases i/o propietats diverses.

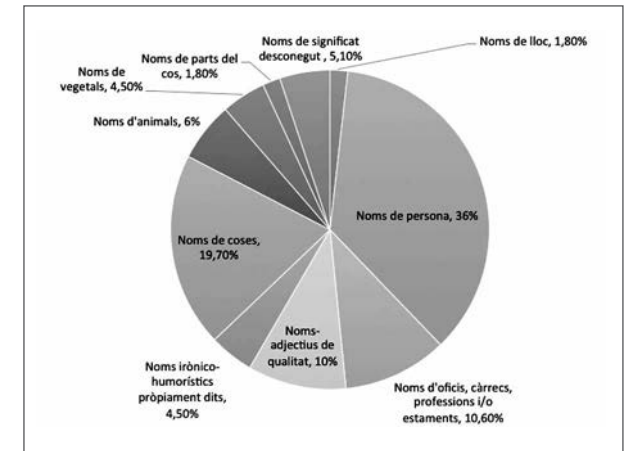
Pel que fa als prenom, la majoria apel·len homes; només catorze es vinculen a una figura femenina: Beta, Franca, Llacinta, Lluca, Lluïsa, Maneva, Nicolava, Rafela, Tina, Rosa, Bona, Guida, Xesqueta i Xinoi. Curiosament, alguns d'ells s'han masculinitzat i es presenten amb la forma *ca + en*: *Can Xesqueta, Can Bona, Can Guida i Can Xinoi*. El perquè d'aquesta masculinització probablement rau en el fet que es degué perdre el sentit de l'antropònim.

Molts d'aquests prenom foren heretats pels descendents, convertint-se en malnoms. Segurament, perquè es tractava de persones destacades o conegudes en la seva època.

És important destacar que molts dels topònims remetent a malnoms, la majoria ja documentats en el segle XVIII i alguns, fins i tot, abans. Cal tenir en compte que llavors, en un poble amb menys població on es repetien sovint els prenom i els cognoms, el malnom era l'única manera d'identificar plenament una persona.

Com no és d'estranyar en aquest tipus de topònims, el malnom apareixerà en totes les classificacions i sovint dificultarà les preses de decisió. Com apunta Miralles (1996:19): «En la formació dels malnoms intervenen una sèrie de factors que no solament apunten a una fita semàntica, és a dir, purament significativa, sinó també estilística, susceptible de tenir un sentit metafòric, de vegades humorístic, de vegades acumulador d'una gran càrrega irònica i/o agreujant».

L'anàlisi semàntica dels topònims revela una gran quantitat d'informació sobre la cultura, la història i la llengua del territori. Els noms geogràfics ens parlen dels oficis i càrrecs que s'exercien fa uns anys i que només es conserven en els mots (la dida, la pellissera, els puers o els panerers, etc.). En altres casos, descriuen també animals i vegetals, cosa que, per una banda, en una societat en què l'agricultura i la ramaderia han estat els motors econòmics, no deixa de ser interessant. D'altra banda, aquests topònims descriuen la fauna i la flora de l'entorn.

Sobre l'anàlisi morfològica

Aquesta anàlisi ha revelat que dels 442 topònims, 130 (el 29,4%) estan formats per mots derivats, la majoria, mitjançant sufixos diminutius. A tall d'exemple: *can Figuereta, can Carabasseta, can Creueta, ca ses Jaumines, cas Peixet*, etc.

També trobam quinze topònims formats a partir de mots composts. Curiosament, molts d'ells aniran lligats al sentit irònic-humorístic. Per exemple: *can Pancuit, can Mata-reis, can Tombolles, can Capdemort*, etc.

Una comparativa amb l'Amillament de 1860

La curiositat ens va empènyer a investigar quins topònims analitzats apareixen ja documentats a l'Amillament de 1860, un segle abans.

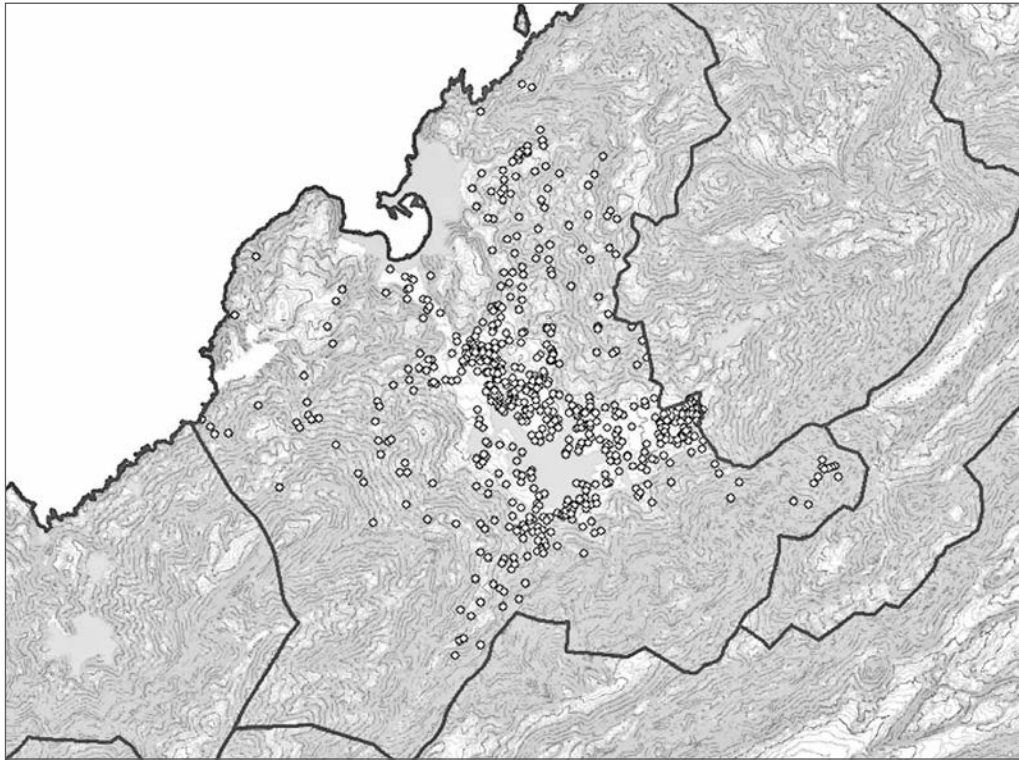
El buidatge va desvelar un total de 260 noms geogràfics, quantitat que representa un 59% del total dels topònims recollits i analitzats en aquest treball.

6 Estudi de la distribució territorial

Per intentar justificar la distribució dels topònims no urbans analitzats, cal tenir ben present la seva vinculació amb la realitat socioeconòmica de la societat. Una economia que, històricament, ha tengut el seu motor en l'agricultura.

Així, s'ha establert la hipòtesi que aquest fet condicionarà i es reflectirà en la distribució de la toponímia no urbana. Dit això, a simple vista ja podem observar, d'una banda, una coincidència de les zones rurals més laborables, de més valor, i les que presenten una densitat més alta de topònims. I, d'altra banda, la relació entre les zones de menys valor agronòmic i la baixa densitat de topònims.

Per tal de descriure la distribució dels topònims damunt el territori s'ha considerat adient la zonificació segons la densitat. A més, ens hem basat en la descripció de les diferents zones per justificar aquest grau de densificació.

Una primera zonificació a tenir en compte és la que aplega una alta densitat de topònims. Concretament, aquesta correspondria a la zona de l'Horta i la del camp de la Mar (al sud del Port). Això ens porta a preguntar-nos quins podrien ser els factors determinants d'aquesta densificació.

Per començar, cal tenir en compte que es tracta de zones bastant planes amb pendents suaus, fet que les converteix en zones fàcils de treballar. Això, juntament amb el fet que contenen sòls rics, les converteix en unes zones molt valuoses per l'agricultura. De fet, si tenim en compte que els tres pilars bàsics de l'agricultura són l'aigua, la fertilitat i el sol, aviat ens adonem que, certament, la seva situació és en tots els aspectes privilegiada.

L'existència d'aigua i la proximitat al nivell freàtic resulten molt avantatjosos, tenint en compte que possibiliten els cultius de regadiu. Aquest fet explicaria que, en aquestes zones, hi predominés un ventall de cultiu més ampli, basat sobretot en els cítrics, fruiters i hortalissa.

L'alt valor agrícola d'aquestes zones podria explicar també la seva parcel·lació. És evident que interessava més comprar parcel·les de terra en aquestes zones que no en altres de més perifèriques, més difícils de treballar i amb menys recursos.

Pel que fa al camp de la Mar, podem també apreciar que, el fet d'estar situada davant la bocana del port, proporciona un corrent d'aire que facilita la prevenció de plagues. Factor que no deixa de ser important en el sector agrícola tradicional.

Aquesta descripció evidencia la fàcil logística d'aquestes zones. Ben comunicades, de fàcil accés i no gaire lluny del nucli de població, l'Horta i el camp de la Mar es convertien en un atractiu agrícola i, en conseqüència, en assentaments. En una societat de base agrícola, interessava establir-se prop de les terres.

Amb una densitat mitjana de topònims, trobam la zona contiguous a l'Horta situada just al sud-est, al sud i a l'oest; la zona contiguous al Port que va des de l'Est cap a sa Figuera i cap a l'Horta; la zona del torrent des Verger (afluent del barranc de Biniaraix) i la zona de l'oratori de Castelló. En general, aquestes són zones caracteritzades per pendents mitjans. Aquest relleu, històricament, ha estat domesticat a través de marjades. A diferència de les zones descrites anteriorment, la dificultat d'accedir als recursos hídrics, el seu accés més difícil i la seva separació del nucli urbà, les converteix en zones de menys valor agrícola. Llavors, s'opta pels cultius llenyosos –oliverar, garroverar, etc. En conseqüència, es tractarà de zones menys parcel·lades, amb propietats de mida mitjana. Cal tenir en compte que, en estar limitat el ventall de cultius a poder implantar i per la seva condició de parcel·les de major superfície, sovint l'activitat agrícola es complementava amb l'activitat ramadera.

Tot plegat no impossibilitava, però, els assentaments. En el cas de Biniaraix, per exemple, els assentaments podrien lligar-se també als jornalers que pujaven a treballar al Barranc o al Marroig. En el cas de sa Figuera, es podria explicar per la comunicació marítima i per la bona orientació que li ofereix una gran quantitat d'hores de sol.

Les àrees amb més baixa densitat de topònims o amb absència d'aquests corresponen a la resta del municipi i se situen a la perifèria. Són, en general, zones de difícil accés, elevades i sovint boscoses. El seu sòl és rocós i determinat amb grans pendents. En definitiva, són terres menys fèrtils i, per tant, de menor valor agrícola. A més, es troben més allunyades del nucli urbà i això no deixa de dificultar encara més les vies logístiques de transport i els recursos hídrics. En conseqüència, aquestes zones es desvien a activitats més lligades a la recol·lecció de recursos, a la ramaderia o a l'activitat cinegètica. En general, els topònims que hi trobam designen propietats de gran extensió i, sovint, autosuficients (en el sentit que solen tenir tafones, grans cases, etc.). És el cas, per exemple, de calcs Avinyons o can Prohom.

Aviat ens adonem que la toponímia no urbana és l'expressió de la història econòmica d'una població. En aquesta interpretació, s'ha evidenciat la interrelació entre els aspectes físics i humans, entre l'agricultura i un model de societat. Així, podem concloure que la toponímia constitueix un fidel reflex de les realitats del territori.

7 Conclusions

L'anàlisi i georeferenciació d'aquest conjunt de topònims no urbans sollerics ha intentat demostrar la importància de la toponímia per al nostre patrimoni.

Amb tot, i tornant a B. Helleland (2007: 111), podem afirmar que els noms geogràfics serveixen de vincle entre les persones i el seu entorn i, per això, formen part de la identitat de la població.

En certa manera, els topònims estableixen una connexió amb el passat, l'esbossen, l'insinuen i regalen l'oportunitat de recrear-lo.

Més encara, quan aquests noms geogràfics s'ubiquen sobre el mapa de la població, ens adonem que, certament, constitueixen un reflex fidel de les realitats del territori.

Tot plegat ens porta a corroborar el que exposa la Societat d'Onomàstica en referència a la toponímia: «La toponímia ens dóna informació sobre l'evolució de la llengua i de l'entorn, ens parla sobre les persones i el paisatge d'avui i del passat.»

Aquest treball no hauria estat possible o, si més no, complet, si no s'haguessin combinat diverses disciplines. En aquest sentit, Antoni Ordines Garau recorda, citant Erwin Raisz (1985), que «la toponímia, o ciència de la nomenclatura dels llocs, necessita per al seu estudi, grans coneixements».

ments de geografia, filologia i història» (2015: 87). L'associació d'aquestes disciplines fa que la toponímia desveli una gran quantitat d'informació molt útil per al coneixement de la llengua, de la cultura, la història i la geografia del territori.

8 Referències bibliogràfiques

CORBERA i POU, Jaume (1984). “Toponímia i llengua estàndard: entorn de l'article” a *Butlletí interior. Societat d'Onomàstica*. Barcelona: Societat d'Onomàstica, 1-8

FONS CARBONELL, M. Eulàlia (2014). “La Gestió i el control dels noms geogràfics de les Illes Balears: necessitat de creació d'un nomenclàtor georeferenciat”. XXVII Jornada d'Antroponímia i Toponímia de la UIB i II Congrés de la Societat d'Onomàstica

GELABERT I MIRÓ, M. Magdalena (2015). “Antoni M. Alcover i la importància de l'onomàstica” dins *Onomàstica i identitat. Un repte universal i multiescalar*. II Congrés de la Societat d'Onomàstica i la XXVII Jornada d'Antroponímia i Toponímia de la UIB. Palma: Universitat de les Illes Balears

GRUPO DE EXPERTOS DE LAS NACIONES UNIDAS EN NOMBRES GEOGRÁFICOS (2007). “Manual para la normalización nacional de los nombres geográficos”. Nova York: Naciones Unidas

HELLELAND, Botolv (2007). “Valores sociales y culturales de los nombres geográficos”, dins *Manual para la normalización nacional de los nombres geográficos*, Grupo de Expertos de las Naciones Unidas en Nombres Geográficos. Nova York: Naciones Unidas, 111-118

MIRALLES I MONTSERRAT, Joan (1996). “Els Malnoms” dins *Onomàstica i literatura*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 17-31

ORDINAS GARAU, Antoni (2015). “Toponímia i territori. Consideracions entorn de la problemàtica i l'aplicació cartogràfica de la seva interrelació” dins *Onomàstica i identitat. Un repte universal i multiescalar*. II Congrés de la Societat d'Onomàstica i la XXVII Jornada d'Antroponímia i Toponímia de la UIB. Palma: Universitat de les Illes Balears.

PÉREZ PASTOR, Plàcid & COLL BERNAT, Lluç (2008). “Els topònims del cadastre de rústica de 1964”. II Jornades d'Estudis Locals a Sóller. Sóller: Ajuntament de Sóller.

“Transcripció i normativització toponímica. Nomenclàtor toponímic de les Illes Balears”. Text aprovat per la Secció Filològica (13 de maig i de l'1 de juliol de 2016)

http://www.iec.cat/llengua/documents/transcr_i_normat_topon_IB_Acord_SF.pdf

[consulta: 20/10/2017]

Topònims de les Illes Balears (publicat per acord de la SF de l'IEC el 21 de desembre de 1989)

<http://publicacions.iec.cat/repository/pdf/00000041/00000055.pdf>

[consulta: 20/10/2017]

L'ús de l'article en la toponímia urbana de les Illes Balears. Dictamen elaborat per les Oficines d'Onomàstica de la SF i aprovat per la SF de l'IEC en la reunió del 17 de desembre de 2010.

NOTIB (Nomenclàtor Toponímic de les Illes Balears)

<http://notib.recerca.iec.cat> [consulta: 23/05/2017]

Societat d'Onomàstica

<https://www.onomastica.cat> [consulta: 23/05/2017]

9 Annex

1. Ca Don Pablo	35. Ca s'Hereu de sa	(tb. Can Baixo)
2. Ca l'Amo des Blat	Figuera (tb. Ca	60. Can Bala
3. Ca les Ànimes	s'Hereu)	61. Can Baldufa
4. Ca n'Ahir	36. Ca sa Carraixa	62. Can Bardí
5. Ca n'Alfonso	37. Ca sa Dida	63. Can Bardí
6. Ca n'Alic	38. Ca sa Fornalutxena	64. Can Bardí
7. Ca n'Amador	39. Ca sa Generala	65. Can Bardí
8. Ca n'Enfonyes	40. Ca sa Patroneta	66. Can Barona
9. Ca n'Espanya (tb.	41. Ca sa Pellissera	67. Can Bascós
Ca na Xesqueta)	42. Ca sa Polla (tb. Can	68. Can Bascós
10. Ca n'Osones	Polla)	69. Can Bascós
11. Ca n'Ulldedeu	43. Ca sa Polla (tb. Can	70. Can Bernadet
12. Ca na Bandona	Polla)	71. Can Bernadet
13. Ca na Barretot	44. Ca sa Sita	72. Can Bessó
(tb. Can Barretot)	45. Ca sa Tia Rosa	73. Can Bleda
14. Ca na Beta	46. Ca ses Bandones	74. Can Boi
15. Ca na Franca	(tb. Can Bandó)	75. Can Bordils
16. Ca na Grega	47. Ca ses Bandones	76. Can Bordils
17. Ca na Llacinta	(tb. Can Bandó)	77. Can Borràs
18. Ca na Lluca	48. Ca ses Curiales (tb.	78. Can Borrasset
19. Ca na Lluïsa	Cas Curial)	79. Can Bossa
20. Ca na Mallola	49. Ca ses Fabioles (tb.	80. Can Bóta
21. Ca na Maneva	Can Fabiol)	81. Can Botana
22. Ca na Menga	50. Ca ses Ferreres	82. Can Botana
23. Ca na Monja	51. Ca ses Jaumines	83. Can Botana
24. Ca na Nicolava	52. Ca ses Valentes	84. Can Bou
25. Ca na Nicolava	Dones (tb. Can	85. Can Bou
26. Ca na Palles	Tamany)	86. Can Bou
27. Ca na Rafela	53. Cal Diable	87. Can Bou
28. Ca na Reia	54. Cal Rei Herodes	88. Can Bresca
29. Ca na Reiala	55. Cal Senyor Jaume	89. Can Buadella
30. Ca na Tina	56. Can Bacó	90. Can Bugat
31. Ca na Xaca	57. Can Bafarut	91. Can Bujosa
32. Ca s'Aigua	58. Can Baixo de Baix	92. Can Burballa
33. Ca s'Amic	(tb. Can Baixo)	93. Can Busquera
34. Ca s'Arena	59. Can Baixo de Baix	94. Can Cabeçó

95. Can Cabeçó	141. Can Coll	187. Can Fosselles	233. Can Guerau	279. Can Mafresca	322. Can Noguera
96. Can Calentó	142. Can Coll	188. Can Fosselles	234. Can Guerau	280. Can Magí	323. Can Noguera
97. Can Calors	143. Can Coll	189. Can Frau	235. Can Guida	281. Can Maguededeu	324. Can Noguera
98. Can Calvià	144. Can Colomer	190. Can Freixe	236. Can Guida	282. Can Maiet	325. Can Noguera de
99. Can Cambuix	145. Can Comes	191. Can Frontera	237. Can Guida	283. Can Mallol	Dalt
100. Can Camesdaigua	146. Can Corriola	192. Can Frontera	238. Can Guidoia	284. Can Mametes (tb.	326. Can Noles
101. Can Cameta	147. Can Corriola	193. Can Fumat	239. Can Guidoia	Can Mames)	327. Can Nou
102. Can Camós	148. Can Cosme	194. Can Fumat	240. Can Guitarró	285. Can Mandol (tb.	328. Can Nou
103. Can Camós	149. Can Costa	195. Can Fumat	241. Can Guixa	Cas Barranquer)	329. Can Nou
104. Can Camós	150. Can Costurer	196. Can Fust (tb. Ca na	242. Can Guixa	286. Can Maneu	330. Can Nou
105. Can Campins	151. Can Cota	Fusta) (tb. Cas Gri)	243. Can Gulla	287. Can Marquès	331. Can Nussa
106. Can Canals	152. Can Creueta	197. Can Gabaró	244. Can Jaume Jordi	288. Can Marrai	332. Can Paipeix
107. Can Canonet	153. Can Cullera	198. Can Gai	245. Can Jaume Jordi	289. Can Marroig	333. Can Palles
108. Can Cantona	154. Can Dent	199. Can Gaiesc	246. Can Jaume Miquel	290. Can Marrutxo	334. Can Palou
109. Can Cantona	155. Can Dent	200. Can Galceran	247. Can Jaume Ramon	291. Can Mart	335. Can Pancuit
110. Can Canyelles	156. Can Dent	201. Can Galió	248. Can Jeroni Gros (tb.	292. Can Mascarat	336. Can Papa
111. Can Capdemort	157. Can Det P	202. Can Gall	Can Toni Gros)	293. Can Massac	337. Can Papa
112. Can Capet	158. Can Dil	203. Can Gall	249. Can Joan de sa Dida	294. Can Massac	338. Can Papa
113. Can Capó	159. Can Doi P	204. Can Gamundí	250. Can Joi	295. Can Massac	339. Can Papa
114. Can Carabasseta	160. Can Doi P	205. Can Ganxo	251. Can Jordi	296. Can Massot	340. Can Pati
115. Can Carabina	161. Can Doi P	206. Can Ganxo	252. Can Juevert	297. Can Mata-reis	341. Can Pau
116. Can Carassa	162. Can Domàtiga	207. Can Garavat	253. Can Juia	298. Can Mindus	342. Can Pau
117. Can Careta	163. Can Domingo	208. Can Garbulla	254. Can Julià	299. Can Moiana	343. Can Pau des Cós
118. Can Careta	164. Can Domingo	209. Can Garbulla	255. Can Lau	300. Can Moiana	344. Can Pau Frare
119. Can Carol	165. Can Domingo	210. Can Garí	256. Can Llaca	301. Can Móra	345. Can Pauet
120. Can Carol	166. Can Fabiol	211. Can Garrova	257. Can Llacintet	302. Can Móra	346. Can Pebre
121. Can Carol	167. Can Fabiol	212. Can Gaspar	258. Can Llaborí	303. Can Móra	347. Can Peça
122. Can Carol	168. Can Fava	213. Can Gaspar	259. Can Llebre	304. Can Morei	348. Can Pedaçot
123. Can Carraixa	169. Can Fava	214. Can Gaspar	260. Can Lleganyeta	305. Can Morei	349. Can Pelat (tb. Can
124. Can Carreró	170. Can Felet	215. Can Gat	261. Can Llenca	306. Can Morei	Sec)
125. Can Carreró	171. Can Fenàs	216. Can Gelabert	262. Can Llenya	307. Can Morei	350. Can Peloni
126. Can Carreró	172. Can Fenàs	217. Can Geneta	263. Can Lliberal	308. Can Morell	351. Can Pentinat
127. Can Carrió	173. Can Fenasset	218. Can Giret	264. Can Lliberal	309. Can Mosca (tb. Can	352. Can Penyà
128. Can Catany	174. Can Ferrà	219. Can Girola	265. Can Llimó	Guillem Mosca)	353. Can Penyà
129. Can Catí	175. Can Ferrà	220. Can Gomila	266. Can Llorenç	310. Can Moscatell	354. Can Penyà
130. Can Catí	176. Can Figa	221. Can Gomila	267. Can Llorenç	311. Can Moscatell	355. Can Pep des Celler
131. Can Cer P	177. Can Figa	222. Can Gordo	268. Can Lluc Queu	312. Can Muntaner	356. Can Peporrosso
132. Can Cera	178. Can Figuereta (tb.	223. Can Gorgall	269. Can Lluís	313. Can Nasset	357. Can Pere Jordi
133. Can Cerol	Cas Sorell)	224. Can Gotleu	270. Can Lluís	314. Can Nasset	358. Can Pere Pau
134. Can Cion (tb. Can	179. Can Figueretes	225. Can Gotzo	271. Can Lluís	315. Can Navarro (tb	359. Can Pere Pau
Rabassó)	180. Can Fillol	226. Can Gotzo	272. Can Maçana	Can Pou)	360. Can Pere Pau
135. Can Cirer	181. Can Fle	227. Can Gotzo	273. Can Maçana	316. Can Nicó	361. Can Pereta
136. Can Cirer	182. Can Flor	228. Can Gotzo	274. Can Maçana	317. Can Nicó	362. Can Peretons
137. Can Cirer	183. Can Foguera	229. Can Gotzo	275. Can Maçana	318. Can Nicó	363. Can Peretons
138. Can Clapa	184. Can Foguera	230. Can Grec	276. Can Maçanet	319. Can Nicolau	364. Can Pericó
139. Can Coc	185. Can Fontanet	231. Can Groc	277. Can Maçanet	320. Can Niu	365. Can Pericó
140. Can Coixí	186. Can Fontanet	232. Can Guerau	278. Can Macià	321. Can Noguera	366. Can Pericó

367. Can Pericó
 368. Can Perlos
 369. Can Perú
 370. Can Perú
 371. Can Petra
 372. Can Petra
 373. Can Pínoi
 374. Can Pínoi
 375. Can Pinya
 376. Can Pipeta
 377. Can Píscuel
 378. Can Pitera
 379. Can Polit
 380. Can Pollença
 381. Can Poma
 382. Can Poma
 383. Can Poma
 384. Can Poma
 385. Can Ponç
 386. Can Ponç
 387. Can Porret
 388. Can Porret
 389. Can Porret
 390. Can Posteta
 391. Can Posteta
 392. Can Posteta
 393. Can Posteta
 394. Can Prohom
 395. Can Prohom
 396. Can Puig
 397. Can Puig
 398. Can Puig
 399. Can Puigderrós
 400. Can Punyal
 401. Can Punyal
 402. Can Puput de Baix
 403. Can Puput de Dalt
 404. Can Purísimeta
 405. Can Quart
 406. Can Queixal
 407. Can Quenc
 408. Can Quic
 409. Can Quic
 410. Can Quic
 411. Can Quic
 412. Can Raia
 413. Can Raia

414. Can Raia
 415. Can Ramon
 416. Can Rave
 417. Can Rave
 418. Can Redó
 419. Can Redó
 420. Can Reganyol
 421. Can Rei
 422. Can Reial
 423. Can Releta
 424. Can Repic
 425. Can Repic
 426. Can Reus
 427. Can Ribera
 428. Can Ribera
 429. Can Ribes
 430. Can Ribes
 431. Can Roc
 432. Can Rodado
 433. Can Roega
 434. Can Roig
 435. Can Rom
 436. Can Ros
 437. Can Rosari
 438. Can Rosari
 439. Can Rosari
 440. Can Roses
 441. Can Roset
 (tb. Cas Notari)
 442. Can Rua
 443. Can Ruat
 444. Can Ruat
 445. Can Ruat
 446. Can Ruat
 447. Can Rutlan
 448. Can Salat
 449. Can Salero
 450. Can Sanat
 451. Can Santpol
 452. Can Santpol
 453. Can Santpol
 454. Can Sard
 455. Can Seguí
 456. Can Senoble
 457. Can Serra
 458. Can Serra
 459. Can Silles

460. Can Sivella
 461. Can Sivella
 462. Can Sivella
 463. Can Socies
 464. Can Soler
 465. Can Soler
 466. Can Soler
 467. Can Tabalet
 468. Can Tabalet
 469. Can Taleca
 470. Can Tallades
 471. Can Tamany
 472. Can Tamany
 473. Can Tamany
 474. Can Tamanyó
 475. Can Tambor
 476. Can Tascó
 477. Can Teix
 478. Can Teixó
 479. Can Terès
 480. Can Terès
 481. Can Terès
 482. Can Termes
 483. Can Terreta
 484. Can Tes
 485. Can Tobies
 486. Can Tomàs
 487. Can Tomàs
 488. Can Tomaset
 489. Can Tomaset
 490. Can Tomba
 491. Can Tombolles
 492. Can Tombolles
 493. Can Tonet
 494. Can Trilles
 495. Can Trinco
 496. Can Trota
 497. Can Turba
 498. Can Turba
 499. Can Turó
 500. Can Vaquerí
 501. Can Vaqueta
 502. Can Vatlíori
 503. Can Vell
 504. Can Venrell
 505. Can Verd
 506. Can Verd

507. Can Verd
 508. Can Verdera
 509. Can Verdera
 510. Can Verdo
 511. Can Verí
 512. Can Vermell
 513. Can Vidal
 514. Can Vinagre
 515. Can Vives
 516. Can Vives
 517. Can Xandre
 518. Can Xeliu
 519. Can Xemeneia
 520. Can Xesqueta
 521. Can Ximarreta
 522. Can Ximet
 523. Can Ximet
 524. Can Xinoi
 525. Can Xispa
 526. Can Xoroll
 527. Cas Avinyons
 528. Cas Barber
 529. Cas Bernats
 530. Cas Burot
 531. Cas Caloper
 532. Cas Capità
 533. Cas Capità
 534. Cas Carabiner
 535. Cas Carreter
 536. Cas Cerreguet
 537. Cas Conco
 538. Cas Cotxer
 539. Cas Curial
 540. Cas Curial
 541. Cas Cuscantí
 542. Cas Don
 543. Cas Fadrinet
 544. Cas Fadrinet
 545. Cas Ferrer
 546. Cas Ferrer
 547. Cas Fideuer
 548. Cas Fillols
 549. Cas Floquer
 550. Cas Frare
 551. Cas Frare
 552. Cas General
 553. Cas Jai Benet

554. Cas Jaiot
 555. Cas Jurat
 556. Cas Manescal (tb.
 Ca sa Manescal)
 557. Cas Manescal (tb.
 Ca sa Manescal)
 558. Cas Manyós
 559. Cas Metge Roques
 (tb. Can Roques)
 560. Cas Moliner P
 561. Cas Mosson
 562. Cas Mussol
 563. Cas Pagès
 564. Cas Pagès
 565. Cas Pagès
 566. Cas Panerers
 567. Cas Patró Lau
 568. Cas Peixet
 569. Cas Pellisser
 570. Cas Pixot
 571. Cas Potecari
 572. Cas Puers
 573. Cas Puput
 574. Cas Puput
 575. Cas Puput
 576. Cas Puput
 577. Cas Sabater
 578. Cas Sant
 579. Cas Sard
 580. Cas Siquier
 581. Cas Sit
 582. Cas Soldat
 583. Cas Sord
 584. Cas Sord
 585. Cas Vaquer
 586. Cas Vicari
 587. Cas Xac
 588. Cas Xico
 589. Cas Xocolater
 590. Cas Xorc
 591. Cas Xoroll
 592. Cas Xot
 593. Cas Xot

Notícies relacionades amb Sóller i Fornalutx a les actes de la Junta Provincial de Primer Ensenyament de Balears (1937-1950)

*Antoni Aulí Ginard i Joan Pons
Julià. AMEIB*

Resum

La Junta Provincial de Primer Ensenyament fou un organisme constituït a totes les capitals de província de l'Estat Espanyol. En un principi *s'anomenaven Comisiones provinciales encargadas del nombramiento de Maestros Provisionales e Interinos de las Escuelas Nacionales de primera enseñanza* i foren creades a partir de les ordenances de la Presidència de la Junta Tècnica de l'Estat. Presidides per l'inspector en cap i com a secretaria el cap de la secció administrativa de primer ensenyament de cada província. Aquestes comissions depenien del rectorat de cada districte universitari.

En aquesta comunicació farem un estudi sobre les notícies relacionades amb Sóller i Fornalutx extretes de les diferents actes d'aquestes comissions des del mes de setembre de 1937 al desembre de 1950.

1 Introducció

Les Comissions Provincials foren creades en principi per esser les encarregades dels nomenaments de mestres provisionals i interins de les Escoles Nacionals de Primer Ensenyament, segons es va publicar al BOE de 9 de setembre de 1937.

Les Comissions Provincials s'havien de constituir dins dels 10 dies següents a la publicació d'aquestes instruccions, a totes les capitals de província. Estaven presidides pels Inspectors en Cap de Primer Ensenyament i depenien dels Rectorats, tenint els Rectors potestat per renovar els seus càrrecs.

Els Rectors de les províncies “alliberades” pels nacionalistes espanyols, assenyalaven els districtes que s'havien d'encarregar del funcionament d'aquells altres, que estiguessin en zones encara en poder dels republicans.

Les Comissions es reunien els dies 10, 20 i 30 de cada mes, per aprovar les llistes d'aspirants i adjudicar les escoles als mestres provisionals, en pràctiques o interins; adjudicacions fetes pel Cap de Secció i signades pels altres membres de la Comissió. Els nomenaments provisionals es computaven com si fossin mestres

propietaris i ho feien a les escoles de les que eren titulars. Els interins realitzaven la seva tasca fins que arribava una altre mestre nomenat en propietat, provisional o en pràctiques a l'escola. Aquests nomenaments provisionals es podien fer en qualsevol moment de l'any.

Els batlles de tots els pobles, motivats pels Governadors civils, havien de notificar les vacants de mestres del seu municipi, en un termini de 24 hores des que es produïen, a la Inspecció de Primer Ensenyament, al Cap de la Secció Administrativa i al Rectorat corresponent.

El Cap de la Secció Administrativa presentava a totes les sessions de la Comissió, la relació de nomenaments d'interins elaborada des de la sessió anterior. En aquesta relació havia de figurar el nom i la classe d'escola a la que anaven, localitat i cens de població, nom de l'Ajuntament i del Partit Judicial, la data i la causa de la vacant així com el nom i el número de l'aspirant seleccionat. L'Inspector en Cap les comparava amb les llistes d'escoles amb vacants. Si alguna escola no quedava proveïda, s'encarregava de fer-ho la mateixa comissió. Si algun interí no es possessionava del seu destí en el termini assenyalat, la Comissió el podia inhabilitar temporalment segons l'article 171 de la Llei.

La Comissió tenia la facultat d'anular els tractats ordenats per autoritats diferents, obligant els mestres a reintegrar-se a les escoles de les que eren propietaris abans de ser traslladats, manco els suspesos de feina i sou.

Així mateix, la Comissió havia de tenir cura de no cometre duplicitats en una mateixa escola o secció respecte als seus nomenaments, essent responsables directes, tan el Cap de la Secció Administrativa com el mestre habilitat, dels sous autoritzats erròniament.

La Comissió estava facultada per resoldre totes les incidències que es poguessin presentar, consultant sempre que fos necessari amb el Rector del seu Districte Universitari, el qual podia realitzar personalment la inspecció dels serveis provincials o delegar en un tècnic de la seva confiança

2 Notícies específiques referides a Sóller

1937

11-10-37. Nomenament de mestres del grup A per a places que havien estat eliminades: confirmats en els seus càrrecs els mestres cursillistes i del grau professional que servien a escoles en les que dites places quedaren eliminades de les llistes, es nomenen Magdalena Tur per a Fornalutx i Àngel F. Alaiz, Bartomeu Moner i Jaume Ramis per a Sóller.

1938

21-01-38. Trasllat de mestres sancionats i nomenament provisional de mestres desplaçats: Joan Pastor Coll destinat provisionalment a Sóller.

21-01-38. Nomenament de mestres interins: Francesc Rosselló Riutort i Bernat Pujol Barceló a Sóller, Felip Llinàs Jaume a Fornalutx.

31-01-38. Nomenament de mestres interines: Antònia Ferrer Lloret a Sóller.

30-03-38. Nomenament de mestres interines: Antònia Vich (núm.98).

11-04-38. Concessió de permuta: entre Antònia Vich, nomenada per a Sóller i Margalida Àvila Parrón, nomenada per a Sant Josep (Eivissa). Cap de les dues s'havia possessionat a la seva plaça.

11-04-38. Confirmació en els seu càrrec de mestre de Sóller Sr. Guasch, segons telegrama del ministre dirigit a la Comissió.

1939

15-04-39. Nomenament de mestra interina: Margalida Mir Mir per a l'escola de Sóller que queda vacant perquè els mestres tornen a les escoles de Menorca que romanien tancades.

29-04-39. Retorn de mestres desplaçats: s'avisava de l'obertura de les escoles de Formentera i Sóller que romanien tancades per estar situades en zona perillosa i s'ordena als mestres reintegrar-se a les seves places.

30-05-39. Nomenament: Vicenta Bonet Pérez per a una secció de l'Escola Graduada de nins de Sóller.

21-07-39. Nomenament de mestre interí: Francesc Tous Perelló per a una secció de l'Escola Graduada de nins de Sóller

21-08-39. Sol·licitud reintegrament excombatent: Francesc Cirerol Lladó sol·licita reintegrar-se com a excombatent a l'escola que servia a Sóller. No "s'accedeix" per la seva secció de graduada i s'acorda incloure'l a la llista d'aspirants.

14-11-39. Trasllat de mestra per manca de matrícula: s'acorda cursar al Ministeri amb informació favorable, la instància de la Junta d'Educació Primària d'Alcúdia, sol·licitant la creació d'escoles en el seu terme municipal i destinant provisionalment a la mestra Joana Vidal Isern, per manca de matrícula, a la seva escola de Fornalutx.

14-11-39. Nomenament de mestre interí: Joan Moragues Perelló per a l'Escola Unitària de nins del Port de Sóller.

1940

13-04-40. Nomenament: Francesc Rosselló Riutort per a l'escola del Port de Sóller.

17-09-40. Reintegrament a la seva escola: s'acorda que la mestra interina Joana Vidal es reintegri a la seva escola de Fornalutx.

30-09-40. Instància d'un alferes en pràctiques: Javier Cerón, alferes en pràctiques destinat a Sóller, sol·licita trasllat a Eivissa per a realitzar les seves pràctiques. Se li respon que aquesta decisió no és atribució de la Junta.

14-12-40. Nomenament d'interí: Antoni Vives Ferrer per a l'escola de Ses Marjades (Sóller).

1941

31-05-41. Llicència per malaltia: llicència de 30 dies amb tot el sou per Maria Leandro Esteban de Sóller

14-06-41. Llicència per exàmens: Maria Avila de Sóller

12-07-41. Adjudicació a mestres practicants: S'adjudica escola a Bernat Pujol Barceló, Oficial Mestre que ha acabat les pràctiques. Com a conseqüència de l'anterior nomenament, l'interí excombatent Felip Llinàs Jaume, que servia a S'Arracó, és destinat a Sóller. Així mateix, Bartomeu Ventanyol Bascuñana de Sóller passa a Alaró.

25-10-41. Llicència per malaltia: llicència de 30 dies amb tot el sou a Antoni Ferrer de Sóller.

29-11-41. Llicència per a assumptes propis: llicència de tres mesos a Gabriel Sastre, mestre de Sóller.

13-12-41. Llicència: 30 dies amb mig sou per a Verònica Ferrer de Sóller.

13-12-41. Nomenament d'interins: Joan Torres Rullan és nomenat interí per a Sóller.

1942

17-01-42. Renúncia mestra interina: és admesa la renúncia de la mestra interina Antònia Ferrer de Sóller.

14-02-42. Llicència mestra interina: s'informa que la Junta Municipal de Sóller ha concedit 8 dies de llicència a la mestra interina Catalina Serra.

28-02-42. Llicència per malaltia: s'acorda concedir 30 dies per malaltia a Catalina Serra mestra de Sóller

14-03-42. Llicència: s'acorda concedir 30 dies amb mig sou a Catalina Serra, mestra de Sóller.

18-04-42. Llicència: llicència de 30 dies sense sou per a Catalina Serra.

13-06-42. Llicència: s'acorda concedir 15 dies a Catalina Serra Calvís de Sóller deixant atès l'ensenyament.

07-07-42. Nomenament Oficial Mestre: s'aprova el nomenament de Bartomeu Mir Mir com oficial mestre per a Sóller.

14-08-42. Adjudicació places opositors: adjudicació de places vacants a les opositors "aprovades dia 19 de maig del 1941", Josepa Aguiló Aguiló i Catalina Aguiló Aguiló per a l'escola de Sóller.

26-09-42. Reconeixement per l'acta local: s'acorda manifestar a la Junta Municipal de Sóller el gust amb que aquesta Junta Provincial ha vist el seu interès en favor del primer ensenyament, com queda patent a l'acta de la sessió enviada.

28-12-42. Afiliats a les juntes municipals: en vista d'un escrit de la Delegació Provincial d'Educació Nacional es proposa com a mestre que ha de formar part de la Junta Municipal d'Educació Primària en concepte d'afiliat a Llorenç Barceló Homar.

1943

23-01-43. Escola privada passa a nacional: s'acorda cursar amb informe favorable, la petició de les Germanes de la Caritat que sol·liciten que l'escola de nines i pàrvuls que mantenen a la barriada de S'Horta de Sóller, sigui considerada com a nacional.

23-01-43. Nomenament provisional: es nomena amb caràcter provisional a Mateu Perelló Llull per a l'Escola de Ses Marjades de Sóller.-

18-09-43. Denegada plaça a S'Horta: s'acorda denegar o no proposar per a l'escola de S'Horta (Sóller) a Pedro Terrasa Cañellas, per no haver justificat a la instància presentada, que la localitat sigui una barriada annexa al municipi de Sóller.

30-10-43. Transformar Escoles en Orientació Marítima: s'acorda informar favorablement l'expedient sobre transformació de l'escola nacional del Port de Sóller en Escola d'Orientació marítima. Es torna a informar favorablement a la sessió de dia 13 de novembre de 1943.

23-12-43. Adjudicacions escoles per a homes: Javier Cerón Ayuela per a la secció 3^a de la Graduada de Sóller, Bartomeu Juan Togores per a S'Horta i Bernat Pujol Barceló per a Ses Marjades. Així mateix s'adjudiquen escoles per a dones: la Sra. Gil per a Sóller.

31-12-43. Destinació de mestra sancionada: la Sra. Riutort a Sóller.

11-01-43. Nomenament interí substitut: Sebastià Gomila Beleta per a Sóller i Gabriel Sureda Flaquer per a S'Horta.

1944

08-05-44. Destinació mestres consorts: es participa a la Comissió que els mestres Antonio Brazales Oliver i Maria Pons Benejam han estat destinats com a mestres consorts a Sóller, segons l'acord pres el 17 d'abril del mateix any.

31-07-44. Sol·licitud subvenció: la Superiora del Col·legi de les Mares Escolàpies de Sóller sol·licita una subvenció per a la seva escola. S'aprova la tramitació.

16-08-44. Nomenament per a l'escola marítima: s'informa que des de la Direcció General de Primer Ensenyament s'ha rebut el nomenament fet a favor de Pedro Cerdà Valenzuela, per a l'Escola d'Orientació Marítima del Port de Sóller.

28-08-44. Sol·licitud plaça consort: es dona avís de l'expedient presentat per Esperanza Martín Sintes, sol·licitant en concepte de consort, l'Escola Unitària de Pàrvuls de l'Alqueria del Comte (Sóller), s'acorda concedir provisionalment l'esmentat destí.

25-09-44. Sol·licitud llicència: se li concedeix llicència per malaltia d'un mes a la mestra de Sóller, Josefa Sampol Fiol.

28-11-44. Sol·licitud de llicència denegada: es llegeix una instància del mestre de l'Escola Graduada de nins de Sóller, José Guasch Espina, per la que sol·licita tres mesos de llicència per assumptes propis i una altra datada uns dies després demanant un mes de llicència per malaltia. S'acorda no tramitar-les, per estar aquest mestre suspès dels seus havers, de conformitat amb l'article 159 de l'Estatut del Magisteri, segons ho comunica la Inspecció en un ofici del 31 d'octubre.

28-11-44. Cens Escolar: la secretaria de la Comissió informa d'haver rebut entre d'altres, el Cens Escolar del municipi de Sóller.

28-11-44. Nomenament interí: nomenament del mestre interí Juan Garcia Campins per a Sóller.

11-12-44. Nacionalització de l'Escola del Port: la Comissió es dona per assabentada de l'Ordre per la qual queda nacionalitzada l'escola del Port de Sóller segons el B.O.E. del 2 de desembre.

1945

29-01-45. Sol·licitud d'augment de consignació: es llegeix una instància del mestre de Biniaraix, Pedro Terrasa Cañellas en la que sol·licita un augment de la consignació per a casa-habitació i s'acorda informar a la Junta Municipal de Sóller

12-02-45. Petició d'augment de consignació: referent a la petició d'augment de consignació per casa-habitació del mestre de Biniaraix, Sr. Terrasa, s'acorda concedir un termini de trenta dies a l'Ajuntament de Sóller per a que emeti l'informe requerit.

12-02-45. Arribada de les actes de l'Ajuntament: la secretària informa de l'arribada de les actes de l'Ajuntament de Sóller enumerant les escoles que es troben sense mestre.

22-03-45. Reclamació del mestre: es posa en coneixement de la Comissió l'arribada d'un informe de la Junta Municipal de Sóller referent a la reclamació del mestre de Biniaraix, Pedro Terrasa Cañellas, sobre la casa-habitació que sol·licita, acordant passar l'informe a l'Inspector de Primer Ensenyament corresponent.

09-04-1945. Certificat de la Universitat de Barcelona: s'informa haver rebut de l'Il·lustríssim Sr. Director del Institut Nacional d'Ensenyament Mitjà Ramón Llull un certificat del Rectorat de la Universitat de Barcelona sobre l'autorització del Col·legi de Primer Ensenyament de Religioses escolàpies de Sóller.

30-04-45. Súplica sobre la reclamació de mestre: s'informa de l'arribada d'un informe de l'Inspector en Cap de Primer Ensenyament sobre una comunicació de l'Ajuntament de Sóller en relació amb la instància presentada pel mestre de Biniaraix, Pedro Terrasa Cañellas, que sol·licitava l'abonament íntegre del lloguer que paga per una casa-habitació i s'acorda dirigir-se al Excel·lentíssim Sr. Governador Civil de Balears, suplicant que ordeni a l'Ajuntament de Sóller li sigui satisfet al mestre, l'import total del lloguer.

11-06-45. Acord de l'Ajuntament: es posa en coneixement de la Comissió, l'arribada d'un ofici de l'Ajuntament de Sóller, comunicant haver acordat satisfer les demandes del mestre de Biniaraix, Pedro Terrasa Cañellas, pagant l'import íntegre del lloguer per la casa-habitació.

26-11-45. Sol·licitud llicència: s'acorda la concessió d'una llicència d'un mes per malaltia al mestre de Sóller, José Guasch Espina.

26-11-45. Nacionalització de l'escola de monges: després de rebre l'informe corresponent de l'Inspector, s'acorda elevar a la Superioritat, l'expedient de nacionalització de l'escola promoguda per les Germanes Escolàpies de Sóller.

1946

14-01-46. Sol·licitud llicència: s'informa d'haver rebut una instància del mestre de Sóller, José Guasch Espina, sol·licitant tres mesos de llicència per assumptes propis i s'acorda concedir-los.

28-01-46. Mestre substituït: s'avisava a Domingo Oñate Martínez que ha estat nomenat mestre substituït de Sóller per la Comissió Permanent.

1947

15-09-47. Sol·licitud mestra consort: s'informa que s'ha presentat una petició de Maria Pons Benejam, sol·licitant ser destinada per consort provisional a l'escola de Sóller, acordant resoldre-ho quan es produïxi la vacant, el proper dia 30.

10-10-47. Nomenament: d'acord amb les Ordres Ministerials dels 22 i 25 de setembre de 1947, es procedeix al nomenament de la mestra consort Maria Pons Benejam per a Sóller.

1948

09-04-48. Nomenament dels vocals de les juntes municipals: examinades les propostes dels diferents ajuntaments s'acorda nomenar com a vocals de la Junta Municipal de Fornalutx a Estanislao Guijarro Segura i Catalina Cerdà Vallés.

02-10-48. Nomenament: es procedeix al nomenament de la mestra Antònia Ramón Llompart per a Fornalutx

22-10-48. Nomenament de vocals per a la Junta Municipal: s'acorda el nomenament de Bartomeu Juan Tugores i Maria Minnocci Salamanca per a la Junta Municipal de Sóller.

12-11-48. Llicència per malaltia: vists els informes favorables emesos per la Inspecció, s'acorda concedir llicència d'un mes per malaltia a la mestra de Sóller, Clementina Riutord Villalonga.

Substitució de vocal: vistes les circumstàncies que concorren en Bartomeu Juan, s'acorda la seva substitució en el càrrec de vocal de la Junta Municipal de Sóller per Antonio Brazales Oliver.

10-12-48. Llicència per malaltia: vist el informe favorable emès per la Inspecció, s'acorda concedir a Clementina Riutord Villalonga, mestra Nacional de l'Escola Graduada de Sóller, el segon mes de llicència per malaltia.

1949

25-01-49. Llicència per malaltia: vists els informes favorables emesos per la Inspecció, s'acorda concedir el tercer i el quart mes de llicència per malaltia a Clementina Riutord Villalonga, mestra de Sóller.

11-02-49. Nomenament de Directors: vist un ofici de l'Inspector de la segona zona en el que interessa el nomenament de Directors definitius de les Escoles Graduades de menys de sis graus, entre les que es troba la de Sóller, s'acorda diferir aquests nomenaments fins el mes de juliol, amb l'objecte de no produir canvis durant el curs que puguin entorpir la bona marxa i l'organització de l'ensenyament.

18-02-49. Nomenament de directors: a instància de l'Inspector en Cap, es va acordar la modificació de l'acord pres a la sessió anterior de l'onze de febrer sobre el nomenament de directors d'escoles amb menys de sis graus, acordant l'examen i l'estudi d'aquesta qüestió, per procedir en la propera sessió als nomenaments pendents.

25-02-49. Nomenament directors: es llegeix un ofici de la Inspecció, sobre la direcció de les escoles de menys de sis seccions i s'acorda verificar els nomenaments a la propera reunió.

25-02-49. Nomenament de vocals per a les Juntes Municipals: s'acorda nomenar per a la Junta Municipal de Sóller a Julià Cànaves Vidal, com a representant del *Frente de Juventudes*, a Miquel Pascual Pont com a representant de l'ensenyament privat i a Margarida Barceló Roig com a representant de les mares de família.

04-03-49. Llicència per malaltia: vists els informes favorables emesos per la Inspecció s'acorda concedir el cinquè mes de llicència per malaltia a la mestra de Sóller, Clementina Riutord Villalonga.

02-04-49. Anulació del nomenament de director: vist per la referència de l'acta de la sessió celebrada per la Junta Municipal de Sóller, que s'ha procedit a l'elecció de Director de l'Escola Graduada de Sóller i vistos els articles 228, paràgraf 4rt i 235, apartat 4rt de l'Estatut, s'acorda invalidar l'elecció efectuada i anular la designació de Director, com a resultat de la consulta elevada a la Superioritat el passat dia 11 de març.

27-08-49. Nomenament interina: d'acord amb les normes contingudes a la Ordre Ministerial de 23 de juliol de 1949 (Bolletí Oficial del Ministeri de 1 d'agost) s'efectua el nomenament de Maria Fiol Llabrés com a mestra interina de Ses Marjades.

12-11-49. Acceptació permuta: vist l'informe favorable emès per la Delegació s'acorda accedir a la permuta sol·licitada per les mestres Herminia Barba Cejas, mestra propietària de l'escola Graduada de Sóller i Maria Pons Benejam, mestra propietària de l'Escola de Sineu, d'acord amb els articles 47 i següent de l'Estatut.

Nomenament de la Directora de la Graduada: havent advertit que, sens dubte per error involuntari, es va deixar de consignar a l'acta del 8 d'octubre passat, l'aprovació de les actes d'eleccions a Directors de les Escoles Graduades de quatre o cinc graus i els nomenaments consegüents, s'acorda constin en la present acta i a continuació s'informa del nomenament de Josefa Sampol Fiol com a Directora de l'Escola Graduada de nines de Sóller.

25-11-49. Reclamació gratificacions pendents: vista una instància de diversos mestres que regenten escoles a la ciutat de Sóller, en que sol·liciten els siguin abonades per l'Ajuntament les gratificacions endarrerides corresponents a casa-habitació, s'acorda sol·licitar d'aquest Ajuntament l'informe oportú.

10-12-49. Nomenament de Director: llegida l'acta d'elecció de Director de l'Escola Graduada de Sóller, s'acorda el nomenament per a l'esmentat càrrec del mestre Antonio Brazales Oliver.

24-12-49. Escrit del Batlle de la Junta Municipal de Sóller: es dona lectura a un escrit del Batlle President de la Junta Municipal de Sóller, informant sobre la sol·licitud presentada per diversos mestres d'aquella ciutat, demanant que els siguin abonats els endarreriments de gratificació per a casa-habitació, acordant que passi al ple del Consell Provincial per a la seva resolució.

1950

04-02-50. Sol·licitud d'aplicació de permuta: vistes les instàncies subscriïdes per les mestres de Sóller, Herminia Barba Cejas i de Sineu, Maria Pons Benejam, que tenen concedida la permuta de les seves destinacions i que sol·liciten verificar aquesta permuta immediatament sense esperar a primers de setembre, s'acorda comunicar a ambdues mestres que la Comissió Permanent no té atribucions per accedir a tal petició.

30-12-50. Concessió de punts de mèrit: vists els informes de la Junta Municipal de Primer Ensenyament i de la Inspecció, s'acorda concedir un punt de mèrit a efectes del Concurs General de Trasllats, a Guillermina Tejero Pons, Mestra de l'escola de Sóller.

3 Principals notícies generals que afectaren a les escoles de Sóller i Fornalutx

1.- Acta n°1 (20-09-1937) Creació de la Comissió Provincial encarregada de nomenaments provisionals de Balears: amb data de 20 de setembre de 1937, es reuneixen a les onze del matí en el local de la Secció Administrativa de Primer Ensenyament, els senyors Lluís Maria Mestras Martí, Inspector en cap de Primer Ensenyament; Josep Ensenyat Alemany, Director de l'Escola Normal de Magisteri i José Fernández de la Plata, Cap de la Secció Administrativa de Primer Ensenyament. Es dona lectura a la Circular de la Presidència de la Comissió de Cultura de la Junta Tècnica de l'Estat acordant constituir la Comissió de provisió d'Escoles de la província. A continuació s'acorda publicar una circular amb la convocatòria per adjudicar escoles a mestres interins; informar al Rector de la Universitat de Sevilla de la creació d'aquesta comissió i demanar-li permís per nomenar mestres provisionals als que, procedents de la “zona roja” ja estan treballant en aquesta província, amb l'autorització del Governador Civil, de la Comissió Depuradora del Magisteri i de la Secció Administrativa de Primer Ensenyament.

2.- Acta n°57 (17-06-1939) Sobre permutes: com interessa a nombrosos mestres s'acorda consultar a la Superioritat si poden permutar durant les vacances d'estiu mestres interins amb “cursillistes” o del Pla Professional, sempre que vagin a vacants absolutes.

Sobre mestres desmobilitzats: segons l'Ordre Ministerial sobre col·locació de mestres desmobilitzats, s'acorda publicar una convocatòria per a què acudeixin els mestres “afectats” per sol·licitar destinació. Els mestres podran ésser destinats a les escoles que servien si aquestes eren unitàries, ocupar places vacants en escoles de “nins” o que estiguin servides per dones, sabent que per les seccions de Graduada, tenen dret preferencial els excombatents.

3.- Acta n°1 (14-08-1939) Dissolució de les Comissions Provincials: queden dissoltes les Comissions Provincials passant les seves funcions a les Junes Provincials de 1er Ensenyament que es creen per l'ordre de 19 de juny de 1939. Són els membres José Enseñat Martínez, President de la Junta provincial de Primer Ensenyament, Francisco Mª Ortega de la Lorena com a representant del Bisbe, Cármen Cascante com a professora de la Normal, Joan Sastre Moll i Maria Torrandell com a pare i mare de família, Francesc Fiol Juan com a mestre nacional, el Dr. Muñoz com a Cap del Servei de Puericultura, Guillem Forteza, Arquitecte escolar de la província, Jaume Rosselló, Inspector en Cap de Primer Ensenyament i José Fernández de la Plata, Cap de la Secció Administrativa de Primer Ensenyament com a secretari.

4.- Acta n°5 (22-09-1939) Nomenament de vocals: s'aproven els nomenaments de Vocals de les Junes Municipals de Primer Ensenyament fets pel President. També s'aprova *El Almanaque Escolar*, que havia estat presentat per Inspecció i s'acorda la seva publicació.

Reincorporació de mestres: a proposta del vocal Dr. Muñoz s'acorda que quan un mestre s'hagi incorporat després d'una llicència per malaltia, la Junta ha de tenir cura de que estigui en condicions d'encarregar-se de la docència, sobretot si ha patit una malaltia contagiosa.

Preferència dels excombatents en les interinitats: s'acorda publicar al BO les llistes d'aspirants a interinitats, homes no combatents i dones, i que la llista d'excombatents en expectativa de destinació, s'exposi al tauló d'anuncis concedint vuit dies per fer reclamacions i que s'obri la convocatòria per fer les llistes suplents, fent públic que els excombatents puguin sol·licitar suplències per les que tenen preferència.

5.- Acta n°11 (04-01-1940) Ressenya del diari “Balears”: El President dona lectura a un escrit del diari “Balears” relatiu a un acte celebrat al Teatre Principal de Palma dedicat als nins d'Orfenats i Escoles Nacionals, en el que es lamenta de que alguns dels números del programa *dejaran mucho que desear en cuanto*

a la moralidad acordant sol·licitar a la Superioritat la publicació d'una ordre, amb l'objecte de que no es puguin celebrar actes sense que el programa hagi estat aprovat per la Junta Provincial de Primer Ensenyament.

6.- Acta n°29 (17-09-1940) Nou vocal de la Junta: d'acord amb l'Ordre Ministerial de 26 de desembre de 1939 ha de formar part d'aquesta Junta l'excel·lentíssim Sr. Comandant de Marina que rep la benvinguda del President de la Junta i s'ofereix per a col·laborar des del seu càrrec.

7.- Acta n°40 (08-03-1941) Curset de Falange: les escoles hauran d'autoritzar els mestres i les mestres de la Província que vulguin assistir al curset sobre *Doctrina del Movimiento*, organitzat a Palma pel Servei Espanyol del Magisteri (SEM) de FET i de les JONS. Els mestres que es vulguin inscriure ho han de comunicar prèviament a la Junta Provincial i el SEM, un pic finalitzat el curset, remetrà a la pròpia Junta una relació nominal dels mestres i les mestres que hi hagin assistit.

8.- Acta n°85 (27-03-1943) Obligatorietat de les exposicions escolars: en vista de que l'acta de la Junta Municipal d'Algaida reflectia que es va deixar en llibertat als mestres per a celebrar o no l'exposició de treballs escolars, es manifesta que d'acord amb l'apartat 5è de l'Article 10 de l'Ordre Ministerial del 19 de juny de 1939, és obligatòria la celebració de les esmentades exposicions escolars.

9.- Acta n°1 (31-01-1944) Constitució de les Comissions provincials d'educació nacional: el President manifesta que en compliment de les Ordres del Ministre d'Educació Nacional queda constituïda la Comissió Provincial d'Educació Nacional cessant en les seves funcions la Junta provincial de Primer Ensenyament. Constitueixen aquesta Comissió, com a President, el Governador Civil Manuel Veglión Jornet i com a vocals: Fernando Blanes Bayun, President de la Diputació Provincial; Pedro Morell Ripoll en representació de l'Ajuntament de Palma; Antoni Sancho Nebot pel Conservatori Oficial de Música; Francisco María Ortega de la Lorena Caciònigo en representació del Arquebisbe-Bisbe; Bartomeu Bosch Sansó, Director de l'Institut d'Ensenyament Mitjà “Ramón Llull”, Bernat Suau Caldés, Director de l'Institut d'Ensenyament Mitjà Femení; Diego Zaforteza Morales, Director de l'Escola Professional de Comerç, Cármen Cascante Fernández, Directora de l'Escola Normal de Magisteri; Pere Barceló Oliver, Director de l'Escola d'Arts i Oficis; Jaume Rosselló Bibiloni, Inspector en Cap de Primer Ensenyament; Miquel Garau Massanet, en representació de l'Escola de Treball; Francisco Fiol Juan en representació de la Delegació provincial d'Educació de FET y de las JONS i Rafel Morey Llompart, Cap accidental de la Secció Administrativa de Primer Ensenyament com a Secretari de la Comissió. El President *desea que pongan voluntad en el desempeño de sus cargos*.

10.- Acta n°6 (08-05-1944) Agraïment del delegat del *Frente de Juventudes*: es llegeix un ofici del Delegat del *Frente de Juventudes*, el senyor Coll de San Simón, excusant la seva absència a causa de *sus múltiples ocupaciones* i mostra el seu agraïment al President de la Comissió, per haver ordenat als mestres nacionals l'obligatorietat d'inscriure's a la revista “Mandos”.

11.- Acta n°9 (26-06-1944) Neteja i conservació dels locals escolars: la Comissió acorda dirigir un ofici al Delegat d'Hisenda pregant que no autoritzi cap pressupost municipal per al 1945, si no contempla una partida per a la neteja i conservació dels locals escolars i prega al Governador Civil que ordeni als Ajuntaments que no tinguin consignada l'esmentada partida, sol·licitin amb la màxima urgència els crèdits necessaris per dur a terme aquest servei.

12.- Acta n°19 (28-11-1944) Sobre Absentisme Escolar: es llegeix un escrit de la Delegació Provincial del *Frente de Juventudes* en el que fa constar:

1) Que les autoritats municipals recordin als seus veïns l'obligació de què els nins en edat escolar han

d'acudir a algun centre d'ensenyament legalment establert.

2) Sol·licitar al Governador Civil que acrediti als membres de la Comissió, al Delegat del *Frente de Juventudes* i a les persones que proposi, autoritzant-les per recaptar la intervenció dels agents de l'autoritat en cas d'incompliment d'aquesta obligació per part dels pares.

3) En el cas de que no es duguin als nins als centres escolars per manca material, es donarà part al *Frente de Juventudes* per a que dins de les seves possibilitats, hi posi remei.

4) *Por lo que respecta a la población rural, el que se estimule el celo de los Maestros para que atiendan con cariño las Escuelas nocturnas de adultos.*

5) Passar una circular a les Juntres Municipals de Primer Ensenyament en la que recordin als centres la disposició vigent sobre els actes d'hissar i arriar la Bandera Nacional.

6) Sol·licitar als batlles que posin els medis a disposició dels mestres per poder confeccionar aquestes banderes.

13.- Acta n°35 (27-08-1945) Desinfecció escolar: el cap de Servei Espanyol del Magisteri recorda als batlles de la província, l'obligació d'ordenar durant les vacances d'estiu la neteja i desinfecció dels locals escolars, havent de comunicar abans del 15 de setembre el compliment d'aquesta ordre.

14.- Acta n°50 (15-04-1945) Jornada escolar de 5 hores: la Comissió Provincial acorda implantar la jornada escolar de cinc hores, repartides en tres pel matí i dues el capvespre, a partir del 24-04-1945.

15.- Acta n°64 (17-07-1947) Absentisme escolar i explotació infantil. Llibre d'escolaritat: el Vicepresident Sebastià Gayà explica la tasca desenvolupada per estudiar les causes, i els possibles remeis, de la baixa matrícula escolar que es dona en alguns municipis. A principis del mes de desembre d'aquest any (1947) el Governador Civil va enviar una circular a les Juntres Municipals per a què es creés una subcomissió que estudiés el cens escolar a cada municipi, per saber el nombre de nins i nines en edat escolar i el nombre d'alumnes que hi assisteixen periòdicament, tant en els centres privats com els "oficials", elaborant un informe sobre les causes probables de la manca d'assistència escolar i els remeis necessaris per a millorar aquesta situació, parant esment en la possible negligència d'alguns mestres, les escoles clandestines i les causes de la seva existència; la idoneïtat de l'horari escolar i possibilitats de millora i si és convenient fer una correcció ajustada a la legislació vigent, respecte a la obligatorietat dels pares d'escolaritzar els seus fills. Es van recaptar les enquestes elaborades a tots els municipis obtenint els resultats següents: a la Província de les Illes Balears hi ha 52.751 nins/es en edat escolar, amb una matrícula de 32.293 nins/es, el que representa el 61,21% de tots els nins/es. D'aquí s'extreu que més de 20.000 nins/es en edat escolar es queden sense assistir a l'escola. A rel d'aquestes dades es prenen les següents resolucions: 1) Instar al Governador Civil de la Província a que es dirigeixi als Batlles - Presidents de les Juntres Municipals de 1er Ensenyament per a: a) Felicitar als Ajuntaments que tinguin una matrícula superior al 75% i augmentar el interès d'aquells que no arribin al 50%. b) (...) *Que llamen la atención de los padres de familia cuyos hijos no estén matriculados, destacando la obligación sagrada que para bien de la Patria y del porvenir de sus hijos, tenían de mandarlos a la Escuela, aconsejando que, en caso de obstinación manifiesta de los padres hagan valer la fuerza de la Ley;* (...) c) Comunicar immediatament els centres clandestins que hi ha a cada localitat per a procedir al seu tancament d) Enviar mensualment a la Comissió, els parts d'assistència a cada centre per a esmenar ràpidament les deficiències que es puguin donar e) Treure el tema a les reunions mensuals de les juntes municipals demostrant interès per a solucionar aquest problema. 2) Proposar al Governador Civil es dirigeixi a la Delegació Provincial de Treball denunciant que molts d'Ajuntaments atribueixen aquesta deficiència de matrícula, a l'admissió per part de les empreses de nins en edat escolar, pregant als inspectors siguin inflexibles en aquesta matèria. 3) Dirigir-se a l'Inspector en Cap de 1er Ensenyament demanant-li: a) (...) *Que no ceje la Inspección en sus desvelos para espolear el celo de los Maestros en*

esta hora densa de la Historia; (...)

b) Comprovar si a fora vila es solucionarien les dificultats per anar a escola, establint la jornada continuada c) Evitar les institucions particulars il·legals d) Se suggereix la implantació del "Llibre d'Escolaritat de Primer Ensenyament".

16.- Acta n°66 (15-09-1947) Control sobre la projecció de pel·lícules i assistència de menors: s'acorda dirigir-se a la junta de Protecció de Menors pregant que s'adoptin les mesures necessàries per aconseguir què els menors no puguin assistir a les projeccions de pel·lícules no aptes per a ells, així com que no se'ls permeti anar a les sessions nocturnes, procurant que a les sessions aptes per a nins, els complements siguin de la mateixa condició.

17.- Acta n°71 (06-03-1948) Divisió de la llista de centres a dotar per illes: vista la dificultat de proveir les places escolars vacants, per mestres interins que són d'una altra illa, el que produeix que s'esgotin ràpidament les llistes d'aspirants i que, degut a les contínues renunciacions d'aquests, les escoles quedin desateses, aquesta Comissió es dirigeix a la Superioritat sol·licitant autorització per dividir la llista d'aspirants en tres grups, que corresponen als mestres que tenen la seva residència a Menorca, Eivissa i Formentera, i Mallorca, sense perjudici d'aquells aspirants que vulguin figurar a les tres llistes per interès propi.

18.- Acta n°72 (12-03-1948) Necessitat dels sol·licitants de llicències de cobrir les places amb suplents: Es dona lectura a un telegrama de la Direcció General que diu textualment: "*Orden Sr. Ministro particípo-le (sic) hasta tanto se habilite crédito correspondiente haberes de sustitutos a que se refiere art. ° 99 Estatuto, las licencias por enfermedad y alumbramiento, si bien se tramitarán y concederán en la forma establecida en el Capítulo IV, llevarán consigo la obligación de que los maestros a quienes se les concedan atiendan por su cuenta la enseñanza en la Escuela conforme a la legislación anterior*"

19.- Acta n°94 (24-09-1948) Instruccions per a l'observança d'actes i normes del *Frente de Juventudes*: el Sr. Ramis, representant del *Frente de Juventudes* presenta una moció acceptada pel Consell Provincial d'Educació Nacional de Balears donant instruccions als Mestres i Directors d'Escoles Nacionals i privades i altres centres docents, relacionades amb l'observança dels actes i normes prescrites pel *Frente de Juventudes* i que són d'aplicació a tots els centres.

Calendari escolar: Es dona lectura al Calendari Escolar confeccionat per la Inspecció, acordant que siguin inclosos com a festius, per a les escoles de nins el trenta de maig, dia de Sant Ferran; per a les escoles de nines, el quinze d'octubre, dia de Santa Teresa de Jesús i per a les d'ambdós sexes el vint-i-set de novembre, festivitat de Sant Josep de Calasanç.

20.- Acta n°5 (04-02-1950) Limitació de les llicències de malaltia per manca de pressupost: a la Delegació provincial s'ha rebut un ofici del Cap de la Secció de Comptabilitat i Pressuposts en el que entre d'altres coses s'indica que el crèdit per a llicències per malaltia per mestre i any és de 56,9091 pessetes, acordant restringir en lo possible aquestes peticions "(...) *excitando el celo de los Srs. médicos que expiden certificaciones a aquellos efectos para que no lo hagan mas que en casos plenamente justificados y para el tiempo absolutamente preciso* (...)

(Aquesta notícia es complementa amb la de l'Acta 13 del 31 de març de 1950, que posa de manifest el desequilibri entre el capital assignat per contractar substituïts de mestres malalts i la quantitat a la que ascendeixen les nòmines, que superen en molt l'esmentat pressupost i la de l'Acta 18 del 6 de maig de 1950, en la que es sol·liciten propostes per reduir la despesa excessiva en el pagament de substitucions per malaltia).

A Cottage in Majorca by Lady Sheppard

Aina Mora Vives

Resum

A Cottage in Majorca és el nom d'un dels dos llibres dedicats a Mallorca que escrigué Lady Sheppard, el pseudònim de Margaret Kinloch Forbes. Després de recórrer les illes veïnes, s'estableix al poble de Fornalutx on hi passa llargues temporades. Aquest estudi és un anàlisi del llibre, de les seves fotografies i de la figura d'aquesta aristòcrata.

1 Introducció

A cottage in Majorca és un llibre que el fornalutxenc Bernat Cabot Sastre compra a un llibreter: Paul Lackman a la ciutat anglesa de Herford. Arran d'unes jornades d'estudis de Sóller i un article sobre viatgers que arriben a la Vall el primer quart del segle passat contacta amb mi per parlar-me de l'obra de Lady Sheppard.

Si bé Lady Sheppard no era a Mallorca a principis del segle passat, i no formava part del gruix de viatgers que es van anomenar aleshores; com Rubén Darío, Santiago Russinyol, Codet...la troballa d'aquest llibre de viatges i la seva autora bé mereixen un lloc al llistat d'autors que han escrit sobre Mallorca.

El llibre es publicà a Anglaterra a Londres al 1936 per l'editorial Skeffington & Son LTD, com les altres obres que té publicades.

L'estat de la qüestió de l'obra la situa a l'Arxiu històric d'Eivissa i a la Biblioteca Lluís Alemany a Palma on només es pot consultar en sala, hi ha la possibilitat de que algú a Capdepera o Cala Rajada també en tenguí un exemplar donat les fotografies publicades a la revista Cap Vermell.

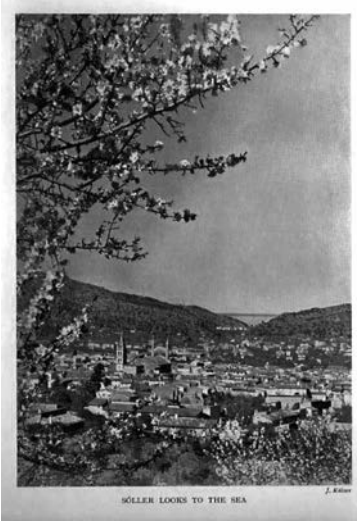
El relat situa a Lady Sheppard a un poblet petit de Mallorca on resta uns anys, jamai sortirà el nom d'aquest municipi a qui ella anomena Son Dichosa i que situam geogràficament a Fornalutx.

Si el llibre me va semblar fascinant, els documents fotogràfics m'ho semblaren més, és per això que a través de l'assignatura d'Art i fotografia. Contactes i influències. Antropologia visual. Imatge i patrimoni etnològic l'excusa per escriure una comunicació era perfecte.

2 *A Cottage in Majorca*

Amb aquesta imatge s'enceta el relat que duu per títol original *A Cottage In Majorca* i que podríem traduir com *Un porxo a Mallorca* de Lady Sheppard, una senyora britànica que viatjà per les Balears i que decidí comprar-se una caseta al poble de Fornalutx a la Serra de Tramuntana.

Tot i que el treball es centra en les imatges, és obligat contar breument el que l'autora escriu de les Illes i més concretament de *Son Dichosa*, nom en que denomina durant tota l'obra a Fornalutx, sense curiosament mai anomenar el seu nom real.

Seguint la quimera de tenir una possessió al Mediterrani Lady Sheppard recorre des de Carcassonne, passant per Catalunya i partint des de Barcelona cap a Palma el seu periple amb la idea de trobar el lloc ideal per restar-hi. De Palma parteix a Cabrera passant per l'illa Conillera, on diu és nat Hanníbal. Torna a Palma i prest parteix cap a Menorca on visita Vil·la Carlos, els Talaiots i les Taules, el predi de Sant Antoni, el cementeri dels anglesos i americans, Maó, Fornells, Macaret, Castell, Addaia, Ciutadella, Mercadal, Cala Coves, Platja de Santa Galdana...

Torna a Mallorca on visita llocs de Palma, el Terreno, l'Església de Sant Francesc, el Convent de Santa Magdalena, Son Rapiunya i també Inca, Binissalem, Alcúdia, el Port de Pollença, Cala Ratjada, Felanitx, Andratx, Deià, Valldemossa, ... sense trobar el que cerca.

Empren de nou viatge cap a les Pitiüses passant per Eivissa i Formentera. Santa Eulàlia del Riu, Sant Antoni Abat, Es Puig des

Molins, Es Vedrà i la catedral eivissenca li causen una gran impressió; de l'altra Illa serà Cala Sabina, Sant Francesc i la Casa Consistorial, el far de la Mola i el Palau del Bisbe el que remarqui, entre d'altres innumerable temes en que inunda els textos deixant entreveure el coneixement que té de tots els llocs on va.

De nou a Mallorca vol fer dues expedicions una que la duu als Jardins d'Alfàbia i a Raixa i l'altre que la duu a Sóller amb el tren.

D'aquest darrer viatge ella escriu: "...Allà enfora, en un port de terra tancat, brillant la mar i amb muntanyes primes i esmolades com el cartró d'un escenari de trens de joguina, que fou instal·lat contra el fons del cel, i en aquell moment jo vaig saber que aquí, si en algun lloc, la meua cerca acabaria..."¹

Un cop a la vall de Sóller, Lady Sheppard busca un lloc per viure contactant gent del país fins que decideix comprar un objecte a Son Dichosa al racó de la vall que és Fornalutx, un total de tres porxos conformen la casa que compra i que per ser, suposadament, el primer estranger que ho fa en aquest llogaret s'han d'enviar tot els papers i actes notariais a Madrid.

A partir d'aquí i en quinze capítols viurem les obres de la casa, tots els personatges amb qui es troba, a Catalina la primera serventa que té i a qui li dedica un capítol com als nins de Son Dichosa també, els menjars que tasta, les festes; com es Firó, Sant Antoni, la mare de Déu de Setembre i tantes altres de religioses, les costums com les matances, els focs, les tonades, gloses i els Balls. El contraban, els contrabandistes i els seus secrets, el Bou de Fornalutx i les curses de bous, la vall i el seu ritme qui és qui dins l'entramat, la descripció de la societat segons el gruix de l'esquela que apareix a un diari a Espanya, l'extensió d'un anunci d'un naixement o el debut d'una jove dins la societat contrasten amb notícies tals com "*Criatura carbonitzada*"² i les excursions sobre tot la seva anada a Lluc pel Barranc, la religió i les monges dins la vida del poble com a mestres, infermeres i brodadores de parament, són altres temes que descriu Lady Sheppard.

Les tres primaveres de la Vall: la que ofereix els ametllers, la de després de les pluges amb la sortida dels caragols i finalment la del mes de maig. La vegetació, la navegació, les dites i llegendes com la de la creació de Sóller i la del seu Port, els àpats com les sopes, els estufats, els bullits, els arrossos, els embotits, les

¹ "...Far away, in a land-locked harbour, gleamed the sea, and mountains thin and Sharp edged as the card board ones on a scenic railway, were set up against the background of the sky, and in that moment I knew that here, if anywhere, my search would end"...

² Pàg. 219. The passing Days.

espècies i les herbes que donen aquest gust diferent al menjar. Les noces de bon dematí, les comunions, batejos i totes les professions de l'any són transcrites dins els capítols del llibre. La collita de les olives i la producció de l'oli....

3 Qui era Lady Sheppard

Baix el pseudònim de Lady Sheppard s'amaga la figura de Margaret Kinloch Forbes (ca.1880-1963), una senyora britànica de la que poques dades biogràfiques trobam.

Podíem dir que és possiblement més coneguda als llocs on visqué i viatjà que al seu país d'origen, Escòcia.

Viatjà per les Illes Balears entre 1920 i 1935 i s'establí a Fornalutx on possiblement escrivé aquesta obra. De Margaret Kinloch Forbes es coneixen altres dues obres: *Czechoslovakian Year* de 1938 i *Mediterranean Island* de 1949.

Ca'n Figuera una de les cases que posseí Lady Sheppard a l'actualitat.

És una gran coneixedora de la nostra història i la nostra cultura, ens parla de Ramon Llull, de la Beata, del Rei en Jaume, del Cardenal Despuig, de Banhabet, de Dragut, Occiali, Alfons el Savi i Alfons XIII entre d'altres, i de les Rondalles, de la Ximbomba, de les xeremies, i per un altre cantó explica el servei militar i com si hom està baldat es lliure de fer-lo. Les primeres eleccions on les dones pogueren votar, i de com era el festeig aleshores, de qui és conservador o no, etc.

Coneix les ollereries, les fàbriques de vidre, els corders i els mestres d'Aixa del Port i del casc antic de Palma i sap que a Menorca exporten sabates a Nova York i a Viena.

Ella diu que el que el Rialto és per a Venècia, és la Plaça pel nostre poble.³ Sembla que estigui sola, donat que no parla en cap moment del seu marit ni d'infants tot i que convida a tots els de Fornalutx a casa seva, els compra joguines i els ensenya a jugar d'altres jocs.

És palès a l'obra el seu bagatge cultural britànic. No parerà de comparar i d'afavorir la nostra cultura sempre que pugui. És la visió de l'altre, del viatger que fa una incursió dins la quotidianitat del lloc que visita.

Escriu tota l'obra en anglès i els mots que haurien d'anar en Català estan escrits en Castellà. Així trobam durant tot el seu discurs expressions molt gracioses com: "*our captain is un hombre muy Valiente...*" "*Island of aire*"... "*...by a brasero*"... "*with a mal hecho*"... "*this was a secreto*"...etc,etc que fan la lectura per a nosaltres molt amena.

Salvador Albertí aporta informació sobre la casa que es diu Son Dichosa i està al carrer de la Lluna número 5 i 7 de Fornalutx, que són tres cases i aquesta darrera s'anomena Ca'n Figuera; tal com descriu Lady Sheppard al seu relat i que foren comprades per el Senyor Sheppard ambaixador d'Anglaterra a la India; al llibre Lady Sheppard en fa referència algunes vegades d'aquest país.

Curiosament els pares de Salvador serviren a la parella quan ell era nin i actualment una de les tres cases pertany al fillol de Margaret Kinloch Forbes que és professor universitari.

³ "What the Rialto was to Venice, so is the Plaza to our village"...

4 Josep Külzer, autor de fotografies que acompanyen el relat

La biografia d'aquest fotògraf alemany és un esbós encara molt lluny de poder-se anomenar així. Notes i anècdotes d'aquí i d'allà que es van recopilant van omplint un gran buit vers aquest personatge.

Sembla que visqué a Sóller durant dues etapes, una podem situar-les voltants dels anys 30 i l'altra al 1959. Durant la seva primera estada tingué un negoci de fotografia i cinema.⁴

Fins aleshores coneixem de Josep Külzer que publicà al setmanari Sóller una imatge seva titulada "Placeres" que aparegué al setmanari Sóller l'any 1935 a l'edició extraordinària en commemoració de les noces d'or i un documental del Port, de Sóller i de Sa Calobra, entre d'altres llocs, per al Fomento de Turismo que va rodar durant la segona etapa.⁵

Aquesta segona etapa ve marcada pel seu interès personal a donar a conèixer Mallorca. Ell creu que no es fa prou per a la difusió i proposa algunes pautes adients pels turistes alemanys tal com sortia publicat al Setmanari Sóller a la secció de silla a silla de maig de 1959: ... "El Sr Joseph Külzer, súbdito alemán profundo conocedor de las cuestiones turísticas, indica algunas soluciones viables que podrían incrementar la afluencia de sus compatriotas a nuestro valle"...⁶

Del mateix article sabem que era casat i que tenia un fill que creixé a Sóller, i que hauria estat una altra temporada a l'any 1958 a Mallorca, però no a Sóller.

A Külzer podem atribuir-li fulletons per a la promoció turística de Mallorca, algunes imatges del quals poden veure's a l'Annex documental, i que el seu interès per la desestacionalització del turisme el dugué a pensar en activitats esportives de neu com exposa a un article del *Brisas* de 1935⁷.

Com molts dels fotògrafs sembla també es fabricà el seu propi aparell.

L'aspecte més curiós és que el senyor Külzer era director d'orquestra i que ensenyà a un grup d'interessats sollerics a escoltar òpera.

5 With 17 Illustrations

Les desset il·lustracions són el motiu principal del treball, la troballa de les quals ve a suplir la manca d'informació biogràfica del seu autor, per altra banda prou prolífic, el fotògraf alemany Josep Külzer.

A primera vista totes les fotografies semblaven ser del mateix autor, però mirant detingudament el peu s'ha descobert que només ho són quinze. Dues imatges que apareixen al llibre de la casa de Fornalutx, curiosament són fetes per V.T. Janson i per tant no seran fruit d'anàlisi.

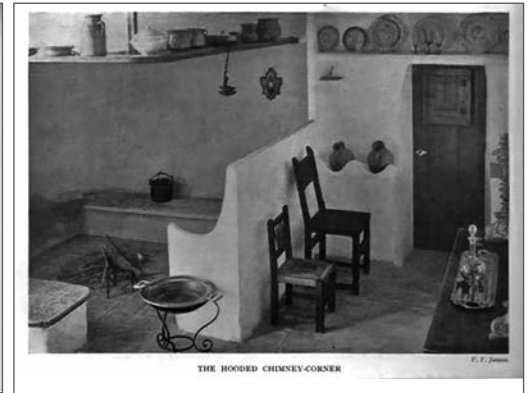
Els títols de les quinze fotografies estan en una llista just després del llistat de capítols :

⁴ Anunci Setmanari Sóller. Noces d'Or 1935.

⁵ El martes día 17 del actual, en el cine Fantasio, atestado de público -la entrada era libre - se proyectó una interesante colección de nuevas diapositivas en color que ha conseguido recientemente el experto fotógrafo alemán Joseph Külzer.

⁶ Setmanari Sóller 9 maig de 1959

⁷ Brisas març-abril 1935

- *Sóller looks to the sea*
- *Palma Harbour*
- *Capèr vines on Alcudia's Roman wall.*
- *A Corner of the "Salon"*
- *Packing Oranges for export.*
- *Instead of a rambler Rose the Spanish peasant plants a Vine.*
- *The ethereal enchantment of the almond blossom.*
- *Winter's brief Interlude.*
- *A haunt of smugglers. The "Torrente de Pareys"*
- *Some of the children.*
- *Fuel arrives for the Farmhouse Bakery.*
- *The tortured Shapes of olives trees.*
- *Processions waver up and down these steps.*
- *Autumn Sunset*

A primera vista sembla que ambdós llistats competeixin cada un pel seu costat donat que gairebé cap d'ells troba paraules coincidents. És com si l'autora del text i el de les fotografies aboquessin la seva visió personal l'un independentment de l'altre.

Només tres títols són coincidents:

El número 9, que narra històries sobre el contraban i l'estraperlo *Summer seas and Smugglers* porta la imatge que té per títol *A haunt of smugglers. The "Torrente de Pareys"* El 13: *Olive Gathering* que explica el treball de recollida de les olives *The tortured Shapes of olives trees* i el 14: *Church processions* que parla de totes les processons s'encasta al peu de foto *Processions waver up and down these steps*.

Aquest divorci no és tal, tot i la poca coincidència abans esmentada les fotografies es supediten si no al títol del capítol si a una seqüència o instant que Lady Sheppard conta a les seves descripcions seguint el disseny d'aquesta.

Són totes imatges en blanc i negre⁸ de diferents contrades de Mallorca i sobre tot de la Vall de Sóller. Algunes s'ha pogut identificar bé de quin lloc es tracta, d'altres no.

⁸ El color sèpia esdevé de la mala qualitat de les còpies o escanejos del llibre.

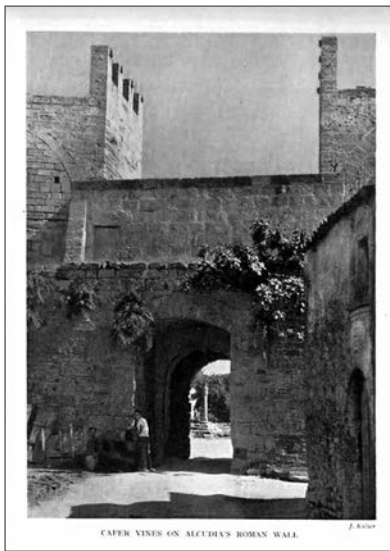
PALMA HARBOUR

La imatge de Palma és la que apareix al primer capítol *Carcassonne to Cabrera*, il·lustra el Port d'on la nostra protagonista salpa tres vegades cercant per tot l'arxipèlag el lloc per quedar.

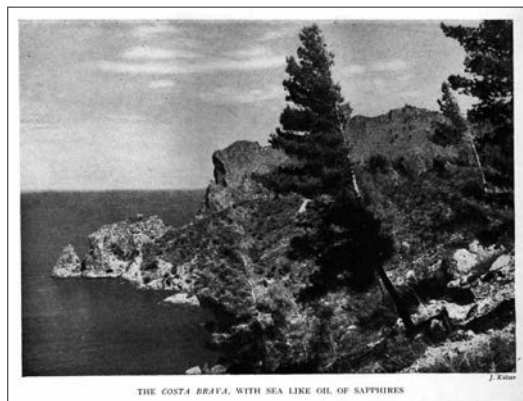
Una imatge que s'ha repetit fins a la societat i que simbolitza a totes aquelles imatges típicades i relacionades amb el turisme com les que apareixen a les guies Costa i que tot i així tenen l'empremta de Külzer.

Minorca és el títol del segon capítol. Quan torna de l'illa veïna Lady Sheppard duu a terme diverses excursions, una d'elles la porta fins a Alcúdia on descriu la Murada romana, aquesta imatge està sotmesa al text que refereix a aquell passeig.

Ibiza and Formentera és el següent capítol i en aquest aprofita l'autora per descriure les costes de les illes i lo poc que poden intervenir el carrabiners en tan pocs medis i el relleu escarpat del litoral illenc. Tot i així no puc afirmar que aquesta Costa Brava de Külzer sia de les Illes Pitiüses donat que fins aleshores no he arribat a saber si aquest alemany estigué mai allà. Pens aleshores, que aquesta foto sigui d'algun indret de la costa de Tramuntana mallorquina.

CREEK VINES ON ALCUDIA'S ROMAN WALL

THE COSTA BRAVA. WITH SEA LIKE OIL OF SAPPHIRES

A Catalina la seva serventa des que arribà a Son Dichosa, Fornalutx, fins que aquella es casà, li dedica un capítol que conté la imatge d'un racó de la sala també feta per Josep Külzer.

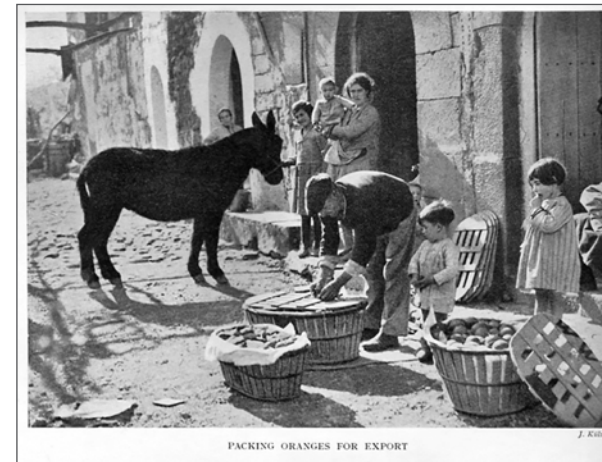
Una barreja de gust anglo-mallorquí o mallorquí-anglès que dona informació del habitatge i dels habitants amb la decoració. Per un costat el quadre i la fotografia penjada, per l'altre la ceràmica típica tot i que no puc assegurar sigui mallorquina o d'origen peninsular i uns plats o similars més del gust victorià i presidint la caixa. Element que no pot mancar dins el mobiliari de les cases que porta com accent uns llibres a un lloc a un indret on no és costum haver-n'hi.

El Poble o The Village retrata el terme de Fornalutx, per tots els seus escaires però és el de les persones o personatges que habiten a un poble; el rector, el vicari, la Guàrdia Civil, els Juans, Jaimes, Marias i Catalinas, malnombres, etc el que no evita una rialla quan ho llegeix descrit i es pot transportar a qualsevol fora vila de Mallorca.

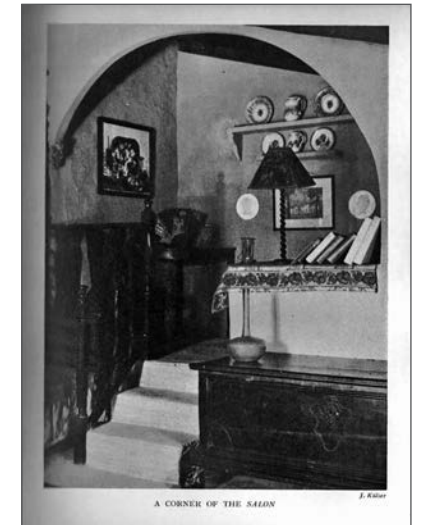
Dins aquesta vida de 1935, encara trobem els darrers esbatecs del comerç de la taronja que havia tin-

INSTEAD OF A RAMBLER ROSE THE SPANISH PEASANT PLANTS A VINE

PACKING ORANGES FOR EXPORT

A CORNER OF THE SALON

gut el seu apogeu al segle XIX sobre tot, i que subsistí fins els anys seixanta, l'esqueix total de tota Mallorca amb la ruralia.

Aquesta estampa evoca aquesta activitat comercial de la vall de Sóller, llevat dels que posen i tafanegen, retrata fidelment les canastres de taronges per a l'exportació. No queda prou clar si es tracta d'una imatge de Fornalutx o de qualche altre lloc de la Vall de Sóller.

La següent fotografia apareix al capítol que parla de la correguda de bous. En ell Lady Sheppard apel·la al coneixement

de la festa per poder-la jutjar. Per una banda parla de la festa de Fornalutx que es celebra dia 8 de setembre on el correbou és un element que no hi pot faltar encara avui dia, i de com travessa mitja Mallorca per anar a una plaça per tal de veure una correguda. Curiosament aquesta representació no té que veure amb res del que es conta als passatges. És una referència que surt al següent quan diu: "... A qualsevol lloc on a Anglaterra sembréssim un roser trepador, allà el pagès espanyol, pensant en la seva reserva de vi, hi planta rem, i la seva bellesa per agost quan el rem blanc, el vermell i porpra pengen en ramells i garlandes a cada cantó concebible, ha de ser vist per creure-ho."...⁹

Sembla que l'emplaçament d'aquesta imatge siguin les Cases de Ca'n Pastilleta "entre les actuals carreteres d'Artà i de Son Servera".¹⁰

L'episodi que parla en general de la vall aporta dues fotografies. La primera refereix, com s'ha exposat abans, a la primera de les primaveres que hom gaudeix a la Vall de Sóller: la dels ametllers, que data pel gener o febrer i com descriu Lady Sheppard, "la seva bellesa només podria rivalitzar amb els cireres del Japó."¹¹

9 P.136 "Wherever we in England would plant a rambler rose, there the Spanish peasant, mindful of his next year's wine supply, plants a vine, and their beauty in August, when the White, red and purple grapes hang in clusters and festoons from every conceivable corner, must be seen to be believed!..."

10 <http://www.cayvermell.org/index.php/component/content/article/>

11 P. 137

La segona titulada breu interludi d'hivern mostra el cim més alt de les Balears, el Puig Major nevat.

Tot i que surten més referències al llibre, al Contraban hi dedica tot un apartat, relatant històries i anomenant personatges que representen la xarxa organitzada de l'estraperlo de Fornalutx. Aquest tema és molt important a totes les illes i no envà també a Anglaterra on existeix molta literatura.

És aquest el peu de fotografia i el títol de capítol que més s'avenen. Si un és un refugi de contrabandistes, l'altre és Mars d'estiu i contrabandistes on ambdós autors es troben a l'uníson interpretant el mateix.

Els nins de Son Dichosa ocupa el desè apartat o capítol del llibre, i encara que en descriu un parell i sobretot el més xerec de tots en "José", el retrat que els representa no és del tot adient i el peu del mateix tampoc. A la imatge només es veu a una nina baixant unes escales i una dona que sosté un infant als seus braços. Les altres figures són dones que es miren la feta.

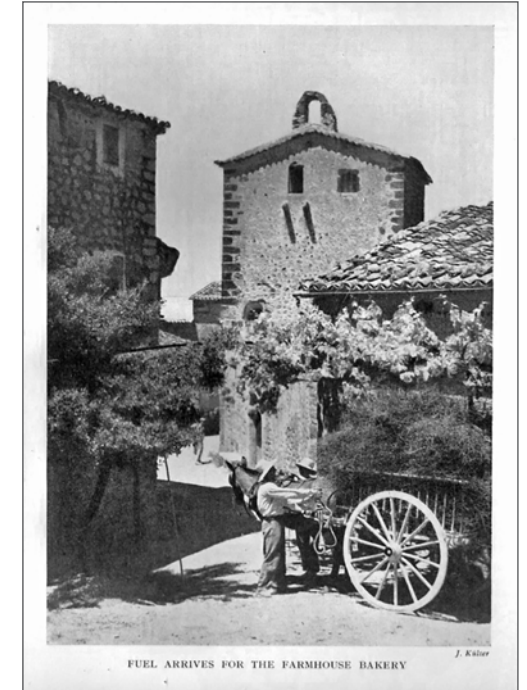
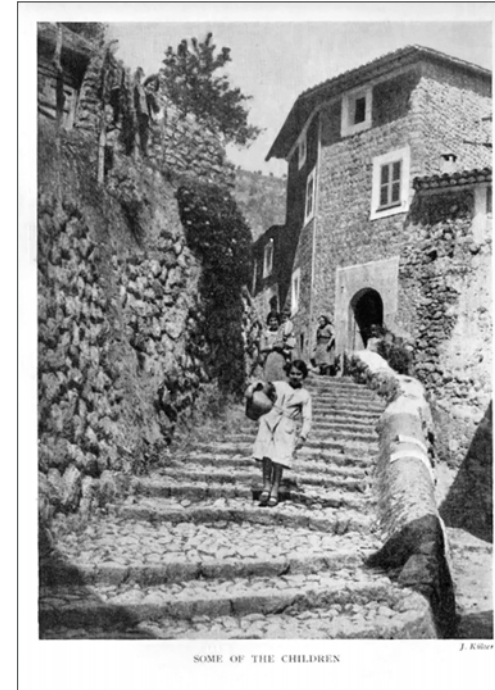
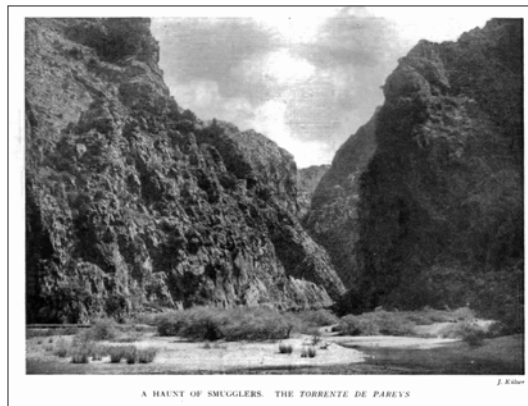
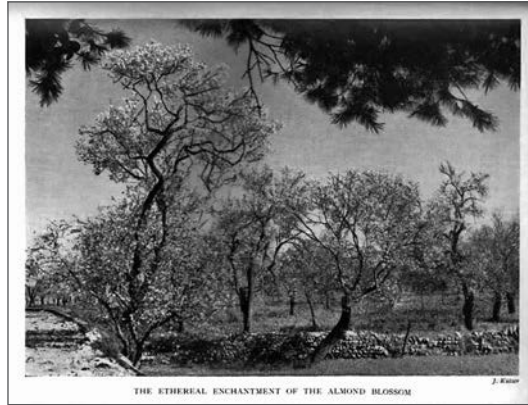
Some of the children, no representa en aquest cas el que descriu l'escriptora ni a la imatge hi surten alguns o un parell d'infants.

Podem veure com d'un fet diari i normal esdevé un posat l'únic que trobem dins tot el llibre i no és del tot forçat tot i que tots el protagonistes saben que seran fotografiats.

Un Monestir i una granja espanyola, vol representar una possessió de camí entre Sóller i Lluc pujant pel Barranc, que tampoc anomena però la fotografia es una imatge de Lluc Alcari.

La collita d'olives no podia faltar en aquest recorregut per la vida quotidiana dels habitants de la vall de Sóller. Lady Sheppard es convidada a conèixer tot el procediment. Des de la collita de les olives fins a la producció de l'oli a la Tafona. Es convidada pels seus coneguts a la finca de Montcaire i allà és observada i palpada per les gallufes que no es poden avenir de les robes que porta l'autora. Així i tot la representació escollida és encara la que descriuen els primers viatgers de l'Illa.: la de les escorces tortuoses i ancestrals de les oliveres.

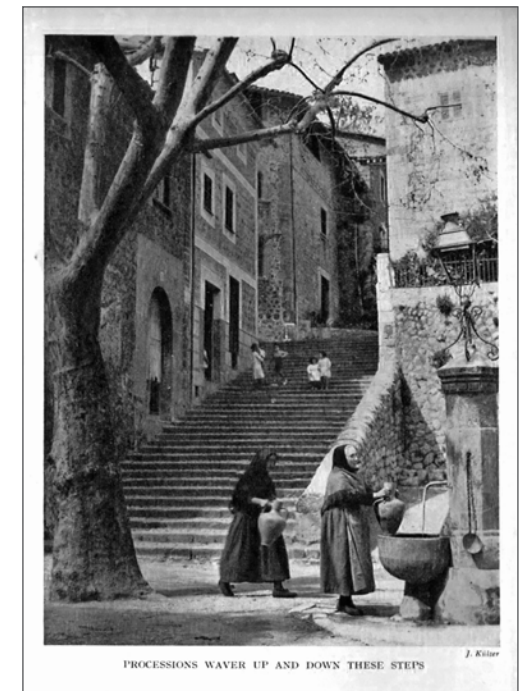
A *Church processions* Lady Sheppard fa un repàs a totes les processons que ella ha constatat a Fornalutx a

més de totes les festes i celebracions d'arrel religiosa. El retrat que aporta Josep Külzer és el més genuí de tot el relat. És el de les dones anant a cercar aigua a la font de Plaça. Una imatge del tot usual fins els anys seixanta quan es va canalitzar l'aigua corrent a la vall de Sóller.

No hi ha posat i no hi ha intenció més que la d'aturar el temps en una imatge que descriu un dels fets més quotidians dels habitants de Son Dichosa. D'aquesta presa no hem conservat el gest d'anar a collir aigua amb les gerres, però el dels infants jugant a la gran escala que puja de Plaça fins a l'església de Fornalutx es repeteix encara avui dia. És l'escenari que hem viscut moltes generacions, el joc al carrer.

Quan Lady Sheppard s'acomia de Mallorca, descriu la silueta del litoral i la costa, la fotografia de Cala Agulla de Külzer no és en aquest cas el que veu l'escriptora quan se'n va abordo d'un vapor; però si representa bucòlicament l'enyorança de les seves paraules i del temps que ha viscut a l'Illa.

6 Anàlisi de les fotografies

Nivell Contextual

Totes les fotografies són en blanc i negre, es troben dins el llibre que hem comentat i són de Joseph Külzer, fotògraf alemany afinat a Mallorca en diverses estances. Tot i que aquest fotògraf està documentat i catalogat a la Fotografia a Mallorca 1839-1936¹² no es coneix cap arxiu a Mallorca; sí trobem obra seva dispersa que va sorgint quasi casualment.

Les matèries que abarca la imatge en aquest cas concret, són la població de Son Dichosa o Fornalutx, la casa, alguns motius etnològics, botànics i geogràfics sempre supeditats al text de l'autora tot i que ell fa la seva lliure interpretació.

No es coneix que l'autor estàs adscrit a cap moviment concret.

Tot i que les imatges surten amb el llibre a 1937 foren fetes al 1935.

Nivell Morfològic

Les fotografies gairebé sempre il·lustren allò que es descriu, tan si és el Port de Palma, com la Murada d'Alcúdia, la costa de la zona de Tramuntana, un parral, uns ametllers en flor, unes oliveres...excepcionalment la fotografia de la granja no és la descrita i la seva ubicació geogràfica tampoc és la descrita ja que Lluc-Altari està en direcció Deià.

Hi ha ocasions sobre tot quan és el retrat de la gent, que cerca el no posat, l'autenticitat del moment; una altre cosa és que s'hi afegeixi públic mentre fotografia el que vol. No busca el rostres de la gent si això desbarata l'escena que pretén en aquell instant.

Es veu com capta el moment d'aquell objecte que fotografia, i busca l'espontaneïtat de l'acte per transmetre l'atmosfera que perdurará dins aquella representació. Com a la foto de les placeres que curiosament és una escena també descrita dins el llibre però que va publicar al *Setmanari Sóller* o la foto del port amb la vella adobant les xarxes¹³

A la de la preparació de les canastres de taronges, ell enregistra la feina del embalatge, les figures posteriors potser siguin alienes a la seva intenció encara que no el molesten.

A la fotografia dels homes amb el carro a la possessió, la seva feina no es veu desbaratada per un posat, no interessen les cares, interessa l'activitat que es duu a terme la fora vila mallorquina.

Les fotografies dels cims nevats el fascinen. La combinació del paisatge nevat i la vegetació de la Vall de Sóller l'impressionen. Més d'una vegada utilitzarà el motiu de l'arbre fruital, l'ametller o el fasser amb el cim al darrera. A les seves postals es repetirà aquest motiu i també a les fotos del seu article del *Brisas* de 1935.¹⁴

Nivell Compositiu

Si algun tret fa a Joseph Külzer diferent dels altres fotògrafs és el seu nivell compositiu. Külzer redescobreix el paisatge de nou, ell empra un escaire que no ha agafat un altre, és original fins i tot amb imatges que s'han

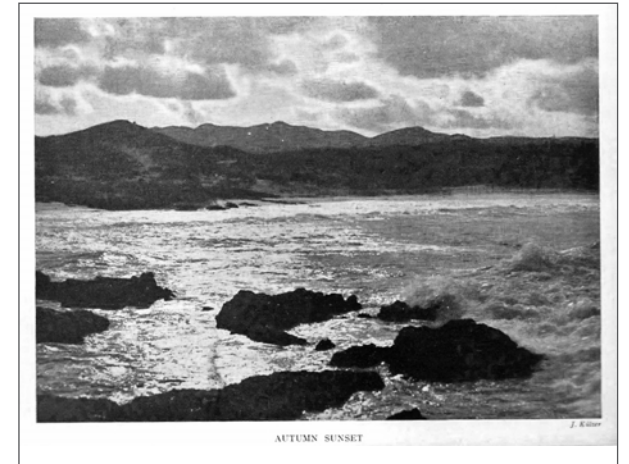
repetit de manera multitudinària.

Gairebé sempre les imatges de la vall de Sóller surt el Puig Major al bell mig de la imatge, doncs J.K el col·loca a un costat per tal de treure un primer pla d'un motiu vegetal o botànic. La primera imatge del llibre, podríem afirmar, és inèdita en aquesta època estereotipada per les altres fotografies que s'han fet de la Vall de Sóller. Ell sempre va un bocí més enllà del que esperem.

Aquest tret és el que fa difícil saber quin lloc és el que fotografia, per què hom coneix el lloc, hom ha vist o ha estat el lloc, però hom dubta a l'hora d'assegurar on és aquest lloc. Com és el cas de la fotografia de la possessió. No podem esperar de Külzer les fotografies que hem vist sempre, ell no deixarà de sorprendre.

Seguint a Sóller, destrona el cim més alt en favor dels cims Cornadors mostrant el costat botànic. És la barreja de l'element més salvatge de la natura i el més delicat.

La secció Un peu per aquesta foto de la revista digital Cap vermell a la fotografia de Cala Agulla publicada a la xarxa dia 24 de desembre de 2011, recull precisament aquest aspecte que defineix Külzer i la seva manera de fer. "*J. Külzer també és l'autor d'aquesta panoràmica de la platja de Cala Agulla, possiblement una de les primeres vegades que un retratista enfocà la càmera des d'aquest angle, després han estat milers i milers de fotografies que han "creat" el paisatge de l'Agulla i l'han convertida en una senya d'identitat de Cala Ratjada.*"

A les persones no els capta de front, les deixa actuar i ell pren la imatge quan aquella escenifica activitat, moviment, quotidianitat. No retrata a la gent, retrata el què fa la gent. Així i tot són un element necessari que l'ajuda a reflectir aquest ésser de la gent mallorquina, és com el "siau qui sou" i no representeu.

Külzer és per tant un fotògraf etnològic que intenta no envair l'espai del altre al qui coneix perfectament per què conviu amb ell. Despulla els actors de tot element parafernàl i els mostra tal qual són.

Nivell Enunciatiu

Joseph Külzer té molt marcades les seves línies d'actuació quan enquadra la imatge que vol captar. Una línia obliqua que talla el plànol de la foto és una de les seves característiques enunciatives o una L que dibuixa les seves imatges.

7 Conclusió

En primer lloc dir que *A cottage in Majorca* mereix un estudi molt més profund i separat del que s'ha escollit en aquest. No hi ha molts documents coneguts que puguin aportar tanta informació sobre el municipi de Fornalutx com aquest, això li dona un valor afegit que cal tenir en compte.

La casualitat segueix fent que trobem documents fotogràfics importants i encara desconeguts per a la majoria, el que indica la precarietat en que es mouen aquests bens patrimonials. Així i tot, benhaja aquesta

¹² Mulet Gutierrez, Maria Josep. La Fotografia a Mallorca (1839-1936)

¹³ Vegeu annex documental

¹⁴ Vegeu annex documental

casualitat que ens regala amb bocins de la nostra història no gaire llunyana i potser la més desconeguda.

Aquestes fotografies passen a engreixar de forma molt discreta l'arxiu fotogràfic de J. Külzer que redescobrim a nivell local cada vegada un xic més i de qui encara falta tant per recercar.

Aquestes imatges no defrauden gens als que coneixen l'obra del fotògraf, que impacta i sorprèn.

L'anàlisi de les imatges que tot just comencem a aprendre és tímida però encamina a l'observació d'aquestes des de més i diferents punts de vista que abans no eren observats, no tenien importància o simplement desconeixia. Queda encara molt camí però és una nova línia complementària a la recerca i estudi de material fotogràfic, ja sia adjacent als textos històrics o il·lustratius; ja sia com a documents patrimonials etnològics.

La difusió no és la suficient i no arribem a abocar en un inventari comú a tota la recerca per tal d'ampliar el coneixement dels fotògrafs mallorquins o estrangers que restaren a les nostres Illes i la seva obra.

Per altra banda aquest llibre de viatges és testimoni de que els mateixos estrangers que venen a viure a la nostra vall prenen contacte entre ells.

8 Fonts Orals

Bernat Cabot Sastre

Lluc Coll

Sebastià Albertí

Jaume Pinya

L'amo en Toni "Coix"

9 Bibliografia

Külzer, J. *En Mallorca pueden practicarse deportes de nieve*. Brisas, març-abril 1935.

Sheppard Lady. *A Cottage in Majorca*. Skeffington & Son LTD .London 1937.

<http://amendezvidal.blogspot.com.es/2015/02/menorca-en-els-llibres-de-viatges-lady.html>

Mulet Gutierrez, Maria Josep. *La fotografia a Mallorca (1839-1936)*. Ed Lunweg. 2001.

Mora i Vives, A. Deyà, J. *Viatgers de principis del Segle XX a Sóller*. V Jornades d'estudis locals.

<http://www.cataloniatoday.cat/article/113-books/836861-a-sad-farewell.html>

<http://amendezvidal.blogspot.com.es/2015/02/menorca-en-els-llibres-de-viatges-lady.html>

Geografia, medi ambient i territori

Joan Rosselló¹ i Maria Cortès²

Evolució de la precipitació diària a les estacions de Sóller i el Port de 1960 a 2000

Resum

S'ha estudiat l'evolució del nombre de dies amb precipitació a les estacions de Sóller (B061) i el Far Punta Grossa (B075) en el període de 1960 fins a 2000.

L'objectiu és poder saber si el nombre de dies amb precipitació significativa, igual o superior a 1mm, mostra cap tipus d'evolució, positiva o negativa, en aquests 41 anys. Es podrà observar així si els dies de pluja augmenten, minven o es mantenen igual i es podrà relacionar el resultat assolit amb les dades que mostren els models d'estudi del canvi climàtic, que semblen indicar una progressiva disminució dels dies totals de pluja arreu de la Mediterrània Occidental.

1 Introducció

Diferents estudis científics han previst una evolució de la precipitació, lligada al canvi climàtic, marcada per la disminució dels totals absoluts registrats, un minvament del nombre total de dies amb pluja i un increment de les jornades amb precipitacions intenses i torrencials. Ara bé, quan ens referim a la Mediterrània, aquestes tendències no queden clares ja que hi ha regions que mostren una gran variabilitat (Alpert et al, 2002; Brunetti et al, 2001) mentre que a altres, com la costa oriental de la península Ibèrica, no hi ha tendències significatives a escala anual (Llasat i Quintas, 2004; Altava-Ortíz et al, 2010) o bé mostren també una elevada variabilitat, lligada a canvis en els patrons de circulació atmosfèrica (Guijarro, 2002).

Si es consideren els índexs diaris aquesta variabilitat s'incrementa. Diferents estudis mostren com zones de la península Ibèrica han experimentat un descens en les intensitats diàries de pluja mentre que el nombre de dies amb pluges lleugeres s'ha incrementat (García et al, 2007; Rodrigo, 2010). Altres recerques mostren un descens del nombre de dies plujosos (López-Moreno et al, 2010). Pel que fa a les Balears, la precipitació diària presenta un augment dels dies amb precipitacions dèbils, d'1 a 16 mm, i d'aquells amb precipitacions fortes, superiors a 64 mm, mentre que els dies amb pluges entre 16 i 64 mm disminueixen. A més a més, la mitjana anual ha minvat entorn del 16% en els primers anys del segle XXI (Homar et al, 2010).

¹ Grup CLIMARIS. Universitat de les Illes Balears: joan.rossellogeli@uib.es

² Grup GAMA. Universitat de Barcelona

Aquest variable comportament climàtic a diferents nivells fa necessari estudiar l'evolució dels dies plujosos de forma que es pugui assolir un coneixement més ample de les diferents regions que formen part de la regió mediterrània, per així arribar a l'obtenció d'una visió general a partir d'aquestes dades locals.

La motivació de l'estudi parteix, per una banda, de la necessitat d'assolir un coneixement de l'evolució de les dades diàries de pluja per a saber si mostra cap tipus de tendència significativa dins un espai geogràficament petit com la vall de Sóller. Per altra banda, la vulnerabilitat d'ecosistemes naturals i antropològics, lligada a la variabilitat de la precipitació, fa que també faci falta desenvolupar recerques que puguin ser útils de cara a la implementació de mesures de prevenció i mitigació d'efectes suposadament provocats pel canvi climàtic.

2 Introducció

Les estacions emprades en aquest estudi pertanyen a la xarxa nacional de l'AE-MET (Agència Estatal de Meteorologia) i són la B061 Sóller i la B075 Far Punta Grossa. Ambdues duen en funcionament des de la segona meitat del segle XX i s'han triat per la qualitat i continuïtat de les dades registrades ja que no presenten greus mancances i les sèries mostren una elevada homogeneïtat.

Les estacions es troben situades una a la zona marítima de la vall (Far Punta Grossa) i a l'altra (Sóller I) a la part central de la mateixa, dins de l'espai urbà de Sóller (Figura 1). Els trets més destacats de cadascuna apareixen a la taula 1.

Pel que fa a les sèries de dades, aquestes comencen l'any 1947 al Far de la Punta Grossa mentre que l'estació Sóller inicia la seva activitat el 1950.

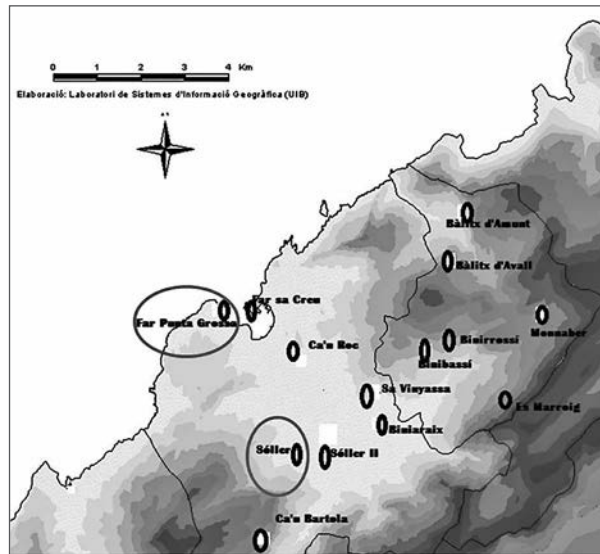

Figura 1. Localització de les estacions AEMET dins la vall de Sóller.

NOM	CODI	ALTURA	UTM X	UTM Y
Far Punta Grossa	B075	130 metres	472.80	4405.50
Sóller I	B061	40 metres	475.80	4402.00

Taula 1. Dades de les estacions. Font: AEMET.

3 La base de dades

S'ha treballat amb les dades diàries pel període 1960-2000. Això suposa considerar 14 965 dades per a cada estació, 29 930 valors en total. Cal tenir en compte que no tots els dies tenen registres de precipitació

i que, a les dues estacions, hi ha llacunes per la manca de valors per raons que es desconeixen. En aquests casos, s'ha procedit a omplir aquestes mancances emprant el mètode de la interpolació a partir de les dades d'estacions properes (Antelo i Fernández, 2014; Toro et al, 2015).

Per observar les tendències de la precipitació diària s'ha emprat el mètode de Mann-Kendall, un tipus de test que permet detectar l'existència de tendències significatives en sèries de dades, i que ha estat utilitzat de forma habitual a estudis climàtics (Méndez-Lázaro et al, 2014; Miró et al, 2009; Ruíz et al, 2011).

Aquest mètode no paramètric s'empra per a detectar tendències lineals, creixents o decreixents, a sèries de dades sense haver de menester un elevat nombre de mostres. Els resultats permeten obtenir una significació estadística de la presència o no de tendència (Caballero, 2013).

4 Resultats

En el període estudiat, els dies amb precipitacions a les dues estacions són 3010 a Sóller i 2366 al Far de la Punta Grossa. És a dir, que a Sóller s'han registrat pluges en un 16,5% dels dies mentre que, al port, aquest percentatge baixa fins el 13%.

Els valors pluviomètrics registrats es poden analitzar a diferents nivells, anuals, mensuals i estacionals.

4.1 Dies de pluja anuals.

El número de dies amb precipitació a l'estació de Sóller assoleix el seu màxim l'any 1985, quan hi va haver precipitació en 101 dies. En segon lloc trobem el 1991, amb 99 jornades de pluja mentre que el 1982 foren 96 dies (Taula 2).

Els anys que han registrat menys jornades plujoses apareixen a la dècada dels 60, en concret el 1961 (46 dies) i en els 70, el 1973 (58 dies). Amb només 61 dies de pluja apareixen els anys 1965, 1968 i 1983.

Si observem la mitjana de dies plujosos, trobem que aquesta és de 73.4 dies/any. En aquest cas, tenim que hi ha 16 anys per sobre aquesta mitjana i 25 que no hi arriben, la qual cosa suposa que en el 61% dels anys estudiats els dies amb precipitació no arriben al valor abans determinat.

En relació a l'estació del Far de la Punta Grossa (Taula 3), el primer que cal destacar és que el nombre de dies amb pluja és sensiblement inferior en relació amb l'estació de Sóller, 644 jornades menys.

Pel que fa a l'any amb major número de

ANY	DIES	ANY	DIES
1960	73	1981	69
1961	46	1982	96
1962	66	1983	61
1963	62	1984	88
1964	63	1985	101
1965	61	1986	86
1966	69	1987	93
1967	64	1988	70
1968	61	1989	68
1969	78	1990	83
1970	60	1991	99
1971	74	1992	71
1972	89	1993	71
1973	58	1994	70
1974	72	1995	81
1975	73	1996	91
1976	90	1997	61
1977	81	1998	64
1978	69	1999	62
1979	76	2000	65
1980	75	TOTAL	3010

Taula 2. Dies de pluja a cada any en el període 1960-2000. Estació B061. Font: AEMET.

ANY	DIES	ANY	DIES
1960	51	1981	49
1961	36	1982	57
1962	62	1983	40
1963	57	1984	63
1964	36	1985	69
1965	32	1986	57
1966	41	1987	74
1967	40	1988	65
1968	47	1989	64
1969	62	1990	82
1970	46	1991	93
1971	58	1992	78
1972	62	1993	72
1973	47	1994	69
1974	55	1995	81
1975	58	1996	95
1976	55	1997	42
1977	63	1998	54
1978	48	1999	53
1979	55	2000	46
1980	52	TOTAL	2366

Taula 3. Dies de pluja a cada any en el període 1960-2000. Estació B075. Font: AEMET.

jornades amb precipitació, és el 1996 amb 95, seguit pel 1991 amb 93 i l'any 1990, ja només amb 82 dies. Amb el menor nombre de dies plujosos destaca el 1965, quan només 32 dies presenten registres de pluja. El segueixen amb 36 dies els anys 1961 i 1964. Aquest fet, que els dies plujosos no arribin a 40, només es dona a la dècada dels 60. A la resta del període estudiat sempre es superen les 40 jornades amb pluja per any.

Tot plegat fa que la mitjana de dies de pluja per any al Far de la Punta Grossa sigui baixa, sobretot si la comparem amb la de Sóller. Al Port hi plou, de mitjana, 57.7 dies/any, gairebé 16 dies menys que a la zona central de la vall. Hi ha 17 anys que superen aquest valor i 24 que no l'assoleixen, és a dir, un 58,5% dels casos. Cal destacar que, en la dècada dels 60 només dos anys superen aquest valor, quatre ho fan en els 70, sis en els anys 80 i sis en els 90. De fet, entre 1987 i 1996 hi ha 10 anys seguits que destaquen pels dies plujosos que tenen.

4.2 Dies de pluja mensuals.

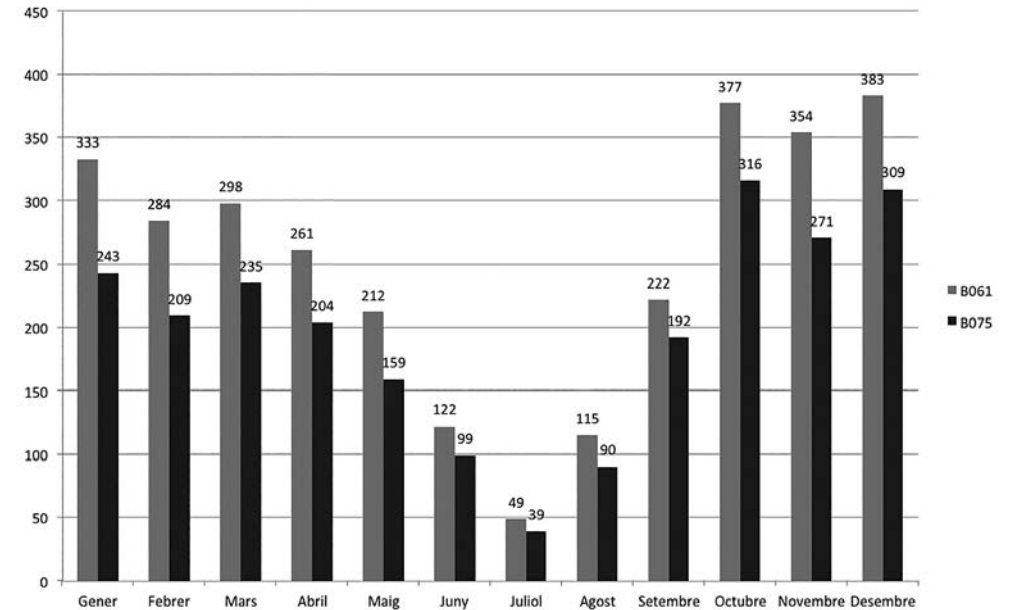
Si s'estudia com es reparteixen les jornades plujoses a nivell mensual, el primer que s'observa és la concentració que es dona entre octubre i desembre a ambdues estacions (Gràfica 1). Així mateix, queda molt marcat l'eixut estiuenc, destacant el juliol que, en els dos casos, marca els mínims amb 49 i 39 dies en els 41 anys estudiats.

Pel que fa als valors màxims, aquests apareixen en el mes de desembre en el cas de Sóller (383 jornades) mentre que al port el mes amb major nombre de jornades plujoses és l'octubre, quan plou en 316 dies. A l'estació B061 els mesos que segueixen al desembre són l'octubre (377 dies) i el novembre (354 dies). Al Far de la Punta Grossa, el segon mes és el desembre (309 jornades) i el novembre (271 dies).

4.3 Dies de pluja per estacions.

Les dades mostren com, pel que fa a l'estació B061 Sóller, el major nombre de dies plujosos es dona a l'hivern, amb 1000, seguit per la tardor (953) i la primavera (771 dies). Prou lluny, i com és habitual dins el clima mediterrani, apareix l'estiu, on només plou en 286 dies dels 40 anys estudiats. Així doncs, hivern i tardor suposen el 65% dels 3010 dies de pluja registrats (Gràfica 2).

Al port, el repartiment estacional de la precipitació diària presenta un màxim a la tardor, amb 817 jornades, seguit per l'hivern (761). Els valors minven clarament a la primavera (598 dies) i, especialment, a l'estiu, on es registren pluges en 228 ocasions. Com en el cas de Sóller, els dies de pluja de tardor i hivern superen el 60% dels dies amb precipitacions, en concret assolint el 66% del total.

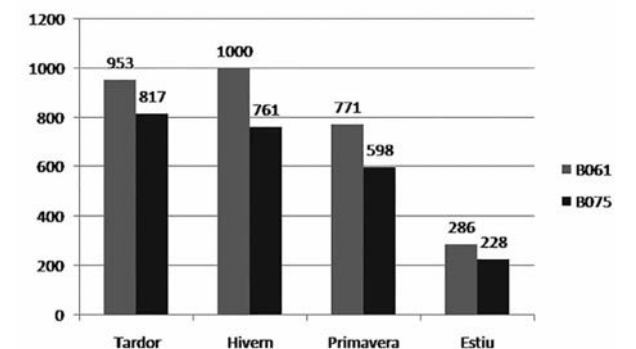

Gràfica 1. Repartiment mensual dels dies de pluja a Sóller i al Far Punta Grossa.

4.4 Tendències de la precipitació.

La utilització del test de Mann-Kendall permet observar la presència o absència de tendències significatives en una variable, com són, en el nostre cas, el nombre de dies de pluja i la precipitació anual total. El paràmetre *pendent* ens marca el grau d'augment o disminució de la variable i el paràmetre *p-valor* ens marca la significativitat de la tendència. Si aquest valor és inferior a 0.05 es considera que una tendència és significativa, amb una probabilitat del 95%.

Pel que fa a l'estació Sóller B061, les dades mostren com els dies amb precipitació augmenten d'una forma dis-

Gràfica 2. Repartiment estacional dels dies de pluja.

creta, amb un valor de 0.35 dies per any. De tota manera, la tendència, estadísticament parlant, no és clarament significativa, ja que el *p-valor* és baix però no inferior a 0.05 (Gràfica 3).

Pel que fa als totals de pluja, la tendència és de disminució de les quantitats precipitades en el període estudiat. En concret, el resultat suposa un minvament de 3.49 mm anuals encara que, a nivell estadístic, els resultats tampoc són significatius (Gràfica 4).

A l'estació B075 del Far de la Punta Grossa, la tendència dels dies de pluja mostra així mateix un increment que, en aquest cas, sí que és significatiu (*p-valor* < 0.05). En concret, els dies plujosos tenen un augment de 0.64 dies/any (Gràfica 5).

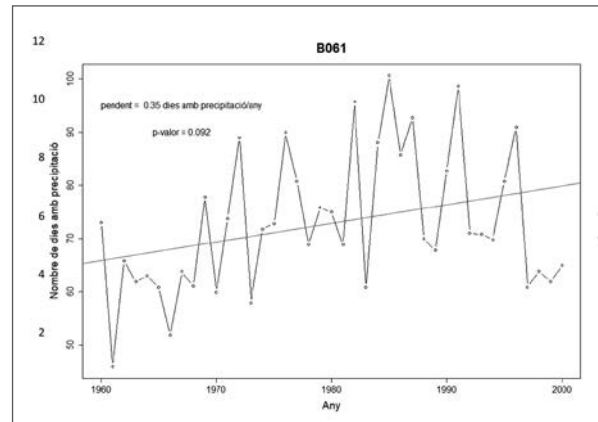
Si s'observa la pluja total (Gràfica 6), els resultats mostren que es pot apreciar també una disminució de les quantitats precipitades en el període 1960-2000. La tendència, malgrat no sigui significativa com en el cas de l'estació B061 Sóller, és d'una pèrdua d'1.82 mm anuals, que, de fet, és inferior a la registrada a Sóller.

Per tant, les tendències estadístiques desenvolupades permeten parlar d'una disminució general de les quantitats de pluja caigudes a les estacions de registre mentre que, pel que fa a l'evolució dels dies plujosos anuals, hi ha una tendència a l'augment d'aquests.

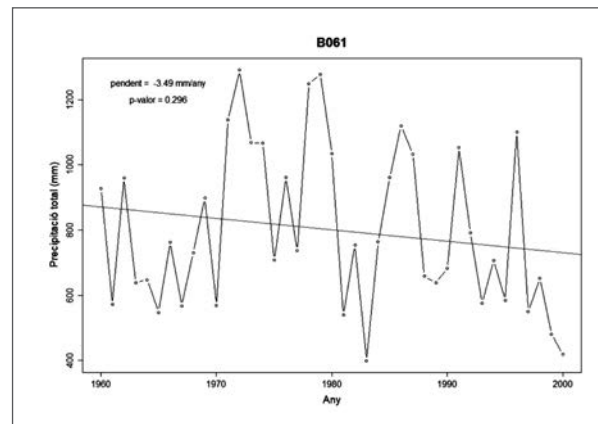
5 Conclusions

S'han estudiat els dies amb precipitació significativa a les dues estacions amb sèries de dades més llargues de la vall, la B061 Sóller i la B075 Far de la Punta Grossa.

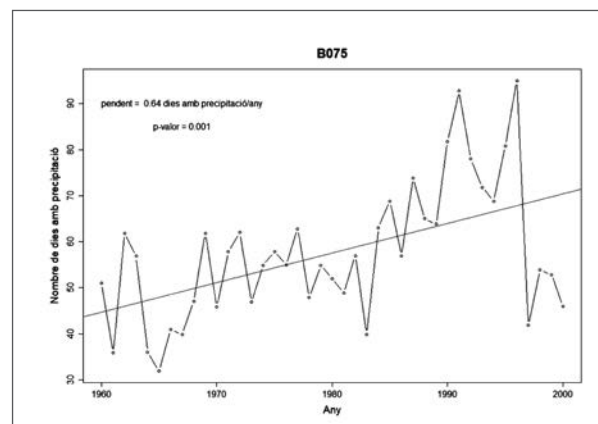
En el període triat, 1960-2000, hom ha observat que, pel que fa al nombre de dies de pluja per any, destaca l'alta variabilitat interanual. Es troben així períodes anuals amb un número de jornades per damunt

Gràfica 3. Tendència dels dies amb precipitació a Sóller 1960-2000.

Gràfica 4. Tendència de la precipitació total a Sóller 1960-2000.

Gràfica 5. Tendència dels dies amb precipitació al Port 1960-2000.

de la mitjana (cinc anys seguits a Sóller) encara que l'habitual és un continu d'anys per sota, sobretot en els anys 60 i l'etapa final dels 90. Aquesta variabilitat s'accentua al Port, estació que té els valors totals de dies de pluja per any més baixos. Malgrat tot, l'anàlisi estadístic mostra com és al Port on la tendència de dies plujosos està en alça de forma més significativa que a Sóller. En relació als valors de pluja anual, les tendències mostren una disminució a les dues estacions, tot i no ser significativa en els dos casos.

Pel que fa al repartiment mensual i estacional de les dades, els mínims de dies de pluja es donen a les dues estacions a l'estiu i, més concretament el mes de juliol. Els valors màxims mensuals s'assoleixen el desembre a Sóller i l'octubre al Port. El major nombre de jornades amb precipitacions a nivell estacional apareix a la tardor, fet comú als dos punts d'estudi.

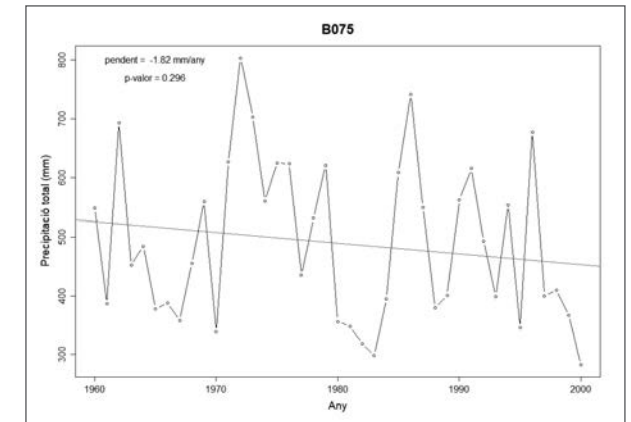
Els resultats mostren que la relació amb els processos observats a altres zones de la Mediterrània és poc representativa. Per una banda, les tendències pel que fa a precipitació són descendents encara que no tant com els valors percentuals observats pel conjunt de les Balears o a altres zones de la Mediterrània. Per altra banda, en relació als dies amb precipitació, la tendència a les dues estacions no mostra els trets negatius que apareixen a altres àrees mediterrànies.

Dins aquesta línia de recerca es presenten feines futures com observar si, a la vall de Sóller, es compleixen les tendències indicades per les Balears en relació a categories de precipitació diàries, que fan referència a un increment dels dies amb pluges dèbils (entre 1 i 16 mm) o molt intenses (més de 64 mm) i a una disminució de les anomenades pluges moderades (Homar et al, 2010; Ramis et al, 2002). A la vegada, es pot estudiar la contribució que aquests tipus de precipitacions tenen sobre els totals anuals, que semblen minvar arreu de les Illes Balears.

Aquest treball s'inclou dins de les activitats desenvolupades en el marc del Projecte HyMeX (Hydrological cycle in the Mediterranean Experiment) i dins el projecte de recerca HOPE (CGL2014-52571-R) de la Dirección General de Investigación Científica y Técnica.

6 Bibliografia

- Alpert, P. et al (2002): *The paradoxical increase of Mediterranean extreme daily rainfall in spite of decrease in total values*. Geophysical Research Letters, 29,31-1.
- Altava-Ortiz, V. et al (2010): *Monthly rainfall changes in Central and Western Mediterranean basins at the end of the 20th and beginning of the 21st centuries*. International Journal of Climatology, 31 (13), 1943-1958.
- Antelo, M.; Fernández, M.E. (2014): *Estimación de datos faltantes de precipitación diària para las distintas ecorregiones de la República Argentina*. Encuentro de Investigadores Instituto Nacional del Agua. Buenos Aires.
- Brunetti, M. et al (2001): *Changes in total precipitation, rainy days and extreme events in Northeastern Italy*. International Journal of Climatology, 21, 861-871.

Gràfica 6. Tendència de la precipitació total al Port 1960-2000.

- Caballero, I. J. (2013): Análisis de la homogeneidad de las series de precipitación de Guipúzcoa. Nota Técnica de la AEMET, nº 13. Agencia Estatal de Meteorología. San Sebastian.
- García, J.A. et al (2007): *Trends in Block-Seasonal extreme rainfall over the Iberian Peninsula in the second half of the 20th century*. Journal of Climate, 20, 113-130.
- Guijarro, J.A. (2002): *Tendencias de la precipitación en el litoral mediterráneo español*: Guijarro, J.A. et al (Eds): El agua y el clima. Publicaciones de la Asociación Española de Climatología, Serie A, nº 3, 237-246.
- Homar, V. et al. (2010): *Recent trends in temperature and precipitation over the Balearic Islands (Spain)*. Climatic Change, 98, 199-211.
- Llasat, M.C.; Quintas, L. (2004): *Stationary of monthly rainfall series since the middle of the XIXth century. Application to the case of Peninsular Spain*. Natural Hazards, 31, 613-622.
- López-Moreno, J.L. et al (2010): *Trends in daily precipitation on the northeastern Iberian Peninsula, 1955-2006*. International Journal of Climatology, 30, 1026-1041.
- Méndez-Lázaro, P.A. et al (2014): *Trends in total rainfall, heavy rain events and number of dry days in San Juan, Puerto Rico, 1955-2009*. Ecology&Society, 19 (2), 50.
- Miró, J. et al (2009): *Análisis comparativo de tendencias en la precipitación por distintos inputs, entre los dominios hidrológicos del Segura y del Júcar (1958-2008)*. Investigaciones Geográficas, 49, 129-157.
- Ramis, C. et al (2002): *Tendències climàtiques a les Illes Balears*. Actes del Fòrum per a la Sostenibilitat de les Illes Balears. Conselleria de Medi Ambient. Palma de Mallorca, 1-39.
- Rodrigo, F.S. (2010): *Changes in the probability of extreme daily precipitation observed from 1951 to 2002 in the Iberian Peninsula*. International Journal of Climatology, 30 (10), 1512-1525.
- Ruíz, J.D. et al (2011): *Precipitation dynamics in southern Spain: trends and cycles*. International Journal of Climatology, 31, 2281-2289.
- Toro, A.M. et al (2015): *Relleno de series diarias de precipitación, temperatura mínima, máxima de la región norte del Urabá Antioqueño*. Revista de Ciencias Agrícolas, vol. 6, núm. 2, 577-588.

Història

Resultats de la intervenció arqueològica al jaciment del Puig d'en Canals (2017)

Jaume Deyà Miró

Resum

El Puig den Canals, situat entre l'horta i les argiles, fou el centre poblacional més rellevant d'època talaiòtica a la Vall de Sóller, situant-se en ell un gran poblat. Aquest devia comptar amb el seu corresponent recinte murallat i entramat urbà. Malauradament, fins a dia d'avui, tan sols han arribat alguns vestigis degut a la forta transformació que ha sofert el turó al llarg dels darrers segles. Uns moviments irregulars de terra, efectuats, van fer necessari per part de l'Ajuntament de Sóller sol·licitar un informe de l'estat actual del jaciment, resultats del qual seran presentats en aquest article.

1 Introducció

L'assentament del Puig d'en Canals es pot considerar un dels jaciments cabdals de la prehistòria de la Vall de Sóller. L'àrea compresa entre les Argiles, l'Horta, Can Tamany i la Roca Roja destaca per trobar-s'hi una de les concentracions més rellevants en quan assentaments prehistòrics dins el context del terme municipal de Sóller. Les restes materials rescatades els darrers anys així ho evidencien, tal com el conjunt de figuretes de guerreres de bronze de la Roca Roja o els rics aixovars de les estances de l'assentament del Puig d'en Canals. Aquest darrer, pel seu emplaçament, sembla que va funcionar com a centre i eix vertebradors dels altres nuclis documentats a la zona, fet ja destacat pel Dr. Jaume Coll (Coll 2005).

El jaciment del Puig d'en Canals es troba protegit per la Carta arqueològica de Mallorca i el catàleg municipal de bens patrimonials i etnològics de Sóller, corresponent a l'element arqueològic SO-43. Aquest es troba custodiat amb la figura de màxima de protecció patrimonial, el BIC (Bé d'Interès Cultural).

Aquest jaciment ha patit fortes alteracions i destruccions a les darreres dècades degut, principalment, a obres irregulars realitzades per la pròpia administració. Un moviment de terres no controlat a l'any 2015, ben al centre del jaciment, va fer saltar les alarmes i posar de manifest la urgent necessitat d'actuar a l'indret. Els fets foren denunciats i paralitzats els treballs. El jutjat d'Instrucció n°2 de Palma sol·licità la realització d'un primer informe en quan a l'estat del jaciment, aquest fou entregat el 30 de juliol de 2015. La fiscalia, basant-se amb aquest documents i amb un seguit d'informes del Servei de Patrimoni Històric del Consell de Mallorca, va dictaminar, el dia 7 de novembre de 2016, un seguit de pautes d'actuació.

2 Història de la investigació

El Puig d'en Canals es situa a l'extrem nord del fons de la Vall de Sóller. Aquest turó, d'uns 45 m d'altura, es troba en una posició predominant que li permet tenir un control dominant sobre els accessos des del port, Son Llampaiés, Deià i tota la plana de Sóller. Aquesta situació estratègica, dins del context de la vall, va propiciar que l'indret fos atractiu per les diverses cultures prehistòriques que habitaren en aquest municipi.

No serà però fins a finals del segle XIX, amb les inicials recerques arqueològiques a la Vall de Sóller dutes a terme pel prevere Josep Rullan i Mir (Rullan 1900), quan apareixeran les primeres notícies que fan referència a la troballa de restes arqueològiques al Puig d'en Canals. A la seva obra *“Ensayos de Agricultura y Prehistoria”* elabora una breu descripció d'aquestes, en la qual diu:

“Mucha práctica se necesita para reconocer en la cúspide del Puig d'en Canals, situado junto a Ses Argiles, que los restos de paredes subsistentes en dicho altozano pertenecen a un edificio prehistórico... Únicamente nos atrevemos a afirmar que la posición topográfica de dicho altozano es la que solían escoger para sus habitaciones la raza que perpetuó su memoria construyendo tan extraños monumentos. ¿Existieron también navetas en dicho punto? La forma de algunos de aquellos montones de piedras sin muros de sostén, suscita la duda de si lo fueron. La desaparición del monumento que nos ocupa nada tiene de extraño si se atiende a los innumerables bancales que se han construido a su alrededor.”

Mitja dècada després, seguint el camí iniciat per Rullan i Mir, Bartomeu Ensenyat Estrany inicia la seva carrera professional com arqueòleg excavant diverses estacions arqueològiques dins la Vall de Sóller, com fou el Puig d'en Canals i les coves de s'Alova, de sa Cigala, des Negret i la del Còdol des Ròfols, publicant les memòria de les intervencions a l'any 1956 (Ensenyat 1954-1955). En aquesta publicació destaca principalment l'actuació realitzada al Puig d'en Canals, dedicant-li la gran majoria d'atenció. Segons explica ell mateix, els primers treballs es centraren en localitzar les restes ja documentades per Rullan i Mir;

“En la cumbre observamos los restos de paredes a que alude Rullán y Mir, de tipo ciclópeo y procedentes de poblado talayótico. La escasa cantidad de tierra excavable... motivó la suspensión de las diversas zanjas abiertas...” “En un espacio de unos 8 metros cuadrados encontramos innumerables restos de huesos de animales mezclados con cerámica indígena...”

La mala qualitat dels nivells arqueològics en fa suspendre els treballs en el cim, arribant a la següent conclusió:

“El perímetro reseñado era, al parecer, el piso de una habitación talayótica, la cual, tiempo ha, debido ser destruida...”

Aquest mal estat en el qual es trobava el jaciment era degut principalment a dos fets. En primer lloc, a la modificació de la fisonomia del puig arrel de la construcció de marges, fet ja citat per Rullan i Mir. I en segon lloc, per la destrucció de part del turó per una cimitera emplaçada en aquest mateix, les restes de la qual encara són ben visibles:

“Desde tiempo inmemorial constituye dicho Puig una rica cantera de piedra y arcilla para Cementos...”

Amb aquesta situació Ensenyat canvia l'estratègia i centra els treballs a la cara sud del puig. Al talús d'aquest realitzà un seguit de trinxeres, a gran profunditat, que li van permetre localitzar dues estructures que anomenà habitació A i B, essent posteriorment excavades i publicades.

Les fotografies realitzades al transcurs dels treballs d'excavació són del tot interessants, ja que permeten apreciar el gran volum de sediment existent sobre els nivells arqueològics i la profunditat en que es troben les construccions (Fig. 1). Clarament aquestes imatges evidencien que els treballs d'aterrament del turó, per a la construcció de marges, va sepultar en gran part les antigues estructures prehistòriques que devien trobar-se emplaçades al jaciment. Així també es desprèn de la menció d'Ensenyat que realitza quan intervé a l'habitació A:

“Tratábase de una habitación en forma de herradura, partida casi centralmente por la pared de un bancale construido en época posterior.”

Un cop finalitzats els treballs arqueològics l'habitació A quedà de nou sepultada degut al despeniment del tall realitzat, i tan sols es conservà in situ l'habitació B que destacava per les seves pilastres centrals.

Les troballes arqueològiques foren abundants i excepcionals, evidenciant el gran potencial arqueològic de l'indret. Moltes d'elles, com bé explica Ensenyat, no foren trobades en context;

“Son también dignos de hacer constar los hallazgos realizados entre los restos de otras construcciones, en los cuales, debido a la mezcla de los terrenos, ya sea para la construcción de bancales o para el continuo laboreo a que han sido sometidos o a la siembra de arbolado, etc, nos es imposible precisar niveles estratigráficos”.

Un cop finalitzat aquest conjunt d'intervencions, Ensenyat realitzà la troballa d'una sepultura col·lectiva al Puig d'en Mora, turó contigu al Puig d'en Canals, que per les descripcions realitzades i l'aixovar documentat podria incloure's entre el final de l'edat del bronze i el ferro ple (s IX-II aC). Amb aquesta darrera troballa es va donar per acabada la investigació científica al Puig d'en Canals.

Fins al moment no s'ha realitzat cap altre intervenció per a incrementar els coneixements sobre aquest poblament prehistòric, tan sols les noves aportacions realitzades per l'arqueòleg J. Coll (Coll 2005) al primer tom de la nova Història de Sóller.

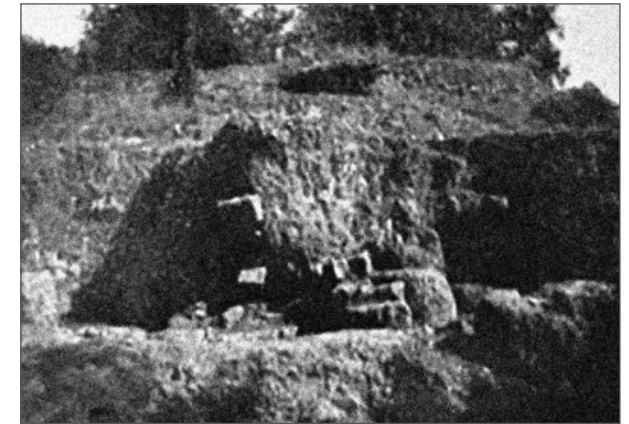

Fig.1: Detall de la potència estratigràfica sobre les restes arquitectòniques. B. Ensenyat.

3 Antecedents

El Puig d'en Canals ha modificat la seva fisonomia original de forma dràstica en el transcurs del darrer segle.

La construcció de marges a les seves vessants ja implicà al seu moment el desmuntatge, destrucció i soterrament de les restes arqueològiques que hi podria haver presents. Posteriorment a aquesta primera modificació del terreny s'hi ha d'incloure la construcció de la cimitera de Can Perlos la qual, per arribar als nivells geològics propicis per a la elaboració de ciment i teules, provocà l'obertura d'un gran tall al talús del turó per anar consumint-lo de forma gradual. Es té constància, gràcies a veïns de la zona, que la terra extreta que era inservible per a la cimitera fou utilitzada per a omplir, aterassar i construir gran nombre de marges a l'entorn de les Argiles. Notícies rebudes per un dels fills de l'antic propietari expliquen *“a molts de punts, quan realitzaven els talls al turó, ens apareixia un nivell de cendres i carbó amb abundants ossos de bous i cabres, i també sortien figuretes de fang i moltes monedes”*. Tot i a les possibles imprecisions en quan a la descripció dels objectes que foren extrets, cal destacar com aquesta descripció dels nivells arqueològics coincideix amb els nivells descrits per Ensenyat a la publicació de les excavacions. Els dos coincideixen amb la troballa d'un important nivell de cendres amb abundància de fauna.

Un cop abandonada la cimitera, cap a mitjans del anys 70, es va construir l'actual col·legi del Puig. La construcció d'aquest gran edifici va implicar la destrucció de gran part de la cara nord del Puig. Encara és ben visible el tall al turó per a l'anivellament del terreny per a emplaçar-hi el col·legi. No es té cap referència ni d'un control arqueològic de les citades obres, ni tampoc de cap tipus de notícia en

quan a la troballa de restes al transcurs d'aquestes.

Posteriorment aquest fet, entre l'any 1997-2001, l'Ajuntament de Sóller duagué a terme un projecte per a dotar el municipi d'unes noves instal·lacions esportives. En aquest projecte es construïren una piscina i, annexa a ella, cinc pistes de tennis. Anys després el complex fou ampliat amb la incorporació de quatre pistes de pàdel.

La construcció de tot aquest conjunt d'edificis i espais va implicar un important moviment de terres i anivellament del terreny. La majoria d'aquests elements es situaren a l'indret que coincidí amb l'excavació realitzada per la cimeterya, que havia estat reomplerta amb deixalles i enderrocs. Tot i això, l'anivellament del terreny va implicar el soterrament i destrucció de part de la zona marjada de la vessant sud i sud-est del turó, indret on encara es podien observar les restes de les habitacions que

foren excavades per l'arqueòleg sòllerenc Bartomeu Ensenyat. Les darreres notícies que es tenen d'aquestes són que de les pilastres existents a les estances excavades, degut a l'obra present, foren traslladades al Museu de Sóller essent visibles actualment al seu pati. Per altra banda, l'excavació per a la construcció de la piscina també va suposar una important remoció del subsòl. Tampoc hi ha constància de la troballa de restes de certa importància. El seguiment d'aquests treballs fou dut a terme pel Dr. Manel Calvo. Actualment, a la petita franja de marjades situades entre la piscina i les pistes de tennis si poden observar, en superfície, nombroses restes de ceràmica prehistòrica i fauna, que evidenciarien que el desmuntatge de marges per a la construcció de les escales d'accés a les pistes i l'edifici annex a la piscina degueren afectar nivells arqueològics fèrtils.

Un cop finalitzades les citades instal·lacions, a l'any 2005, de forma improcedent s'obrí un petit vial per a donar accés a la part posterior de les pistes de tennis. Aquest fou parcialment excavat a la vessant sud-oest del cim del puig, punt que encara es mantenia verge d'actuacions urbanístiques, desmuntant restes arquitectòniques d'origen prehistòric, fet de gran gravetat. Dit esdeveniment fou denunciat a l'administració competent.

Des de llavors, el jaciment no havia sofert cap altre actuació que l'afectés fins a dia d'avui. L'Ajuntament de Sóller, al present 2015, donà autorització per a la construcció d'una pista d'automodelisme a una esplanada contigua a les pistes de tennis, indret que fou anivellat i omplert d'enderrocs quan es construïren aquestes al seu moment. Per tal de confeccionar el citat circuit fou necessari l'aportació de sediments per tal de crear rampes i salts, i s'afegiren dos mòduls prefabricats. A més, per tal d'ampliar un petit tram de la pista, amb una màquina excavadora s'aprofundí en el tall existent al turó realitzat per l'antiga cimeterya. Aquest

Fig.2 Imatge aèria del Puig d'en Canals. 1956 i 2012. IDEIB.

fet va deixar al descobert les restes d'un mur prehistòric i nivells arqueològics fèrtils, podent-se observar gran nombre de fragments de fauna i de ceràmica d'època talaiòtica.

Deguts a les irregularitats, falta de permisos oficials i per realitzar-se unes obres dins l'àrea de protecció d'un jaciment arqueològic inclòs a la carta arqueològica del Consell de Mallorca i al catàleg arqueològic de Sóller, aquests fets foren denunciats, paralitzant-se de immediat les obres a l'indret. S'ha de tenir present que els jaciments arqueològics es troben protegits per la màxima figura de protecció, el BIC (Bé d'Interès Cultural).

Una posterior visita per part dels tècnics del Departament de Patrimoni del Consell de Mallorca i la resolució per part del Jutjat d'Instrucció n.º 2 de Palma dictaminaren que era del tot necessari l'elaboració d'un informe d'estat actual. Posteriorment i en base a aquest el Jutjat d'Instrucció n.º 2 va imposar una actuació al jaciment (neteja de l'àrea superior del turó i documentació de les restes)

4 Estat actual (previ actuació)

Amb els antecedents anteriorment exposats el jaciment del Puig d'en Canals es troba actualment en un estat de conservació del tot deficient. Una gran àrea del que degué ser el jaciment es troba totalment destruïda, essent les seves restes irrecuperables. A més, les àrees restants es troben cobertes per frondosa vegetació, restes de poda acumulades pels operaris de l'ajuntament, deixalles i enderrocs que han estat abocats de forma incontrolada a l'indret al llarg dels anys. De tot el conjunt tan sols la zona del cim del turó es manté més o menys inalterada, tot i que, com bé ja citava el propi Rullan i Mir i Bartomeu Ensenyat, les restes arqueològiques es trobaven molt arrasades degut a la roturació i aterrament per a l'aprofitament agrícola dels terrenys. Les remodelacions urbanístiques que ha patit l'indret en el transcurs dels darrers 50 anys ha provocat que a l'actualitat no es tingui cap coneixement de quina és la situació real del jaciment des de la intervenció de Bartomeu Ensenyat, restes de les quals es troben actualment desaparegudes.

Els darrers moviments de subsòl realitzats, per a l'ampliació de la pista d'automodelisme, posaren de manifest el potencial del jaciment, traient a la llum noves estructures i nivells arqueològics inèdits i intactes. Per aquest motiu fou necessària una delimitació de l'àrea de protecció arqueològica per a prevenir futures destruccions.

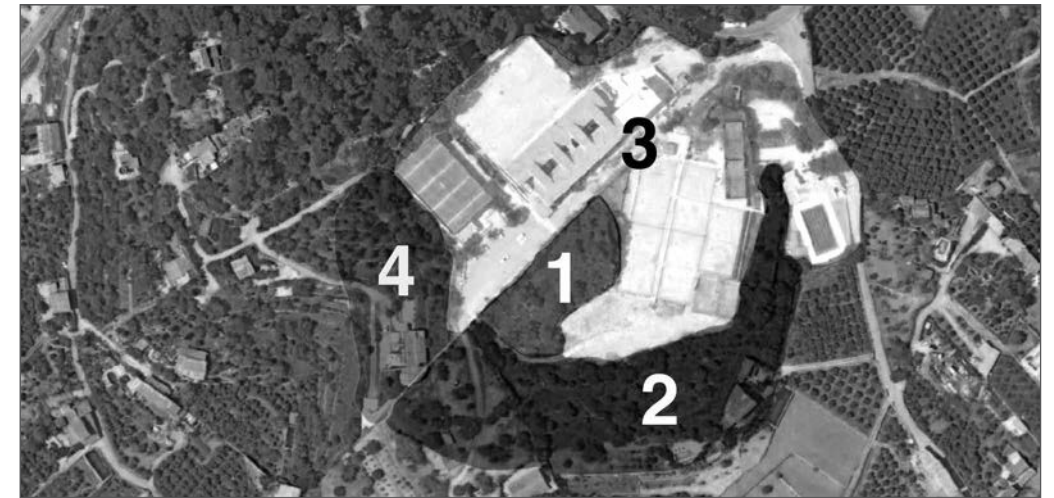

Fig.3 Delimitació en 4 zones l'àrea del Puig d'en Canal segons la prospecció.

5 Delimitació del perímetre de protecció

Zona 1: Aquesta zona coincideix amb el punt més elevat del turó i es pot considerar que és l'indret que es conserva més íntegra. En superfície s'hi poden observar abundants restes ceràmiques i restes de paraments d'algunes estructures ciclòpies, és l'únic punt del turó on es veuen de forma clara restes d'edificacions prehistòriques. El seu potencial arqueològic es pot evidenciar als talls realitzats al sòl per l'antiga cimentera, on s'hi poden observar nivells arqueològics aflorant. Els materials observats i ja descrits per B. Ensenyat fan pensar que podria existir al cim evidències d'una ocupació de l'edat del bronze, a més d'època talaiòtica.

Zona 2: Zona que es troba completament marjada. A nivell arqueològic tan sols es poden observar fragments ceràmics i restes de fauna. En aquesta àrea s'emplacen les restes de l'excavació realitzada per B. Ensenyat. L'indret es troba cobert per escombraries, enderrocs, restes de poda i abundant vegetació per falta de manteniment. És un indret amb alt potencial arqueològic, tot i que les restes es troben emascarades i soterrades pels marges existents.

Zona 3: Correspon amb tota l'àrea del turó destruïda per les obres realitzades en ell. Les profundes excavacions realitzades al sòl per a la cimentació dels edificis fa pràcticament impossible que s'hi puguin documentar restes arqueològiques intactes.

Zona 4: Zona que es troba totalment marjada, s'han documentat alguns fragments ceràmics aïllats. L'indret queda emmarcat dins el perímetre del jaciment per l'alta possibilitat que hi puguin existir restes soterrades pels marges.

6 Intervencions realitzades

Les actuacions efectuades sobre el jaciment pretenen donar compliment al conjunt de diligències dictaminades el dia 7 de novembre de 2017 pel Jutjat d'Instrucció n.º 2 de Palma.

Intervenció de la zona 1.

El procediment que es va seguir fou el següent:

En primer lloc es va realitzar una neteja manual de la vegetació, mitjançant la brigada municipal de l'Ajuntament de Sóller, dirigida i supervisada per l'arqueòleg. Posteriorment, foren retirades les deixalles que també es concentraven a certs punts del turó.

Un cop finalitzades les tasques de neteja, es va procedir a una acurada prospecció de tota l'àrea amb la finalitat de documentar els materials arqueològics superficials, identificar i localitzar les estructures documentades tan per Rullan i Mir i B. Ensenyat, com la documentació d'altres d'inèdites.

Per finalitzar, es va dur a terme l'aixecament topogràfic de tot el cim del turó com de les estructures documentades en ell.

Intervenció de la zona 2.

En aquesta zona es va prioritzar la neteja de restes de poda que s'acumulaven a la rampa que dona accés a la zona marjada ubicada a la vessant sud sota la zona 1.

Un cop obert l'accés a la zona inferior es va procedir a una prospecció de tot l'entorn marjat. Degut a la gran superfície de tota aquesta zona es va decidir concentrar els esforços de neteja a la zona 2 (degut a les elevades possibilitats de localització de restes inèdites). Aquesta àrea presenta greus problemes. Alguns trams de la zona marjada es troben coberts per enderrocs i de deixalles (restes de poda i de rotlles de gespa artificial procedent del camp de futbol municipal). El gran volum de brutícia i el mal accés a aquesta pro-

voquen que una actuació de neteja en aquesta àrea sigui molt costosa i de lenta execució. No es recomana enretirar les restes d'enderrocs ja que, tot hi cobrir una petita part del jaciment, actuen de capa protectora i la seva retirada podria afectar les restes soterrades.

7 Resultats científics

Zona 1

Seguint les descripcions aportades tan per Rullan i Mir com de B. Ensenyat, es va poder comprovar que efectivament el cim del turó es troba fortament malmès degut principalment a l'aterrossament i l'ús com a cantera tan per a l'extracció de matèria prima, per a la cimentera contigua, com de pedra calcària. Les evidències d'aquesta encara són ben visibles, tan en els talls com a certes àrees del turó (Fig.4).

La neteja va permetre identificar les estructures documentades per B. Ensenyat en aquesta àrea.

Malauradament algunes d'elles han patit un fort procés de degradació des de la seva documentació als anys 50.

Fig.4 Zones afectades per l'extracció de sediment i pedres. Topografia: Josep Sunyer/Jaume Deyà.

Fig.5: Comparació d'algunes restes documentades per B. Ensenyat amb el seu estat actual.

Posteriorment es pogueren observar algunes alineacions de pedres que indicaven la presència de més estructures al subsòl (Fig.6). Foren netejades les restes que es consideraren de major rellevància i que poguessin aportar més informació un cop realitzada la seva topografia. De tot el conjunt s'han de destacar fins a 4 alineacions, que foren aixecades topogràficament. Les estructures 1 i 2 semblen correspondre a un sistema d'aterrassament i emmurallament del turó en vàries plataformes. En canvi, les alineacions 3 i 4 evidencien l'existència d'estructures o compartimentacions a l'interior d'aquests espais.

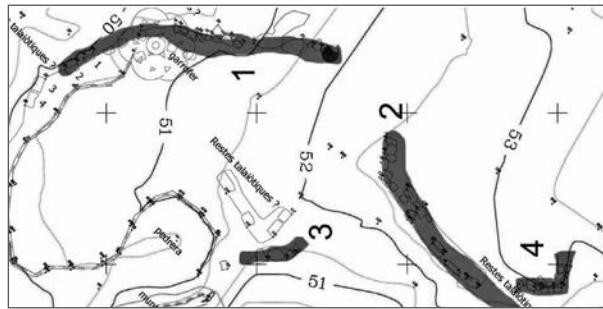

Fig. 6: Principals alineacions documentades.

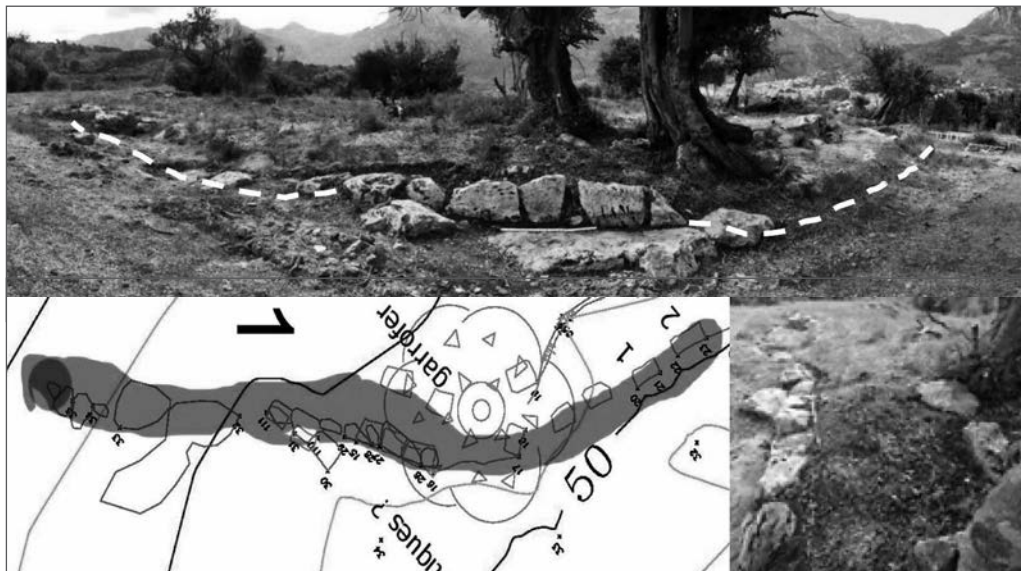

Fig.7: Alineació 1.

Alineació 1: (Fig.7)

Es tracta d'un gran mur de tècnica ciclòpia, probablement de doble cara, que tan sols conserva alguns trams. Molts dels seus blocs foren retirats per la cantera que s'adossa a ella. Per les seves característiques fa pensar que en tota probabilitat correspongués amb un tram de murada.

Alineació 2: (Fig.8)

Aquesta alineació és la que es presenta "la major" monumentalitat del jaciment. Correspon a un mur que permet l'aterrassament d'una àmplia àrea. Sembla que podria correspondre també amb algun tram de murada. Malauradament s'ha pogut comprovar comparant les imatges de B. Ensenyat que el seu estat de degradació ha empitjorat notablement. Clarament han estat manlevades un gran nombre de pedres des del moment de la fotografia als anys 50. Fet que ha eliminat la seva evident monumentalitat.

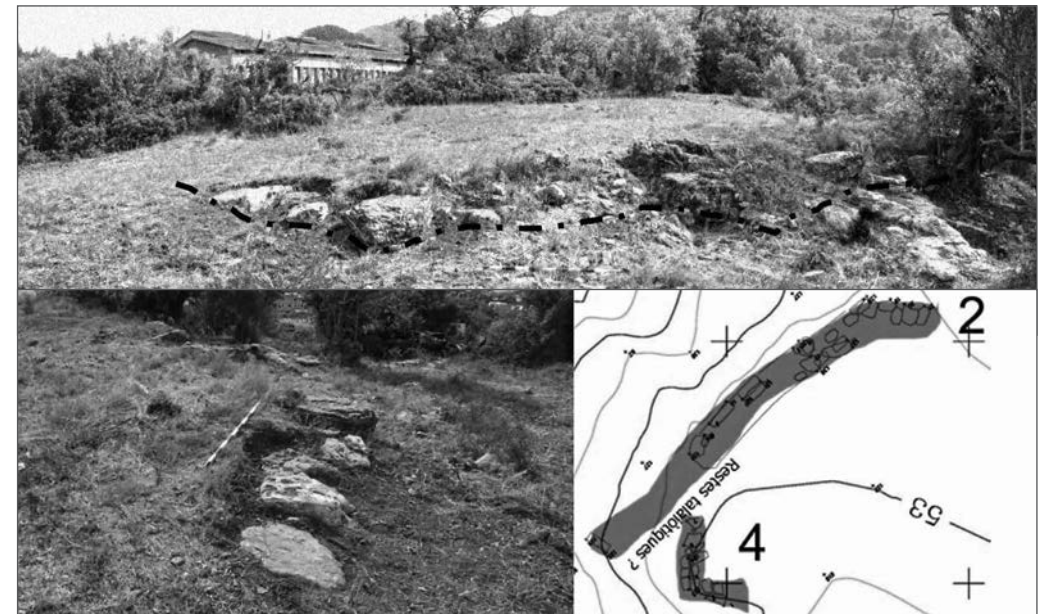

Fig.8: Alineació 2.

Alineació 3: (Fig.9)

Restes de mur dins l'espai emmarcat per l'aïneació 1. Clarament s'evidencia l'existència d'algunes estructures dins aquest espai. Afloren algunes pedres dels seus paraments, essent el més evident aquest cas.

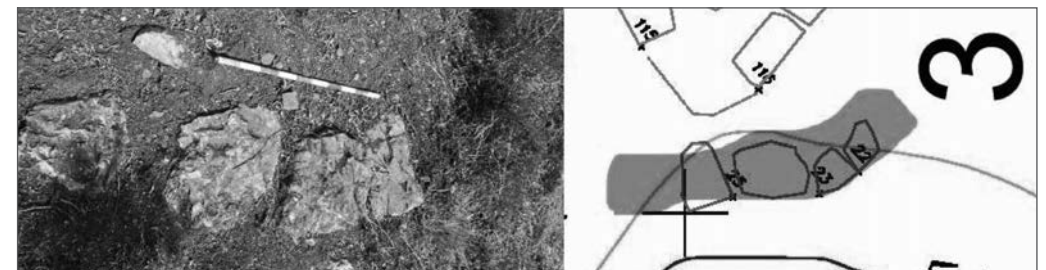

Fig.9: Alineació 3.

Fig.10: Alineació 4.

Alineació 4: (Fig.10)

Restes de la cantonada d'una estança on sembla que s'hi n'adossa una segona. La resta de l'estructura continua sota el subsòl, lo que evidencia el seu bon estat de conservació.

Fig.11: Tall al turó on afloren nivells arqueològics.

Aflorament nivells arqueològics als talls del turó.

Al tall sud de l'antiga cantera de la cimentera s'observen nivell arqueològics fèrtils i alguns trams de murs soterrats.

Zona 2

Com ja s'ha exposat reiteradament, la zona 2 presenta unes característiques totalment diferents amb la zona 1. Aquest es troba completament aterassada. Una primera exploració va permetre identificar a quin zona degué ubicar-se l'estructura A que B. Ensenyat fa referència a les seves memòries d'excavació (Fig.12). Aquesta informació fou corroborada per un operari de l'Ajuntament, el qual fou l'encarregat de retirar les columnes que actualment es troben exposades al Casal de Cultura de Sóller. A l'indret encara si pot observar l'apilament de pedres treballades corresponent a aquesta estructura que fou completament desmuntada i destruïda degut a l'excavació d'un vial per donar accés a una torre d'alta tensió.

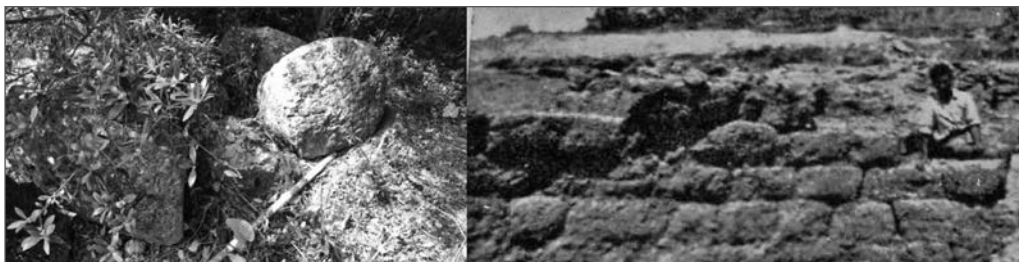

Fig.12a: Restes de pedres dels paraments de l'habitació A d'Ensenyat. Indret on s'ubicaria l'habitació A.

Tot l'entorn a aquestes restes destaca per la presència d'abundant material arqueològic (fauna, ceràmica postalaitòtica i talaiòtica, àmfora púnica-ebusitana, àmfora itàlica, ceràmica campaniana, etc.) que s'observa en superfície.

Al tall dels marges es visible l'aflorament d'alineacions de murs igual que les pedres utilitzades per a la construcció d'alguns paraments denoten una clara reutilització de pedres treballades d'estructures prehistòriques.

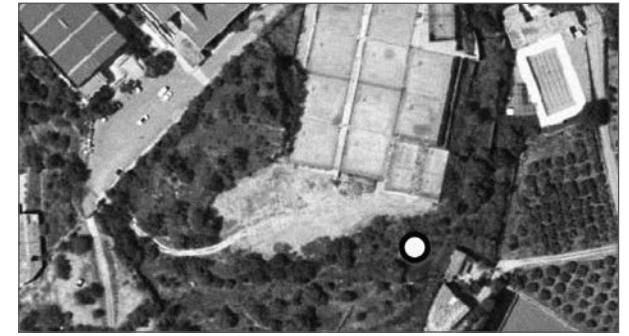

Fig.12b: Indret on s'ubicaria l'habitació A.

8 Conclusions

El jaciment del Puig den Canals ha estat totalment desfigurat degut a les actuacions negatives que si han anat desenvolupant en ell. Fins al moment semblava que el jaciment no podria aportar rellevants noves dades degut al seu alt grau de destrucció. La intervenció aquí presentada ens posa en evidència que la situació és encoratjadora.

La ubicació de l'assentament en un espai públic, la seva bona accessibilitat, la proximitat a un col·legi i la manca de jaciments arqueològics visitables a la Vall de Sóller demanen de per sí una actuació en aquest espai. En primer lloc, l'àrea podria tenir una utilitat lúdica al públic (al mateix municipi tenim un cas idèntic, com és el turó de Son Angelats que alberga un jaciment arqueològic i actualment està condicionat com un lloc de passeig). La proximitat al col·legi i a un pavelló esportiu fan del tot viable el seu ús per activitats lúdiques esportives. En segon terme, l'evidència d'estructures en bon estat de conservació soterrades al cim del turó animen a plantejar una excavació arqueològica de l'indret amb els objectius de: poder extreure informació científica i ampliar els coneixements de la prehistòria a Sóller, monumentalitzar les restes a través de l'excavació d'aquestes i una conseqüent restauració i posada en valor per tal de promoure i difondre el patrimoni arqueològic de la Vall de Sóller.

9 Agraïments

Agrair de forma molt sincera a Josep Sunyer per desenvolupar el treball topogràfic, i també a l'Ajuntament de Sóller, Joan Maiol i als operaris que desenvoluparen la neteja.

10 Bibliografia

- CERDÀ, D. (1971). *Economía antigua de Mallorca*. Fascicles de Història de Mallorca coordinada per J. Mascaró. Palma.
- COLL CONESA, J. (2005). *Història de Sóller. De la prehistòria a l'època musulmana*. Fascicles del diari el Sóller. Sóller.
- ENSENYAT, B. (1949). *La Afrodita de Sóller*. Sóller, 8-01-1949, p 1.
- ENSENYAT, B. (1950). *Apuntes de Prehistoria Local*. Sóller, 7-01-1950, p1.

- ENSENYAT, B. (1950). "Hallazgo de una necrópolis prehistórica en el Puig d'en Canals". Sóller, 18-11-1950. p 1.
- ENSENYAT, B. (1953). Arqueología balear. Los problemas actuales de la Historia Primitiva de Mallorca. Palma de Mallorca, 16pp. XXXII lam.
- ENSENYAT, B. (1954-1955). "Sóller (Mallorca). II. El Puig d'en Canals". Noticiario Arqueológico Hispánico, III-IV. pp. 37-50.
- ENSENYAT, B. (1954-1955). "Sóller (Mallorca). II. Nueva aportación a la Memoria de las excavaciones realizadas en el Puig d'en Canals". Noticiario Arqueológico Hispánico, III-IV. pp. 51-52.
- ENSENYAT, B. (1960). "15 años de Arqueología". A Sóller, extraordinari de 11/07/60, p.139.
- ENSENYAT, B. (1971). Historia Primitiva de Mallorca. Fascicles de Història de Mallorca coordinada per J. Mascaró. Palma de Mallorca.
- ENSENYAT ENSENYAT, C. (1975). Las plaquetas de plomo mallorquinas. Trabajos Museo de Mallorca. 19. Palma.
- ENSENYAT ENSENYAT, C. (1984). Sóller. Petit assaig de la seva Història Primitiva. Pregó de Fires i Festes, Sóller, maig 1984, p. 12.
- FONT OBRADOR, B; MASCARÓ, J. (1962). Tipología de los Monumentos Megalíticos de Mallorca. Palma de Mallorca.
- MASCARÓ PASARIUS, J. (1965). "Monumentos prehistóricos de Sóller". Sóller, 19-6-1965. pp. 2-3.
- RULLAN MIR, J. (1891-92). "Monumentos Prehistóricos de Sóller". En el Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana, pp. 206.
- RULLAN MIR, J. (1900). Ensayos de Agricultura y Prehistoria. Cap. II. Monumentos Prehistóricos en Sóller. Cap. III. Hallazgo arqueológico en Fornaluig. Sóller.

La cova de s'Alova (SO-25). Noves dades pel seu estudi.

Jaume Deyà Miró

Resum

La cova de s'Alova, situada al barranc de Biniaraix, fou una de les dues necròpolis de l'edat del ferro més importants de la vall de Sóller. Varies foren les intervencions arqueològiques que s'hi dugueren a terme, algunes realitzades per arqueòlegs i d'altres per aficionats locals. Al transcurs d'aquests darrers anys s'han pogut recopilar noves dades d'aquestes intervencions, a més, d'exploracions al seu interior que han permès entendre millor l'evolució i funcionalitat d'aquest espai. Aquest article pretén esser un recull de totes aquestes noves aportacions.

1 Introducció

La cova de s'Alova, situada al barranc de Biniaraix, fou una de les necròpolis de l'edat del ferro més importants de la vall de Sóller. Varies foren les intervencions arqueològiques que s'hi dugueren a terme, algunes realitzades per arqueòlegs i d'altres per aficionats locals. Al transcurs d'aquests darrers anys s'han pogut recopilar noves dades d'aquestes intervencions, moltes d'elles publicades, anys anteriors, en aquestes mateixes Jornades d'Estudis Locals. Una visita realitzada a l'any 2017, acompanyat per alumnes del Col·legi de Sagrats Cors de Sóller, posà en evidència un moviment de terres provocat per un despreniment intern. Aquest succés implicà el destapament de nivells arqueològics fins ara desconeguts. La situació, a més, va impulsar una exploració sistemàtica de la cavitat i d'algunes petites cambres que no havien estat documentades, almenys pel propi autor d'aquest article. Aquesta tasca, que es va desenvolupar de forma totalment "improvisada", donà inesperadament una gran quantitat de dades que permeten aproximar-nos millor a la seva seqüència d'ocupació i ús des de la prehistòria fins als nostres dies. A més, un estudi paral·lel que l'autor està desenvolupant en quan a la distribució de les plaquetes de plom, característiques del final de l'època postalaiòtica, ha posat en relació s'Alova amb altres emplaçaments dins el context de l'illa de Mallorca.

2 Descripció de la cavitat i història de la seva investigació.

La cova de s'Alova es situa dins el barranc de Biniaraix, la qual està formada per dues cambres interconnectades per un pou d'accés d'uns 5 metres d'altura. Aquestes, en origen, formaven un única gran sala que es dividí degut el despreniment del sostre. És una estació arqueològica ben coneguda dins la historiografia de la prehistòria mallorquina. Actualment aquesta està catalogada per l'Ajuntament de Sóller amb el codi SO-25.

De la primera intervenció arqueològica que es té constància, inicis dels anys 50, fou la dirigida per B. Enseñat¹, el qual redactà una breu i poc detallada memòria on hi justifica que el jaciment es trobava molt regirat degut a la caiguda del sostre de la cambra. Documenta fins a tres nivells d'enterraments en calç, en els quals aparegueren objectes com contes de pasta vítria, plaquetes de plom, campanetes, discs de coure, fragments d'espases, etc, elements d'aixovar típics del postalaiòtic (S.V-II aC). A banda d'aquests nivells Enseñat afirma l'existència d'una fase d'ocupació de l'edat del bronze (1700-1200 aC) i un ús esporàdic de la cavitat en època islàmica.

Des de llavors fins a l'any 1968 es seguiren realitzant algunes excavacions puntuals per alguns col·laboradors de B. Enseñat² (Fig.7). Aquests treballs es centraren principalment a la sala superior, tot i que també intervingueren puntualment a la inferior. Les actuacions dutes a terme en aquest període reafirmaren que sota els nivells d'enterraments en calç, corresponents a l'edat del ferro, s'hi trobada una necròpolis de l'edat del bronze. Així ho evidencien les nombroses restes corresponents a ceràmiques globular, troncocòniques i bitroncocòniques. A l'any 1968 aquest grup de col·laborador descobrí una diminuta cambra taponada per pedreny, a la qual hi recuperaren fins a tres ceràmiques (dues globulars i una bitroncocònica) i dos cranis. A banda, hi ha constància d'algunes troballes més a la cavitat, localitzades a la cambra inferior, com un pectoral de plom i una ceràmica troncocònica que al seu interior contenia les restes d'un ovicàpid neonat (Fig.1.).

Anys després, 1981, l'arqueòloga Catalina Enseñat publica el seu estudi sobre les coves sepulcrales de l'edat del ferro³ dedicant un apartat a la cova de s'Alova. En el qual hi presenta un detallat inventari de les troballes realitzades per B. Enseñat i una primera planimetria de la cavitat.

Les darreres aportacions en quan al jaciment són la identificació de ceràmica de cronologia calcolítica, corresponent a varis fragments de tonells similars als documentats a Son Matge i Son Gallard⁴ i la localització, al fons del Museu de Mallorca, d'una colometa de Ferro⁵ exhumada per B. Enseñat i que es donava per desapareguda. Totes elles publicades anys anteriors, en aquestes mateixes jornades.

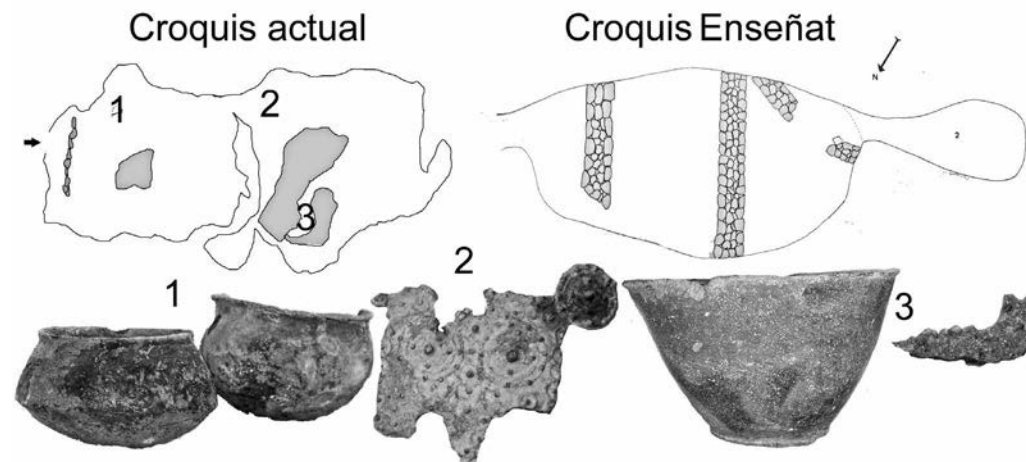

Figura 1. Ubicació dels materials consultats de les col·leccions privades. Comparació del croquis elaborat per a l'article i croquis de C. Enseñat publicat a "Las Cuevas Sepulcrales mallorquines...".

1 ENSEÑAT ESTRANY, B.: "Soller, Mallorca. IV, Cueva S'Alova", *Noticiario Arqueológico Hispánico*, núm. III-V, 1954-55

2 Guillem Rullan, Antoni Estadés, Pere Suau, Antoni i Simó Mateu, entre altres.

3 ENSEÑAT, C.: *Las Cuevas sepulcrales mallorquines de la edad del Hierro*. Excavaciones arqueológicas en España. 1981.

4 DEYÀ, J.: "Noves aportacions a l'arqueologia sollerica". *V Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx*, 2011, p. 137-138.

5 DEYÀ, J.: "Una colometa de l'edat del ferro de la Cova de s'Alova". *X Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx*, 2015, p. 253-256.

3 Resultat de l'exploració

La darrera visita a la cavitat per part de l'autor, amb una finalitat científica, fou a l'any 2011, en motiu a la revisió del catàleg arqueològic de Sóller. L'objectiu n'era analitzar-ne el seu estat. Des de llavors s'havia retornat en motiu d'algunes visites guiades per a escolars i adults. La darrera, que va tenir lloc el febrer de 2017 amb alumnat del col·legi de Sagrats Cors de Sóller, posà en evidència un moviment de terres ocasionat pel despreniment d'una roca al punt on es situa el pou d'accés de la cambra superior amb la inferior. L'impacte ocasionà un moviment de terres que deixà visible un tall estratigràfic de més de dos metres de potència (Fig.4) i l'obstrucció parcial del pou. Al tall hi afloraven abundants restes humanes. Degut a lo exposat es va decidir documentar-ho fotogràficament i investigar la cambra inferior. L'anàlisi del tall aparegut, les anotacions realitzades per B. Enseñat a la seva memòria d'excavació i amb l'exploració de la cambra inferior es va poder constatar que la cavitat, en origen, estava formada exclusivament per una gran cambra, la qual col·lapsà al seu centre donant així la fisonomia i distribució actual. Fet que irremediament sepultà tan espais com restes arqueològiques (Fig.4). Tenint en compte aquest succés, es va donar una alta rellevància als indrets situats sota els grans blocs caiguts. Això va permetre documentar un gran nombre de restes in situ e inèdites. Les dades recopilades han permès evidenciar la seqüència d'ús, principalment funerari, d'aquest espai durant la prehistòria illenca, essent presents la gran majoria de ritus. Per tal d'estructurar les dades, aquestes s'exposaran seguint l'ordre cronològic de les fases de la prehistòria illenca.

Fase del bronze (1750-900 aC aprox).Fig-2.

Foren identificades fins a dues inhumacions en posició fetal. El cas 1 es troba dins una petita cambra de difícil accés, que fou parcialment taponada i sepultada pel col·lapse del sostre. N'era observable perfectament la posició del cos, pràcticament descompost degut a la humitat, essent identificable part de la columna vertebral encara en connexió anatómica. No s'hi va observar en superfície cap tipus d'aixovar. El cas 2 es troba situat dins una petita concavitat parcialment taponada per un gran bloc. Al petit espai, format pel mur de la cova i la pedra, si entreveu perfectament una inhumació amb les extremitats inferiors parcialment flexionades. Al seu entorn eren visibles alguns fragments de ceràmica globular.

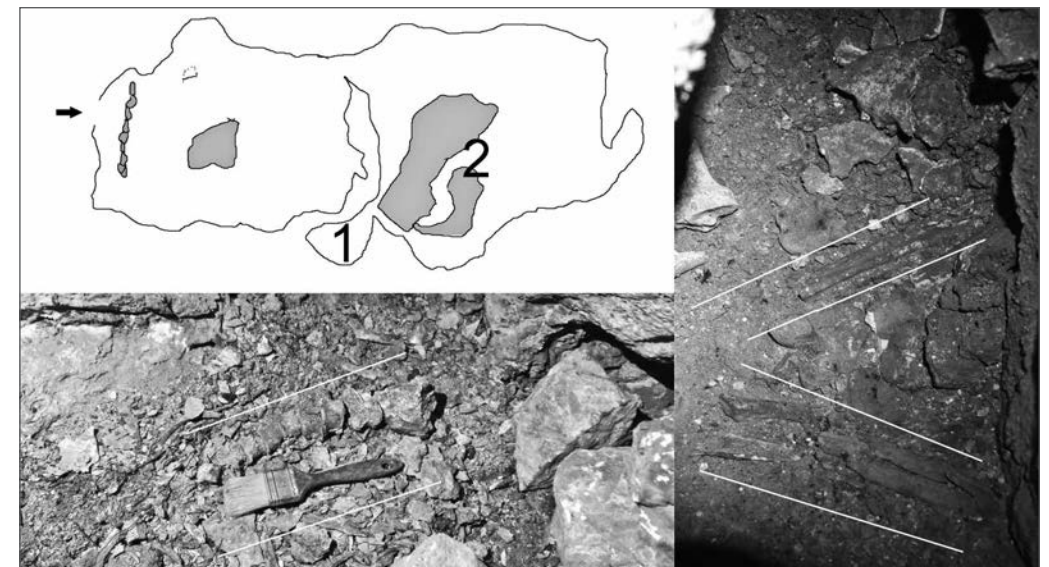

Figura 2: Ubicació i imatges de les inhumacions del bronze documentades.

Fase del talaiòtic-postalaiòtic (900-123 aC aprox.). Fig-3.

Cremacions/incineracions:

A tres punts de la cambra inferior foren apreciables seqüències estratigràfiques i restes de cremacions en superfície. Les remocions realitzades per aficionats durant els anys seixanta han deixat al descobert tall estratigràfic sota alguns dels grans blocs despresos. En ells s'observa un nivell de tendència tumular format bàsicament per carbons i restes òssies totalment carbonitzades (2 i 3 fig.3). Aquesta disposició estratigràfica podria plantejar que el procés de combustió hauria estat realitzat *in situ*. El darrer cas (5 fig.3) són les restes d'un individu (crani, mandíbula i ossos llargs) totalment carbonitzats i encaixonat sota algunes grans pedres. Sembla que aquestes es troben en la seva posició original, degut a la concordança en la disposició de les restes òssies en relació a les parts anatòmiques del cos.

Enterraments en calç:

Foren documentats nivells encara intactes al límit de la cambra superior amb el pou d'accés a l'inferior (1 fig.3). El moviment de terres descrit a l'inici de l'article els deixà al descobert. Recordem que les actuacions de B. Enseñat i de la majoria d'aficionats locals es centraren en l'excavació de la cambra superior, a l'àrea més propera a l'accés a la cavitat, punt on els nivells arqueològics no quedaren totalment cobert pel col·lapse del sostre. En el punt que ara es tracta, la potència dels blocs que el cobreixen oscil·la entre els 2-3 m. Situació que n'ha permès la preservació. Un altre fet remarcable es que en tota la cambra inferior no s'ha trobat cap indicatiu ni resta que afirmi la presència de nivells d'enterraments en calç en aquest espai.

Restes de taüts:

Foren també localitzats, entremesclats amb la reble de la petita cambra, varis fragments de fusta atribuïbles a taüts (4 fig.3). Les característiques de la fusta en quan a conservació, coloració i algunes marques de desbast en fan proposar la seva correlació.

No s'ha pogut constatar l'ús funerari dins la transició entre el naviforme final i els primers segles del talaiòtic, caracteritzat pels típics petits vasos troncocònics ben documentats a jaciments com Son Matge.

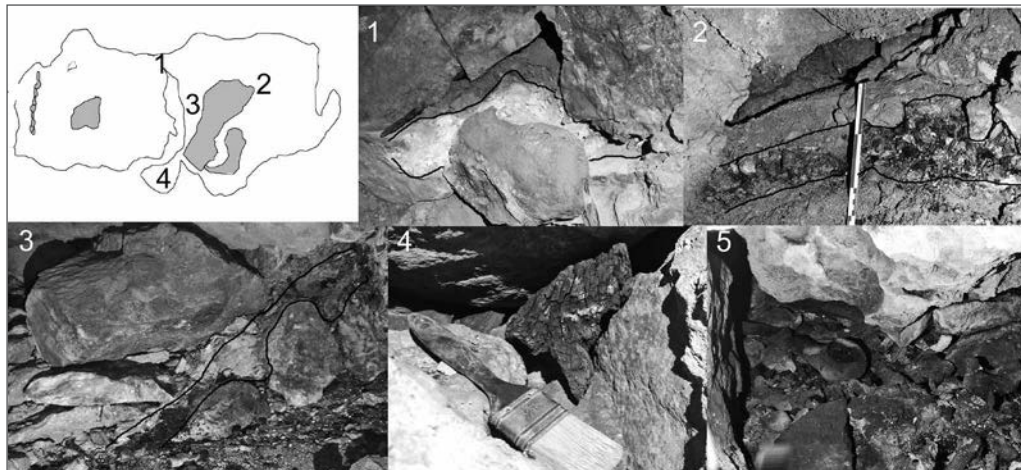

Fig.3: 1: Nivell d'enterraments en calç, 2, 3 i 5: Restes de cremacions. 4: Fragment de possible taüt de fusta.

Fase islàmica?. Fig.4.

Un fet del tot curiós és l'aparició d'una concentració, ben compactada d'ossos, en el tall (1 fig.4) on succeí el corriment de terres. Les restes, que corresponen a un individu i a un bòvid, es situen entre i sota

els grans blocs despresos del sostre. Sorprenentment sembla que hi estan presents les restes completes d'ambdós esquelets (crani, fèmurs, vèrtebres, costelles, falanges, etc) i algunes encara romanen en connexió anatòmica, com el costellam del bòvid o l'avantbraç i cadera/fèmur de l'humà. Aquest darrer element demostraria que les restes es troben en la seva posició original. L'aparició de les restes òssies en tal peculiar disposició fa sospitar que es tracti de les víctimes sepultades d'un despreniment. En contacte amb elles s'hi localitzaren varis fragments de vora d'una gerreta almohade decorada en corda seca que coincideix a la perfecció amb l'exhumada per B. Enseñat (probablement de la mateixa). Fa molt difícil precisar si hi ha relació cronològica dels fragments ceràmics amb les restes òssies.

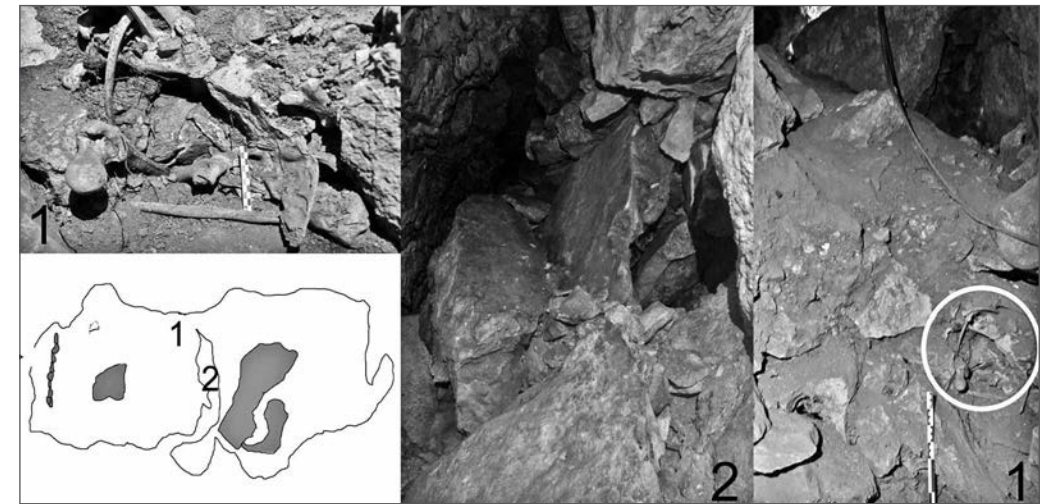

Fig.4: 1 i 2: Concentració d'ossos al tall del taüt (bòvid i humans). 2: Despreniment antic que cobreix els nivells arqueològics entre la cambra superior i la inferior.

4 La relació de la Cova de s'Alova amb les necròpolis mallorquines de l'edat del Ferro

Com s'ha exposat a l'inici de l'article, la cova de s'Alova és una de les necròpolis de l'edat del ferro més rellevants dins el context de la vall de Sóller. Un estudi paral·lel que està desenvolupant l'autor entorn a les plaquetes de plom, un element molt característic de les necròpolis del final del postalaiòtic⁶, ha permès vincular s'Alova amb altres emplaçaments arqueològics de l'illa, majoritàriament coves funeràries. Les plaquetes de plom són un element elaborat en sèrie mitjançant un motlle d'arenisca. Aquest condicionant provoca la quasi total exactitud entre cada una de les peces que s'han realitzat amb un mateix motlle. Per lo tant, la troballa de peces idèntiques a diferents emplaçaments les posa indiscutiblement en relació. L'estudi i comparació de totes les plaquetes exhumades a s'Alova, de les quals es té constància, han permès relacionar 10 tipus amb fins a 13 jaciments de Mallorca (set corresponen en coves funeràries, tres amb santuaris (Son Mas, puig den Canals i Son Espades) i un darrer cas molt atípic, en un jaciment subaquàtic⁷. Les plaquetes que s'han pogut relacionar amb altres indrets són les següents (Fig.5):

⁶ Recull de plaques inèdites localitzades a l'illa de Mallorca, majoritàriament de col·leccions privades o dels fons del Museu arqueològic de Deià, Museu parroquial de Deià i Museu de Sóller.

⁷ Foren localitzades varis plaquetes de plom en el dragat de Portopí de l'any 1925 i foren conservades pel propi enginyer. Dues de les peces foren entregades a la Societat Arqueològica Lul·liana el 3 de maig de 1935 i una tercera al Museu de la Porcíncula l'1 de juny de 1938. Les restants es troben custodiades per la família Orell, les quals han estat objecte d'estudi per part de l'autor. Agraïr a Jeroni Orell per la seva gran amabilitat i cooperació.

- **Plaqueta 1:** Son Mas (Valldemossa), Ses Copis (Sóller) i s'Alova (Sóller).
- **Plaqueta 2:** Son Gallard (Deià), Ses Copis (Sóller) i s'Alova (Sóller).
- **Plaqueta 3^s:** Son Mas (Valldemossa), Son Matge (Valldemossa), Son Espades (Palma), dragat de Portopí (Palma), Son Julià (Llucmajor), cova Monja (Sencelles), Montaura (Mancor), s'Alova (Sóller) i cova de les Meravelles (Bunyola).
- **Plaqueta 4:** Motlle del puig d'en Canals (Sóller), s'Alova (Sóller), ses Copis (Sóller) i cova de les Meravelles (Bunyola).
- **Plaqueta 5:** Son Cresta (Llucmajor) i s'Alova (Sóller).
- **Plaqueta 6:** S'Alova (Sóller), ses Copis (Sóller), Son Gallard (Valldemossa), Son Matge (Valldemossa) i Son Mas (Valldemossa).
- **Conjunt plaquetes 7:** Totes elles apareixen exclusivament a dos jaciments de Sóller, s'Alova i ses Copis

Una primera aproximació a l'estudi de la disseminació d'aquests tipus d'element, per part de l'autor, fou en base a un estudi sobre la cova de les Meravelles de Bunyola⁹.

Retornant a s'Alova, un primer anàlisi de la dispersió d'aquests elements ens demostra que hi ha varis nivells de distribució: local (conjunt plaquetes 7), regional (plaqueta 1, 2 i 4) i extraregional (3, 5 i 6). La gran majoria de plaques es troben vinculades amb espais funeraris i, en segon terme, poblats amb santuari. El motiu de documentar plaquetes en una distribució a tres nivells podria ser una peça clau per aproximar-nos a la comprensió d'aquest element. Tot i que l'estudi encara es troba en un estat embrionari, es pot entreveure que aquest fenomen pot estar vinculat amb l'origen de producció de cada un d'aquest elements i la seva posterior distribució o no, per varis canals; com relacions comercials o el moviment o intercanvi de població. Probablement, aquells elements més comuns i abundants en una dispersió de caire local ens parlaran d'una producció autòctona, en canvi, tots aquells d'aparició més esporàdica o poc comuna ens

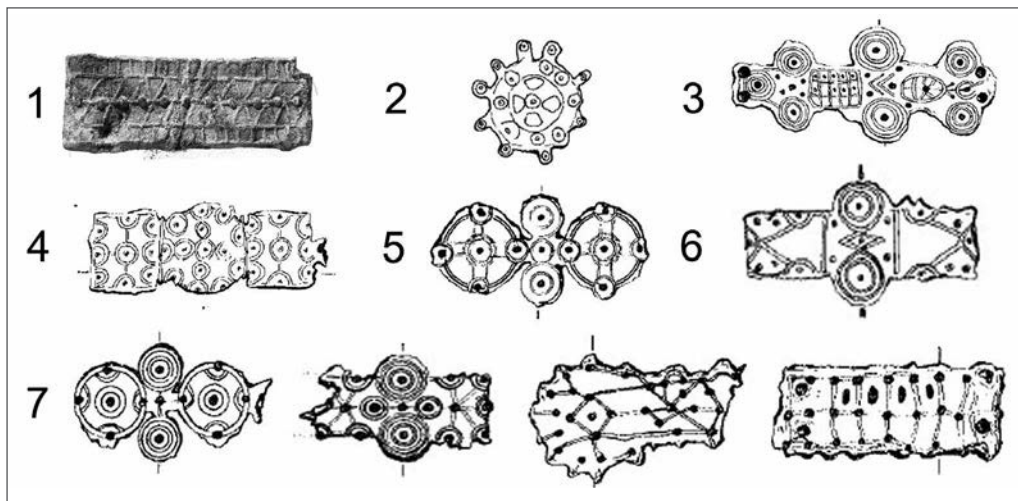

Fig.5: Tipologies de plaquetes de plom que han estat documentades a s'Alova i que també apareixen en altres jaciments de l'illa. Dibuixos C. Enseñat.

8 Aquesta plaqueta fou interconnectada inicialment amb 4 jaciments (DEYA, J (2015b): "La cova de les Meravelles...", posteriorment s'ha pogut vincular amb un total de 9 emplaçaments.

9 DEYÀ, J. (2015b) "La cova de les Meravelles. Una nova necròpolis de taüts de Fedat del ferro a la Serra de Tramuntana.". *BSAL* 71, p. 20-23.

parlarien d'una importació des de llocs de producció forans. Per això veiem, per exemple, que el cas del conjunt de plaquetes 7 sembla que es vincularia exclusivament a la vall de Sóller, en canvi, la plaqueta 3 demostraria tot lo contrari.

En quan a la funcionalitat d'aquests elements, fins el moment, encara no està clara. Tot i això, el fet de presentar, la gran majoria, orificis pel seu subjectament, ens podria indicar que estarien vinculades ab algun tipus d'element d'adornament personal de difícil significat; ritual? protector? símbol identificador de status o de grup clànic?

Esperem que l'estudi que s'està desenvolupant doni llum entorn aquesta temàtica. Aquestes reflexions són una petita pinzellada del potencial de la investigació d'aquests elements.

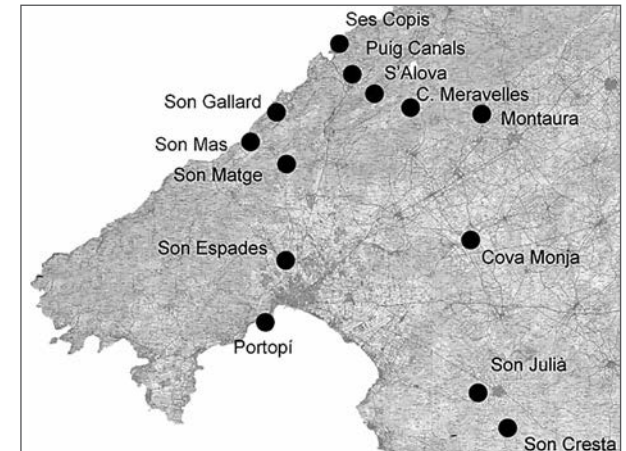

Fig.6: Jaciments on apareixen plaquetes relacionables amb s'Alova.

5 Conclusions

En primer lloc determinar l'alt valor científic de la cova de s'Alova i el potencial que encara presenta per a l'estudi de l'evolució del món funerari dins el context de l'illa de Mallorca.

S'hauria de puntualitzar la inexactitud del plànol de C. Enseñat (Fig.1), on determina la presència de murs que delimitarien l'espai funerari de la cambra superior amb l'espai inferior. Murs totalment inexistents, ja que l'emplaçament on en teoria s'haurien d'ubicar coincideix amb un estrat de quasi tres metres de potència, sobre els nivells arqueològics, format per grans blocs despresos. Probablement foren interpretades, erròniament, algunes alineacions com a restes muràries.

Resumint, s'Alova en origen fou una cavitat formada per una única gran cambra que per les seves característiques i ubicació fou considerada apropiada pel seu ús. La primera fase d'ocupació es documentaria cap a l'inici del calcolític, caracteritzat per la troballa de varis fragments ceràmics corresponents a un tonell similar als documentats a Son Matge, Son Gallard i a la cova de sa Tossa Alta. L'autor de la troballa va indicar que aquestes restes foren localitzades al peu de l'actual pou d'accés a la cambra inferior, probablement caigudes des de la superior. Aquests elements ens parlarien d'una primera funció d'hàbitat o refugi de la cavitat. En època del bronze o naviforme, la totalitat de la cova funcionà com a necròpolis, evidenciat per les troballes realitzades ambdós àmbits. No sembla que estàs en ús en la transició entre el bronze final i els primers segles del talaiòtic. Revisant els materials exhumats i les prospeccions realitzades en ella no s'ha constatat un ús funerari en aquest moment¹⁰. Tot i això, a un centenar de metres, trobam el jaciment del coval d'en Pep Rave, que presenta una única fase d'ús funerari que coincideix amb el buit present a s'Alova. Aquest fenomen podria indicar el seu abandó causat per un canvi de pràctiques rituals i una substitució d'emplaçament (de cavitat per abric) que coincidiria amb la fase d'ús del coval d'en Pep Rave.

Posteriorment, en fase talaiòtica i postalaiòtica, podem documentar els ritus de la cremació/incineració, de la calç i dels taüts de fusta. El ritus de la calç tan sols es duagué a terme dins l'espai superior, essent sols apreciables restes de cremacions/incineracions a l'espai inferior. Posteriorment a l'ús funerari, la cavitat

10 Inexistència de petits vasos tronco-cònics característics d'aquesta facies.

sofrirà una gran transformació degut al col·lapse del sostre de l'àrea central, subdividint la gran cambra amb els dos espais que s'observen actualment. Com a mínim hauria hagut un segon esfondrament que podria estar testimoniats per les restes humanes i del bòvid ubicades entre els grans blocs.

Per acabar, sembla que la darrera fase d'ocupació d'interès arqueològic correspondria amb el període islàmic. La presència de ceràmica de certa qualitat, la gerreta almohade decorada en tècnica de corda seca, podria indicar un possible ús com amagatall durant la conquesta cristiana, com va ocórrer en molts altres indrets del barranc de Biniaraix (Ses Solanes, balma del Morro d'en Joi, coveta des Cornador Gros, etc).

Indiscutiblement, a dia d'avui, la cova de s'Alova és la necròpolis més important de tota la vall de Sóller.

6 Agraïments

Voldria dedicar aquest article a Antoni Estades "l'amo Galió" (fig.7), que ens va abandonar fa poc mesos. Un altre apassionat de l'arqueologia que va aportar el seu granet d'arena a l'arqueologia mallorquina, gran persona que també em va inculcar aquesta passió per la meua professió. Descansa en pau.

Fig.7: Treballs de purgat de la cova de s'Alova. Esquerra a dreta: Antoni Estades, Guillem Rullan i B. Ferrà.

7 Bibliografia

- ALBERO, D; DEYA, J. (2011). "Individuo y cerámica en los rituales de enterramiento colectivo de Mallorca (2000-1400 a.C.)" *II Jornadas de jóvenes en investigación arqueológica* 2009, Vol-1. p.89-94.
- CANTARELLAS, C. (1972). *Ceràmica incisa en Mallorca*. Palma de Mallorca. p.94, 7 lams, 6 tab.
- COLL, J. (1981). *El yacimiento arqueológico del "Coval den Pep Rave"*. Tesis de Llicenciatura inèdita. Universitat Central de Barcelona. Juny 1981.
- COLL, J. (1989). *La evolución del ritual funerario en la cultura Talaiòtica*. Tèsi Doctoral. Microfitxa n°19. Pub. Universitat de les Illes Balears. Palma de Mallorca.
- COLL, J. (2005). *Història de Sóller. De la prehistòria a l'època musulmana*. Fascicles del diari el Sóller. Sóller.
- DEYÀ, J. (2011) "Noves aportacions a l'arqueologia sollerica". *V Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx*, p. 137-138.
- DEYÀ, J. (2013). "Dels temps dels moros al pretalaiòtic. Més de 150 anys d'arqueologia a la Vall de Sóller". *VII Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx*, p. 223-244.
- DEYÀ, J. (2015a) "Una colometa de l'edat del ferro de la Cova de s'Alova". *X Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx*, p. 253-256.
- DEYÀ, J. (2015b) "La cova de les Meravelles. Una nova necròpolis de taüts de l'edat del ferro a la Serra de Tramuntana". *BSAL* 71, p. 15-33.
- ENSEÑAT, B. (1949). *La Afrodita de Sóller*. Sóller, 8-01-1949. p 1.

- ENSEÑAT, B. (1950). *Exhumación de un cementerio prehistórico en "Ses Copis"*. *Sóller*, 13-05-1950.
- ENSEÑAT, B. (1954-1955). "Sóller (Mallorca). II. El Puig den Canals". *Noticiario Arqueológico Hispánico, III-IV*. pp. 37-50.
- ENSEÑAT, B. (1954-1955). "Sóller (Mallorca). II. Nueva aportación a la Memoria de las excavaciones realizadas en el Puig den Canals". *Noticiario Arqueológico Hispánico, III-IV*. pp. 51-52.
- ENSEÑAT, B. (1954-1955). "IV. Cueva de s'Alova". *Noticiario Arqueológico Hispánico, III-IV*. pp. 37-50.
- ENSEÑAT, B. (1960). "15 años de Arqueología". *A Sóller*, extraordinari de 11/07/60, p.139.
- ENSEÑAT, B. (1971). *Historia Primitiva de Mallorca*. Fascicles de Història de Mallorca coordinada per J. Mascaró. Palma de Mallorca.
- ENSEÑAT, B. (1974). "Problemàtica de los enterramientos en Mallorca". *VI Symposium de Prehistoria Peninsular. Arqueología de las Islas Baleares*. (Palma, 1972), 129-135 pp.
- ENSEÑAT, C. (1975). *Las plaquetas de plomo mallorquinas*. *Trab. Mus. Mall.* 19. Palma 1975 i *MAYURQA*, 14 (1975).
- ENSEÑAT, C. (1981). *Las cuevas sepulcrales mallorquinas de la Edad del Hierro*. *Exc. Arq. En Espanya*. N° 118. Madrid.
- ENSEÑAT, C. (1984). *Sóller. Petit assaig de la seva Història Primitiva*. Pregó de Fires i Festes, Sóller, maig 1984, p. 12.
- FERNANDEZ, M. (1978). *Secuencia Cultural de la Prehistoria de Mallorca*. *Bibliotheca Praehistorica Hispana* XV. Madrid, 378 pp, XLVIII lams.
- MASCARÓ, J. (1965). "Monumentos prehistóricos de Sóller", *Sóller*, 19.6.1965, p. 2-3.
- MASCARÓ, J. (1967). *Corpus de Toponimia de Mallorca. Tom VI*. *Inventario de los monumentos megalíticos y restos prehistóricos de Baleares*. Palma de Mallorca.
- MASCARÓ, J. (1967). *Instrucciones para la defensa de los sitios arqueológicos y científicos. Monumentos Prehistóricos y Protohistóricos de la isla de Mallorca*. Palma de Mallorca

El rei Jaume I a Sóller i les desventures que varen haver de suportar els sarraïns espargits per les muntanyes de Sóller i Almallutx

Lluís Castaldo Paris

Resum

El tema que proposo desenvolupar és un fet, que està íntimament relacionat «en la precipitada segona tornada de Jaume I, a Mallorca, recalant al Port de Sóller i desplaçant-se pel Coll a Ciutat alertat d'una possible invasió del Rei de Tunis i las ordres deixades, en perseguir els "sarraïns" espargits per les muntanyes de Sóller i Almallutx fins a la total exterminació», i que fou recollit al Llibre dels Fets i altres documents.

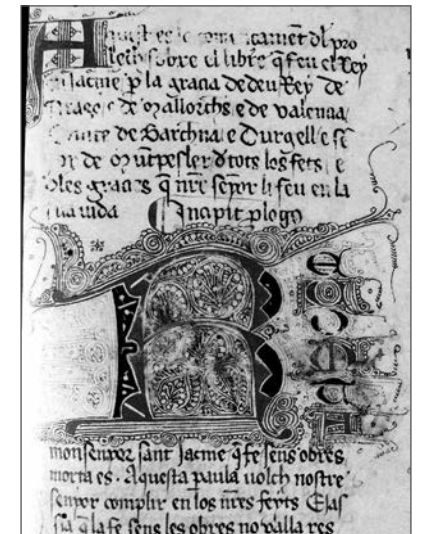
1 Introducció

"Aquest és lo començament del pròlech sobre el libre que féu el rey en Jacme, per la gràcia de deū rey de Aragó, e de Mallorches comte de Barchinona e d'Urgell e senyor de Muntpesler, de tots los fets e de les gràcies que nostre Senyor li féu en la sua vida."

El volum original es conserva en la Biblioteca de Catalunya com (Ms. 1734 (Bon. 10-VI -3) va ser molt d'anys del bibliòfil Isidre Bonsoms que l'havia adquirit al mallorquí Comte d'Aiamans Marià Gual de Togores.

Gracies al seguiment que va fer l'Acadèmia Valenciana de la Llengua i a l'abast de la seva publicació, podem avui disposar de la precisa informació sobre quant el Rei en Jaume, en un segon viatge desembarca en el Port de Sóller, i de les desventures que varen haver de suportar els sarraïns espargits per les muntanyes de Sóller i Almallutx.

El *Llibre del Fets* escrit en un català primitiu i amb paraules molt llunyanes, inclús anteriors al nostre Ramon Llull, penso

El Llibre dels fets.

Naus de rapinya i esclavitut.

El testimoni de la història.

ria. - Al meu parer podria tractar-se de la reivindicació que feien els dominics de l'autoria del primer relat *Del Llibre dels Fets*. (P^a 178- fol 33)

La segona il·lustració representa dos frares dominics observant la ciutat, un d'ells conté a la ma la borsa del tresor il·lustrant el text que diu (*E metem-hi II frayres preycadors que guardassen les cases del rey e el thesaur*. (P^a 191- fol 41)

Per començar, he de dir, que tot el que pens explicar pertoca a una època molt llunyana entre 1116 i 1230, No per això exempta d'una rabiosa actualitat. Quant dos pensaments polítics- religiosos, l'islam ocupant la Iberica el 707 i l'illa de Mallorca el 902-905 des d'on puntualment atemoria els cristians amb la seva experimentada flota; i els cristians volent empènyer l'islam fins al límit nord del continent africà.

Avui, resulta difícil entendre el sistema "depredatori" a què estaven sotmesos els principals pobles o ciutats riberenques de la Mediterrània en aquells temps. Sense cap dubte, convertits en experts en l'art de la construcció de naus i la seva navegació al servei de la rapinya, la conquesta i la destrucció.

També com he dit, faré menció ¿per si pot ésser d'alguna utilitat als nostres entranyables amics que "chapea" en mà, pedra sota pedra, van recuperant restes ceràmics carbonitzats, donant testimoni, de la destrucció final dels últims supervivents d'una comunitat d'éssers humans, certament e ingratement denigrats

que després d'haver-ho llegit reiteradament es pot per lo manco intuir que es tracta d'un dels primers relats de guerra.

Pere el Cerimoniós, en record del seu avi Jaume I, n'hauria encarregat tres còpies a l'escrivà o copista del palau reial de Barcelona Juan de Barbastro, que en escriptura gòtica, sobre pergamí, n'hauria realitzat tres còpies destinades a les ciutats de Barcelona, València i Ciutat de Mallorca.

Antiga copia, - tinta damunt paper - reproduint un testa, paraula per paraula de la Biblioteca del Rei Felip V, de l'arribada de Jaume I al Port de Sóller

Centrant-nos exclusivament en el volum destinat a Mallorca, dipositat inicialment al Consell de Mallorca i guardat després d'un llarg recorregut com a codis C a la Biblioteca de Catalunya des de 1922. ¿Que i fan, i quin significat poden aportar dues petites il·lustracions, a penes comentades per cap dels molts historiadors?

La primera es tracta d'una figura molt ben executada d'un monjo dominic que té a la ma dreta un cilindre del que es desprèn una llarg i sinuós pergamí que s'amaga dintre un altre cilindre, segons l'historiador Josep A. Morell, una Filactèria.

i oblidats durant molt de temps.

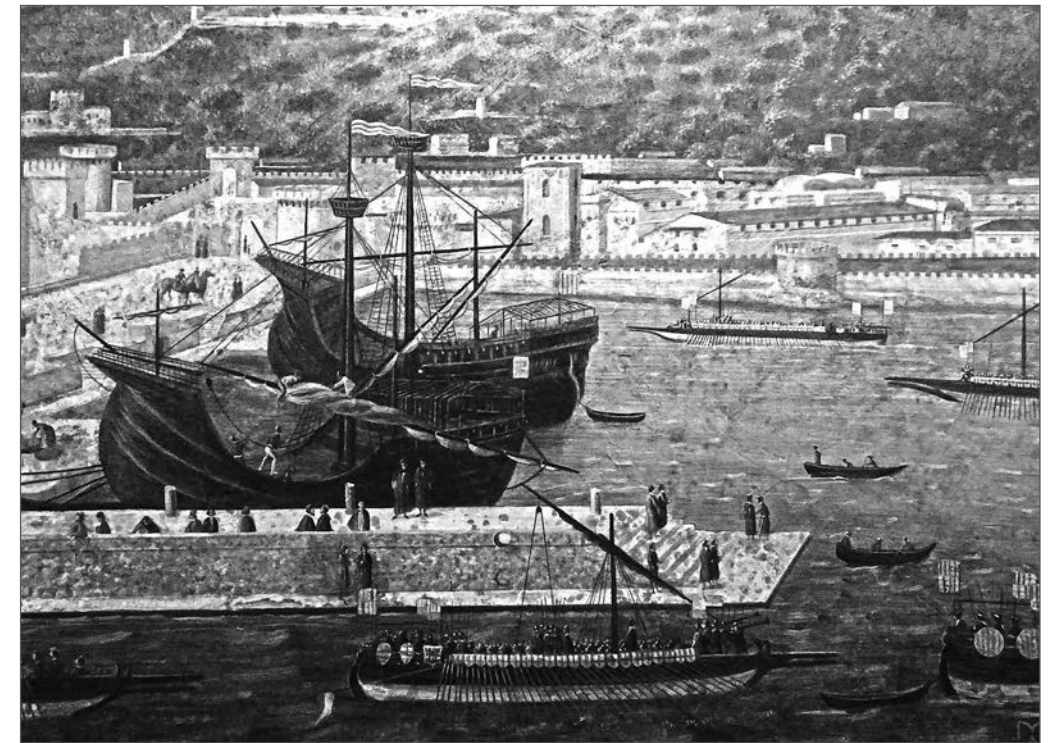
Dit això, podrem començar entendre quant l'agost de 1.113- i l'abril 1.115 els pisans i contes catalans duen a terme - amb el ben i plàcid del Papa Pasqual, *que els recorda el dogma de la pietat. i els assigna la creu com estendard amb el perdó del seus pecats; però al mateix temps absorta als generals del l'exèrcit a dur a bon terme la destrucció total de Eivissa i Mallorca; amb la finalitat d'escarmentar en Mobassir -Rei de Mallorca independent-, i recuperar bens i captius. He de dir que va ser un assetjament dur i cruel que durà uns dos anys fins a 1.116. (Documentat a fonts Islàmiques al "*RELAT DE LA MUNTANYA*" - p.129 Al ZUHRÍ, Abü 'Abd Alläh . Ktäb al- yügräfiyya... i a fonts cristianes al "*LIBER MAIOLICHINUS*" .*

L'assalt a la ciutat es produí a finals de l'any 1116 i els cristians perpetraren tota mena de destruccions, espolis i robatoris "un gran nombre d'ells es refugià a l'empara de les muntanyes. (Al ZUHRÍ, p^a 129)

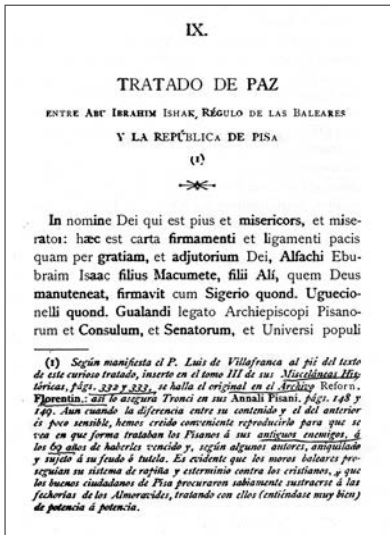
2 Acords de pau entre genovesos i pisans

Fins que, inesperadament entre els dos bàndols, es va produir un fet insòlit, que durà des de 1173 a 1229, uns 50 anys de pau i prosperitat. Es van signar acords de pau i comerç amb al seus anímics, les repúbliques de Gènova (1177) i de Pisa (1185) en què es reconeixia el dret mutu de navegació i protecció, fins i tot se va autoritzar als cristians a construir temples catòlics dins la mateixa Medina Mayurca. Campaner P^a 314 i 145

També es del tot necessari explicar abans de res, l'esperit de Jaume I, fonamentat en la seva educació i en una vida completament submergida i alimentada d'unes creences bèl·lico-religioses pròpies del seu

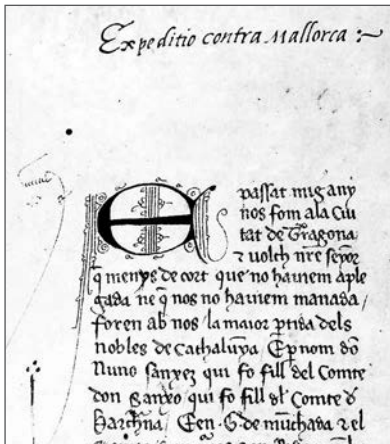
1113 Pisans i Contes Catalans.

Acords de Pau entre Genovesos, Pisans i Mallorquins.

Un monjo Dominic - amb una "Filacteria"

Expedició contra Mallorca

temps, en gran part dominades per la Cúria Papal d'Innocenci III. L'educació que va rebre en Jaume a l'edat de cinc anys, quant va haver d'abandonar Montpeller i la seva mare confià la seva educació a l'Ordre del Temple xocava frontalment amb les creences de l'Islam que s'estenia per la península des de el Nord d'Àfrica.

Fet aquesta breu exposició aclaridora d'alguns fets històrics del nostre entorn Balear, pens que resulta un poc mes fàcil avaluar les diverses circumstàncies que induïen a certs sectors tant espirituals com econòmics ó econòmics - espirituals a iniciar la conquesta de les Illes.

3 La conquesta de Mallorca de Jaume I d'Aragó

També per entendre millor de que anava la cosa, seria molt bo començar pel principi: El Sopar de Tarragona el novembre de 1228 i seguir per la conquesta de Medina Mayurqua el 1229; però ben cert és que mos allunyariem massa de la nostra inicial proposició: l'arribada al Port de Sóller i la persecució dels sarraïns per les muntanyes de Sóller i Almallutx. Que coneixem gràcies al relat històric que mos proporciona el propi Rei Jaume I amb el *Llibre del Fets*, entre 1230 - 1231. Una vegada conquerida l'Illa, fet el repartiment, i deixant instruccions als seus associats perquè vigilin els sarraïns espargits per les muntanyes de Sóller i Almallutx.

3.1 Pasem directament a la conquesta de Mayurkua

Amb la submissió del Valí Abü Yahyà i l'entrega del seu fill de tretze anys prop del palau de l'Almudaina, no concloïa ni de molt la conquesta plena de l'Illa! ; Cert és, que havien fet una gran matança de sarraïns, de cristians, i d'altres habitants que poblaven la Medina, (s'estima que uns 20.000). La conseqüència immediata va ésser una epidèmia mortal pels habitants que hi havia dintre de les murades de Medina Mayurkua: sarraïns, Pisans, Genovesos, Corsos i gent d'altres llocs que s'havien establert a l'illa per la bonança econòmica que els aportava. Codis C - Fl 41

Però Mallorca ni de molt estava controlada! Uns quinze mil sarraïns s'havien refugiats a tres fortificacions inexpugnables (*Polença, Sent Tuery, e Oloro i en els cims de les muntanyes.*)

3.2 El rei i el seus associats a l'hora del repartiment

Es repartiren l'illa com a botí de guerra entre Jaume I i els par-

ticipants. Des de aquest moment el Rei es podrà a nomenar Rei d'Aragó, de Mallorca, Comte de Catalunya i Senyor de Perpinyà. Hem de dir a favor del Rei en Jaume que en molt poques ocasions apareix mancat de la virtut de la humanitat, tot al contrari de "*los bisbes e els rics homes que mai en tenien prou*"

Veiem lo que mos diuen les cròniques

Codis C. pº 192 f. 42 (de la subhasta del botí)

"La vila presa e açò feyt, ajustaren-se los bisbes e els rics hòmens e dixeren que volien parlar ab Nòs. E dixeren que-s faés encant dels moros e de la roba que y era e de totes les coses que y eren. E nós dixem-lurs que no ho teniem per bo, per aquesta rahó: que l'encant duraria molt e que valria més que ab la pahor que ls sarrahins havien ladonchs, que conqueris hom les muntanyes.

E don Nuno e en Bernat de Santa Eugènia e el bisbes de Barchinona e el sacrista volien de tot en tot l'encant..."

D'aquesta manera estarem dos dies sense trobar solució i encara s'hi afegiren el Mestres de l'Hospital que arribaren després i cap volia donar res de la seva part.

"Ells demanaren com s'havia de repartir el botí i - Nòs diguérem que per quadrelles. - Si acabem prest de repartir els el botí, la gent quedarà satisfeta; Axó es pot fer en vuit dies, després ataquem els sarraïns de la part forana" Codis C fl 42

El *Llibre EXPLICIT* escrit en àrab i llatí, dipositat a la Casa del Temple és un dels documents mes apropiat per entendre ; com es va dur a terme el repartiment de l'illa : *Explicit Arab - Llati pº 29 , fl 34 " Divisió de tot el que hi ha a Madina Mayürca en vuit parts, dins de la seva murada .../*

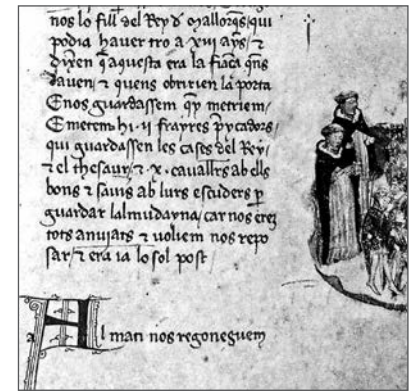
I Divisió de la terra que és fora de la Ciutat, després de lo que quedava d'ella.

Perquè vegeu un poc mes clar a que es reduïa bàsicament la Conquesta: (De manera un poc esquemàtica, i fent menció a l'entorn de la nostra Vall i segons ,*Explicit del repartiment* anirà enumerant el més significant)

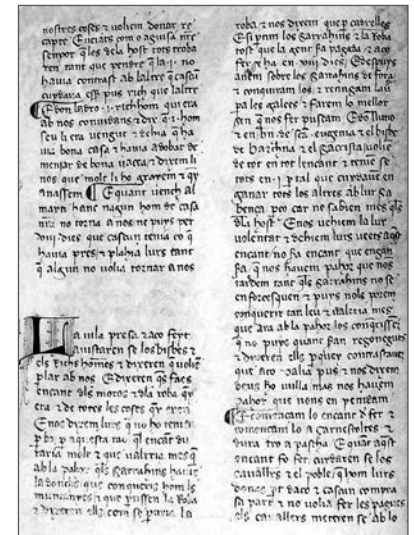
Divisió de la Ciutat i Illa de Mallorca entre el Rei i el seus

Explicit fº 37 - pº 41 "Divisió segons Districtes"

L'illa va ésser dividida en vuit lots - *quatre pel Rei, i un per a cadascun de les colles armades: Nunó Sanç, el comte d'Empúries, el vescomte de Bearn i el Bisbe de Barcelona.* Cada lot inclou bens a zona de Muntanya i a la Plana. (encara que després es

Submissio del Valí Abuyahyà i l'entrega del seu fill.

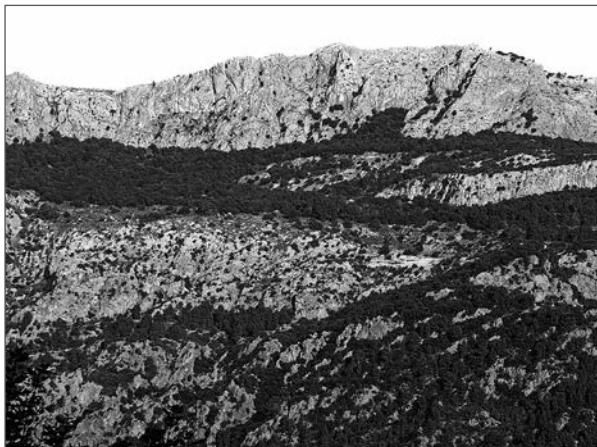
La subhasta del botí.

Divisió segons Districtes.

El Llibre del Rei o (Capbreu)

Els sarraïns replegats en les Muntanyes

torna subdividir i commuta segons múltiples correccions i conveniències)

- Al Rei li toca Montuiri, Petra, Artà, Pollença, la meitat de Madina Mayürca i Almallutx.
- Al Bisbe de Barcelona, Andratx, Santa Ponça, i una part a de Madina Mayurca.
- A Nunó Sanç, els districtes de Manacor, Bunyola, i cases a Ciutat.
- Al Comte d'Empuries, dos terços de Söller i Muro.
- Al Vescomte de Bearn, un terç de Söller i Canarossa.
- Els altres beneficiaris depenen de la gràcia del Rei i dels Cavallers que aniran repartint segons les seves conveniències

Capbreu P^a 275, fol 68) "Les quals lo Senyor Rey ha en les Montanyes de la Yla de Malorcha per part sua assi repartida.

- Alqueria Cosconar
- Alqueria d'Almelutx XV jouades
- Alqueria Bini X jouades
- Alqueria Muntnabar II jouades
- Alqueria d'Alhoffra X jouades
- Rahal Colobra II jouades
- Rahal Alfogutx I"

(Entre d'altres 16 mes no detallades, ó traspassades ...)

Com hem dit tot quedà molt ben especificat, terres, alqueries, fonts, síquies, forns, molins...descrit en àrab i llatí perquè no hi hagués cap dubte. El text amb data de 1232 fou depositant en el seu moment a les Torres del Temple una vegada fet el repartiment, i detallat una per una, a qui pertocava cada una de les propietats conquerides.

3.3 De les expedicions militars per l'illa de Mallorca

"E, mentre ells se aparellaven de venir, fo mostre acort que faéssenua cavalcada, que ls sarrahinsse n'eren

muntatsen la muntanya de Söller e d'Amaruig e de Bayalbaha, e tenient totes aquelles muntanyes e defenien als christian". Llibre del Fets (fol.43 p.195)

I m'entres ells s'ha preparaven per envestir, prengüerem l'acord que fessin una cavalcada per les muntanyes de Söller, d'Almallutx i Banyalbufar i tenint totes aquestes muntanyes es defensaven dels cristians.

3.4 Del comiat del rei abans d'anar-se'n a Catalunya

Després d'haver estat tot l'estiu a Mallorca, uns XIII mesos i repartit proporcionalment el botí de l'illa que estava més o manco controlada, el Rei es disposa a atorgà la responsabilitat a uns Cavallers de la seva confiança en Bernat de Sancta Eugènia senyor de Torrella "e pregam-loque per ço com nos havíem estat a Mallorques lonch temps que, en el cas de que es presentes un imprevist l'avisin immediatament" Llibre del Fets (P^a 203 f^o47

3.5 De les noves sobre els plans del rei de Tunis de reconquerir Mallorca

Les notícies que li arribaven d'Aragó i esporàdicament de Catalunya -una darrera l'altra- eren sospitoses de que alguna cosa devia passar a Mallorca. Ell mateix en persona un dia de bon matí, sense poder dormir, allargant la vista damunt el mar, veu que a l'horitzó apareix una veler que venia de Mallorca.

"- Senyor, creem que ja hi sia el rey de Túniz.

E nós dixem-li:

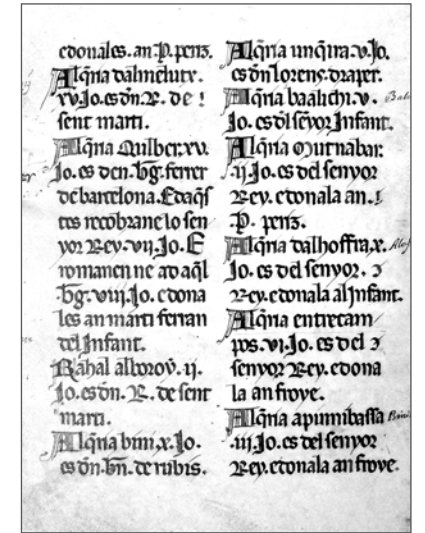
-No-ns sembla que bon consells sia aquest per nós ne per la terra. car la mellor cosa que féu hom C anys ha, volch nostre Senyor que nós la faéssem com pressem Mallorca. E, pus Déus le'ns ha donada, no la perdrem per perea ne per coardia

Donant per bona la notícia que Mallorca estava en perill d'una altre invasió; es va posar en marxa entre els barons interessats en la conquesta una inquietud per formar part de la nova expedició.

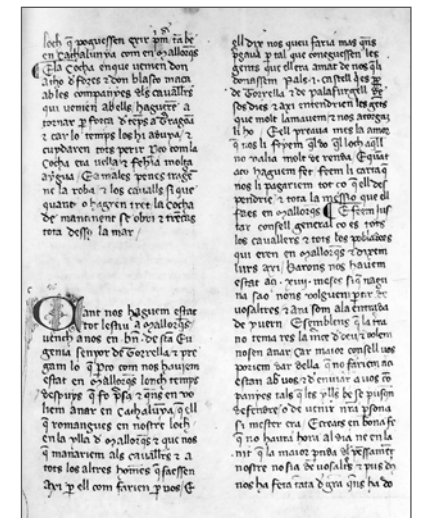
"I el dia concretat tots fórem a Tarragona, i tinguérem preparades, naus, tarides, i una galera en les quals partiren per saber si els sarraïns eren a Mallorca." Llibre dels Fets (p^a 205 X f. 48

El 1230 - 1231 quant el Rei Jaume I alertat per una suposada invasió del Rei de Tunis torna apressuradament a Mallorca inesperadament es dirigí directament al Port de Söller

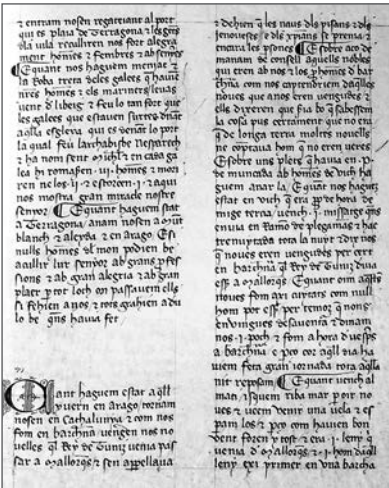
Pel que fa a la nostra original i peculiar Història del Vall de Söller pens que val la pena recordar un fet, del que no hi pot haver dubte alguna, i que ni tan sols és conegut, avui, per molts

Propietats del Rei a les Muntanyes.

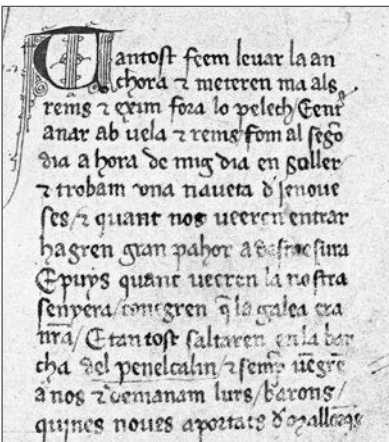
El Rei torna a Catalunya.

Alarma d'invasió del Rei de Tunis.

El Rei Jaume I, en el Port de Sóller.

D'el Llibre dels Fets.

dels solleric: Que el Rei en Jaume, que fou alertat per diversos conductes, afirmaven que el Rei de Tunis, tenia disposades les seves naus per desembarcar a Mallorca; I el Rei en Jaume en una segona volta a l'Illa, va fondejar per uns dies dins el Port de Sóller abans de desplaçar-se amb mules pel Coll cap a Ciutat.

Veiem el que diuen las cròniques al respecte.

3.6 De l'arribada del rei a Sóller

"Tantost, feem levar la ànchora e meterem mà als remes e exim fora lo pèlech. E entre anar ab vela e remes fom al segon dia, a hora de mig dia, en Sóller e trobam- (hi) una naveta jenoveses. E, quant nos veeren entrar, hagren gran pahor a desmesura. E puys, quant veeren la nostra senyera, conegren que la Galea era nostra e tantost saltaren en la barcha del penescalm e sempre vengren a nós. E demanam-lurs:

- Barons, ¿ quines noves aportats de Mallorques?

- E ells dixeren - Bones "

"E demanan - lurs si y era vengut l'erstol del rey de Túniç. E dixeren que no havia ningun sarraý en la ylla e nós fom molt alegres de les (bones) noves que comtades nos havien. E aduxeren-nos galines. E nós enviam dos hòmes de la Nau a Malloques per fer-lurs saber que nós érem en Sóller. E exiren-nos reebre ab gran alegria e menaren-nos bé L = 50 bísties ensellades ab què entràssem en la vila (de Mallorques)"

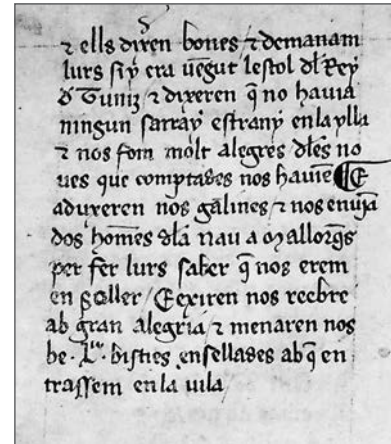
Certament, en el relat que ens ofereix el propi autor del segon viatge que fa a Mallorca a causa de les notícies que ha rebut de la invasió de l'illa pel Rei de Tunis, veiem de quina manera ell sent una responsabilitat davant Deu

"E, pus Déus le'ns ha donada , no la perdrem per perea ne per coardia".

Lo sorprenent de la qüestió està en el perquè, si trobà bon temps per la travessa i essent el Vall de Sóller i les seves muntanyes un territori perillós a causa dels sarraïns refugiats en elles, es dirigeix directament al Port de Sóller en lloc de dirigir-se a Ciutat.

Com hem dit abans, la sortida i l'arribada al port de Sóller es plena de incertesa... El Rei en Jaume no sap el que trobarà! Però dotat amb la gran precaució i saviesa que li era natural; sabia molt bé que el Port de Sóller, era l'únic resguard en tota la costa nord, i que era el punt més ràpid i segur, per desembarcar a Mallorca i saber si el Rei de Tunis havia arribat.

No expressa en cap moment si la resta de la flota ha pogut suportar el seu ritme de navegació, ó si esta resguardada en el que avui es diu Platja Artificial, o queden a alta mar.

D'el Llibre dels Fets.

La Serra i 10.000 desesperats.

Ell en el primer viatge -el de la conquesta -, ja sabia molt bé que el dematí dintre de les boires matinals lo que primer que distingia dins l'horitzó era Almallutx, Sóller, i el "Pantaleu".

Els que suportaren un bon en surt foren els de la nau Genovesa que restava dins el Port de Sóller que no esperava una visita tan important.

"Ens dugueren, gallines i enviàrem dos homes a la Ciutat de Mallorca per tal de fer-los saber que Nós érem a Sóller. I ens portaren cinquanta animals ensellats per entrar a la vila de Mallorca " Llibre dels Fets (p^a 207 f. 49

El Pacte amb en Xuaip incloïa els Castells de Pollença.

Per descomptat, malgrat que les naus estaven preparades pera dies de subministra imprevisible en alta mar. La gent del Port els dugueren gallines en demostració de benvinguda cap a la persona del Rei, que degué afalagar la seua visita... i enviaren dos homes a la Ciutat de Mallorca. És de suposar que eren dos homes de confiança del Monarca que havien vingut amb la galera real i que els acompanyaren alguns guies coneixedors del camí, i ben disposats a afrontar qualsevol adversitat. No oblidem que la serra estava poblada per uns 3.000 o 10.000 desesperats.

Podem imaginar per un moment una caravana de 50 animals ensellats pujant i davallant les costes del Coll de Sóller carregats de tan il·lustres visitants. El propi Rei Jaume I, l'infant Don Pedro de Portugal, Don Nunó i altres cavallers que s'havien presentat a Tarragona per a acompanyar al seu rei fins l'arribada a Medina Mayurca amb mula, es fàcil suposar que tenint en comte la perillositat del moment i dels personatges a protegir s'havia procurat una rigorosa seguretat.

3.7 De l'arribada del rei a la Ciutat de Mallorca, i de les disposicions que feren per la defensa de l'illa

Arribat a Medina Mayurca, i assumint el temor de que un dia o l'altra, podria haver de defensar l'illa, dels atacs provinent de costes Africanes, es disposà a desplegar per tota l'illa, una estratègia de vigilància permanent; fins que al XV dies veient que el rei de Tunis no donava senyal de venir, es disposa tornar a Catalunya, no sense abans de partir encarregar a uns cavallers de la seva confiança establir la pau i la concòrdia entre els sarraïns rebels espargits per les muntanyes. Llibre dels Fets (p^a 208 f. 49)

4 De la conquesta de les muntanyes de l'illa de Mallorca i del segon retorn del Rei a Catalunya

"Cant vench a XV dia, sabem que el rei de Túniz no vendria ni ningun estol sobre la terra de Mallorques, e la-vors metem mà a conquerir totes les muntanyes e els castells ells temien, per nom Polença, Sent Tuery, e Oloró. E podien ésser los sarrahins bé III mil d'armes e d'altres, que n'hi havia bé XV mil entre fembrese infants. E Xuaip, qui era cap e senyor lur, féu-nos parlar pleyt per tots los sarrahins de les muntanyes e castells, que si nós li havíem merce que si Nós li mostràvem favor i el tractàvem bé, ell ens retia els Castells i les "muntanyes", amb la condició, ¿que ell pogués viure honorablement...?" Llibre dels Fets (p^a 209 X f. 50)

En Bernat de Santa Eugènia i Don Pero Maça en veure que molt poc podien fer; proposaren entrar en negociacions amb en Xuaip en un pacte que incloïa tots els sarraïns de les muntanyes i dels Castells.

"Però restaren 2.000 sarraïns a la Serra que no es volgueren retre a la nostra mercè".

Analitzada la proposicions que deixa per complir al seus en carregats, en Bernat de Santa Eugènia i Don Pero Maça, de establir diàleg amb en Xuaip i que arribessin a un "acord", abans que un enfrontament, es demostra la capacitat d'estratègia dialogant que el monarca defensa en tot moment.

També es pot deduir que a partir d'aquests moments la pugna per conquerir les tres fortaleses es va aconseguir de mala manera, eliminant en Xuaip.

4.1 Ibn 'Amīra Al - Mahuzúmi. "Crònica àrab de la Conquesta de Mallorca"

"Després que Ibn Sayrī assolís el martiri, que Al-lāh tengui misericòrdia d'ell, la situació es trastornà per complet i la resta de musulmans que quedaven, perderen el vincle d'unió comuna i es refugiaren en alguns del

El Pacte amb en Xuaip incloïa els Castells de Polença Sent Tuery, e Oloró però quedaren 2.000 a les muntanyes que no es volgueren retre.

Ara gracies a un equip de coratjosos Arqueòlegs i da Documents Escrits podem constatar l'abast de la repressió.

cims de la muntanya, i en un estat d'absoluta inquietud "

En cap moment el *Llibre Dels Fets* parla de l'assassinat de Xu-ai-p -del interlocutor com estratègia per a doblegar als sarraïns- encara que els encarregats del Rei, Bernat de Santa Eugènia i Don Pero Maça davant la impossibilitat d'aconseguir la seva total submissió, es molt probable que li planegessin alguna emboscada i el llevessin d'en mig.

"Nós ens traslladàrem a Catalunya y ells començaren a guer-rejar amb els de la Serra, i la campanya durà tot l'hivern, fins al maig. I eren tan poderosos els sarraïns a la Serra, que no els podien fer gaires baixes; tan sols podien impedir-los de collir gra enlloc més que en algunes terres dolentes, que no els bastava. I acabaren passant tal penúria que menjaven herbes de les muntanyes com si fossin bèsties" Llibre del Fets (p^a 209 f. 50-51

"I en Bernat de Santa Eugènia i Don Pero Maça, decidiren enviar missatge a les muntanyes perquè es retessin a ells mitjançant un missatge que portà un sarraí. I aquells respongueren per escrit, que mai no es retien a ells, sinó al Rei que havia conquerit la terra! "

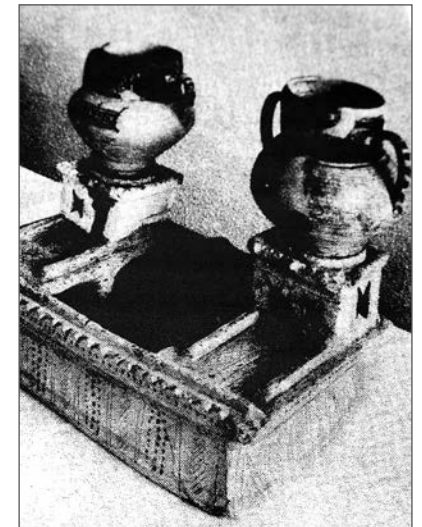
Es fàcil entendre -en aquests moments- les penúries i desventures d'aquells mallorquins, avesats a conduir fonts, moldetar la terra per encausar torrents, construir molins, marges, i cultivar els horts com si fos un verger des de feia 300 anys, de generacions en generacions. La terra cantada i elogiada com si fos el paradís pel seus Poetes.

*És un país que ha prestat al colom el seu collaret
i en el qual el paó s'ha revestit amb el seu plomatge.
Les seves fonts sembla que ragen vi,
i els patis de les seves cases són
com les copes que s'ofereixen l'assedegat "*

(El Regne Balear - Elviro Sans Rossello p 29) El Poeta Ibn al-Labbana (mort i enterrat a Mallorca - 1116

Durant segles havien sabut conviure moros, jueus, i cristians que d'alguna manera s'havien avesat a viure junts entre filòsofs, astròlegs, poetes, escrivans que descobrien i traduïen la filosofia i el pensament del mon grec. Monarques que havien fet pactes de reciprocitat, amb pisans i genovesos. Mai havien faltat a la lletra escrita. Ara penosament acceptaven el destí! Es conformaven en retre pleitesia al Senyor del seu destí...

El rei en Jaume aconsellat per en Bernat de Santa Eugènia i Don Pero Maça, desplaçats a Barcelona, torna per tercera volta a Mallorca, per arribar a un acord amb als amotinats de la

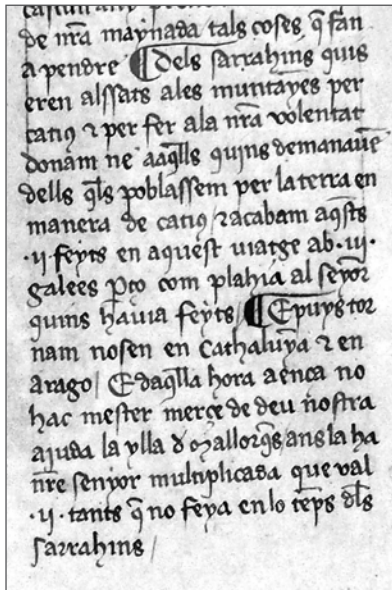
Copes que s'ofereixen a l'assedegat.

Durant segles havien sabut conviure moros, jueus i cristians.

També les "gerretes" conformen l'Història.

Dels sarraïns qui s'eren alsats a les muntanyes.

Serra, però a consellat per un antic conegut frare de l'Orde del Temple, en Ramon de Serra, en una escolta apart dins el Palau de l'Almudaina, va canviar d'estratègia ...

"¿Senyor volets fer bona guerreria...? Si enviats les galees, axí com són vengudes armades a Manorca, e que-ls façats saber que vós sots vengut en la ylla de Mallorques, hauran pahor..." El Llibre del Fets (P^a 211- fol. 51)

Conquerida l'Illa de Menorca, amb enginy i astúcia, es va paralitzar radicalment el subministrament d'aliments als sarraïns de Mallorca i així es va finalitzar la conquesta.

"Dels sarraïns qui s'eren alsats a les muntanyes per catius e per fer a la nostra volentat, donam-ne a aquells qui-ns demanaven d'ells, que-ls poblassen per la terra, en manera de catius. E acabam aquests II feyts en aquest viatge ab III galees, per ço com plahia al Senyor qui-ns havia feyts. E puys tornam-nos-en en Cathalumya e en Aragó. E d'aquella hora a ençà no hac mester, mercé de Déu, nostra ajuda la ylla de Mallorques, ans la ha nostre Senyor multiplicada, que val II tants que no feya en lo temps dels sarrahins." El Llibre dels Fets (P^a 214 - fol 53)

I axó es com heu recordaven els propis Islamista. *Envià Al-lāh tots els núvols que s'acostaren o que s'allunyaren farcits de pluja i neu. En Moriren prop de tres mil i els rüm els derrotaren, i així es complí el destí ineludible. Es vengueren els presoners per un preu irrisori, s'amagà per ells l'estel de la felicitat i començà a lluir l'astre de l'adversitat. Se'ls féu sucumbir i foren anorreats, empresonats i engrillonats. La història del que pariren es convertí en lliçó per a tots i llur desventura omplí els cors de recança.* " Al - Mahuziimi - p^a 132

Penso per la meva part, que no es necessari ni afegir ni llevar res del relat que acabo de fer... Els Documents que acompanyo son prou eloqüents... Encara que, potser lo millor, es que cada un de vosaltres, al s'ometi al propi raonament i a la pròpia consciència, i, per ventura... per ventura...? s'entendrà un poc millor. En que es reduïa i consistia en aquells temps, la Conquesta de Mallorca.

5 Bibliografia

Mallorca Musulmana - de Jaime Busquets Mulet y Elviro Sans Rossello - HISTORIA DE MALLORCA Coordinada por L. Mascaró Pasarius

LLIBRE DELS FEITS - DEL REI JAUME I - Estudis i Edició : Antoni Ferrando : Vicent Josep Escartí ACADEMIA. VALENCIANA DE LA LLENGUA - 2010

DOCUMENTS CABDALS - del REGNE DE MALLORCA. Capbreu de les divisions del Regne de Mallorca entre lo Rey y els seus a 1 de juliol de 1230 (Textos Dr Guillem Rosselló Bordoy

EL ISLAM A LES ILLES BALEARS - Códex llatinoaràbic del repartiment de Mallorca

LA CONQUESTA DE MALLORCA - Agnès i Robert Vinas - Editorial Moll - 2007

IBN'AMÍ RA AL -MAHZÚMÍ (KITĀBTĀ'RĪH MAYŪRQA- Crònica àrab de la Conquesta de Mallorca (Edició i estudi - MUHAMAD BEN MA'MA) Traducció al Català NICOLAU ROSER I GUILLEM ROSSELLÓ

Ibn 'Ammâr - al - Andalúsí - La fin tragique d'un aventurier - 1033- 1086 · EVOLUCION URBANA I TOPOGRÀFICA DE MADĪNA MAYŪRCA · Ma. Magdalena Riera Frau

ESPAÑA EN SU HISTORIA - Cristianos- Moros y Judíos - Américo Castro. Buenos Aires - Argentina - 1948

BOSQUEJO HISTORICO DE LA DOMINACION ISLAMITA EN LAS BALEARES Alvaro Campaner y Fuentes - 1888

GRANDEZA Y DECADENCIA DE LOS ALMORAVIDES MALLORQUINES 1964 · Elviro Sans Rossello 1964

AMERICO CASTRO Y LA REVISIÓN DE LA MEMORIA - El Islam en España · Coordinador Eduardo Subirats

Mª Jesús Rubiera Mata (LITERATURA HISPANÓARABE) - Poesia Islámica

Malnoms del cadastre de Sóller i Fornalutx de 1.578

Pere Frontera Alemany

Resum

Conseqüència dels meus treballs en la genealogia familiar i de les meves perseverants estades a l'arxiu municipal de Sóller, formiguejant el seu extraordinari fons patrimonial, he pogut estudiar el cadastre de Sóller de l'any 1578, del que he separat les dades arreplegades dels malnoms del propietaris de béns que hi consten, per fer aquesta comunicació.

Antecedents

El cadastre de la vila de Sóller de l'any 1578 finit en 1591 es conserva a l' Arxiu del Regne de Mallorca Signatura D-1251, folis 326 i següents.

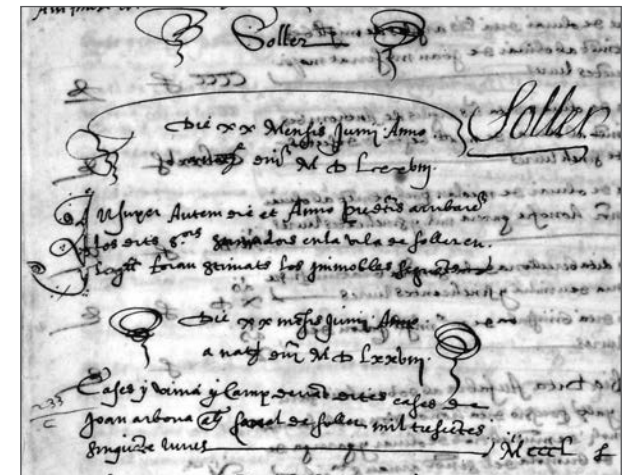
A l'Arxiu municipal de Sóller, signatura AMS 3385, es conserva una còpia feta pel notari Joanot Mollet que inclou només el territori de Sóller, ocupant els folis 2 al 434.

D'aquest llibre se'n va extreure un altre, amb signatura AMS 3386, elaborat l'any 1580 que està ordenat per lloc d'habitatge i agrupant els béns de cada propietari.

L'any 1581 es va fer un altre llibre, signatura AMS 3387, que conté la mateixa informació que l'anterior, més la valoració dels béns mobles.

Aquest treball l'he fet utilitzant el llibre que es conserva a l'Arxiu Municipal de Sóller, Signatura AMS 3385, per ser una còpia del primer treball que feren els estimadors entre els dies 20 de juny de 1578 fins el 22 d'agost de 1578, seguint tot el recorregut fet sobre el terreny, per ordre de finques.

Els llibres següents AMS 3386 i 3387, m'han ajudat per confirmar i aclarir les

Reproducció de part del foli 326 del llibre major dels Estims generals fets per la Universitat de Mallorca conservat a l' A.R.M. Diputació, signatura D-1251 on trobam el principi de les taxacions de la vila de Sóller.

Transcripció del contingut de la imatge:

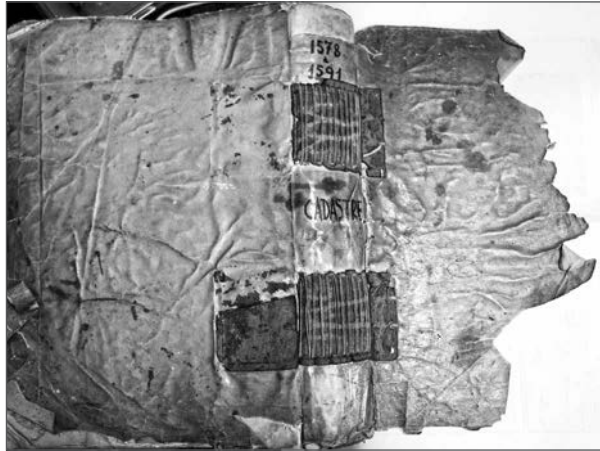
Sóller

Die XX mensis Junii anno a nativitate Domini MDLXXVIII Insuper autem die et anno predictis arrivaren los dits Senyors stimadors en vila de Sóller en la qual foran stimats immobles següents: Die XX mensis Junii anno a nativitate Domini MDLXXVIII Cases y vinya y camp devant dites cases de Joan Arbona als. Casal de Sóller mil tresentes sinquante liures ----- MCCCL L.

dades difícils d'interpretar per la complexa escriptura i taques d'òxid al primer llibre.

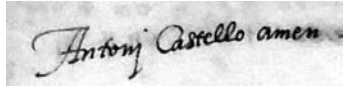
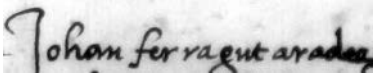
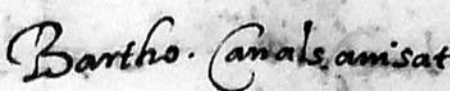
Del llistat de malnoms he exclòs les denominacions de llocs d'habitatge : de Montcaire, de Biniaraix, de l'alqueria del Comte, de plaça etc., de les seves ocupacions: ferrer, marger, fuster, prevere, etc.; de la seva consideració familiar: fill de ..., vídua de..., major, menor, etc. i de la seva nacionalitat: català, valencià, eivissenc, etc. per entendre que aquestes nominacions no són exactament malnoms.

Els malnoms estan ordenats per ordre alfabètic, escrits respectant l'escriptura original, seguit pel número de foli on consten als llibres d'amillaments AMS 3386 o 3387, amb les dades de les anotacions. Seguidament he inclòs una imatge del seu nom i malnom copiats dels llibres del cadastre. Finalment i amb lletra cursiva he copiat les definicions de la paraula, extretes, majoritàriament del Diccionari Català -Valencià- Balear i en el seu cas, de la toponímia de Sóller i Fornalutx.

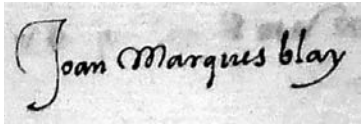
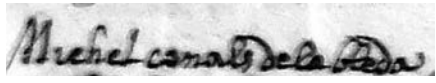
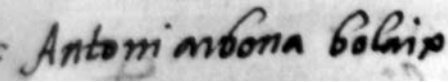
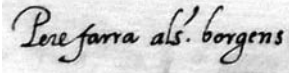
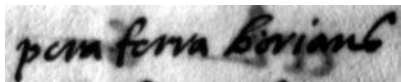
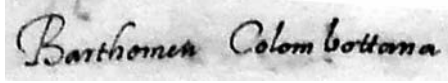
Cobertes del llibre del cadastre de 1578 a 1581 - AMS 3385.

Llistat dels malnoms

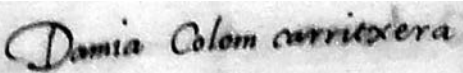
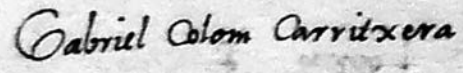
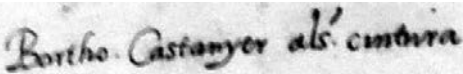
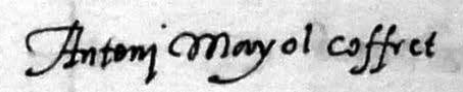
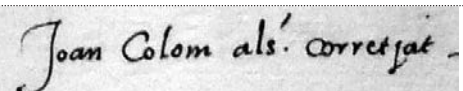
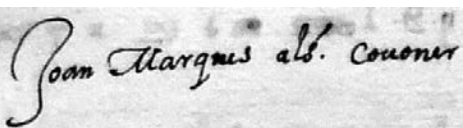

<p>amen: - Foli 146 - Sort de terra d'Antoni Castelló «Amen» 400 lliures - Foli 388 - Tanca d'olivar dita El Bisbal d'Antoni Castanyer «Amen» 250 lliures</p>	
<p><i>AMÉN:</i> Paraula hebrea que significa 'així sia' i que s'usa a la fi de moltes pregàries de la litúrgia cristiana; cast. Amén. Persona que no té criteri propi o llibertat per manifestar-lo, i que diu o fa allò que diu o mana un altre.</p>	
<p>arader: Foli 69 - AMS 3387 - Joan Ferragut per cases 35 lliures</p>	
<p><i>ARADER:</i> Fuster que es dedica especialment a fer arades, carros i altres arreus de llenya propis de l'agricultura (Men.); cast. Aperador. Sinòn.: carreter (or.); fuster groller (mall.).</p>	
<p>avisat: Foli 97 - Cases i hort de Bartomeu Canals «Avisat» 300 lliures. Folis 117, 147, 218 i 355 altres propietats del mateix.</p>	
<p><i>AVISAT:</i> Discret, que obra amb prudència i previsió; cast. Avisado Propi de la discreció i prudència.</p>	

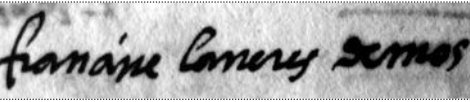
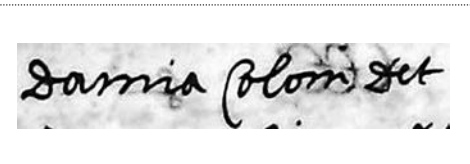
<p>bach: Foli 94 - Cases i hort de Benet Miró «Bach» 140 lliures</p>	
<p><i>OBAC,</i> ombrívol; cast. Umbrío. - Instrument de teixidors o velers (segons Aguiló Dicc.). Etim.: de obac, amb desaparició de la o inicial, probablement per falsa separació de l'article lo (l'obac>lo bac).</p>	
<p>baffarut: (Escrit Bafarut, Befarut Bafferut) Foli 88 - Cases de Jaume Oliver «Bafferut» 130 lliures - Foli 88 i 168 - altres propietats del mateix. Foli 40 - Cases i corral de Perot Oliver «Bafferut» 200 lliures. Foli 173 i 370 - altres propietats del mateix. Foli 241 - Tanca d'olivar de Pere Oliver «Bafferut» 100 lliures. Foli 168 Sort de terra i hort d'Antoni Oliver «bafarut».</p>	
<p><i>BAFARUT:</i> De baf: Aire que s'expel·leix del cos en la respiració; cast. aliento. Olor forta i desagradable; cast. hedor, tufo. Etim.: onomatopeia de l'expiració per la boca.</p>	
<p>barqueta: Foli 129 - Cases amb dos molins, lo un fariner i lo altre draper, amb dos horts, lo un tintent la casa i l'altre davant la casa, de Bartomeu Pons «Barqueta» (moliner) 1.100 lliures. Foli 380 - Tanca d'olivar i vinya del mateix.</p>	
<p><i>BARQUETA:</i> Barca petita; cast. barquilla. Huna barqueta de pexcadors, Desclot Cròn., c. 63 Un ensenyer ab la cullera y barqueta de plata, doc. a. 1673 (Hist. Sóller, ii, 863). Recipient on van col·locades les vinagreres (Mall.); cast. Angarillas. Topònim Sóller: Son Barqueta - AMS 3385</p>	
<p>barrera: Foli 223 - Hort i vinya i olivar dita La Torre de Bartomeu Vidal «Barrera» candeler, 1.300 lliures.</p>	
<p><i>BARRERA:</i> Espècie de porta formada de barres o peces llargueres i espaiades, de manera que impedeix el pas però deixa veure a l'altra part (Cat.; Bal.); cast. barrera, verja. Topònim de Sóller: Son Barrera - AMS 3385 foli 213.</p>	
<p>bascos: (escrit baschós i beschós) Foli 158 - Dos sorts de terra contigües dites la Vinya de Set Senyors, de Pere Arbona «Bascos» 600 lliures. Foli 278 - Cases i hort de Pere Arbona «Beschós», amb una tafona davant la casa a Fornalutx, 300 lliures. Foli 321 - Hort dit L'Albareda de Pere Arbona «Baschos» de Fornalutx, 150 lliures.</p>	
<p><i>BASCÓS:</i> Inquiet. Un cavaller apellat Carneades, hom bascós de cor e fort savi, Scachs. Afanós, ansiós. Es tan bascós de trobar lo camí, Spill de ben viure, c. 35 (ap. Aguiló Dicc.). Que fa basca (Val., Mall., Men.); cast. bochorroso.</p>	

<p>batach: (escrit batach, atac i betach) - foli 101 – Cases noves sense cobrir i hort d'Andreu Castanyer «Batach», 125 lliures. Foli 175 – Sort de terra i vinya del mateix. Foli 148 – Sort de terra de Bartomeu Castanyer «Batac», 200 lliures. Foli 15 : Cases i hort de Guillem Castanyer «Batach», 260 lliures.- Foli 225: Tanca d'olivar dita Mirabó del mateix.</p>	
<p>BATAC: Sense dades del seu significat. Topònim de Sóller: Can Batac Ses Argiles. Carrer Batac</p>	
<p>bayons: Foli 122 – Vinya de Pere Ferra «Bayons», 80 lliures»</p>	
<p>BAIONA I. f. 1. a) Rem curt, compost solament de canya i pala, que en molts de casos s'empra a les barques petites fent-lo servir de timó, posant-lo dins l'aigua a la part de popa sens amollar-lo de les mans (Mall.); cast. Espadilla. Etim.: de Bayonne, nom d'una ciutat francesa.</p>	
<p>bando: (Escrit bendó i bandó) - Foli 100 – Cases noves sense cobrir i hort de Bernat Colom «Bendó» 100 lliures. Foli 195 – Cases i clos de terra de Cristòfol Colom «Bendó» del lloc de Biniraix 100 lliures. Foli 243 – Tanca d'olivar i vinya dita Son Bujosa del mateix Cristòfol Colom «Bandó» del lloc de Biniraix – 1.050 lliures</p>	
<p>BENDÓ: sense dades del significat. Topònim de Sóller: Can Bandó – Ses Argiles</p>	
<p>bardi: (Escrit Berdí i Bardí) Foli 391 – Possessió de Joan Alcover «Berdí» de La Figuera 1100 lliures. Foli 72 – Cases i hort de Pere Joan Alcover «Berdí». Foli 378- Tanca d'olivar del mateix. Foli 399 – Vinya i garriga del mateix Pere Joan Alcover «Berdí» 150 lliures. Foli 391 – Possessió de Guillem Alcover «Berdí» de la Figuera 2.000 lliures</p>	
<p>BARDÍ: Llinatge existent a Catalunya. Etim.: del nom propi germ. Bardinus. Topònim de Sóller: Can Bardí – Sa Figuera</p>	
<p>bet: Foli 423 – Possessió de Bartomeu Estada alies «Bet» de Castelló, 2.000 lliures.</p>	
<p>BET: Contracció de Elisabet, nom propi de dona (Mall. Eiv.) Topònim de Sóller: Son Bet - El Puig D' En Bet – AMS 3385 – foli 306.</p>	

<p>blay: Foli 70 – Cases de Joan Marqués «Blay», 100 lliures. Foli 382 – Vinya del mateix. Foli 71 - Cases i hort (prop l'Hospital, de la muller) de Pere Marqués «Blay» (Joana Pons), 175 lliures. Foli 379 : Tanca d'olivar dita L' Olivaret de Pere Marqués «Blay». 125 lliures</p>	
<p>BLAI: Nom propi d'home. Cast. Blas – Persona curt d'enteniment (Mallorca) – cast: Tonto, - Topònim de Sóller: Can Blai – Costa d'En Llorenç.</p>	
<p>bleda: Foli 114 – Hort de Baptista Canals «Bleda», 300 lliures</p>	
<p>BLEDA: Planta de la família de les quenepodiàcies; <i>Bdeta vulgaris</i> cicla; cast. Acelga. Met. Persona (principalment dona) curta d'enteniment o massa crèdula, cast. Tontona. - Topònim de Sóller: La Bleda - AMS 3385 -Foli 427.</p>	
<p>bolaix: (Escrit Bolaix, Bollaix i Bolles) Foli 6 – Cases i hort d' Antoni Arbona «Bolaix», 150 lliures</p>	
<p>BOLAIX: Mandil Bolaix, jueu, CM, (ARM AH-5330 f. 189g 25/10/1339) Topònim de Sóller CAN BOLLAI X - Font de S'Olla. - Alqueria Benibolax al Puig d'En Ramis -Sóller (ARM ECR-443 f.232g 26-3-1317)</p>	
<p>borgens: Foli 72 Cases de Pere Ferrà als. «Borgens» 200 lliures. - Foli 149 – Hort del mateix.</p>	
<p>BORGENS: Sense dades del seu significat.</p>	
<p>borians: Foli 117 – Hort de Pere Ferrà «Borians», 300 lliures</p>	
<p>BÒRIA: Raval, caseriu forà i de poques cases.</p>	
<p>botana: (escrit bottana, botane i butana) Foli 101 – Cases i hort de Bartomeu Colom «Botan», 100 lliures. Foli 188 – Hort del mateix al lloc de Biniraix 80 lliures.</p>	
<p>BOTANA: Peça de tela gruixada i comuna, de què es feien màrfegues, cobertors de llit i d'albarda, draps de cuina, etc. Un aibaratar de cavalcar sobre albarda ab botana de drap blau en una peri de li e altre listat, doc. a. 1398 (Hist. Sóller, ii, 44) Llit parat ab màrfega y flassada y quatre botanes tot usat, doc. a. 1673 (BSCC, ix, 173) Topònim de Sóller: Can Botana</p>	

cadaf Foli 58 – Cases i hort de Joan Vidal «Cadaf»	
<i>CADAF: Recipient fondo, de terra, de vidre o de metall, amb brec i una ansa, que serveix per tenir i abocar aigua o altre líquid; cast. Jarro.</i>	
Caliu: Foli 78 – Cases i corral de Bartomeu Vidal «Caliu» 90 lliures – Foli 171 – Hort del mateix tinent amb hort de Bartomeu Oliver 100 lliures.	
<i>CALIU: Brases que romanen després d'apagar la flama d'un foc i que es colguen de cendra perquè es conservin sense extingir-se del tot; cast. rescoldo.</i>	
caxal: (Escrit caxal i caixal) Foli 2 - Cases i vinya i camp davant dites cases, de Joan Arbona «Caxal» al davallant de la costa entrant a la vila de Sóller, 1.350 lliures. Folis 160, 217, 228 i 245 – altres propietats del mateix. Foli 120 – Tanca d'olivar dita Lo Murtar de Vicenç Arbona «Caixal», al camí del Murtar, 60 lliures.	
<i>QUEIXAL: (antigament escrit també caixal). m. Dent molar; cadascuna de les dents més robustes, planes per damunt i situades a la part lateral de la boca, que serveixen per a moldre els aliments; cast. Muela. 4. fig. Persona que parla fort i sense seny; cast. trápala (Un Mall. Dicc.). Queixal del diable: planta de l'espècie Ranunculus bulbosus</i>	
calobra: Foli 124 – Cases i hort dels hereus d' Andreu Colom «Calobre» de l'alqueria del comte, 125 lliures. Foli 241 altres béns del mateix. Foli 195 – Cases i clos de terra d' Antoni Colom «Calobre» del lloc de Binaraix 100 lliures. Foli 240 altres béns del mateix. Foli 125 – Cases i hort de Bartomeu Colom «Calobre» de l'alqueria del comte 260 lliures. Foli 240 altres béns del mateix. Foli 125 – Cases i hort de Joanot Colom «Calobre» de l'alqueria del comte, 260 lliures. Folis 241 i 381 altres béns del mateix. Foli 55 – Cases de Pere Colom «Calobre», 100 lliures. Folis 156 i 235 altres béns del mateix.	
<i>CALOBRA: Topònim: Sa Calobra: platja situada entre Pollença i Sóller, i alqueria del terme d'Escorca.</i>	
capo: Foli 126 – Cases i hort a l'Alqueria del Comte de Mateu Frontera «capó» 100 lliures. Folis 186, 215, 226, 254 altres béns del mateix.	
<i>CAPÓ: m. Animal castrat, especialment el pollastre captat de petit, per engrèixar-lo. Cast. Capón. Capelló de la capa pluvial (Mall.); cast. Capillo.</i>	

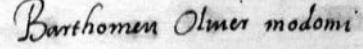
carritxera: (Escrit carritgera, carritxera) Foli 79 – Cases i corral de Damià Colom «Carritxera», situades en la vila de Sóller, 140 lliures. Folis 108, 199 i 259 – Altres propietats del mateix. Foli 99 – Cases i hort de Gabriel Colom «Carritgera», 120 lliures. Foli 2 – Cases i hort de Jaume Colom «Carritgera», 100 lliures. Foli 190 – Hort i vinya de Joan Colom «Carritgera» de Binaraix, 325 lliures. Foli 198 – Cases del mateix al lloc de Binaraix, 75 lliures.	
<i>CARRITXERA: F. Mata de càrritx (Mall.), cast. Carricera.</i>	
centura: Foli 14 – Cases i hort de Bartomeu Castanyer «Centura», 200 lliures. Foli 304 – Tanca d'olivar del mateix.	
<i>CENTURA: Un escrivà en aràbic de l'apostoli, qui era estat nat e nudrit en la terra de Ultramar e era dels crestians de la centura, Lluïl Blanq. 93.</i>	
coffet: Foli 36 - Cases i hort d'Antoni Mayol «Coffet» 300 lliures. Folis 155, 360 i 396 – altres propietats del mateix.	
<i>CÒFET: Cofa blanca i sense ornaments.</i>	
corretjot: Foli 56 – Cases de Joan Colom «Corretjot», 80 lliures.	
<i>CORRETJOT: Corretja grossa; cast. Correón.</i>	
covoner: Foli 43 – Cases de Joan Marqués als «Covoner» i un estable davant dites cases, 200 lliures. Folis 143, 165 i 411 altres propietats del mateix. Foli 75 – Cases de Miquel Ripoll «Covoner», 70 lliures	
<i>COVONER: El qui fa covos (Mall., Men.); cast. Cestero.</i>	
cul roig: Foli 204 - Cases i olivar a Binaraix de Jaume Arbona «cul roig» 550 lliures	
<i>CUL ROIG: m. Que té el cul roig o vermell. Cast. culirrojo.</i>	

cullera: Foli 129 – Hort del molí draper de Bartomeu Codonyer «Cullera», 350 lliures. Folis 165 i 177 altres propietats del mateix.	
CULLERA: Instrument de metall o de fusta generalment, que consisteix en una petita pala còncava i ordinàriament oval, amb un mànec, la qual s'empra per a prendre el contingut d'un recipient i portar-lo a un altre recipient o a la boca de les persones, que se'n serveixen per a menjar substàncies líquides o semi-líquides; cast. Cuchara.	
demos: Foli 71- Hort de la dona Francina Llaneres «Demos», vídua, 60 lliures.	
DEMÓS: Sense dades del seu significat.	
dendana: Foli 116 – Hort de la dona Tomassa Arbona, vídua muller deixada de Joan Arbona «Dendana». al Camí de les Fontanelles, 125 lliures.	
DENDANA: Sense dades del seu significat. Topònim de Fornalutx: Olivar Son Dendana.	
det: Foli 188 Tanca d'olivar de Damià Colom als «Det» del lloc de Biniraix, 200 lliures. Folis 206 i 244, altres propietats del mateix - . Foli AMS 3387 – Mateu Deyà pels seus béns 1.170 lliures.	
DET: Dit; cast. dedo. La ploma per sa masura per far millor scriptura haia un palm e dos dets senyora quant scriurets, Jaume Scrivà (Cançon. Univ. 230). Topònim de Sóller: Can Det : L'Horta de Biniraix.	
dionís: Foli 39 – Cases i hort de Francesc Castanyer «Dionís», 140 lliures. Folis 221 i 257 altres propietats del mateix.	
DIONÍS: Nom propi d'home; cast. Dionisio.	
duch: Foli 273 – Vinya de Bartomeu Reynés «Duch», major de Fornalutx, 200 lliures.	
DUC: Noble que ocupa el rang més elevat dins la jerarquia de títols nobiliaris; cast. duque. Con príncep ha la primera intenció a esser emperador, rey, duch, Llull Gentil 373.	
duray: Foli 54 – Cases de Joan Ferrer «Duray», 120 lliures. Folis 162, 407 i 411 altres propietats del mateix.	
DURALL: Durícia; porció més dura que la resta d'una cosa cast. dureza.	

engana frares: AMS 3387– Foli 13 - Llorenç Bausà «engana frares» per bens net 785 lliures.	
ENGANAR: Induir a error amb paraules o accions que deliberadament fan creure allò que no és. FRA-RE -1- ant. Germà (en sentit propi de parentesc) – 2- Religiós pertanyent a certes ordres, especialment a les que tenen hàbit amb capulla. ENGANA FRARES: Qui sol enganar els altres.	
escolat: (escrit scollat, escolat) Foli 259 – Tanca d'olivar d' Antoni Bernat, major, «Scollat» del lloc de Fornalutx, 830 lliures. Foli 318 Cases del mateix.	
ESCOLAT: Perdre un recipient el líquid que conté en sortir aquest per un forat, trenc, etc.; cast. escurrirse, agotarse. «La gerra s'ha escolat; deu estar clivellada» Escollat : Camí o pas estret entre muntanyes (Mall.); cast. Garganta.	
ferola: Foli 279 – Cases a Fornalutx de Bartomeu Arbona «Ferola», 75 lliures. Folis 274 i 343 altres bens del mateix.	
FAROLA: Far de senyals marítimes; cast. faro. Ses faroles de Porto-pi i des Moll, Roq.	
franci: Foli 190 – Hort de Francesc Colom «Francí» de Biniraix, 40 lliures. Foli 192 – Cases i corral de Bartomeu Colom «Francí», major, del lloc de Biniraix, 75 lliures.	
FRANCÍ: Nom propi d'home, derivat afectuós de Francesc. Francí Marçal draper, doc. a.1395 (Miret Templers 563).	
fumat: Foli 58 – Cases i hort de Damià Arbona «Fumat», 150 lliures. Foli 372 – Tanca d'olivar del mateix. Foli 25 – Cases i hort de Pere Arbona «Fumat», 120 lliures. Foli 60 – Cases del mateix.	
FUMAT: Sotmès a l'acció del fum; ennegrit del fum; cast. Ahumado	
gabriel: Foli 55 – Cases de Joan Alcover als. «Gabriel», fuster, 100 lliures.	
GABRIEL: Nom propi d'home; cast. Gabriel. L'àngel Gabriel saludà nostra dona Sancta Maria, Llull Blanq.	

<p>juyaverd: Foli 180 – Hort de Bartomeu Garau als. «Juyaverd» al camí de la Figuera, 300 lliures. Folis 306, 394, 413 i 426 – altres propietats del mateix.</p>	
<p>JULIVERT: Planta umbel·lífera de l'espècie <i>Petroselinum sativum</i>, que es fa alta d'uns 30cm. fins a un metre, té les fulles llustroses triangulars, les flors groguenques en umbel·la de molts de radis quasi iguals, i involucre de dues a tres folíoles; es conrea com a planta aromàtica i s'usa molt com a condiment; cast. Perejil. c) Encara és verd, es juevert!: es diu per significar que una cosa està molt enrera, que caldrà que passi molt de temps per a ésser viable (Mall.). Topònim de Sóller: Can Juavert- Sa Filadora</p>	
<p>lamet: Foli 62 - AMS 3387 – Bartomeu Stade «lamet» per bens 50 lliures.</p>	
<p>LAMET: m. Home insignificant, menyspreable (Sóller).</p>	
<p>liret: Foli 282 - Cases a Fornalutx dels hereus de Bartomeu Arbona «Liret», 60 lliures. Folis 273, 292, 325 i 339 altres propietats del mateix.</p>	
<p>LIRET: Liró- m. Mamífer rosegador semblant a l'esquirol, que viu pels arbres, s'alimenta de fruita, i passa l'hivern amagat i ensopit; és l'espècie <i>Myoxus glis</i>; cast. lirón.</p>	
<p>ladella: Foli 385 – Tanca d'olivar dels hereus de Guillem Alcover «Ladella», 550 lliures.</p>	
<p>LLADELLA: Insecte de la família dels pedicúlid, espècie <i>Phthirus pubis</i>, que viu paràsit en les parts peloses del cos humà (fora del cap); cast. ladilla. «Déu en el món va posar xinxes, lladelles i pois, i ses puces a tortois per càstig del cristià» (cançó pop. Mall.). 3. fig. Persona importuna, que molesta per la seva insistència (Mall.). Var. form. dial.: gadella.</p>	
<p>llarch: Foli 84 – Cases d'Antoni Estada «llarch» 15 lliures. Foli 429 – Tanca d'olivar dita Son Rodrigo del mateixal camí de Castelló.</p>	
<p>LLARG: LARCH, LARGA adj., grafia antiga: Veure. llarg. abundant, copiós. Donant larga potestat, doc. a. 1544 (Hist. Sóller, ii, 14)2. ant. Liberal, abundós en donar. Han esperança en los hòmens larchs e liberals, Lull Gentil 206. Topònim de Sóller – Can Llarg</p>	
<p>lliret: Foli 310 - Cases a Fornalutx d'Antoni Arbona «lliret» 100 lliures. Folis 268, 297 i 331 altres béns del mateix. Foli 310 Cases a Fornalutx de Guillem Arbona «lliret» 125 lliures, Fol 397 vinya del mateix. 295 - Cases a Fornalutx de Miquel Arbona «lliret» 45 lliures. Foli 329 vinya del mateix.</p>	
<p>LLIRETS: m. pl. Frasèdies, planta <i>Gladiolus tristis</i> (Val.); cast. junquillo</p>	

<p>malspirit: Foli 15 – Cases i hort de Joan Estada «Malspirit», 100 lliures. Foli 425 – Tanca d'olivar dita El Camp de Joan Estada «Mal Esperit», 340 lliures.</p>	
<p>MAL ESPERIT: Esperit m. (ant. esperit): cast. Espíritu. Mal esperit, o Esperit maligne, o Esperit del mal: dimoni;—fig., persona dolenta, que posa mal en tot. Obra del esperit maligne, Lull Blanq. 6, 7. L'esperit maligne entrà en lo cors de la muller de Amich e offegàla, Eximplis, i, 52. Los mals sperits qui ací són me trocegen los ossos e la carn, Tirant, c.219.</p>	
<p>manxol: Foli 152 – Hort dels hereus de Pere Pons als. «Mànxol», 125 lliures. Foli 369 – Tanca d'olivar dels hereus del mateix</p>	
<p>MÀNXOL: 1. Mancat o baldat d'un braç o d'una mà (mall., men.); cast. Manco 2. Mancat de bon seny i d'habilitat (Mall.); cast. torpe.</p>	
<p>marchay: Foli 420 – Tanca d'olivar de Margarida Ripolla, filla de Joan Ripoll «Marchay», qm., 185 lliures.</p>	
<p>MARCHAY: Sense dades del seu significat.</p>	
<p>marxarit: Foli 381 – Vinya d'Antoni Pallisser «Marxarit», 37 lliures 10 sous</p>	
<p>MARXARIT: Sense dades del seu significat.</p>	
<p>mascarat: Foli 164 – Sort de terra dita La Codolada de Joan Bernat «Mascarat», 800 lliures. Folis 318 i 402 – altres propietats del mateix. Foli 255 – Tanca d'olivar dita Els Abats de Pere Bernat als. «Mesquerat», del lloc de Fornalutx, 300 lliures. Folis 270 i 318 – altres propietats del mateix.</p>	
<p>MASCARAT: 1. Brut de mascara; cast. tiznado. Anar desfressats ab carotas y caras mascaradas, doc. a. 1707 (Hist. Sóller, ii, 478). 2. Malalt de mascara (Mall.). «Blat mascarats»4. m. Classe de cercol de fusta més gros que el dreçà (Sóller).</p>	
<p>maura: Foli 36 – Cases i hort de Joan Estada «Maure», major, paraire, 225 lliures. Folis 343 i 382 altres propietats del mateix. Foli 36 – Cases i hort de Gabriel Estada «Maura» 350 lliures. Foli 401 – Vinya i garriga del mateix.</p>	
<p>MAURA: Corralet rodonenc, tancat de feixos de llenya, dins el qual es munyen les ovelles (Alguer). Etim.: probablement del llatí Mauru, 'moro'. Maura com a cognom no seria més que una aplicació secundària del nom propi Maure. Maura es troba també com a nom personal germànic, però sembla que originàriament era el llatí Maurus (Fürstemann Altd. Nb. I, 1116). Topònim de Sóller: So Na Maura – AMS 3385 foli 249.</p>	

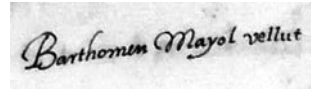
<p>micco: Foli 47 – Cases (dites la posada) de Bartomeu Estada «Micco», 50 lliures. Foli 424 – Possessió de Bartomeu Estada «Mico» de Castelló, ítem una tanca d'olivar i hort dita La Bleda, 4.300 lliures. Foli 422 – Possessió dita La Casa Nova, amb dos molins fariners de Damià Estada als. «Mico», ítem un hort dit El Verger, ítem una tanca dita el Figueral, ítem una tanca d'olivar dita La Costa, 7.000 lliures.</p>	
<p>MICO: 1. Simi de cua llarga; cast. mico. 2. fig. Sorpresa desagradable; cast. Chasco. Topònim de Sóller – Possessió Son Mico – Castelló.</p>	
<p>michelet: Foli 33 – Cases i hort (de la posada) dels hereus de Bernat Canals «Michelet», qm. 175 lliures. Foli 426 – Possessió dita Son Miquelot de Castelló, dels mateixos.</p>	
<p>MIQUELET: Augmentatiu de Miquel, Nom propi d'home; cast. Miguel. Topònim de Sóller : Son Miquelot – AMS 3385 - foli 426</p>	
<p>modoni: Foli 30 – Cases de Bartomeu Oliver «Modoni», 80 lliures. Folis 171 i 369 propietats del mateix.</p>	
<p>MODONY: Nom d'una varietat de pruna i prunera (Bunyola)</p>	
<p>molins: Foli 46 – Cases de Joan Cerdà «Molins», 200 lliures. Foli 83 – Cases d' Antoni Cerdà «molins» 90 lliures.</p>	
<p>MOLINS: Plural de molí : Màquina de moldre, especialment de moldre gra, i per ext., altres matèries; l'edifici on la dita màquina està instal·lada; cast. Molino.</p>	
<p>nana: (escrit Nena, Nana i Nona) Foli 62 – Cases de Bartomeu Castanyer «Nana», 180 lliures. Folis 130 i 419 altres propietats del mateix. Foli 62 - Cases de Joan Castanyer «Nana», 250 lliures. Folis 107, 118 i 236 – altres propietats del mateix.</p>	
<p>NANA: Mare, en llenguatge infantil – Nona : La son i l'acte de dormir, en llenguatge infantil. Nena: *Femení de Nen - *contracció familiar del nom propi Magdalena</p>	
<p>palanca: Foli 86 - Cases i corral de Bartomeu Piza «Palanca», 75 lliures.</p>	
<p>PALANCA: Barra inflexible mòbil al voltant d'un punt de suport, que serveix per a aixecar coses pesants; cast. palanca.</p>	

<p>pati: Foli 32 – Cases i hort de Jaume Pons «Pati» 450 lliures. Folis 142 i 257 – altres propietats del mateix.</p>	
<p>PATI: Espai de terreny clos i descobert, en l'interior d'un edifici o adossat a un edifici; cast. Patio Lo pati que demanam esser fet denant lo nostre palau, doc. a. 1403 (Anuari IEC, v. 535). Topònim de Sóller : Can Pati : Camp Llarg.</p>	
<p>perus: Foli 69- AMS 3387 – Pere Puig «perus» , després Jaume – pels seus bens 195 lliures.</p>	
<p>PERUS: Sense dades del seu significat. Topònim. Carrer de Sóller (actualment Sant Joan)</p>	
<p>petit: Foli 132 - Molí fariner i hort de Jaume Pons als. «Petit», 500 lliures. Folis 70, 386, 407 i 414 altres propietats del mateix. Foli 86 Cases i hort de mossèn Pere Ferrà «petit» 700 lliures. Folis 116, 149, 170 i 393 altres béns del mateix.</p>	
<p>PETIT: adj. i subst.: cast. pequeño, chico. Que no té les dimensions ordinàries entre les coses de la mateixa espècie o en relació a altres coses. Persona de poca edat i que encara no ha fet la creixença normal;</p>	
<p>poador: Foli 266 – Tanca d'olivar dita So Na Thoma dels hereus de Bartomeu Mayol , dit del «Poador» qm. del lloc de Fornalutx, 90 lliures</p>	
<p>POADOR: Pouador m. 1. Home que poua. 2 Cullerot o cassa de metall amb què es treu aigua del pou o poal.</p>	
<p>pontiro: Foli 46 – Cases i hort de Bartomeu Canals «Pontiró», 350 lliures. Foli 379 – Altres propietats del mateix.</p>	
<p>PONTIRÓ: Sense dades del seu significat - Possessió del terme de Consell (Mall.). Topònim de Sóller Son Pontiró AMS 3385 foli 408.</p>	
<p>raya: Foli 35 – Cases i hort de Bartomeu Tries «Raya» qm. 180 lliures. Folis 120, 165 i 212 – altres propietats del mateix.</p>	
<p>RAYA: Rajada. Raya, peix: Batica, Torra Dicc. Topònim de Sóller : Can Raia – S'Abeyrada</p>	
<p>rayo: Foli 209 – Hort d'Antoni Mayol «Rayo», fill de Benet, menor, en lo lloc de Biniarix, 275 lliures. Foli 246 – Tanca d'olivar del mateix.</p>	
<p>RAIÓ: Raig de roda – Llinatge existent a Mallorca - Etim.: probablement grafia incorrecta de Reió (dim. de rei), o var. de Ralló. - Topònim de Fornalutx : Can Reió.</p>	

reull: Foli 91 – Cases i hort de Bartomeu Rullan «Reull», 300 lliures. Folis 116, 132 i 392 altres propietats del mateix,	
REÜLL: <i>m. Ullada de través (pir-or.); cast. Rejo De reüll: de cua d'ull; fig., amb recel o antipatia; cast. de rejo.</i>	
rado: Foli 250 – Olivar dit La Bellaguarda de Gabriel Estada Rado 125 lliures.	
RODÓ: <i>(arcaic rodon o redon, i dial. Redó). De figura circular o esfèrica; cast. redondo. Mantell de pluuia tot redon, doc. a. 1288 (Miret Templers 362).</i>	
rovellat: Foli 59 – Cases de Pere Joan Alcover als «Rovellat», 100 lliures. Folis 393 i 404 – altres propietats del mateix.	
ROVELLAT: <i>Cobert de rovell; que té rovell; cast. oxidado, herrumbroso, enmohecido.</i>	
salaverd: Foli 41 – Cases i hort de Joan Torres «Salaverd», 130 lliures. Folis 216 i 227 – altres propietats del mateix,	
SALAVERT: <i>Sense dades del seu significat. Topònim de Sóller: Font de la Salaverda.</i>	
sanutge: Foli 82 – Cases de Pere Bauçà «Sanutge», 110 lliures.	
SANUTGE: <i>Sense dades del seu significat. Topònim de Banyalbufar -Son Sanutges.</i>	
ser: Foli 76 – Cases i hort de Joan Colom «Ser» 150 lliures. Foli 128 - Cases noves sense cobrir a l'alqueria del comte i tros de terra del mateix.	
SER: <i>. m. (dial.): V. acer. Acer (i dial. cer). m. 1. Ferro pur combinat amb una quantitat de carboni, i que, en temprar-lo, adquireix una gran duresa; cast. acero.</i>	
sperit: Foli 425 Tanca d'olivar dita el camp de Gabriel Estada «sperit» 340 lliures. Foli 423 – Possessió de Miquel Estada «sperit» de Castelló, 2.800 lliures.	
ESPERIT: <i>m. . (ant. espirit): cast. espíritu. I. 1. Hàlit. Lo primer om, Adam, que Déus auia feït al seu semblant... e l'auia espirad del seu sent espirit, Hom. Org. 6 vo. Formà nostre senyor Déus hom de lim... e quant l'hach fet, mès en ell sperit de vida, Serra Gên. 5</i>	

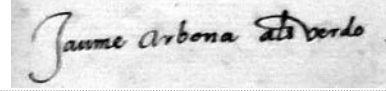
tamany: foli 11- cases i hort de Jaume Casenoves «tamany», 200 lliures.	
TAMANY: <i>adj. ant. (f. TAMANYA) Tan gran; cast. Tamaño. Tamany: malnom existent a Sóller i a Alcúdia (Mall.). Ses Valentès Dones de can Tamany: nom de dues heroïnes de la defensa de Sóller contra els turcs l'any 1561.</i>	
tanyoram: (escrit també tant lauram) Foli 19 - Cases i hort de Bartomeu Marqués «Tanyoram», paraire de Ciutat, 140 lliures. Foli 105 – Hort del mateix.	
TANTLLAURAM: <i>Derivat de llaurar - Fer solcs a la terra amb la rella de l'arada o amb altre instrument apropiat per a remoure la terra i fer-la apta per a fructificar; cast. arar, labrar.</i>	
taranell: Foli 55 – Cases i hort de Bartomeu Bauçà als «Taranell», 150 lliures. Folis 173 i 178 – altres propietats del mateix.	
TARANELL: <i>Sense dades del seu significat.</i>	
texo: Foli 71 – Cases de Pere Bernat «Texo», 140 lliures. Folis 162 i 226, altres propietats del mateix. Foli 106 – Hort de Joan Bernat «Teixó» 60 lliures.	
TEIXÓ: <i>Mamífer carnisser de la família dels mustèlids, de diverses espècies del gènere Meles; té les potes curtes i gruixudes, la cua curta, les orelles petites, el pèl espès, de color blanc grisenc per l'esquena i negre pel ventre i les cames, i el cap blanc amb dues bandes negres; surt de nits, fa molta destroça en els camps de blat de moro, i és molt apreciat per la seva pell i pèls, dels quals es fan pinzells i bronges; cast. Tejón.</i>	
trespells: (Escrit Trespels, trespells, 3pells) Foli 254 - Tanca d'olivar dita Als Abats de Simó Vicens Als. «Trespells» del lloc de Fornalutx, 100 lliures. Foli 289 – Vinya de Simó Vicens «Tres pells» de Fornalutx, 60 lliures.	
TRESPELS: <i>Topònim de Fornalutx: Els Trespels.</i>	
trotta: Foli 43 -AMS 3387 – Joan Stade «trotta»	
TROTA: <i>Llinatge existent a Catalunya.</i>	

vellut: Foli 57 – Cases de Bartomeu Mayol «Vellut», 80 lliures. Foli 396 – Vinya del mateix.

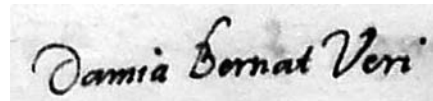
VELLUT: Teixit de pelfa, amb pèl tallat o arrissat, de seda, llana, cotó o altra fibra, i d'aspecte llis, abor-donat o mostrejat segons els casos; cast. velludo.

verdo: Foli 6 – Cases i hort de Jaume Arbona «Verdo», 100 lliures.

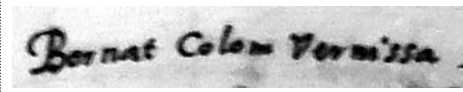
VERDU: Nom d'una classe de tela que servia per a fer tendes de campanya. Per preu de cent seixanta dos alnes dos palms de verdú de la rosa per al lançol de la dita tenda.. doc. 1436 Topònim de Sóller: Son Verdo.

veri: Foli 102 - Cases i hort de Bartomeu Bernat «Verí» 100 lliures. Foli 390 – Tanca d'olivar del mateix. Foli 102 – Cases i hort de Damià Bernat «Verí» 80 lliures. Foli 390 – Tanca d'olivar i hort del mateix. Foli 49 – Cases a l'Ardeviu de Joan Bernat «Verí» fill de Pere Verí, 100 lliures. Foli 389 – Tanca d'olivar i hort dita El Bosc del mateix. Foli 109 – Moli fariner i hort de Pau Bernat «Verí» 800 lliures. Folis 98, 122 i 389 – altres propietats del mateix. Foli 98 Cases de Pere Bernat «Verí», 1200 lliures. Foli 389 - Possessió de Pere Bernat «Verí», major, de la Figuera, item una illa dintre de la mar és compresa en lo estim de la possessió. 3.700 lliures

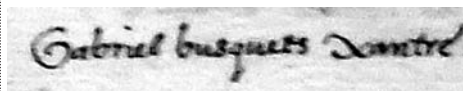
VERÍ: m. cast. veneno, ponzoña. . Substància que, introduïda o aplicada al cos en poca quantitat, causa la mort o greus pertorbacions de la salut. Topònim de Sóller: Can Verí

vernissa: / escrit vernisa, vernissa, vernisse) Foli 191 – Hort dit Lo Alberg de Bernat Colom «Vernissa» del lloc de Biniraix, 175 lliures. Folis 196 i 241 altres propietats del mateix. Foli 192 – Hort de Pere Colom «Vernisa» del lloc de Biniraix, 175 lliures. Foli 350 – Tanca d'olivar dita Binibassí del mateix.

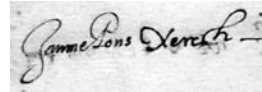
VERNISSA: Sense dades del seu significat. Topònims: Possessió en el terme de Lluçmajor, i una altra en el de Santa Margalida (Mall.).

xantre: (Escrit Xandre, Xantre) Foli 376 - Tanca d'olivar dit La Tintorera de Gabriel Busquets «Xantre», 1.300 lliures.

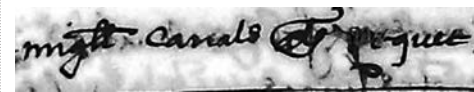
XANTRE: (i antigament xandre). m. 1. Cantor, especialment el d'església; cast. sochantre. 2. Canonge amb dignitat, antigament anomenat capiscol, que tenia al seu càrrec la direcció dels cantors en el cor.

xerec: Foli 99 – Cases i corral de Jaume Pons «Xerec», 75 lliures. Foli 373 – Vinya del mateix.

XAREC, -ECA adj. Veure. XEREC: m. Figa flor (primerenca) produïda per una figuera que no en sol fer, de figues primerenques (Mall.). Només fan normalment figues flors les figueres roges i les albacors; les figues flors d'altres figueres, si en fan cap, es diuen xerecs. Dolent; mancat de bonat, tant físicament com moralment (mall.); cast. malo. S' aygo que bevem és molt xereca,

xorquet: Foli 9 – Trast de cases i hort de Miquel Canals «Xorquet», major de Deià, 30 lliures. Folis 41, 133 i 418 – altres propietats del mateix.

XORQUET: Diminitiu de XORC: 1. Estèril, infecund cast. yermo, machorra, estéril.

Els malnoms ordenats per llinatges

Per possibilitar la recerca dels malnom de cada llinatge he inclòs el següent quadre ordenant-los per llinatges, amb la informació del lloc d' habitatge.

LLINATGE	NOM	MALNOM	LLOC HABITATGE
Alcover	Guillem	BARDÍ	SA FIGUERA
Alcover	Guillem	LADELLA	SÓLLER
Alcover	Joan	BARDÍ	SA FIGUERA
Alcover	Joan	GABRIEL	SÓLLER
Alcover	Pere Joan	BARDÍ	SÓLLER
Alcover	Pere Joan	ROVELLAT	SÓLLER
Arbona	Antoni	BOLAIX	SÓLLER
Arbona	Antoni	LLIRET	FORNALUTX
Arbona	Bartomeu	FEROLA	FORNALUTX
Arbona	Bartomeu	LIRET	FORNALUTX
Arbona	Damià	FUMAT	SÓLLER
Arbona	Guillem	LLIRET	FORNALUTX
Arbona	Jaume	VERDO	SÓLLER
Arbona	Jaume	CUL ROIG	BINIARAIX
Arbona	Joan	DENDANA	SÓLLER
Arbona	Joan	CAXAL	SÓLLER
Arbona	Miquel	GELAT	SÓLLER
Arbona	Miquel	LLIRET	FORNALUTX
Arbona	Pere	BASCOS	FORNALUTX
Arbona	Pere	FUMAT	SÓLLER
Arbona	Vicenç	CAIXAL	SÓLLER

LLINATGE	NOM	MALNOM	LLOC HABITATGE
Arbona	Miquel	GELAT	SÓLLER
Arbona	Miquel	LLIRET	FORNALUTX
Arbona	Pere	BASCOS	FORNALUTX
Arbona	Pere	FUMAT	SÓLLER
Arbona	Vicenç	CAIXAL	SÓLLER
Bauçà	Bartomeu	TARANELL	SÓLLER
Bauçà	Llorenç	ENGANA FRARES	SÓLLER
Bauçà	Pere	SANUTGE	SÓLLER
Bernat	Antoni	SCOLLAT	FORNALUTX
Bernat	Bartomeu	VERÍ	SÓLLER
Bernat	Damià	VERÍ	SÓLLER
Bernat	Joan	VERÍ	SA FIGUERA
Bernat	Joan	MASCARAT	FORNALUTX
Bernat	Joan	TEXO	SÓLLER
Bernat	Pau	VERÍ	ALQUERIA COMTE
Bernat	Pere	GOTZO	SÓLLER
Bernat	Pere	MESQUERAT	FORNALUTX
Bernat	Pere	TEXO	SÓLLER
Bernat	Pere	VERÍ	SA FIGUERA
Bisbal	Joan	GARROVA	SÓLLER
Busquets	Gabriel	XANTRE	SÓLLER
Canals	Baptista	BLEDA	SÓLLER
Canals	Bartomeu	AVISAT	SÓLLER
Canals	Bartomeu	PONTIRO	SÓLLER
Canals	Bernat	MICHELET	SÓLLER
Canals	Francesc	GAT	SÓLLER
Canals	Miquel	XORQUET	SÓLLER
Casesnoves	Jaume	TAMANY	SÓLLER
Castanyer	Andreu	BATACH	SÓLLER
Castanyer	Antoni	AMEN	SÓLLER
Castanyer	Bartomeu	BATAC	SÓLLER
Castanyer	Bartomeu	CENTURA	SÓLLER
Castanyer	Bartomeu	NANA	SÓLLER
Castanyer	Francesc	DIONIS	SÓLLER
Castanyer	Guillem	BATACH	SÓLLER
Castanyer	Jaume	GRATIOS	SÓLLER
Castanyer	Joan	NANA	SÓLLER
Castelló	Antoni	AMEN	SÓLLER

LLINATGE	NOM	MALNOM	LLOC HABITATGE
Cerdà	Antoni	MOLINS	SÓLLER
Cerdà	Joan	MOLINS	SÓLLER
Codonyer	Bartomeu	CULLERA	SÓLLER
Colom	Andreu	CALOBRE	SÓLLER
Colom	Antoni	CALOBRE	BINIARAIX
Colom	Bartomeu	BOTANA	BINIARAIX
Colom	Bartomeu	CALOBRE	ALQUERIA COMTE
Colom	Bartomeu	FRANCÍ	BINIARAIX
Colom	Bernat	BANDO	SÓLLER
Colom	Bernat	VERNISSA	BINIARAIX
Colom	Cristòfol	BENDO	BINIARAIX
Colom	Damià	CARRITXERA	BINIARAIX
Colom	Damià	DET	BINIARAIX
Colom	Francesc	FRANCÍ	BINIARAIX
Colom	Gabriel	CARRITGERA	SÓLLER
Colom	Jaume	CARRITGERA	SÓLLER
Colom	Joan	SER	ALQUERIA COMTE
Colom	Joan	CORRETJOT	SÓLLER
Colom	Joan	CARRITGERA	BINIARAIX
Colom	Joan	GIOY	BINIARAIX
Colom	Joan	JOY	SÓLLER
Colom	Joana	GAMETA	SÓLLER
Colom	Joanot	CALOBRE	ALQUERIA COMTE
Colom	Pere	CALOBRA	SÓLLER
Colom	Pere	VERNISA	BINIARAIX
Deyà	Mateu	DET	BINIARAIX
Estada	Antoni	LLARCH	CASTELLÓ
Estada	Bartomeu	BET	CASTELLÓ
Estada	Bartomeu	MICCO	CASTELLÓ
Estada	Bartomeu	LAMET	SÓLLER
Estada	Damià	MICO	CASTELLÓ
Estada	Gabriel	SPERIT	CASTELLÓ
Estada	Gabriel	RADO	SÓLLER
Estada	Gabriel	MAURA	SÓLLER
Estada	Joan	MALSPIRIT	SÓLLER
Estada	Joan	MAURE	SÓLLER
Estada	Joan	TROTТА	SÓLLER
Estada	Miquel	SPERIT	CASTELLÓ

LLINATGE	NOM	MALNOM	LLOC HABITATGE
Ferrà	Pere	BORGENS	SÓLLER
Ferrà	Pere	BORIANES	SÓLLER
Ferrà	Pere	BAYONS	SÓLLER
Ferrà	Pere	PETIT	SÓLLER
Ferragut	Joan	ARADER	SÓLLER
Ferrer	Joan	DURAY	SÓLLER
Frontera	Mateu	CAPÓ	ALQUERIA COMTE
Garau	Bartomeu	JUYAVERD	SÓLLER
Llaneres	Francina	DEMOS	SÓLLER
Mayol	Antoni	COFFET	SÓLLER
Mayol	Antoni	RAYO	BINIARAIX
Mayol	Bartomeu	POADOR	FORNALUTX
Mayol	Bartomeu	VELLUT	SÓLLER
Mayol	Pere	GATA	FORNALUTX
Marqués	Bartomeu	TANYORAM	SÓLLER
Marqués	Joan	COVONER	SÓLLER
Marqués	Joan	BLAY	SÓLLER
Marqués	Pere	BLAY	SA FIGUERA
Miró	Benet	BACH	SÓLLER
Morell	Joan	JAYOT	SÓLLER
Oliver	Antoni	BAFARUT	SÓLLER
Oliver	Bartomeu	MODONI	SÓLLER
Oliver	Jaume	BAFFERUT	SÓLLER
Oliver	Pere	BAFFERUT	SÓLLER
Oliver	Perot	BAFFERUT	SÓLLER
Pallisser	Antoni	MARXARIT	SÓLLER
Pisà	Bartomeu	PALANCA	SÓLLER
Pons	Bartomeu	BARQUETA	SÓLLER
Pons	Jaume	PATI	SÓLLER
Pons	Jaume	PETIT	SÓLLER
Pons	Jaume	XEREC	SÓLLER
Pons	Joan	GANIVETA	SÓLLER
Pons	Pere	MANXOL	SÓLLER
Puig	Pere	PERUS	SÓLLER
Reynés	Bartomeu	DUCH	FORNALUTX
Ripoll	Joan	MARCHAY	SÓLLER
Ripoll	Miquel	COVONER	SÓLLER
Rullan	Bartomeu	RAULL	SÓLLER

LLINATGE	NOM	MALNOM	LLOC HABITATGE
Torres	Joan	SALAUVERD	SÓLLER
Tries	Bartomeu	RAYA	SÓLLER
Vicens	Simó	TRESPELS	FORNALUTX
Vidal	Bartomeu	BARRERA	SÓLLER
Vidal	Bartomeu	CALIU	SÓLLER
Vidal	Joan	CADAF	SÓLLER
Vidal	Miquel	GATAMOIX	SÓLLER

Malnoms a destacar

Hem de senyalar els malnoms que avui encara perduren i conserven les famílies del mateix llinatge: Arbona «caixal»; Bernat «mascarat»; Casesnoves: «tamany»; Castanyer «batac»; Colom «botana»; Oliver «bafarut»; Pons «pati» i Tries «raia».

Trobam quatre malnoms per posar en relleu, ja que als posteriors cadastres ja no hi consten: CULROIG, ENGANA FRARES, GATAMOIX i TANTLLAURAM, escrit també TANYORAM.

També son destacables el de Simó vicens de Fornalutx que trobam escrit com a 3 pells i com a trespells i el de Joan Stade que a unes propietats esta com MAL SPERIT i a altres com a SPERIT i al cadastre de 1604 el trobam com a SANT ESPERIT.

Els malnoms dels Colom de Biniaraix

Al cadastre de 1578 al lloc de Biniaraix hi consten 40 propietaris, dels quals la meitat són Colom de llinatge. És clar que necessitaven un malnom per identificar-se Dels denou Colom en trobam set sense malnom. Tres d'ells Llorenç Colom, Mateu Colom i Monserrat Colom que probablement no utilitzaven el malnom de la família encara que és bastant segur que en tenien degut al seu nom poc comú. Altres tres consten amb el nom del seu pare: Bartomeu Colom, fill de Joan, Bartomeu Colom, fill de Pau i Damià Colom, fill de Gaspar. Un Antoni Colom, major, tampoc no el necessitava. El altres dotze, tots consten amb el seu malnom.

Antoni Colom «Calobre»
Bartomeu Colom «Botana»
Bartomeu Colom «Francí»
Bernat Colom «Vernisse»
Cristòfol Colom «Bendó»
Damà Colom «Det»

Damià Colom «Carritgera»
Francesc Colom «Francí»
Joan Colom «Carritgera»
Joan Colom «Gioy»
Maties Colom «Vernisse»
Pere Colom «Vernisa»

Comparació malnoms de 1578 amb els de 1833

L'any 1985 Joan Estades Ensenyat publicà al Butlletí de la Societat d'Onomàstica XXI, p.30, Barcelona. *Antropònims de Sóller i Fornalutx en 1833-II- Renoms o malnoms*, en el que fa la ressenya dels patònims d'aquest dos pobles, acompanyant-los dels corresponents sobrenoms, recollits del Llibre de talla de 1833 (AMS 3714)

He volgut aprofitar el seu treball fent un quadre de comparació dels malnoms de 1578 amb els de 1833. N'he trobat vint-i-set que l'any 1833 encara perduraven.

D'aquest vint-i-set, onze encara corresponen al mateix llinatge, els altres setze, l'any 1833 estan atribuïts a altres llinatges.

Malnom	Llinatge 1578	Llinatge 1833
Bach	Miró	Miró
Bafferut	Oliver	Oliver
Bendó	Colom	Estades – Reynes
Beschós	Arbona	Bernat
Batach	Castanyer	Castanyer
Bet	Estada	Bauçà – Mayol
Blay	Marques	Tries
Bolaix	Arbona	Arbona
Botana	Colom	Colom – Estades
Calobre	Colom	Cabot
Ser	Colom	Castanyer
Cullera	Codonyer	Arbona
Det	Colom	Deya
Duray	Ferrer	Castanyer
Fumat	Arbona	Castanyer
Garrove	Bisbal	Frontera
Gat	Maiol	Canals
Gelat	Arbona	Alberti
Gotzo	Bernat	Casasnovas
Larch	Estada	Bauçà
Mescarat	Bernat	Bernat
Pati	Pons	Pons
Petit	Ferra – Pons	Frontera
Pontirò	Canals	Oliver
Raya	Tries	Tries
Tamany	Casasnovas	Casasnovas
Verí	Bernat	Bernat

Dedicatòria

A l'estimat Joan Estades Ensenyat «queu»

Vaig conèixer en Joan, quan d'al·lot anava a les sabatines de la Congregació Mariana al Victòria.

Es perllongà i enfortí la nostra amistat dins l'escoltisme, primer per la seva implicació dins l'agrupament, l'any 1962 com a pare de llobatons i l'any 1964 com a Cap d'Agrupament.

Record quan me mostrava les seves llibretes amb apunts de dades i malnoms que recollia de l'Arxiu Municipal de Sóller i quan m'insistia en que l'acompanyàs a l'arxiu, que m'hi trobaria molt bé i podria fer molt bona feina.

Jo el passava en cançons. La meva feina no me permetia anar ni un dematí per setmana a l'arxiu. En estar jubilat ja ho faré, li deia. Ho va arribar a entendre.

Però ara que, ja jubilat, al manco un dia per setmana el dedico a rebostejar per l'arxiu, penso molt amb ell, sobretot quan trobo notes i paperets amb la seva lletra. Aquell punyetero ho tenia clar el que a jo m'agradaria i ho va aconseguir.

Gràcies Joan.
Sóller, Octubre de 2017
Pere Frontera Alemany

Contraban i altres actuacions dels carabiners de Sóller

Celso Calviño Andreu

Resum

Aquesta comunicació es complementa amb l'altra anomenada *Aspectes generals i estructura del cos de carabiners a Sóller* que fou presentada a les passades XI Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx. Està centrada sobretot en la relació dels carabiners amb el contraban ja que el seu objectiu principal era la seva persecució, també es relaten fets passats a carabiners de Sóller que es veren involucrats en la descàrrega de tabac de contraban, així com la mort del jove de Fornalutx Joan Ginestra Bisbal "Marqués". Altres apartats més generals relaten altres serveis i actuacions dels membres del cos com és el cas de la participació en el salvament de naufrags, les permutes que es feien...

1 Introducció

El terme municipal de Sóller es troba geogràficament incrustat dins la Serra de Tramuntana, es pot dir que per la seva situació, enmig d'una vall i solament interconnectada amb l'interior de l'illa per un coll, va fer que durant molts de segles els seus habitants es veiessin obligats a mirar més cap a la mar que cap a l'interior de l'illa, el caramull de muntanyes que l'envolten propiciava el seu aïllament. Moltes de les seves mercaderies i dels subministraments necessaris per a viure arribaven allà per mar, la seva gent estava avesada a viure de cara a aquesta mar i molts d'ells varen ser bons mariners i pescadors, gent que coneixia tots els racons de la costa i el perills de les tempestes marines. El mateix passava amb els nadius de Fornalutx. Aquest afany per a cobrir les seves necessitats va propiciar que el comerç, en moltes ocasions il·legal, es mimetitzàs amb el comerç legal. El contraban a Mallorca, i en aquest cas concret de Sóller, des d'èpoques remotes va ser un tràfec normal.

El fet del contraban no es percebia durant el segle XIX i començament del XX, com una activitat perniciosa per part de la majoria de la gent, ja que tothom es pot dir que hi vivia i les úniques perjudicades eren les arques de l'Estat. El fet en que se basa aquesta opinió és amb les entrevistes que he realitzat durant molt d'anys amb gent que va viure a començament de segle, i en xerrades més o manco informals de gent, contrabandista i no contrabandista, realitzades dins els cafès. Però la documentació escrita que ho avala, la trobam en la premsa del segle XIX i començament del XX, on queda constància dels fets. El dia 12 de setembre de 1887 el Governador Civil informava que hi havia hagut un enfrontament entre carabiners i paisans a la Porta de Sant Antoni i que dos dels paisans resultaren ferits.¹

Tant greu era la situació, que el 26 d'octubre de 1887, el Governador Civil Arturo de Madrid-Dávila, va publicar un bàndol que deia que per evitar es repetissin fets de resistència i atac de paisans en els moments que membres del Cos de Carabiners del Regne complien amb el deure de l'Institut - fets ocorreguts a Palma i en altres pobles de les illes de forma continua - disposava i feia saber a tothom que encara que el

¹ El Correo Militar. N. 3583. Dimecres 14 de setembre de 1887. P. 3.

monopoli de la Renda de Tabacs estàs llogada a una Empresa particular segons llei d'abril de 1887, els individus del Cos de Carabiners continuaven fent i exercint el mateix servei, per tant si algú els hi faltava de paraula u obra, serien jutjats per la jurisdicció militar, segons el cas 4º de l'article 6º de la llei d'organització i atribució dels Tribunals de Guerra de 10 de març de 1884, i castigats amb les penes que el Codi Militar marcava. Recomanava als batles, força de la Guàrdia Civil, Cossos de seguretat i Vigilància i agents municipals el deure que tenien d'ajudar al Cos de Carabiners en les funcions pròpies del seu Institut i esperava dels habitants de les Balears que no es tornassin repetir tals fets.

El mes de juliol de 1895, el Governador Civil de Balears, Francisco Javier de Beranger, tornava a difondre una circular semblant a la del paràgraf anterior pels fets que continuament succeïen d'atacs als carabiners per part de la gent amb motiu de detenir o conduir paisans presos per contraban.²

El contrabandista traficava en tot allò que feia falta al mercat legal i que aquest no ho podia proveir i també degut a que els productes legals tenien un preu excessiu per a la gent del carrer o eren de mala qualitat.³ L'altra part era la implicació de tots els estrats socials en el negoci del contraban, uns, els que podríem dir que jugaven, aportaven un capital, diríem accions per a la compra del producte i els altres, gent més humil, eren els qui feinejaven, com els patrons i tripulació dels vaixells i llaüts, els descarregadors, els transportadors i els que ho distribuïen. No fa massa dies me contava un antic contrabandista que els qui descarregaven i els qui transportaven també, en moltes ocasions jugaven amb diners, i si anava bé i no hi havia aprehensió guanyaven, però en cas contrari, ho perdien. Fins i tot guanyaven i cobraven els amos de les finques on hi havia els secrets o eren camí de pas. Els pastors hi tot guanyaven mes que el jornal per la seva feina ja que el millor per fer desaparèixer les senyes del desembarcament era fer passar la guarda d'ovelles i no en parlem el cobrar pel seu silenci. El gènere de contraban més comú a les Illes Balears durant el segle XIX i començaments del XX fins a la Guerra Civil, va ser sobretot el tabac.

2 Contraban de tabac i confiscacions fetes pels carabiners de Sóller

El 18 de novembre de 1879, el cap d'Hisenda de Balears José Moreno Guerrero, deia que els membres del Cos de Carabiners del Regne no descansaven perseguint de continu l'il·lícit comerç, demostrant-ho amb les freqüents aprehensions que practicaven, seguia dient que els contrabandistes burlaven en moltes ocasions la vigilància de les forces destinades a la seva persecució, per això demanava el recolzament i l'eficax cooperació de les autoritats locals. Els batles havien de perseguir sense descans als defraudadors de la Renda de Tabac i facilitar a la força de carabiners les notícies que sabien, i que no solament eren defraudadors els que duïen el tabac des d'Alger o altres punts sinó que també ho eren els qui revenien el tabac en cafès, fondes, casinos i tota classe d'establiments públics. Ara bé, posava esment en que la causa principal que afavoria el contraban, era la falta d'existències en els estancs dels pobles de les Balears i per això es demanava als batles que vigilassin les expendúries i que aquestes es trobassin sempre ben sortides.⁴ Igualment, el Comandant del post, tenia l'obligació de vigilar-les, segons constava en el Manual d'obligacions (Capítol II, Art. 4º), on es deia que aquest era responsable de la baixa de valors que oferien els estancs i administracions compreses a la seva demarcació, sempre que fos per la introducció o circulació de contraban, cosa

2 Son molts els casos, però com exemplificació hi ha el fet ocorregut el dimecres dematí del 29 de desembre de 1897, després d'haver-se publicat ja el bàndol del Governador Civil, quan en el fialat de la Porta Pintada de Palma, un dels empleats de consums, va obligar a una dona a que es deixàs reconèixer per la matrona. La dona es va negar al·legant que era un abús. Una vegada reconeguda va començar a agredir a la matrona, tot d'una va intervenir una parella de carabiners que va detenir a la dona i va intentar dur-la al quarter de la policia municipal. Durant els fets es va anar concentrant una gentada que va començar a protestar per la detenció, insultant als carabiners i volent agredir-los, cosa que no aconseguiren per la ràpida intervenció del cap i uns números de la policia municipal.

3 El 22 de juny de 1864 el sergent Cipriano Poveda de la 1ª Companyia i 3ª secció del post de Sóller per ordres superiors indagava les causes que motivaven les baixes en valors que es donaven en els estancs de Sóller ja que la gent no comprava tabac nacional degut als preus i a la mala qualitat.

4 Boletín Oficial de la Provincia de las Baleares. N. 1967. Dimarts 23 d'octubre de 1879. P.1.

que havia d'evitar fermement.⁵

Les actuacions dels carabiners, primordialment anaven per tant encaminades a la persecució del contraban, que com s'ha esmentat anteriorment, era sobretot de tabac. Foren moltes les agafades realitzades pels carabiners de Sóller. La primera de totes documentades va ser la del mes de maig de 1833, quan el sergent de carabiners José Gibert va conduir al Port de Palma una xàvega que va apressar el dia 12 de maig a les costes de Lluc carregada amb onze balons de roba i sense gent, la va amarinar amb sis carabiners de mar procedents de Sóller.⁶

Era tant el contraban que es feia durant el segle XIX, que fins i tot, el tabac que es venia en els estancs, en moltes ocasions era de contraban. L'11 de juny de 1867 el comandant fiscal José de Arnáiz deia al batle de Sóller que manés als estanquers dels pobles de Deià, Fornalutx i Biniaraix es presentassin a ell amb les llibretes corresponents on estaven especificades les vendes de tabac de l'any.⁷ El batle de Sóller contestava al comandant fiscal de carabiners que ell no tenia jurisdicció sobre aquests estanquers. A la vegada el Comandant li tornava contestar que ell, el batle de Sóller, es dirigís als batles de Deià i Banyalbufar perquè manassin als estanquers que es presentassin davant d'ell.⁸

El capità de carabiners Eduardo Sanllorenzo Rubinat,⁹ el 28 de maig de 1878, es dirigia al batle dient-li que havia estat nomenat jutge fiscal per a la formació d'un expedient governatiu i que havia de citar i presentar-se a la Duana del Port de Sóller, Lluís Canals Mayol per motius relacionat amb contraban de tabac.¹⁰

El mes d'abril de 1883 el cabo i un carabiner de Sóller aprehengueren varis barrots de ferro.¹¹ Com veiem aquesta confiscació no era de tabac, però el mes de novembre de 1884 els carabiners aprehengueren dins el casc urbà de Sóller a un contrabandista, setanta grams de tabac de contraban i el dugueren davant el jutge.¹² El dia 2 de gener de 1885, els carabiners Juan Roig Ferrer i Vicente Villalba Salvador del post de Sóller, a les immediacions de la vila, aprehengueren dos fardells de tabac i el mateix mes el cabo 1º Tomás Moreno Martínez i dos carabiners aprehengueren un fardell de tabac en el camí que va a Fornalutx.¹³

Quan s'agafaven, per motius de contraban, carros amb les corresponents cavalleries que transportaven tabac de contraban, es subhastaven a la planta baixa de la Delegació d'Hisenda de Palma. El dia 26 d'abril de 1889 es va fer la subhasta d'un cavall negre amb pels blancs en el front i una ferida a la part lateral del coll i una altra en el cos, de quatre anys i set quartes i set dits d'altura per 200 pts., a més d'un carro en bon estat amb seient per 150 pts. i les seves guarnicions per 38, en total 388 pts. Havia estat agafat pels carabiners entre Son Sardina i Sóller, dins aquest darrer terme.¹⁴

El vespre del dia 18 de novembre de 1890 a la Porta del Camp de Palma fou detinguda pels carabiners, Maria Noguera Coll, de trenta-cinc anys i d'ofici jornalera, natural de Sóller, l'havien detinguda per voler passar tabac de contraban. El jutge la citava per declarar sobre el fet i li donava un terme de presentació de quinze dies. Es manava a les autoritats civils i militars, així com a la policia judicial que la detinguessin.¹⁵

A les immediacions de la zona coneguda com a "Gales" i "Muleta" a prop del torrent del "Curell",¹⁶ varis

5 Cuerpo de Carabineros. Manual de obligaciones administrativas del personal del mismo. 1925. Ed. Imprenta de Carabineros. P. 15.

6 Diario Balear. N. 49. Diumenge 19 de maig de 1833. Pàg. 3.

7 AMS. Carpeta 3364.

8 AMS. Carpeta 3364.

9 De capità, des de l'any 1878, estava destinat a la Comandància de Mallorca i l'any 1893 va ser destinat a la Comandància d'Algeciras. Amb posterioritat va tornar ser destinat a la Subinspecció de Mallorca. El mes de juliol de 1896 va ascendir a Comandant i va quedar altra vegada a Mallorca. L'octubre de 1896 com a comandant va destinat a la Comandància d'Alacant com a segon cap. El mes de març de 1903 va ascendir a tinent coronel i torna ser destinat a Mallorca. El mes d'agost de 1906 se li va concedir el retiro. El mes d'octubre de 1916 se li va concedir la pensió de 687 pts corresponent a la Placa de San Hermenegildo.

10 AMS. Carpeta 3364.

11 El Correo Militar. N. 2270. Divendres 13 d'abril de 1883. P. 3.

12 El Áncora. Diario católico popular de las Baleares. N. 1437. Dimecres 3 de desembre de 1884. P. 2.

13 El Correo Militar. N. 2792. Dimarts 13 de gener de 1885. P. 3.

14 Boletín Oficial de la Provincia de las Baleares. N. 3466. Dissabte 20 d'abril de 1889. P. 1.

15 Boletín Oficial de la Provincia de las Baleares. N. 3759. Dijous 5 de març de 1891. P. 3.

16 No he pogut identificar aquests topònims.

carrabiners del Port de Sóller el mes d’octubre de 1893, practicaren una aprehensió de tres fardells de tabac de contraban de 70 kg de pes.¹⁷ A vegades les agafades no eren tan grosses, com és el cas de la que feren a finals de maig de 1894, que aprehengueren vint-i-vuit capsetes de cigarrets que duia una dona amagats dins una senalla.¹⁸

A la carretera que va de Sóller a Palma els carabiners el mes de març de 1895 aprehengueren un carro que duia tres fardells de tabac de contraban.¹⁹ A finals del mes d’abril de 1895 també aprehengueren dos sacs de tabac de contraban de 39 kg de pes.²⁰ I el 3 de maig de 1895 un carabiner del Port de Sóller va requisar un paquet amb 890 cigars purs.²¹

El dematí del dia 30 de desembre de 1897 els carabiners veterans del port varen apressar un falutxo sense nom que se suposa era conegut com el “San Francisco” carregat de tabac. L’apressaren entre els dos fars a l’entrada del port, es coneix que hi va anar a parar degut al fort temporal que havia fet durant tota la nit. La tripulació l’havia abandonat.

Com hem esmentat, tot el contraban que s’agafava, es transportava als magatzems de la Companyia Arrendatària de Tabacs, així el dia 10 de gener de 1898, es varen ingressar seixanta fardells de tabac de contraban que els carabiners de mar apressaren prop del Port de Sóller.²²

Els carabiners que feien l’aprehensió havien de testificar en el Jutjat, així tenim que el dia 10 d’agost de 1900 el Jutge d’Instrucció citava, cridava i emplaçava al llicenciat del cos de Carabiners Francisco Barragán Ruiz perquè en el terme de quinze dies es presentàs per declarar en la causa que s’instruïa sobre una aprehensió de 750 grams de tabac de contraban que s’havia fet a la carretera que va de Sóller a Palma.²³

El 24 d’octubre de 1906 la força de carabiners en combinació amb els de l’Arrendatària,²⁴ apressaren a Sóller, a prop de sa Costera, trenta dos fardells de tabac de contraban, com sempre, els de varen ingressar en els magatzems de la Tabacalera de Palma.²⁵ I el dimarts dia 4 de maig de 1907 les forces de carabiners de la Secció de Sóller apressaren a les immediacions “des Gall” vint-i-vuit fardells també de tabac. Amb carros fou transportat a Palma.²⁶

El 26 de juny de 1907 el vespre fou apressat pel sergent de carrabiners un carro que conduïa fardells de tabac de contraban. El dia 27 dematí fou conduït a Palma el reu i la presa custodiats per una parella del cos.²⁷

Un dels problemes que des de sempre varen tenir els carabiners era de que quan havien de dur a terme un registre en un determinat domicili primerament havien de fer-ho saber al jutge o batle, i això, a vegades permetia que la informació arribàs abans als contrabandistes. El mes de gener de 1883, es demanava que es facultàs als oficials de carabiners el poder reconèixer qualsevol edifici que fos sospitós sense presència judicial i solament amb una ordre, ja que això donaria bons resultats per combatre el contraban, degut a que en moltes ocasions per no estar els jutges quan se’ls necessitava i altres vegades perquè els contrabandistes

^[1] La Última Hora. N.160. Dimarts 31 d’octubre de 1893. P. 3.

^[2] Almudaina. N. 2389. Dijous 31 de maig de 1894. P. 3.

^[3] Almudaina. N. 2693. Diumenge 31 de març de 1895. P. 2.

^[4] Almudaina. N. 2724. Dimecres 1 de maig de 1895. P. 3.

^[5] Almudaina. N. 2727. Dissabte 4 de maig de 1895. P. 5.

^[6] El Áncora. Diario católico-popular con censura eclesiástica. N. 3869. Dimarts 11 de gener de 1898. P.3.

^[7] Almudaina. N. 5560. Dissabte 11 d’agost de 1900. P. 2.

^[8] La Companyia Arrendatària de Tabacs, coneguda popularment com “sa Tabacalera” igual com els carabiners perseguia als contrabandistes, era civil i contava a la mar amb barques i escampavies i a terra amb forces a peu i a cavall. A vegades, actuaven conjuntament amb els carabiners, però en altres ocasions hi havia gelosies entre ells. La RO de novembre de 1902 del Ministeri d’Hisenda deia que els seus agents podien aprehendre els gèneres de procedència estrangera introduïts fraudulentament o amb propòsit de ser introduïts sense pagar drets, també podien detenir als vehicles i a les persones que els conduïen. Havien d’aixecar acta d’aprehensió amb totes les notícies sobre persones i efectes aprehesos i posats a disposició de la Duana. Aquesta ordre era important perquè atribuïa als agents de la Companyia Arrendatària de Tabacs actuar com a força auxiliar de les autoritats d’Hisenda, i lis conferia facultat per perseguir tant a terra com en aigües jurisdiccionals el contraban, encara que no fos de tabac.

^[9] Setmanari de Sóller. N. 1021. Dissabte 27 d’octubre de 1906.

^[10] Almudaina. N.8068. Dimarts 11 de juny de 1907. P. 2.

^[11] Setmanari de Sóller. N. 847. Dissabte 27 de juny de 1903. P. 2.

s’assabentaven de que volien dur a terme l’escorcoll feien desaparèixer les mercaderies de contraban.²⁸

El dissabte 24 d’octubre de 1908 forces de carabiners expressament vingudes des de Palma varen apressar tretze fardells de tabac de contraban que es trobaven dipositats a la golfa d’una casa situada en el centre de Sóller.²⁹

Quan l’any 1917 va comandar el post de Sóller, com a cap accidental, el sergent Rafael González,³⁰ va voler acabar amb el contraban de tabac, i es va centrar sobretot en perseguir la venda, per això, es varen dur a terme molts d’escorcolls en els domicilis on es tenia la sospita que es venia tabac, ja fos per les investigacions que duïen a terme els mateixos carabiners com per les confidències que rebien. El primer escorcoll va ser el 28 de juliol quan es registraren dos domicilis, un d’en Miguel conegut com a Rabasseta en el Pont Nou i l’altre el d’Antoni Torrens, del carrer del Pastor ja que tenien la seguretat que es duïa a terme tràfec de tabac. El dia 1 d’agost una altra vegada es duïa a terme un registre en uns domicilis del carrer del Pont, de Bauzà i d’en Pastor. El 4 d’agost el registre va ser en un domicili del carrer d’Isabel II. El 16 d’agost era en un domicili del carrer de l’Alqueria del Compte. El 20 d’agost va ser en un domicili del carrer de la Lluna. El 23 d’agost altra vegada els registres s’efectuaren en dos domicilis, un del carrer de la Lluna i l’altre a la carretera del Port i el 27 d’agost en un domicili del carrer de Bauzà. Cada vegada havia de ser present el jutge, el batle o un delegat de la corporació municipal, cosa que com hem esmentat abans no resultava massa efectiu ja que en algunes ocasions varen tenir temps de fer desaparèixer les mercaderies de contraban.³¹

El mes de desembre de 1933 per disposició de l’Autoritat es va ordenar un registre en una sèrie de cases de Sóller, cuades per vendre tabac de contraban. El Jutge d’Inspecció d’aquest Districte va autoritzar que es verificàs i va expedir el corresponent manament d’allenament de morada. Algunes parelles del Rondín del Cos de Carabiners baix del comandament del cabo Enrique Monterrubio España³² va verificar la inspecció havent trobat resistència en un dels domicilis visitats per trobar-se absent el propietari de la casa i es va reclamar auxili de l’Alcaldia qui va enviar per presenciar el registre al guàrdia municipal Manuel Sáez. A les 14’00 hores varen començar les forces de carabiners la labor, trobant unes petites partides de tabac, que s’havien banyades i l’estaven secant en una casa del barri de ses Argiles, el propietari va dir que l’havia trobat amagat dins un tronc d’un arbre. El gènere i el reu varen passar a disposició del Delegat d’Hisenda de Balears.³³

3 Carabiners de Sóller involucrats en contraban

En moltes ocasions hem sentit parlar del fet que hi havia carabiners que estaven involucrats o que feien els ulls grossos en el tema del contraban. Indubtablement és així, però també és veritat que segons la meva investigació, la immensa majoria eren carabiners honrats. Un dels factors que potenciaven això era el sou que cobraven, la premsa del mes d’agost de 1887, deia que s’havia de pujar la paga als carabiners ja que era normal que fessin la vista grossa, deixant al contraban via lliure perquè circulés impunement. Deia que molts d’ells feien el servei per costa o muntanyes, enfora dels seus llars i famílies i no lis bastava el sou que cobraven, tampoc se lis abonava amb temps els que lis corresponia per les aprehensions. Si s’augmentava el sou, segur que els defraudadors no tendrien el cinisme de passar amb tanta facilitat el contraban burlant les Ordenances i no perjudicarien als comerciants que de bona fe declaraven les mercaderies pagant l’impost corresponent. Es demanava que per evitar-ho s’augmentàs el sou i es pagàs de forma immediata els

^[12] El Correo Militar. N. 2203. Dilluns 22 de gener de 1883. P. 1.

^[13] Setmanari Sóller. N. 1127. 31 d’octubre de 1908. P. 3.

^[14] L’any 1919 estava destinat en el Moll de Palma. El mes d’octubre juntament amb el carabiner Lorenzo Sebastián va fer una aprehensió d’un paquet de calcetins de seda que un individu volia embarcar cap a Barcelona en el vaixell Bellver.

^[15] AMS. Carpeta 3364.

^[16] De carabiner el mes de febrer de 1933 va ascendir a cabo i destinat des de la Comandància de Balears a la d’Estepona El mes de gener de 1934 estava destinat a la Ronda d’Inca i l’any 1935 a Palma.

^[17] Setmanari Sóller. N. 2438. 16 de desembre de 1933. P. 6.

comisos.³⁴ Altra vegada, l'any 1900, la premsa es tornava a fer ressò d'això i deia que a més de la manca de quarters la majoria de carabiners casats havien de viure a vivendes particulars llogades i solien pagar entre 8 i 10 pts mensuals, per tant lis quedaven 41 pts del seu sou, que dividides en trenta dies sortia a una pessesta amb 36 cèntims diaris. El diari “El Correo Militar” es demanava com pot viure així un carabiner i no es vengui amb un sou diari de cinc reals i mig escassos.³⁵

El 4 de setembre de 1860, el primer cap de la Comandància de Mallorca es dirigia al batle de Sóller i li demanava informació ja que s'havia obert un sumari per una delació feta contra alguns carabiners del post de Sóller i se li demanava que notifiqués tot el que sabia sobre la conducta que observaven aquests i si complien amb els seus deures i el concepte que tenia sobre ells, el poble en general de Sóller.³⁶

Una altra vegada, el 12 de juny de 1867, el tinent coronel primer cap de la Comandància de Mallorca es dirigia al batle notificant-li que enviava a Sóller al comandant fiscal José de Arnáiz per investigar si l'oficial i la força a les seves ordres complien el servei, vigilaven la costa i perseguien amb eficàcia als contrabandistes, a més li demanava informació sobre si l'oficial estava en connivència amb els contrabandistes.³⁷

Eduardo Sanllorente Rubinats, com a comandant fiscal, el 25 de maig de 1878, demanava al batle una sèrie de punts, en primer lloc si sabia res sobre un desembarcament de tabac de contraban per la costa sollerica i en cas afirmatiu per quin conducte ho havia sabut, a més de la data en que s'havia produït, i si hi havia carabiners implicats; en segon lloc si el cabo i individus del Cos de Carabiners de la localitat observaven bones formes i exemplar conducta; i com a darrera pregunta si per l'extensió i l'escabrositat de la costa del districte de Sóller era suficient la composició de la força de carabiners que formava el destacament que era d'un cabo i cinc carabiners per dur a terme la vigilància com pertocava.³⁸

El 31 de gener de 1879 el tinent coronel primer cap de la Comandància de Mallorca Manuel Martínez de la Cuesta Pérez Bermúdez³⁹ es dirigia al batle de Sóller notificant-li que havia tengut notícia de que per algun punt de la costa de sa Calobra⁴⁰ s'havia efectuat un desembarcament de tabac de contraban i que havia estat confirmat pel batle de Pollença, per això li demanava notícies sobre el fet per exigir responsabilitat als carabiners que feien guàrdia per allà ja que per conveniència o per abandó i descuit en el servei els contrabandistes havien fet arribar a terra un carregament de tabac. Ho demanava exposant com a principal raó el no haver de castigar als carabiners que eren innocents ja que en moltes ocasions passava que es castigava als individus del Cos per motius infundats i falsos. Per aquest motiu enviava a un capità per obrir les diligències oportunes.⁴¹ El febrer de 1879 el batle contestava al tinent coronel que no tenia cap notícia de que s'hagués efectuat cap desembarcament de tabac de contraban el 24 de gener per la part de Tuent o les seves immediacions. El tinent coronel tornava incidir sobre la conducta dels carabiners destacats a Sóller.⁴²

El 20 d'abril de 1923 el Comandant Comissionat com a Instructor José Casanova Tornero⁴³ per ordre superior duia a terme diligències i demanava al batle que li manifestàs totes les notícies que tenia sobre els carabiners de Sóller i que poguessin servir per aclarir tot el que estava relacionat amb un desembarcament o desembarcaments clandestins realitzats des del mes d'octubre de 1922, així com tot el que podia significar irregularitats comeses per la força del Cos en aquest Districte, ja havia ocorregut el cas Ginestra.⁴⁴

34 El Correo Militar. N. 3562. Divendres 19 d'agost de 1887. P. 1.

35 El Correo Militar. N. 7288. Dissabte 31 de març de 1900. P. 1 i 2.

36 AMS. Carpeta 3364.

37 AMS. Carpeta 3364.

38 AMS. Carpeta 3364.

39 Era Coronel de l'Exèrcit i tinent coronel de carabiners, el 28 de desembre de 1878 informava a la gent interessada de la subhasta per proveir a la Comandància de Mallorca de cinquanta llits que es necessitava per a la força de carabiners. S'havia de fer en el Quarter de la Llotja de Palma.

40 Part del districte d'Escorca depenia dels carabiners de Sóller

41 AMS. Carpeta 3364.

42 AMS. Carpeta 3364.

43 Des de 1925 a 1930, com a comandant estava destinat a la Comandància de Balears, i en algunes ocasions va ser primer cap accidental de la Comandància. El mes de febrer de 1925 va signar la llicència per usar armes de caça al carabiner Constantíno Becarés Pérez mentre no estàs de servei.

44 AMS. Carpeta 3364.

4 Mort d'en Joan Ginestra

Un jove de Fornalutx, Joan Ginestra Bisbal “Marqués”, va desaparèixer i segons tots els indicis i primeres informacions va ser després d'haver estat detingut pels carabiners als qui havia acompanyat per descobrir un secret per la zona de Tuent (Sóller),⁴⁵ més concretament en el Morro de sa Vaca. Va ser tant el clamor popular per la seva desaparició misteriosa que l'exdiputat Gabriel Alomar va remetre tots els antecedents de l'assumpte al diputat socialista Indalecio Prieto i a altres polítics de l'esquerra per tractar l'assumpte a les Corts.⁴⁶

La història va començar el 13 de març de 1923, a les 7 del matí, quan Joan Ginestra, segons deien els seus familiars, havia sortit de Fornalutx i havia anat a caçar per les immediacions de Bini en el terme municipal d'Escorca, allà l'horabaixa del mateix dia, fou après pels carabiners i conduït a Tuent, on tenien el post. Com que el vespre i el sendemà no va tornar a casa seva, els veïnats i amics anaren a cercar-lo. Primerament anaren a veure al capità de carabiners Vicente Giral Lafuente⁴⁷ i lis va facilitar dos carabiners del seu rondín per evitar obstacles i que els ajudassin a cercar-lo.

Els amics de molt prest anaren a Tuent on trobaren un carabiner al qui demanaren si tenien un reu i els hi va contestar que no i que ni sabia del que parlaven, però abans de contestar primer ho va demanar a un altre carabiner, i llavors, fins i tot, a un altre que estava en el porxo. També varen demanar informació a la gent de la possessió de sa Calobra que lis varen dir que el dia 13 havien sentit molts de tirs per la part de l'Ermita.

Igualment s'assabantaren que els carabiners havien sorprès a contrabandistes que duïen tabac, i que el dia 14, els carabiners havien agafat a un jove de 19 anys que era missatge i que havia anat a sa platja al saber que els carabiners desembarcaven tabac que havien aprehès per si li donaven alguna pastilla, i que tot d'una que havia arribat els carabiners se li tiraren damunt i el fermaren maltractant-lo dient que era un espia dels contrabandistes i que el durien detingut.

Poc després va arribar el capità amb una barca i quan va veure aquell al·lot va demanar als carabiners que li explicassin que havia passat i va manar que el desfermassin però que quedava detingut i llavors duit amb la llanxa a Sóller. Les senyes d'aquest al·lot i l'hora en que fou pres pels carabiners no coincidien amb els informes que havien donat els veïnats de sa Calobra, els quals havien demanat als carabiners quan anaren a cercar comestibles a la possessió, el dia 13, a que se devia el troteig i li havien contestat que era perquè els contrabandistes sorpresos se'n duïen el tabac i que pels tirs amollaren el gènere.

Quan els amics que cercaven en Marqués tiraven el bot a l'aigua de l'amo en Lluc de Can Termes per anar-se'n, mentre feien l'operació, un dels carabiners que els havia acompanyat per ordre del capità va quedar xerrant amb un carabiner de Tuent anomenat Eusebio Sánchez Ramos i al poc temps va començar a cridar als qui tiraven el bot a l'aigua dient que sabia on era, ja que en Sánchez li va dir que estava a una cova del Morro de sa Vaca. Llavors li va demanar si estava viu o mort, i en Sánchez dubtant, va dir que viu.

La cova situada sobre uns 15 metres sobre el nivell de la mar té una explanada grossa, l'entrada a la volta té uns 25 metres d'elevació i a l'interior forma una altra explanada a distint nivell de la primera. Segons Tomàs Mut és una impressionant cova que queda oculta darrere tres obertures naturals.⁴⁸ En Ginestra es va ficar per una enclotxa i demanava a en Sánchez una corda i aquell no li va donar. Segons l'explicació del carabiner aquest havia fuit per un forat de la cova⁴⁹

El mes de novembre de 1923 es va celebrar a Sóller el Consell de Guerra contra els carabiners Joaquín

45 Per conèixer més sobre aquest secret es pot consultar l'article aparegut a les VII Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx de Tomàs Mut Ferragut i també la descripció que fa en el seu magnífic i detallat llibre titulat *Al·lots, avui hi ha festa!. Secrets i confidències desconegudes del contraban mallorquí (1930-1990)*.

46 Diàrio de Ibiza. N. 8514. Dijous 12 d'abril de 1923. Pàg. 1.

47 Nascut el dia 22 de gener de 1875, havia ingressat el 6 de maig de 1891. Era capità de la 2ª Companyia amb capçalera a Sóller.

48 Mut, T. (2017). *Al·lots, avui hi ha festa!. Secrets i confidències desconegudes del contraban mallorquí (1930-1990)*. Ed. Tomàs Mut. P. 139.

49 Setmanari Sóller. N. 1898. 11 d'agost de 1923. P. 2 i 3.

Mestres Crespo, Eusebio Sánchez Ramos i Valentín Segura Piña i els excarabiners Bernardo Serrano i Juan Gómez Morejón. Segons ells, un carabiner va sorprendre una partida de contrabandistes als que no va poder detenir. Poc temps després ajudat per altres carabiners varen detenir a Juan Ginestra Bisbal. El fiscal va demanar pels quatre dels acusats la pena de mort, la defensa la llicència absolutòria. La sentència va passar al Capità General.⁵⁰ Aquest no va aprovar la sentència absolutòria dictada pel Consell de Guerra contra els quatre carabiners presumptes autors de l'assassinat del veïnat de Fornalutx Juan Ginestra Bisbal(a) Marquès i la va remetre al Tribunal Suprem de Guerra i Marina.⁵¹

Durant el procés digueren que estant els processats practicant servei a Tuent, el carabiner Segura va descobrir en una cova un subjecte anomenat Ginestra. Els altres carabiners processats amb en Segura entraren a la cova per si hi havia més contraban. No es sap que va passar a dins la cova. Els carabiners varen sortir tots sols dient que Ginestra havia aconseguit escapar i l'únic que trobaren fou la gorra i els calçons d'en Marquès. Es feren perquisicions però el cadàver no va sortir. El fiscal deia que els carabiners Sánchez, Mestre, Serrano i Gómez són els qui entraren a la cova amb Ginestra i que varen incórrer en delictes de detenció il·legal i probable assassinat i sol·licitava pena perpètua per a tots ells. Pel carabiner Segura sol·licitava pena de 10 anys de presó com encobridor.⁵² Els defensors creien que no hi havia delictes com ho provava el fet que la dona de Ginestra es va posar de dol però al cap de poc temps el se va llevar i se'n va anar a París. Per això pareixia que Ginestra havia escapat a França. Tots els defensors varen demanar l'absolució tret del de Sánchez que va dir que l'únic delictes era haver deixat escapar a Ginestra i demanava per a ell sis mesos de presó.⁵³

El batle de Fornalutx va escriure una carta al diari “El Día” dient que s'havia presentat davant d'ell la veïnada Catalina Arbona Reinés dona de Juan Ginestra Bisbal dient que tot era fals ja que ella no havia sortit de l'illa i que duia dol, i que vivia en la més gran misèria i que solament era ajudada pels seus parents i germans.⁵⁴

5 Notes del capità Pujiula sobre els carabiners de Sóller

El llibre d'aquest capità és pràcticament l'únic llibre que fa un estudi íntegre i centrat exclusivament sobre el Cos de Carabiners de Mallorca i el motiu de mencionar-lo en aquest treball és la relació que té amb els carabiners de Sóller. Explica la difícil feina dels carabiners, amb poc personal, per combatre el contraban.

L'any 1907, la 2ª Companyia de Carabiners, havia de vigilar una extensió de costa compresa entre Valldemossa i la Colònia de Sant Pere, és a dir 235 quilòmetres. I estava estructurada en 4 seccions. La 1ª Secció amb capçalera a Eivissa amb els posts de Eivissa, Sant Antoni de Portmany, ses Salines i Formentera, tots ells situats vora mar. La 2ª Secció amb capçalera a Sóller amb els posts de Deià (a dos quilòmetres de la costa) i Sóller (a tres quilòmetres). La 3ª Secció amb capçalera a Pollença amb els posts de Caimari (a 17 quilòmetres de la costa) i Pollença (a sis quilòmetres). La 4ª Secció amb capçalera a la Pobla amb els posts d'Alcúdia (a dos quilòmetres de la mar), la Pobla (a deu quilòmetres de la costa) i Santa Margalida (a dotze quilòmetres de la costa). També hi havia la Ronda d'Inca, on el capità hi tenia la seva residència.⁵⁵ Hi havia un 1º Tinent a cada una de les seccions d'Eivissa i la Pobla i un 2º Tinent a Sóller i un altre a Pollença.

Dels 115 individus que formaven la companyia (inclosos en aquesta quantitat els oficials i suboficials) per vigilar la costa compresa entre Valldemossa i sa Colònia de Sant Pere hi havia de descomptar els 30 que estaven destinats a la 1ª Secció de les Pititüses i el que feia el servei de Veterans (a les duanes). Quedaven així per a la vigilància de la costa 1 capità, 1 tinent 1º, 2 tinents 2º, 4 sergents, 5 cabos, 3 cornetes, 8 carabiners

de 1ª i 53 carabiners de 2ª, en total 73 individus. Però encara d'aquests s'havia de descomptar 1 sergent i un carabiner per a treballs burocràtics de la Companyia; un cabo i sis carabiners per a la ronda d'Inca; sis carabiners pels rondins de la 2ª, 3ª i 4ª seccions que es varen crear amb data de 3 d'octubre de 1906; quatre carabiners més com ordenances per cuidar-se dels cavalls dels oficials; una parella que per ordre de 5 d'agost de 1906 es va destinar a Petra; un cabo i tres carabiners amb destí a la capçalera de la Comandància; un carabiner destinat a la Direcció General del Cos, cinc carabiners donats de baixa pel servei per estar malalts i dos o tres més que estaven destacats a diferents llocs. En total són un sergent, dos cabos i trenta carabiners que no presten el servei de primera línia. És a dir que per vigilar els 235 quilòmetres de costa quedaven solament 17 parelles, que lis tocava vigilar 14 quilòmetres a cada una.⁵⁶

En el cas de Sóller, l'any 1907, hi havia 1 Tinent, 1 sergent, 1 corneta, 1 preferent i 10 carabiners de 2ª. A més de 1 cabo i dos carabiners Veterans. De Marina, 1 cabo i 4 carabiners. Pel servei s'havia de descomptar de la plantilla els carabiners de mar i els Veterans.⁵⁷

Pujiula deia que des de feia un temps els contrabandistes no gosaven realitzar “alijos” ja que estaven escarmentats per les agafades que feien els carabiners d'aquesta 2ª Companyia, i això que era un bon lloc per fer-los degut a la forma de la costa, l'escabrositat del terreny i la general simpatia dels paisans sense distinció de classe amb els contrabandistes. Les agafades durant l'any 1907 foren de 75 aprehensions de tabac de contraban, 2 de botes de licors, 2 de garrafons de licors, 1 de pells i soles i 1 de dues caixes de cartutxos de caça. D'aquestes 75 aprehensions de tabac les verificades a la costa, o sigui a primera línia, foren a Cala Porxo de 1800 quilos, a la Costera de 1465, en el Cap Menorca de 1800, en el Gall de 1156, a la Punta de la Guarda de 621, en el Cosconar de 747, en el Canal d'en Pep de 255 i a les Màquines Velles de 532, totes les altres ho havien estat per la persecució duita a terme per l'interior. Quasi totes foren realitzades a començament de 1907, ja que degut a la persecució constant dels carabiners, els contrabandistes en aquells moments, ho verificaren per altres llocs de l'illa.⁵⁸

En concepte de premis per les aprehensions es varen abonar a la Companyia per a la distribució als carabiners que hi havien pres part, la suma de 11202'18 pts, després d'haver deduït les quotes que es destinaven al fons d'Entreteniment, Col·legi d'Alfons XIII, gastos d'Habilitació, la part que segons la legislació vigent corresponia als Caps i després de descomptar per a l'Estat el que perceptuava la Llei d'Utilitats i el 20% que determinava la Real Ordre de 8 de juny de 1904. Com es pot veure una suma molt important en aquell temps.

Tot això segons el capità Pujiula implicava que la menor circulació de tabac de contraban es convertia en menor consum del públic d'una manera marcada i sensible i que per la falta de tabac de contraban el fumador acudia forçosament a proveir-se d'ell a les expendúries oficials. En el cas de Sóller els valors en la renda de tabac l'any 1906 va ser de 31981'60 pts mentre que l'any 1907 va ser de 36067'70 pts o sigui es va incrementar en 4086'10 pts, un 12'77%.⁵⁹

6 Altres actuacions i serveis dels carabiners

A la nota 5 de l'article 1º del Reglament Militar deia que com a servei extraordinari del Cos estava el facilitar, amb el concurs de la força, l'auxili necessari en els casos d'incendis, inundacions i altres calamitats públiques.⁶⁰ De la primera actuació que tenim constància històrica és el fet en que el carabiner Antonio Barberà (va ser el que més va destacar) i altres dos carabiners varen prestar auxili a la tripulació del brik-barca

50 Diàrio de Ibiza. N. 9915. Dilluns 26 de novembre de 1923. Pàg. 2.

51 Setmanari Sóller. N. 1917. 24 de novembre de 1923. P. 1, 2, 3 i 4.

52 Això, és una de les taques més grosses dels carabiners de Balears, juntament amb un altre assassinat, els dels germans Isern.

53 Setmanari Sóller. N. 1975. 31 de gener de 1925. P. 8.

54 Setmanari Sóller. N. 1976. 7 de febrer de 1925. P. 8.

55 G. Pujiula Dilme. (1907). *Memoria de la 2ª Compañía de Carabineros de la Comandancia de Mallorca*. Ed. Tipo-Litografía de Amengual y Muntaner. P. 8.

56 G. Pujiula Dilme. (1907). *Memoria de la 2ª Compañía de Carabineros de la Comandancia de Mallorca*. Ed. Tipo-Litografía de Amengual y Muntaner. P. 11.

57 G. Pujiula Dilme. (1907). *Memoria de la 2ª Compañía de Carabineros de la Comandancia de Mallorca*. Ed. Tipo-Litografía de Amengual y Muntaner. P. 10.

58 G. Pujiula Dilme. (1907). *Memoria de la 2ª Compañía de Carabineros de la Comandancia de Mallorca*. Ed. Tipo-Litografía de Amengual y Muntaner. P. 13.

59 G. Pujiula Dilme. (1907). *Memoria de la 2ª Compañía de Carabineros de la Comandancia de Mallorca*. Ed. Tipo-Litografía de Amengual y Muntaner. P. 14.

60 Reglamento Militar del Cuerpo de Carabineros. 1927. Imprenta de carabineros. Madrid. P. 14.

Anatra que el dia 13 de desembre de 1883 va naufragar a la costa del Districte de Sóller.⁶¹

Els carabiners també actuaren quan va naufragar el bot de pesca “San Francisco” en aigües de s’Illot amb pèrdua de dos tripulants un dia de la primera quinzena del mes de novembre de 1898. Els mariners Pedro Izquierdo Morales, Vicente Sebastián Expósito i un nin de tretze anys, en Francisco Rodríguez Monreal, varen sortir de port amb objecte d’agafar calamars i col·locar alguns pelangres prop de la costa de l’illa, quan pescaven, de cop es va aixecar un fort vent SO i la mar es va enfurir. La barca va sotsobrar i el nin Francisco Rodríguez va anar nedant al Penyal de s’Illot, darrera hi anava el segon mariner Vicente Sebastián, però Pedro Izquierdo va dir que ell no es tirava a la mar i que quedava a l’embarcació. El nin va aconseguir arribar a s’Illot amb molta dificultat, perquè la mar pegava amb molta fúria, però va aconseguir aferrar-se a una roca, ara bé el mariner que el seguia va pegar amb el cap a una roca i es va veure com la mar estava plena de sang. Ell per la part de darrera s’Illot, on la mar no pegava tant, va tirar-se a la mar i aconseguir arribar a la costa, on va quedar acubat, gelat i sense forces. Una parella de carrabiners que estava de servei el va veure i va córrer a auxiliar-lo, l’abrigaren amb una flassada i quan va entrar en calor i es va trobar una mica millor l’acompanyaren al port.

Una altra ocasió, en que actuaren els carabiners, fou el vespre del dimarts, dia 25 d’octubre de 1932, devers les dotze i mitja del vespre quan es va donar avís al batle accidental Miguel Arbona Colom d’haver-se incendiat una casa del barri de ses Argiles. El batle va ordenar que es tocàs tot d’una a somaten i tots els veïns que estaven en els cafès del centre de la població hi anaren. Allà ja trobaren a dues parelles de la Guàrdia Civil i una de Carabiners que havien estat els primers en comparèixer i apagar el foc.⁶²

El mes de juliol de 1906 va visitar Sóller el cap del partit conservador Antoni Maura, va arribar acompanyat dels seus germans Gabriel i Francisco, a més del seu secretari Sr Rovira. Varen visitar el Pla de Cúber, el Gorg Blau, sa Calobra, hi ho feren muntats en cavalls. Varen aturar-se a dinar a l’Ofre propietat del Sr. Truyols, Marquès de la Torre, i varen sopar i pernoctar a sa Calobra. El dematí següent visitaren el Torrent de Pareis i varen embarcar en el vaporet “Cabrera” fent un el trajecte fins el Cap de Formentor, llavors retornaren a sa Calobra. A les 04’30 del divendres varen embarcar en el “Cabrera” cap a Sóller. Per desembarcar al Port de Sóller empraren un bot de la Comandància de Carrabiners.⁶³ Per evitar que sospitosos arribassin a Mallorca, i impedir que sofrís un atemptat, es va dur a terme, pels carabiners, una vigilància molt estreta per tota la costa i els seus ports. Els carabiners escorcollaren tots els vaixells o barques que arribaven, sobretot els procedents de Barcelona.⁶⁴

Una altra quefer que tenien els carabiners era signar la revista que havien de passar anualment tots els joves que havien complit el servei militar ja que segons l’article 31 del Reglament provisional de mobilització militar de l’Exèrcit ordenava que s’havia de passar per ordre de preferència davant l’Autoritat local més immediata a la residència de l’interessat o davant del comandant del post o parelles de Guàrdia Civil o Carabiners.⁶⁵

7 Duana de Sóller

El mes de juny de 1891 es varen fer una sèrie d’instàncies per part dels propietaris de finques enclavades a Cala Tuent i sa Calobra per habilitar les dites cales per embarcar productes del país, sobretot fruits, amb certificat del batle i destinats al Port de Sóller i pel desembarcament de màquines, eines i estris agrícoles, tot amb documentació de la Duana de Sóller, autoritzat pels carabiners de guàrdia a cada punt. Segons els

informes emesos per les autoritats provincials es va donar la conformitat per habilitar-les.⁶⁶

El Ministeri d’Hisenda informava que per RO i vista la instància feta per Miguel Palou i Juan Canals, a nom de Catalina Busquets, en sol·licitud de que es permetés l’embarcament i transport per mar fins a Sóller de l’escorça, fusta i carbó de la possessió de la Costera i de Tuent, a més d’altres productes com garroves i oli, resultava que havia estat informada favorablement per la Duana principal, pel Cap de la Comandància de Carabiners, pel Consell d’Agricultura Indústria i Comerç, així com per la Delegació d’Hisenda. Per Cala Tuent i la de la Calobra per RO de 30 d’abril de 1891 ja se’ls hi havia concedit habilitació a dits punts per a embarcar fruits del país amb destí a Sóller i desembarcament de màquines i eines agrícoles previ despatx de la Duana. Resumint la cala de sa Costera s’habilitava per a l’embarcament de carbó, escorça i llenya amb destí a Sóller i que la Cala de Tuent també era habilitada per a l’embarcament dels productes anteriorment citats, a més de garrova i oli, sempre que tenguessin igual destí.⁶⁷

El mes d’abril de 1900 es va fer una reunió en el Sindicat Agrícola amb representants del comerç, indústria i agricultura per explicar el tema sobre l’ampliació de la Duana de Sóller. Les despeses havien de córrer per part de l’Ajuntament, així es podrien introduir adobs i primeres matèries per a la fabricació, cereals, farines...⁶⁸

Els carabiners que duïen tasques de reconeixement en punts de descàrrega, en els ports, els molls i a les Duanes tant terrestres com marítimes es coneixien com a Carabiners Veterans i estaven supeditats a les ordres dels funcionaris civils d’Hisenda. Durant gran part del segle XIX i començament del segle XX també duïen a terme el reconeixement en els felats i portes i en els radis de poblacions on Hisenda administrava els drets de consums.⁶⁹

Hi ha constància documental dels carabiners destinats a la Duana del Port de Sóller l’any 1911 que eren el cabo Simón Martínez Campoy, que el mes de febrer de 1912 va ser substituït pel de la mateixa graduació Francisco Montero Bravo i els carabiners de 2ª Juan Martín López i Juan González Álvarez.⁷⁰

8 Permutes de carabiners

Els carabiners solien ser traslladats d’una companyia a una altra, fins i tot, de comandància segons ho consideraven els caps superiors o des de la Direcció General. En altres ocasions els trasllats eren voluntaris i canviaven de destí permutant amb un altre del mateix grau. Quan s’havien de traslladar els ajuntament pagaven el viatge seu i de la seva família i després el ministeri d’Hisenda retornava els diners desembossats. El mes de juliol de 1883, la força de carabiners es queixava dels freqüents canvis de residència i destí pels perjudicis que això lis reportava. A més, hi havia batles que es negaven a facilitar els bagatges que manava la RO de 30 de juny de 1882 comunicada pel Ministeri de la Guerra a la Inspecció del Cos.⁷¹

El mes de maig de 1884 hi havia queixes pels trasllats de la força que es donava constantment a les Illes Balears des de feia uns anys. Es deia que tots els Directors Generals s’oposaven a aquesta mesura i deien que els caps de comandància tenien suficients mitjans per castigar als seus subordinats en el cas de que faltassin als seus deures sense fer ús d’aquesta mesura ja que era contraproductiu pels carabiners però molt més per a les seves famílies.⁷²

61 El Correo Militar. N. 2486. Dijous 3 de gener de 1884. P. 3.

62 Setmanari Sóller. N. 2379. 29 d’octubre de 1932. P. 10.

63 Setmanari Sóller. N.1008. 28 de juliol de 1906. P. 3.

64 Setmanari Sóller. N. 1006. 14 de juliol de 1906. P. 3.

65 Setmanari Sóller. N. 2383. 26 de novembre de 1932. P. 12.

66 Boletín Oficial de la Provincia de las Baleares. Núm. 3804. Dijous 18 de juny de 1891. P. 2.

67 Boletín Oficial de la Provincia de las Baleares. Núm. 3881. Dimarts 15 de desembre de 1891. P. 3.

68 Setmanari Sóller. N. 681. Dissabte 21 d’abril de 1900. P.

69 Gaceta de Madrid. N. 271. Dijous 28 de setembre de 1865. P. 1.

70 AMS. Carpeta 3231.

71 El Correo Militar. N. 2359. Dimercres 1 d’agost de 1883. P. 2.

72 El Correo Militar. N. 2586. Dimarts 6 de maig de 1884. P. 1.

Un exemple, és la del carabiner destacat a Sóller Manuel Miyares del Valle, que el mes d'octubre de 1887,⁷³ volia permutar amb un altre de la Comandància d'Astúries, de Santander, de Guipúscoa, de Càceres, de Badajoz, de Huelva, d'Almeria o de qualsevol de les quatre províncies de Galícia.⁷⁴

9 El secreto de la Pedriza. Una pel·lícula sobre els carabiners i els contrabandistes

Aquesta pel·lícula, que tracta sobre fets entre carabiners i contrabandistes, va tenir un gran impacte a Mallorca quan es va estrenar, ja que en ella es relacionaven uns fets, relacionats amb carabiners i contraban, que llegits en lletra petita, sobretot a Sóller i Fornalutx, tenien una cert parangó amb el que havia passat amb en Joan Ginestra “Marquès”.

Durant tot l'hivern i la primavera de 1926 a la Defensora Sollerense s'havien projectat una gran quantitat de pel·lícules que havien tingut un gran èxit i el públic havia omplit el teatre. Però quan va arribar l'estiu les portes del teatre es tancaren, cosa que sempre es feia per motius de calor, llavors tornaven ser obertes a començament de la tardor. L'empresa havia assegurat que abans de tancar seria projectada la pel·lícula “El secreto de la Pedriza” però per motius aliés a l'empresa es va haver d'aplaçar i això va causar un gran descontentament entre la gent.⁷⁵

⁷³ El mes de juny de 1886 juntament amb el carabiner Ignacio Sáez Ramírez feren una aprehensió d'un fardell de tabac de contraban.

⁷⁴ El Correo Militar. N. 3605. Dilluns 10 d'octubre de 1887. P. 3.

⁷⁵ Setmanari Sóller. N. 2046. 12 de juny de 1926. P. 11.

Epistolari del procés d'edició de *La historia de la espugnación de Sóller* de Joaquim Maria Bover

Pau Tomàs Ramis

Resum

L'any 1856 es publicava el llibre *Historia de la espugnación de Sóller por el Ejército de Occhiali capitán pachá de Túnez y victoria ganada por los vecinos de aquella villa en 11 de mayo de 1561*. Una publicació patrocinada per l'Ajuntament de Sóller, escrita per Joaquim Maria Bover i Rosselló i impresa als tallers de la Imprenta Balear propietat de Francesc de P. Torrens que tengué un recorregut de creació no gaire plàcid. La correspondència que es creuaren l'Ajuntament de Sóller, normalment sempre signada pel seu secretari Jordi Frontera, i l'autor del llibre, Joaquim Maria Bover, arrel del procés de producció d'aquesta obra, resta en part desapareguda però n'hi ha una altra bona part que s'ha conservat. A l'Arxiu Municipal de Sóller, i recollit pel pare Josep Rullán, hi trobam una part de les comunicacions que Joaquim Maria Bover enviava a l'Ajuntament de la Vall i a la Biblioteca Bartomeu March Servera de Palma, a la seva secció de manuscrits, hi he localitzat part de les cartes que des de Sóller s'enviaren a l'autor. Localitzades aquests comunicacions a aquests dos arxius diferents tenim l'oportunitat de conjuntar-les i poder comprovar com fou el procés i l'actitud de cada un dels agents que participaren al procés d'edició del llibre. Entre els documents conservats també hi trobam esborranys de cartes, algunes notes preses per Bover, cartes d'altres persones també implicades a tot el procés de producció del llibre o una valoració que fa el pare Rullán de l'actitud de Joaquim Maria Bover durant el procés d'elaboració de l'obra i de la poca fiabilitat que tenen algunes dades que ens ofereix l'autor del llibre.

No es pretén fer una anàlisi de l'obra de Bover, tot i que pareix clar que una part de les dades que ens ofereix són històricament dubtoses, fet habitual a la seva obra en general. Simplement es farà una transcripció de la documentació obtinguda, que tot i no ser tota la que es generà en aquell moment és prou abundant, i es faran comentaris per situar els moments i alguns dels escrits que s'ofereixen.

1 Introducció

L'any 1856 es publicava el llibre *Historia de la espugnación de Sóller por el Ejército de Occhiali capitán pachá de Túnez y victoria ganada por los vecinos de aquella villa en 11 de mayo de 1561*.

Una publicació patrocinada per l'Ajuntament de Sóller, escrita per Joaquim Maria Bover i Rosselló i im-

La Espugnación de Sóller.

presa als tallers de la *Imprenta Balear* propietat de Francesc de P. Torrens que tengué un recorregut de creació gens fàcil.

La correspondència que es creuaren l'Ajuntament de Sóller, normalment sempre signada pel seu secretari Jordi Frontera, i l'autor del llibre, Joaquim Maria Bover, arrel del procés de producció d'aquesta obra, resta en part desapareguda però n'hi ha una altra bona part que s'ha conservat. A l'Arxiu Municipal de Sóller¹, i recollit pel pare Josep Rullan, hi trobam una part de les comunicacions que Joaquim Maria Bover enviava a l'Ajuntament de la Vall i a la Biblioteca Bartomeu March Servera de Palma², a la seva secció de manuscrits, hi he localitzat part de les cartes que des de Sóller s'enviaren a l'autor.³

Localitzades aquests comunicacions a aquests dos arxius diferents tenim l'oportunitat de conjuntar-les i poder comprovar com fou el procés i l'actitud de cada un dels agents que participaren al procés d'edició del llibre.

Entre els documents conservats també hi trobam esborranys de cartes, algunes notes preses per Bover, cartes d'altres persones també implicades a tot el procés de producció del llibre o una valoració que fa el pare Rullan de l'actitud de Joaquim Maria Bover durant el procés d'elaboració de l'obra i de la poca

fiabilitat que tenen algunes dades que ens ofereix l'autor del llibre.

Aquesta nota de Rullan és escrita en una data indeterminada però posterior al 1879, una vegada ell ja ha publicat la seva magna *Historia de Sóller, en sus relaciones con la general de Mallorca*. Joaquim Maria Bover ja era mort, havia finat a Palma al 1865, i tal era la indignació que l'obra d'aquest havia suscitat a Rullan que el prevere acaba aquesta anotació demanant que Déu el perdoni. (AMS)

Historia de la expugnacion de Sóller por D. Joaquín Mª Bover

En este legajo se verán algunos datos sobre dicho escrito y se podrá juzgar del carácter de este señor que, apesar de haber visto algunos de mis manuscritos, cometió una multitud de errores, consignando datos tan falsos que, al escribir yo la Historia de Sóller, su escrito llegó á ponerse en confusión. A no haber muerto el Sr. Bover, antes de escribir yo dicha Historia de Sóller, se hubiera visto en graves apuros para contestar a mis preguntas. Dios lo haya perdonado.

No es pretén fer una anàlisi de l'obra de Bover, tot i que pareix clar que una part de les dades que ens ofereix són històricament dubtoses, fet habitual a l'obra de l'autor en general. Simplement es farà una transcripció de la documentació obtinguda, que tot i no ser tota la que es generà en aquell moment és prou abundant, i s'acompanyarà de comentaris per situar els moments i alguns dels escrits que s'ofereixen.

L'obra, al cap i a la fi, és una de les més influents que s'han escrit mai sobre Sóller. Consta de dues parts una primera on es relaten els fets que tengueren lloc al 1561 amb l'intent de razzia otomana per part de les tropes d'Otxiali i una segona part que és un *crònica* on es recullen els fets més destacats de la vila des de l'any 832 fins al 1856.

¹ AMS; Arxius particulars. Arxiu mossèn Josep Rullan i Mir. Manuscrits. Correccions a la Història de la expugnació de Sóller 1855. Aquests documents es poden consultar en format digital.

² BBMM; Mss 4°-8(4).

³ Al final de cada explicació prèvia a la transcripció de cada un dels texts s'indicarà si el document pertany a l'Arxiu Municipal de Sóller (AMS) o a la Biblioteca Bartomeu March Servera (BBMS).

Afirmo que és una de les obres més influent de les que s'han escrit mai sobre aspectes de Sóller perquè l'actual simulacre d'aquella incursió que es celebra cada any durant el Firó, i que es representà per primera vegada l'any 1855, recordem que el llibre es publicà només un any després, es basa, en gran part, en la narració i protocols que en fa Joaquim Maria Bover a aquesta obra i fou amb aquests components boverians que la festa fou declarada Festa d'Interès Cultural (FIC) per part del Consell de Mallorca en decisió adoptada dia 8 d'octubre de 2015, previ vist i plau del Consell Assessor de Cultura Popular i Tradicional de Mallorca⁴. Per tant l'obra de Bover, sigui fidel a la realitat o tengui alguns arguments extrets de la pura fantasia, marca una festa que avui té la categoria de FIC, que cada any arrossega a milers de persones, sollerics i forans, a la participació i que s'ha convertit en un dels símbols d'identitat de la Vall.

Joaquim Maria Bover.

2 Epistolari

La primera carta en ordre cronològic que es conserva fou escrita a Son Cotoner de Puigpunyent⁵ dia 10 de setembre de 1855 per Joaquim Maria Bover, només uns mesos després d'haver-se representat per primera vegada la batalla. És dirigida a Joaquim Bauçà al que no he pogut identificar però que devia ser algú pròxim tant a l'Ajuntament com al propi Bover. És tota una declaració d'intencions de l'autor respecte a la voluntat que tenia de publicar una obra sobre els fets del desembarc dels corsaris manats per Otxiali a Sóller durant el mes de maig de 1561 i que moltes vegades s'ha qualificat com el *hecho mas trascendental de la historia de Sóller*.⁶ (AMS)

Son Cotoner 10 de Set[ie]mbr[e] de 1855.

Sr. D. Joaquín Bauçá.

Muy Sr. mio y amigo: tiempo ha q[ue] tengo preparados los datos, abundantes p[or] cierto, para escribir una memoria acerca del hecho glorioso q[ue] tuvo lugar en los campos de Soller en el año 1561. Para pasar adelante, espero la comunicacion oficial del Ayunt^o de ese pueblo, sin que jamas haya soñado en recompensas pecuniarias, que no suelo admitir por una clase de trabajos prestados tan solo para esclarecer la historia atrozmente adulterada. El Ayunt^o de Soller puede unicamente aprontar los caudales necesarios para el gasto de impresion, computandolo en unos 6 pliegos, pues no consiento en que mi opusculo quede inedito en los archivos de la corporacion, porque celoso de mis obras, buenas ó malas, no quiero que andando el tiempo haya algun huron que la plagie y la publique en su nombre. De aquí mi afan en publicar todo lo que escribo, afan que he tenido ultim[ame]nte en [...] á luz mi ult^o libro q[ue] se anunciará estos días, en que ni esta obra, q[ue] es de mucho interés, ni las demas que tengo dadas á luz me hayan valido utilidades, sinó desembolsos y satisfacer los deseos de

⁴ BOIB, núm. 165. 10 de novembre de 2015. Sec. III, pp. 44790-44793.

⁵ No hem de confondre amb Son Cotoner de Palma. El Son Cotoner des d'on Bover envia algunes comunicacions està situat al poble de Puigpunyent i també pot ser conegut com Son Cotoner d'Amunt.

⁶ La Unión Republicana; <<Las ferias de Sóller>>. 17-V-1897, p.2. Recollit del discurs que fa el Baró de Alcahalí, Governador de la província, en Facte d'obertura de les festes de 1897.

mi tenacidad en dar á Mallorca los grados de gloria que pueda adquirir teniendo completa la historia, aunque sea compuesta de retaros. Convencido años há de que en este país no pueden hacerse especulaciones literarias, he renunciado siempre á la idea de enriquecerme con ellas, aguardando mejores tiempos p^a volver á mi centro, en el que, con solos dos años, pude economizar de los cuantiosos productos de mis trabajos literarios la suma de 1.300 duros que tengo colocada á rédito. Solo la memoria de la or[de]n de San Juan me valio mas de 8000 [?].

Hagame V. pues el favor de manifestar á ese Ayunt^o que no piense en recompensa de ninguna especie sinó que, como V. puede mandar cuanto se le ofrezca á su afmo S. S.

Q S M B.

Joaquim Maria Bover [Signat]

De la següent comunicació de la que tenim constància és de la que des de Sóller s'envia més d'un mes després, signada pel batle de segon vot o vicepresident de l'Ajuntament Antoni Pons i pel secretari municipal Jordi Frontera, on s'informa a Bover de l'acord municipal d'encarregar-li la publicació de l'obra proposada. Desconeixem si entre aquesta carta i aquella escrita per Bover el mes de setembre hi hagué algun altre tipus de comunicació entre l'Ajuntament i l'autor, tot i que és probable que sí. (BBMS)

AYUNTAMIENTO COSTITUCIONAL DE SÓLLER

Cuanto tanto se esmera este pueblo en celebrar dignamente el aniversario del brillante hecho de armas ganado el dia 11 de Mayo del año 1561, contra el el [sig] ejercito de moros que lo invadió, y solemnizar la festividad que con aquel motivo se consagra á Maria la Reyna de los cielos bajo el glorioso titulo de la Victoria; es muy natural se haya vivamente despertado en el vecindario el patriótico deseo de conocer todos los pormenores de aquel fausto acontecimiento que tanto enalteció á los antiguos moradores de Sóller. En esta atencion queriendo el Ayuntamiento satisfacer aquellos nobles y justos deseos, há tenido en consideracion los incansantes desvelos con que procura V.S. desde muchos años ilustrar la historia del país, enriqueciendola con preciosos datos que en su laboriosidad y conocimientos ha podido reunir, y há acordado en sesion de ayer encargar a V.S. para su inmediata publicación, una detallada descripción del referido hecho historico, con todo lo demas que su ilustracion y patriotismo le sujiera, para que sea debidamente apreciado el valor de tan gloriosa jornada.

Con la mayor confianza se dirige este Ayuntamiento á V.S. esperando le será deudor de tan señalado obsequio.

Dios que a V.S. m. a.

Sóller 22 de Octubre de 1855

El Vice Presidente

Antonio Pons [Signat]

P. O. del A.

Jorge Frontera Sec[reta]rio. [Sigant]

Tal i com anunciava la carta, a la sessió plenària de l'Ajuntament de dia 21 d'octubre d'aquell 1855 s'havia arribat al següent acord:7 (AMS)

Teniendo el Ayuntamiento en consideración los grandes deseos que abriga el vecindario de conocer todos los pormenores del brillante hecho de armas ocurrido el día once de Mayo del año mil quinientos sesenta y uno, que tanto enalteció á los antiguos moradores de Sóller, habida razon de los incansantes desvelos con que el Señor D. Joaquin Maria Bover procura desde muchos años ilustrar la historia del país, enriqueciendola con preciosos datos: acuerda encargarle una detallada descripción de aquel glorioso hecho historico, con todo lo demas que su ilustracion y patriotismo le sujiera para que sea debidamente apreciado el valor de tan celebre victoria.⁸

La segona setmana de novembre Bover dirigeix una carta al secretari de l'Ajuntament de Sóller, amb qui mantindria el gruix de la relació epistolar per tractar l'assumpte de la confecció i publicació de l'obra, on parla d'una carta anterior que se li havia enviat des de Sóller el 27 d'octubre, que desconeixem i on es devien incloure algunes instruccions i/o informacions que des del consistori solleric es volia que apareixessin a l'obra. En aquesta de dia 9 de novembre l'autor accepta l'encarrec de l'Ajuntament, mostra com s'ha posat ja a la feina i s'interessa per algunes dades que li eren dubtoses o que li mancaven a les seves informacions, tant del desembarc com de la història de Sóller en general que serviren per conformar el *crònica* que també s'hi havia de publicar. (AMS).

Palma 9 de nov[iebr]e de 1855.

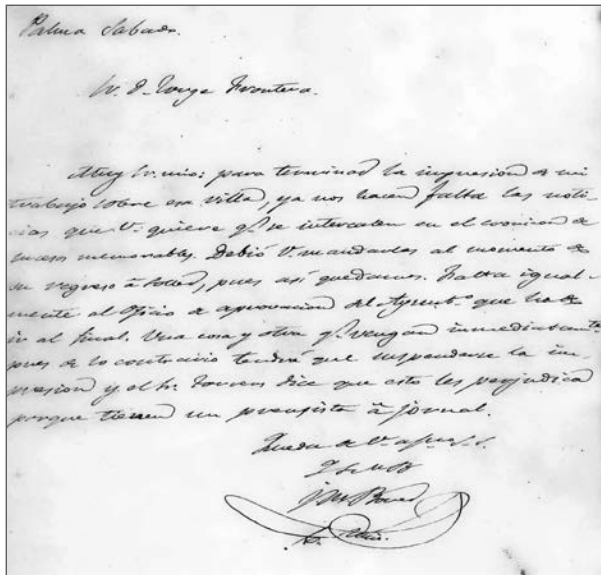
Sr. D. Jorge Frontera.

Muy Sr. mio: en Son Cotoner de Puigpunyent, donde he pasado todo el verano, recibí su atenta del 27 de Oct[ubr]e y no he contestado mas pronto, porque he querido examinar antes los abundantes datos historicos para ver si me faltava algo sobre el mencionable suceso de 1561 con objeto de pedirselo á V. poco es lo que apetezco y cuasi tan poco que bien podremos pasar sin ello y de todos modos hirá adelante el encargo. He aquí lo que puede V. suministrarme p[ar]a llenar los huecos q[ue] voy dejando en la memoria, y en la narracion historica de los sucesos mas importantes de la historia de Soller, que irá a lo ult[im]o con inclusion de los var[io]s ilustres, como V. desea.

1. ° F[ec]ha de la autorizacion p[ar]a construir el camino, autor del plano, coste, dia de la inauguración, que carruage fue el primero q[ue]llegó a Soller.
2. ° Autor del plano del tramo (ya tengo la R[ea]l o[rde]n).
3. ° F[ec]ha de la R[ea]l o[rde]n de la Feria y q[ue] día se inauguró.
4. ° F[ec]ha de la separacion de Fornalutx de su matriz.
5. ° ¿A quien pertenecia can Tamañ en 1561? El dueño actual i descendientes del propietario de aquella epoca?
6. ° ¿Que consta en esos archivos del rescate de la virgen de la Esperanza, virgen que indudablemente llevaron cautiva los turcos? ¿Como se llamaba el hermitaño de Sta. Catalina que agenció el rescate? ¿De que modo lo consiguió?
7. ° En el hospital, ó antigua capilla de la victoria he visto, años há, un cuadrito o intercolumnario sobre tabla, que es indudablemente coetaneo, en el que esta representada la accion del campo de la oca, y, como es conveniente p^a su conservacion, deberiamos poner al frente de la memoria una litografia, q[ue] esto cuesta muy poco. Algun dibujante de esa puede copiarlo en lapiz pero con toda exactitud sin omitir nada, aunque lo baje de escala.

7 A l'esborrany de la sessió, AMS; Sig. 26. Borradors sessions de l'Ajuntament 1855/1856, p. 26, el secretari ho recull de la següent forma: Se acordó oficiar al Sr. D. Joa[ui]n Me Bover p[ar]a que comisione la historia de la victoria. Després, en l'acte oficial, ho redactaria de la forma que apareix al text.

8 AMS, Sig. 26. Sesiones del Ayuntamiento 1855, p. 29.

Carta de Joaquim Maria Bover dirigida a Jordi Frontera (AMS).

Dentro de dos ó tres dias concluiré mi trabajo que confío gustará á esos S.S. y á V. tambien por la profusion de noticias de aquel asedio hasta ahora desconocidas q[ue] me han sujerido los muchos documentos q[ue] poséo q[ue] tratan del suceso. Conviene que tan pronto como le sea á V. posible me mande los apuntes que pido, ó los que pueda reunir á fin de poner la memoria en limpio.

¿Las hermanas Catalina y Fran[cis]ca que con la tranca dieron muerte al moro que intentó invadir can Tamañy, eran hijas ó hermanas del propietario de aquel predio? Miguel, hermano de las dos heroínas, q[ue] murio combtiendo en la calle de la luna, sería el mismo propietario?

En casa de Canals, ¿se conserva la oriflama ó bandera turca, que Miguel Canals, quito al Baxí o porta estandarte despues de haverlo traspasado con su lanza junto a Son Aviñoria? Ella se conservaba aun á ult[imo]s del siglo pasado pues la vió Dn Ventura Serra como lo asegura en sus manuscritos.

¿Hay alfanjes, dagas, u otros despojos de los turcos? ¿En que casas se conservan?

Cuando V. me escriba hagame tambien el obsequio de decirme nombres, puramente, de var[io]s ilustres, no fuese que se me escapase alguno: Tengo apuntados el celebre P. Geronimo Nadal, el Obpo, muchos consellers, el insigne pintor Bauzá, varios escritores, Bart[olom]e Arbona y Miguel Canals, q[ue] cada uno en su esfera enaltece el lustre de su patria.

La memoria tendrá unos 6 pliegos de impresion. Asi que la tenga en limpio avisaré.

Queda de V. afmo. S.S. QSMB

Joaquim Maria Bover [Signat]

Més d'un mes després Bover tornava a escriure a Frontera i li retreu que encara no li havia enviat la contestació de les qüestions que feia estona li havia plantejat per tal de poder completar els buits d'informació que li quedaven pedents. Igualment sembla que la impressió de les proves que s'havien de fer a impremta per poder ser corregides tampoc no es feien. Tot això afegit a un viatge que havia de fer Bover i que no li permetria dedicar temps a completar i corregir l'obra, provoca que s'ens mostri un Bover nerviós i fins i tot enfadat amb la gestió que des de Sóller es fa del tema del llibre. (AMS).

Sr. D. Jorge Frontera.

Palma 20 de diciembre]e de 1855.

Muy Sr. mio y de mi mayor aprecio: perdemos un tiempo precioso, la hora de mi marcha va

á dar muy en breve y me temo que VV. no van á quedar complacidos. Digo esto porque hace algunos meses que mi trabajo se concluyó y la prensa no ha empezado aun la impresion. Ella espera, segun estoy entendido, ordenes de V. y yo espero las noticias que le pedí, si no todas, á lo menos las que fuese facil adquirir.

Elegida p[or] V. la imprenta y designado tambien p[or] V. el n° de ejemplares que se han de tirar ¿por que no dá V. orden p[ar]a que se haga la impresion? Sabe V. que los gastos de esta solo se han de adelantar, porque luego se reembolsan con el producto de la venta que de la obra se haga en Soller y en Palma.

Urge todo esto se acelere, y cuando mas, que la impresion se haga inmediatamente porque voy á marcharme y nadie mas que yo puede corregir las pruebas. Bajo de este supuesto espero que V. escriba cuanto antes á la imprenta recomendando la actividad y espero tambien las notas q[ue] haya recojido de las noticias q[ue] yo pedí.

Queda de V. afmo S.S. QBSM.

Joaquim Maria Bover [Signat]

Casualment, just el mateix dia que Bover escriu l'anterior carta, des de Sóller s'en dirigeix una a la casa de Palma de l'autor on se li anuncia que fins a final d'any no serà possible tancar el contracte amb l'impremta i se'l remet a parlar amb el jove prevere i historiador Josep Rullan, que llavors tenia 26 anys, perquè l'ajudi a completar aquells buits d'informació que encara li quedaven. (BBMS).

Sr. D. Joaquin Mª Bover

Sóller 20 de Diciembre de 1855

Muy Sr. mio: respecto que hasta ultimos del actual no me es posible pasar á esa y cerrar definitivam[en]te el contrato con el impresor, creyendo que mi amigo y compatriocio D. José Rullan podrá suministrarle varias de las noticias que me pidió p[ar]a concluir la memoria y buscar los datos y noticias que acaso faltan en la proxima venida á esta villa, me tomo la libertad de encargarle visite á V. para que si lo tiene á bien le entere V. de todo, como si fuera el que con el mayor gusto se repite suyo affo S.S. Q.B.S.M.

Jorge Frontera [signat]

Així començava l'any 1856, quan ja era batle de Sóller Francesc Serra, i el tema de la redacció i impressió del llibre era un fet ben present entre els membres de la corporació sollerica. Les desavinences sorgides entre Bover i Frontera, aquest darrer com a representant de l'administració municipal, eren evidents però la voluntat de l'Ajuntament era clara i a la primera sessió plenària municipal de l'any, la de dia 13 de gener, s'arribà a un acord clar, però que com ja veurem també tendria les seves arestes i punts de desencontre entre autor i corporació. (AMS)

Mas se acordó la impresion de la memoria que há escrito el Sr. D. Joaquin Maria Bover sobre el celebre hecho historico del dia once de Mayo del año 1561 y señalada victoria que en el mismo dia alcanzaron los moradores de Sóller contra el ejército de moros que lo invadió, cuya impresion se hará en la imprenta de esta provincia que el autor señale y del numero de ejemplares que le parezca, satisfaciendo su coste en lo que sufrague del producto de la venta que pueda hacerse tanto en Palma como en esta villa.⁹

⁹ AMS, Sig. 26. Sesiones del Ayuntamiento 1856, p. 2.

Sembla que a principis de 1856 els suposats problemes amb la impremta no s'havien sol·lucionat. Dues cartes una de dia 4 de gener i una altra de dia 14 mostren la nul·la comunicació que hi havia entre Bover i Frontera i com els treballs a la Imprenta Balear, lloc on s'havia de fer la impressió de l'obra, estaven aturats. Les cartes, dirigides a Frontera, són signades per Joaquim Bauzà, que torna a fer d'intermediari entre l'autor i el representant de l'Ajuntament, tal i com ja havia fet al principi de tot el procés (AMS).

Palma 4 Enero del 56.

S.D. Jorge Frontera.

Muy Sr. mio y Amigo nuestro Bover me encar[ga] diga á V. q[ue] l[e] estraña mucho no le haya V escrito, tampoco á Torrens de la Imprenta Balear, y q[ue] interesa mucho lo haga V. á uno y á otro, á la [ma]yor brevedad.

Paselo V. bien, y mande á su affmo

Joaquín Bauzà [signat]

Palma 14 Enero del 56.

S.D. Jorge Frontera:

Muy Sr. mio y dueño son varios las car[tas] q[u]e Bover y yo hemos escrito á V. sobre lo q[u]e sabe, y [no] hemos tenido contestacion lo q[u]e estrañamos ba[s]tante, Bover ha ido á la imprenta Balear [y] le han contestado, q[u]e nada les ha escrito V, y el [es]presado Bover desea saber sin ha mudarlo V. [...] de pensar, por lo q[u]e estimaré nos diga á la [ma]yor brevedad, lo q[u]e haya sobre el particular, con [to]da franqueza.

Paselo V. bien, y mande á su affmo

Joaquín Bauzà [signat]

D'aquest mateix mes de gener de 1856 tenim un esborrany¹⁰ de carta que des de Sóller s'havia d'enviar a Joaquim Bauzà, on s'explica que ja s'han fet els contactes amb Francesc de Paula Torrens, propietari de la Imprenta Balear, i que, per diverses raons que no especifiquen, els treballs que s'havien de portar a terme des de l'Ajuntament per activar la impressió de l'obra s'havien retardat. (AMS)

Sr. D. Joaquim Bauzá

Sóller 16 de Enero 1856.

Muy Sr. mio y amigo: Anteayer escribí á Torrens el director de la Imprenta Balear una carta de [...] con la apreciable de V. del mismo dia manifestandole que el Ayuntam[ien]to acaba de resolver la impresion de la consabida memoria del Sr. Bover y que interin escribia ya estensam[en]te á este Señor me hiciera el favor de transmitirle la noticia y activar todo lo posible el trabajo.

Como mañana hé de recojér una noticia interesante sobre el dueño de la tranca de las valentas donas de Can Tamañy hé retardado remitir al Sr. Bover las que me tiene pedidas, lo cual me propongo hacer desde luego

Ciertas dificultades si bien ajenas al asunto que se han suscitado en el Ayuntam[ien]to han retardado muy á pesar mio, y á decir verdad [no] escribia á V. si al Sr. Bover porque si pudiendo explicar las causas por escrito esperaba de un dia á otro reparar los inconveni[en]tes y no tener que decirles se suspendiera.

¹⁰ El fet que sigui un esborrany dificulta la transcripció d'algunes paraules. Apareixen paraules o frases tixades que no s'han transcrit perquè són simples fórmules diferents de redacció i no aporten informació addicional ni rellevant.

Cuento que V. se hará cargo de todo y haciendo justicia á su buena voluntad y deseos los manifestara tambien al Sr. Bover imponiendo a este su affo S.S. Q.B.S.M.

Un altre esborrany¹¹ que conté dues comunicacions, sense datar, la primera pareix que havia de ser dirigida a Joaquim Maria Bover i la segons a Francesc de Paula Torrens, indiquen que ara sí es reconduïa el contacte entre Bover i Frontera i s'activava el procés d'impremta. (AMS).

Sin embargo de que, como V. sabrá, ya le escribi al Sr [...] Torrens luego que el Ayt[amien]to acordó la impresion, á fin de que se atenga á las ordenes de V. en todo lo r[e]f[er]ente al trabajo de que se trata.

Hé sentido mucho no escribir antes á V porque me propusé dejarlo p[ar]a despues de obtenida la resolució del Ayuntam[ien]to que se ha hecho esperar tanto por temas muy ajenas al negocio.

Varias veces he tenido ocasion de manifestarle al Ayuntam[ien]to su buena voluntad y desprendimiento quedando muy reconocido al interés que se toma p[ar]a el lustre y renombre de este pueblo, é yo ademas por el afecto y deferencia con que me trata deseo lleguen ocasiones p[ar]a emplearme en su obsequio y suplico á V. disponga con toda franqueza a la [...] del que se repite á V. affo S.S y A.

Q.B.S.M.

P.D. Ente los hechos notables de Sóller convendrá continuar la visita del Sr. Duque de Montpensier

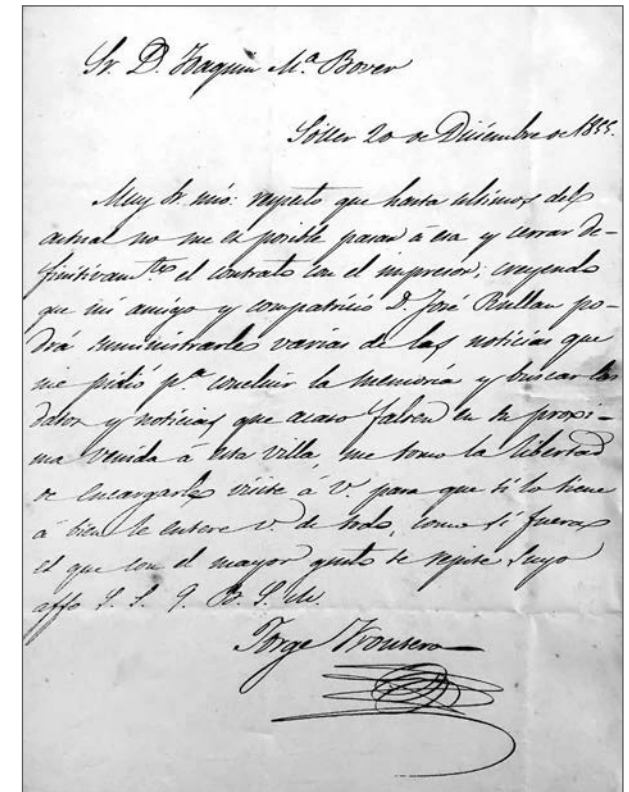
que le hizo el 20 de Abril de 1852.

Sr. D. Fco de p^a Torrens.

Muy Sr. mio: llegado el caso de proceder con toda actividad á la impresion de la consabida memoria del Sr. D. Joaqui[n] Mª Bover y elegida [...] su cargo desea el Ayunt[amien]to que V. se atenga á las ordenes del autor en todo lo relativo á dicho trabajo p[ro]curando la mayor economia compatible pero con el esmero y belleza de la impresion.

Al manifestarlo á V. tengo el gusto de repetirme suyo affo. S.S. Q.B.S.M.

J.F.

Carta de Jordi Frontera dirigida a Joaquim Maria Bover (BBMS).

¹¹ En aquest cas l'esborrany també es difícil de transcriure ja que té moltes paraules tixades i/o no identificables i a més hi falta algun fragment.

En aquest punt tenim un full amb notes soltes difícil de datar, ja que simplement es recullen alguns apunts sobre algunes de les qüestions que Bover devia haver demanat a Frontera. (AMS).

El autor del plano del faro es D. Lorenzo Abrines. Concluida la torre en 1843 a costas del pueblo en el día se hacen varias obras en ella por cuenta del Estado para colocar el faro.

En [...] de 1837 quedó separado por tercera vez Fornalutx de su matriz el pueblo de Soller.

El dueño actual de can Tamañy D. Guillermo Alcover y Rullan descendiente de la familia que lo poseya con mayor estension en el año 1561. La famosa tranca de las valentas donas que aquel conservaba en la propia casa donde ocurrió el suceso la cedió al Ayuntamiento con oficio de 18 30 de ~~Junio~~ Mayo¹² de 1854 y se halla custodiada en la casa consistorial.

I la quarta setmana de gener de 1856 tenim una extensa carta que envia Jordi Frontera a Bover donat-li els detalls de diversos fets històrics de la casa de Can Tamany que l'autor li havia sol·licitat feia temps. A més la missiva ens serveix tant per confirmar que Josep Rullan i Joaquin Maria Bover ja s'havien vist i que el solleric li havia proporcionat diverses dades i informacions com per comprovar en quines condicions es pretenia fer la impressió i el tiratge de l'obra. (BBMS).

A l'AMS es conserva una còpia en format digital, escanejada, de l'esborrany d'aquesta carta escrita per Frontera a Bover. Cal dir que aquesta còpia no es troba completa, només es conserva fins al paràgraf cinquè on hi diu *Acompaño a V. una cartita para el Sr. Torrens* i aquí acaba. Originàriament constava de tres fulls i només sen conserven dos.

L'única variació d'aquest esborrany a la carta original conservada a la BBMS i aquí transcrita és quan al fragment de la carta on apareix el símbol # a l'esborrany hi diu: *el actual dueño de la casa de can Tamañy en que tuvo lugar el suceso es D. Guillermo Alcover y Rullan descendiente de (...)* que, d'una altra forma, també apareix a la carta transcrita.

Sr. D. Joaquín Mª Bover

Sóller 21 de Enero de 1856

Muy S[er]ior mio y dueño: tengo el gusto de incluir á V. algunas de las noticias que me tiene pedidas, no habiendolo hecho antes con el deseo de contestar cumplidamente á todas las preguntas que me hace, particular[men]te sobre el nombre del propietario de Can Tamañy en el año 1561, con el cual no he podido dar sin embargo de las diligencias practicadas y del registro que yo mismo he hecho en los papeles que conservan todos los oriundos de la familia. El amigo D. José Rullan Pro. me dijo le habia proporcionado algunas que habrán ilustrado este y otros puntos.

Vamos á hablar de la publicación de su memoria.

Deseo y conviene se haga merito en ella de que el actual dueño de la casa de can Tamañy en que tuvo lugar el celebre suceso de las valentas donas # descendiente de la familia y que el mismo con oficio que pasó al Ayuntamiento en 30 de Mayo de 1854 se cedió la famosa tranca reconocido al interés que se tomó para solemnizar aquel suceso en el mismo año. Al Ayuntamiento le fué muy grato el obsequio que conserva con mucho cuidado en la Casa Consis[torial].

Desearia tambien el Ayuntamiento que en la memoria se añada un capitulo para describir la suntuosidad con que se celebró la fiesta de la vistoria el domingo 13 de Mayo de 1854, juntamente con la inauguracion de la feria. En el periodico "El Balear" del día 17 del mismo

encontrará V. una descripción exacta de todo, menos lo que dice Capitan Barceló que se refiere al Capitan Angelats. Puede V. añadir para patentizar la muchisima concurrencia de forasteros que pasaron de 700 los carruajes que entraron en Sóller los días 11, 12 y 13 del mismo, con todo lo demas que á V. le parezca, mencionando tambien el interés y activa parte que tomaron las Autoridades y particularm[en]te los Señores D. Juan y D. Andrés Rubers vecinos de Palma y hacendados pr[incip]ales de esta villa. Podria tambien V. decir algo de la fiesta de 1855 á que asistió, procurando tambien hacer merito de la asistencia de una seccion de la Compañia de Artilleria de la M. N. de Palma con su capitan el Secretario del Gobierno de prov[inci]a D. Eduardo Infante á fin de que se vea que Sóller mira siempre con gratitud á las autoridades que procuran su bienestar y adelantos.

En cuanto á la impresion de la memoria, el Ayuntamiento desea que sea esmerada buen papel y tipos elegantes pero, si á V. le parece, podria prescindirse de que sean sus paginas orladas y de tanto lujo como la memoria de la visita á esta Isla de los Señores Duques de Montpensier á fin de economizar algo, ó bien hacer 2 ó 300 ejemplares de esta clase destinados á obsequios y los demas para la generalidad algo mas ordinarios. El numero de ejemplares de 1.000 á 1500 como á V. le parezca.

Acompaño a V. una cartita para el Sr. Torrens sin embargo de que, como V. sabrá, ya le escribí luego que el Ayuntamiento acordó la impresion, a fin de que se atenga á las ordenes de V. en todo lo referente al trabajo de que se trata.

Hé sentido no escribir antes á V. aunque me habia propuesto no hacerlo hasta despues de obtenida la resolucion del Ayuntamiento, que se há hecho esperar tanto por causas muy ajenas al negocio.

Varias veces he tenido ocasion de manifestar al Ayuntamiento su buena voluntad y desprendimiento, quedando muy reconocido al interés que se toma para el lustre y renombre de este pueblo e yo ademas particularmente por el afecto y deferencia con que me trata. Deseo lleguen ocasiones para emplearme en su obsequio y suplico á V. disponga con toda franqueza de la inutilidad del que se repite de V. affo S.S.Q.B.S.M.

Jorge Frontera [signat]

P.D.

Entre los hecho notable de Sóller convendrá continuar la visita del Sr. Duque de Montpensier que le hizo el 20 de Abril de 1852.

Al marge hi ha escrit: # es D. Guillermo Alcover y Rullan

Només 5 dies després Joaquim Maria Bover contestava a Frontera. Assumia un tiratge de 1000 exemplars enlloc de 1500, economitava amb el tipus de paper escollit per fer les impressions i indica que ja havia corregit algunes proves. Però el que més crida l'atenció és que d'una forma directa desmenteix a Jordi Frontera quan explica que ell, Bover, no és qui ha escollit la Imprenta Balear per fer la impressió tal i com sap que el secretari de l'Ajuntament de Sóller ha enviat a dir a Francesc de Paula Torrens amb la carteta adjunta que acompanyava la carta de dia 21 de gener. Explica que ell casi sempre feia feina amb la impremta de Pedro José Gelabert, per ventura la més important de la seva època, i alguna vegada amb la de Guasp, però mai no hauria escollit la de Torrens. (AMS).

¹² En el llibre, pàg. 67, Bover indica que el dia de la cessió fou el 30 de maig de 1854.

Palma 26 de enero de 1856.

Sr. D. Jorge Frontera.

Muy Sr. mio y de mi mayor aprecio: por fin he salido de la impaciencia con que me tenía V. p[or] lo mucho que tardaba la atenta del 21 con lo documentos y notas q[ue] la acompañan. La actividad, sea vicio ó virtud, me predomina de tal modo, que no puedo, aunque quiera, prescindir de ella en cualquier negocio que tenga á mi cuidado por insignificante que sea.

He dado al Sr. Torrens la cartita de V. y por haverme la leído he visto que V. le dice que la imprenta Balear fue la que yo elegí para la impresion a la memoria. No concibo como V. puede creer que yo hice tal eleccion, cuando el dia que V. vino á mi despacho, al hablar de la imprenta, el Sr. Bauzá pidió á V. que fuese la Balear, con lo que V. se conformó, y mi contestacion, cual cumplia á la delicadeza y á la urbanidad, fue la de: ningun inconveniente tengo en ello. Mi imprenta ha sido siempre, excepto muy pocas veces q[ue] me he servido de Guasp, la de Pedro Jose Gelabert, como podrá V. ver p[or] mis publica[ciones] [...] y la Balear, nunca jamas la huviera elegido, porque me retraen de ello mil motivos cual mas grave. Ese Ayuntamiento me encargo un trabajo historico que desempeñe bien ó mal, y el negocio de la imprenta ni fue ni podía ser incumbencia mia.

Ayer corregí pruebas del primer pliego, la impresion se hace con esmero, y como yo soy mas economico con el bolsillo ageno que con el mio, he designado, puesto que V. me autoriza p[ar]a ello, la tiracion de 1000 ejemplares, en lugar de 1500, porque los creo suficientes, siempre que el Ayunt[amien]to no los prodigue. La orla ó votacion estava ya arreglada para cuatro planas, con el fin de no aumentar gasto, y se va compaginando, de pliego en pliego, tanto como se van tirando. El papel lo he escogido bueno, pero no de las dos clases superiores que me presentaron.

Enemigo implacable de adulaciones, seré muy avaro en los elogios á personas extrañas á Sóller. Mi obra es puramente local y por consiguiente á solo los vecinos de esa villa, que los merecen, se dirijiran una que otra vez encomios muy calificados. Muchos de los que V. me indica serian muy postizos o inmerecidos. Lo interesante de una obra de la clase de la que he escrito es referir los hechos con exactitud y sin ningun linage de lisonja. – Mantengase V. bueno y sabe que puede mandar a este su afmo. S.S.

Q B S M

Joaquim Maria Bover [signat]

Mesos després, i segurament amb cartes entremig que no s'han conservat ni a l'AMS ni a la BBMS, Jordi Frontera es dirigeix a Bover i li envia una carta a la casa de la família Brondo de Ciutat, on hi vivia com un més de la família sense pertanyer-hi¹³, explicant-li que no li ha pogut enviar el *oficio consabido*, segurament referint-se a l'acord de l'Ajuntament de dia 21 d'octubre de 1855 on es va decidir encarregar l'obra a Bover i que aquest volia publicar a la part final del llibre. (BBMS).

Sr. D. Joaquín M.ª Bover

Sóller 21 Marzo 1856

Muy S[er]ñor mío y apreciable amigo: por no haberse reunido el Ayuntam[en]to no he podido

¹³ Lorenzo Pérez i Manuel Ripoll, al seu estudi «Correspondencia de Bover (1831- 1865)», publicat a BSAL, 1981, p. 139, expliquen que: (...) Bover fue siempre un hombre modesto y humilde, que tuvo grandes dificultades y algunas veces hasta sintió el latigazo del hambre y de la miseria. Sólo cuando la noble familia Brondo lo mantuvo en su casa, donde podía vivir como uno más de la casa, pudo hasta dedicarse al coleccionismo.

remitir á V. el oficio consabido. El lunes de pascuas lo recibirá V. con las noticias que le indiqué. Hé sentido este retardo que no há estado en mi mano abreviar.

Conservese V. bueno y disponga de su atento S.S.Q.S.S.M.

Jorge Frontera [signat]

Només 5 dies després Jordi Frontera torna a escriure a Bover remetent-li aquell ofici de l'Ajuntament on se li encomanava la redacció del llibre. A més li feia arribar alguns plecs de dades i referències històriques importants per anar completant el cronicó que formaria un segon bloc dins el mateix llibre i que menci-onavem al principi d'aquest estudi. Aquest *Cronicón de la Villa de Sóller* ocuparia des de la pàgina 85 a la 205, mentre que la història del desembarc turc ocupà de la pàgina 10 a la 84. (BBMS)

A l'AMS es conserva l'esborrany d'aquesta carta. Té molt poques variacions i molt poc significatives respecte a la carta final transcrita aquí.

Sr. D. Joaquín M.ª Bover

Sóller 26 de Marzo de 1856.

Muy S[er]ñor mio y apreciable amigo: cumpliendo mi promesa, tengo el gusto de remitir el oficio de este Ayuntamiento en que aprueba y le dá las gracias por su trabajo. Como V. me dijo q[ue] trata de publicarlo al fin de la memoria, desearia que si no hé atinado en su redacion me lo avise para variarlo.

Va tambien un pliego con algunas noticias que podrá V. continuar en el cronicon variando y quitando lo que le parezca.

En la nota que deje á V. relativa al Presbitero D. Juan Mayol y Bernad Very convendria añadir que este sacerdote era de la antigua casa y noble familia de can Gordo, cuya hacienda há heredado y posehe actualm[ent]e D. Pedro Lucas Ripoll y Palou.

Acompañó un pergamino referente á la pension que cobrava D. Jaime Ramon Bernad Very por si puede sacar de el alguna noticia.

Nada mas tengo que decir á V. por hoy repitiendome siempre suyo affo. S.S. y A.Q.B. S.M

Jorge Frontera [signat]

Conservats a la BBMS hi trobam algun d'aquests plecs de notes històriques dels que es serví Bover per escriure aquell cronicó. El primer conté les següents anotacions:

Notas q[ue] han de tenerse presentes para la nueva impresion de las paginas 193, 194, 199 y 200 de la memoria.

1^a. Entre los propietarios que cedieron gratuitamente el terreno para construccion del nuevo camino de Sóller debe ser incluido D. Antonio Morey. = Consta por anuncio publica[do] al boletín del boletín oficial balear de 21 Julio de 1853 n.º. 372.

2^a. Terminadas las obras del camino de Sóller vió en 8 de Julio llegar por primera vez á aquella villa un carruaje en el cual iba D. Bartolome Castañer ## oriundo de la misma, pero la inauguracion de la carretera no se hizó oficialm[ent]e hasta el 19 de Agosto en que un coche entre vivas y aclamaciones condujo por ella al Gefe Politico de la prov[inci]a. Noticioso el Gobierno de S. M. de haberse inaugurado el paso del nuevo camino de Sóller, por Real Orden

*de 2 de Noviembre lo declaró ramal de la carretera de Palma á Alcudia [.] [.]*¹⁴

Al marge hi ha escrit: ## no era Mayol Bartola ni natural de Soller

1850.

El día 24 de Noviembre se despidió desde el pulpito de sus amados feligreses el que fué Cura Parroco de Sóller D. Bernardo Galmes natural de Manacor Doctor en ambos derechos y actual canonigo penitenciario de la S[an]ta Iglesia. Las relevantes cualidades que adornan á este virtuoso ministro del altar las desplegó durante su curato que desempeño desde el 21 de Octubre de 1827. Los vecinos todos y particularmente los pobres, tuvieron siempre en el un amigo y un protector decidido é infatigable, dejando ademas muchos testimonios de su liberalidad y celo evangelico en el suntuoso templo de la parroquia y Casa de beneficencia. Sigue tan popular y venerado el canonigo Galmés entre los vecinos de Sóller y son tan repetidas las pruebas de aprecio con que les distingue, que creemos poder decir a satisfaccion de uno y otros es mirado como hijo adoptivo del país.

1852

*El día 20 de Abril Soller tuvo la honra de ser visitada por S. A. R. el Ser[enúsi]mo S[eñ]or [.]*¹⁵

1853

Día 23 de Abril tuvo efecto con mucha solemnidad y concurrencia la entrada en Sóller de su actual cura Parroco D. Pedro José Llompart.

Sigue 1853

*El día 23 de Agosto vispera de S. Bartolome se inauguró la plantacion del alumbrado publico en Sóller siendo el Alcalde y principal promovedor de esta importante mejora D. Juan Castañer.*¹⁶

1854

*Los días 13 y 14 de febrero nevo tan copiosamente [.] [.]*¹⁷

El día 14 de Mayo se inauguró con mucha pompa y solemnidad la feria establecida en Sóller para el segundo Domingo del mismo mes. Fué muy concurrida de los vecinos de Palma y pueblos de la Isla, como que por el camino pasaron a aquellos días mas de 700 carruajes asistiendo tambien el Gobernador y Capitan General de la provincia que contribuyeron igualmente con su presencia al mayor lucimiento de la funcion civico religiosa que en el propio día se celebra por el aniversario de la gloriosa victoria del año 1561 que hemos relatado en el cuerpo de esta obra. Todos los periodicos de la Isla se ocuparon en aquellos días de describir minuciosamente las lucidas funciones que tuvieron lugar en Sóller.

Nota

Si debia imprimirse todo el pliego 25 convendria quitar lo de la viruela del año 1847.

El segon plec conservat també a la BBMS conté les següents anotacions:

¹⁴ On a la transcripció apareix [.] [.] al text original apareixen dos símbols que seguint el text del llibre, pàg. 198, diu: y *mandó que como tal sea atendida su conservación.*

¹⁵ On a la transcripció apareix [.] al text original hi apareix un símbol que seguint el text del llibre sabem que es refereix a Antoni Maria d'Orleans, duc de Montpensier, espòs de la Infanta d'Espanya Luisa Fernanda de Borbón, germana de la reina Isabel II. Ho podem llegir a les pàgines 199 i 200 del llibre de Bover.

¹⁶ Al llibre de Bover aquest fet apareix consignat al 1854, a les pàgines 200 i 201.

¹⁷ On a la transcripció apareix [.] [.] al text original apareixen dos símbols que seguint el text del llibre, pàg. 200, diu *que causó mucho daño en el distrito de Sóller.*

Siglo XIX.

Año de 1803

Día 23 de Noviembre murió en Palma Fray Jaime Ramon Bernad Very y Mayol Pro y Capellan conventual de la Religion de San Juan de Malta. Este sacerdote era natural de Sóller de la noble familia de Bernad Very de la Figuera de que es cabeza en el día D. Pedro Antonio Bernad Very y Oliver su sobrino uno de los pr[incip]ales hacendados de la misma villa.

Entre los papeles de la casa se há encontrado una nota escrita de propio puño del citado Presbitero que dice así.

“Memoria com en Gabriel Bernat Very de la Figuera fonch conseller de la Ciutat en lo año 1418 finit en 1419. Consta de las determinacions de Consell de la dita y dits anys 1418 y 1419.”

“Mestra Mariá Ferrer de San Jordi té un acte de las afrontes que dona el conte de Ampurias en que dona y anomena á Pera Bernad Very de la Figuera per ciudadá militar a Mallorca á 3 de Setembre de 1645

1832

Despues de hablar del furioso huracan ocurrido el día 26 de Agosto podria decirse.

En el propio año (1832) la hermosa huerta de Sóller sufrió una espantosa inundacion causada por las grandes avenidas del torrente principal ó mayor que la atraviesa. Salido de madre destrozaron las aguas cercas y paredes causando considerables daños á la mayor parte de los huertos de naranjos y frutales que la embellecen y constituyen su riqueza. Los habitantes de aquellas casas como que la mayor avenida fué de noche pasaron inminentes peligros, sin ocurrir pero desgracia alguna, pues tuvieron que ocupar días seguidos el piso principal o ultimo de sus casas. Desde aquel año varias son, aunque no de tanta consideracion las inundaciones que ha sufrido la huerta d'avall de Sóller motivadas siempre por las tortuosidades de dicho torrente y su poca profundidad comprendiendo este pueblo sus verdaderos intereses trata de alejar tales peligros y perjuicios abriendo un nuevo cauce a dicho torrente y variar al propio tiempo la carretera del puerto para tambien acortar su distancia de la poblacion.

184

Día 17 de Diciembre murió D. Antonio Rullan y Bisbal Pro. Doctor en Sagrada Teologia y Rector de Puigpunent. Este Sacerdote. Este sacerdote natural de Sóller de la casa dicha can moyana era tio del dueño actual de can Tamañy D. Guillermo Alcover y Rullan

1854

La grande nevada que cayó en esta Isla en los días 13 y 14 de Febrero dejo sentir sobremanera sus estragos en el distrito de Sóller. La arboleda sufrió mucho en terminos de que sin embargo del grande consumo de leña se hicieron varios hornos de cal en puntos proximos á la poblacion como Binibasí, can ribera y otros para consumir la que de resultas de aquel temporal quedó sobrante.

Día 23 de Agosto vispera del patron de este pueblo S. Bartolome se inauguró el estab[...]to del alumbrado publico siendo Alcalde y principal promovedor de tan importante mejora D. Juan Castañer y Aulet que se celebró tambien con una fiesta muy lucida que costearon los vecinos por suscripcion voluntaria.

El mes de maig de 1856, Bover, estant un altre cop a Son Cotoner de Puigpunyent, remet una carta a Frontera on, després de comentar algunes dades històriques i alguns detalls de la impressió, s'excusa de varies formes de les omissions i buits que hi ha en els fets que relata en el cronicó. Per una banda diu que *al hombre le es imposible saberlo todo* i per altra culpa al secretari de l'Ajuntament, Jordi Frontera, de no

contestar als requeriments i a les peticions d'informació que tant ell, el propi Bover, com la impremta li anaven fent. (AMS).

Sr. D. Jorge Frontera.

Son Cotoner 2 de mayo de 1856.

Muy Sr. mio: deseo de complacer à V. envié à la imprenta el original del pliego 25 reformado y con las añadiduras que V. me dirigió. También encargue que en la reimpresion se omitiese la noticia de las viruelas que se importaron en Soller en 1847 y que se enmendase la inauguración

Representació del Capità Angelats (Antoni Piña Forteza), el Sergent Soler (Martí Colom Ferrer) i les Valentines Dones (Isabel Casasnovas Rosselló i Antònia Bauzá Rosselló) a les festes de la Victòria de Sóller de 1918. Publicat a Balears. *Revista Decenal Ilustrada*, 20 de maig de 1918.

del alumbrado, que en carta de 26 de marzo ultimo la fijaba V. en 1854 y ahora en 1853.- He dicho que entre los propietarios que cedieron el terreno p[ar]a el camino se intercalase à D. Ant. Morey, nombre que no aparece en la nota q[ue] V. me comunicó. Por lo que toca à la inauguración de la feria, nada se ha podido variar porque es noticia que corresponde al pliego 26 y ult[im]o, ya tirado, y V. en su ult^a solo manifiesta deseos de que se reimprima el pliego 25.- Es cierto, como V. dice, que en el cronicon faltarán muchos sucesos; pero V. conocerá que al hombre le es imposible saberlo todo. Temeroso de omisiones p[or] ignorancia le

dí al opusculo el nombre de Cronicon unico que podia convenirle de otro modo lo huviera encabezado con el de Anales.

Y ya q[ue] hablo à V. de omisiones, vería muy conveniente que me comunicase V. las que vaya descubriendo, para hir anotandolas p[or] si con el tiempo se hace una segunda edicion, trabajo que he empezado ya, pues ayer descubrí en unos mamotretos q[ue] tenía aquí descuidados y sin examinar, la muerte acaecida en esta capital de resultas de la peste de Bubón, el dia 15 de agosto de 1625, del Rdo Juan Arbona Pro., Rector que fue de la Parroquia de Soller, de donde era natural, D^o en S. T. y verdadero padre de los pobres, q[ue] falleció santamente en la calle del Bisbe.

Con respeto al Oficio del Ayuntamiento ya no hay necesidad de mandarlo pues de nada ha de servirme.

Y volviendo à las omisiones del cronicon, de que V. me habla en su ult[im]a, permitame V. que le diga que al haverme las V. comunicado no huviera dejado el vacío que por no tener las noticias ignoradas se nota en mi trabajo. Tiempo tuvo V. p[ar]a ello pues tanto la imprenta como yo, mas de una vez hemos esperado impacientes las contestaciones de V. varios han sido los interrogatorios que he hecho para llenar aquellos huecos y V. no ignora que aun no han venido las contestaciones. A pesar de todo esto no creo que el cronicon haya salido tan manco, que con el no pueda tenerse à la vista una buena narración historica de sucesos, narración que, aunque sea imprudente decirlo, me cuesta algunos meses de trabajo, bastantes incomodidades registrando archivos para cotejar

fechas, y muchas vigiliás empleadas para examinar documentos y ÂÂ. editos é ineditos.

Por lo demas de su atenta comunicacion, V. habrá notado en todo el curso del negocio que nos ocupa mis deseos de complacer à este Ayunt[amien]to que hechó mano de mi pudiendo haver escojido personas de mayores luces y talento para consignar en un libro las glorias de la importante villa de Soller. Desde Mayo de 1885 en que V. me hizo la primera indicacion aseguro à V., bajo mi palabra, que no he cesado un instante de trabajar constantemente y si no ha quedado airoso ya comprenderá V. que no es p[or] falta de voluntad de su afmo S.S.

QBSM

Joaquim Maria Bover [signat]

I encara a Son Cotoner Bover torna escriure a Frontera, en un to una mica elevat, on li comenta algunes de les notícies que se li havien enviat des de Sóller i que segons ell eren erronees o falses, com qui fou el primer que transità per la nova via que unia Sóller i Palma o la necessitat d'incloure un assumpte que des de l'Ajuntament es volia ometre, l'epidèmia de verola que a l'any 1847, segons l'autor, havia entrat per Sóller. Finalment a l'obra impresa hi diu que: *Sóller vió en 8 de julio llegar por primera vez a aquella villa un carruage, en el cual iba D. Bartolomé Mayol, natural de la misma; pero la inauguración de esta carretera no se hizo oficialmente hasta el dia 19 de agosto en que un coche, entre vivas y aclamaciones, conducia por ella à un gefe político de la provincia.*¹⁸ Del tema de l'epidèmia de verola, tal i com era el desig de l'Ajuntament, no s'en digué res. (AMS).

Son Cotoner jueves.

Sr. D. Jorge Frontera.

Muy Sr mio y dueño: no tengo inconveniente en reformár, como hoy mismo empezaré à hacerlo, los consabidos articulos del cronicon, intercalando en el las noticias que V. me comunica, sin descuidarme de la de mi amigo el Dr. Galmés q[ue] à haverla tenido antes de seguro no la huviera omitido. Largos años llevo de escritor publico y en el curso de esta carrera he venido recojiendo desengaños muy amargos y censuras arto ofensivas, pero jamás se me ha notado que mi pluma fuese conducida p[or] la adulacion. Esto comprenderá V. que lo digo p[or] lo de Gibert. Dn. Bart[olom]e Mayol, nat[ur]a]l de Soller, al pasar à esa villa p[ar]a ser padrino de un niño pariente suyo, pasó el camino primero que el Gob[ernado]r de la Prov[inci]a y nada dijeron de el los periodicos. Este Mayol ni es Bartola ni puede confundirse con el: es el que estuvo en America y estos años pasados murió en Morell de Artá.

Con respecto al Oficio, ningun empeño tengo en que se publique y no sirviendo para esto puede muy bien escusarme el Ayunt[amien]to a la pena de dirijirmelo.- Concluidas que tenga las alteraciones las mandaré al Sr. Torrens, para que siga la impresion.

El viernes de la Semana proxima pienso pasar a Palma p[ar]a estar allí unos 15 dias y veré de activar el negocio como V. me encarga.

Lo de las viruelas sería un sacrilegio omitirlo cuando esta noticia la trae bien detallada la Gaceta medica y la topografia fisico-medica del Dr Weyler. Es indudable que se importó en Mall[orc]a p[or] Soller.

Queda de V. afmo SS

QBSM

Joaquim Maria Bover [signat]

¹⁸ BOVER, J.M.; *Historia de la espugación de Sóller...*, p. 198.

Ja des de Palma Bover torna escriure a Frontera i torna a incidir en els retards i omissions que des de l'Ajuntament de Sóller fan perillar la impressió de l'obra. (AMS).

Palma Sabado

Sr. D. Jorge Frontera

Muy Sr. mio: para terminar la impresion de mi trabajo sobre esa villa, ya nos hacen falta las noticias que V. quiera q[ue] se intercalen en el cronicon de sucesos memorables. Debió V. mandarlas al momento de su regreso á Soller, pues así quedamos. Falta igualmente el Oficio de aprovacion del Ayunt[amien]to que ha de ir al final¹⁹. Una cosa y otra q[ue] vengan inmediatamente pues de lo contrario tendrá que suspenderse la impresion y el Sr. Torrens dice que esto les perjudica porque tienen un prensista á jornal.

Queda de V. afm SS.

QBSM

Joaquim Maria Bover [signat]

Després d'aquesta carta del que disposam són de fulls i plecs d'anotacions de dades i dates, tots a l'AMS, que li servien a Bover per anar conformant la història i el cronicó. No estan datats i no és possible saber en l'ordre que s'escrigueren, per això els transcriu un rera l'altre assenyalant cada un d'ells.

Este Ayunt[amien]to se ha hecho cargo del contenido de la memoria historica que por su encargo se há dignado V. S. escribir sobre el glorioso hecho de armas del dia 11 de Mayo de 1561 que tanto honra a sus antiguos moradores y en [espai buit]

Con la publicacio[n] del [espai buit]

La memoria historica del glor[ios]o hecho de armas ocurrido en esta villa el dia 11 de Mayo de 1561 que cumpliendo V. S. el encargo de este Ayt[amien]to se ha dignado escribir [continua mitja carta de paraules tatzades i paraules i frases il·legibles o inconexes i una nota referent al transpàs d'una propietat, casa i porció de vinya, del Prevere Antoni Noguera al seu oncle aprop de la Tanca den Serra].

Nota referida a fets dels anys 1752, 1777, 1778 i 1803.

Jaume Ramon Bernad Very hijó del Sr, Pedro Ant^o Bernad Very y de la Sra Isabel Mayol, nació dia 26 de Marzo de 1752.

Yo dit Jaume Ramon Benad Very y Mayol obtengui la gracia del gran Mestre per entrar a conventual en la Jerosilimitane Relligió de S. Juan als 23 de Janer de 1777 y me foren pasades las provas als 22 Mars del mateix y empesí el noviciar el dia mateix.

Fonch la mia professió als 22 Mars de 1778. A 18 Abril 1777 me ordená de subdiaca el lltmo Sr. Alagona Bisbe in partibus de Siracusa en la capella del seu Palacio.

A 20 Abril de dia 1778 me ordená el mateix de Diaca.

A 26 Abril del dia 1778 me ordená el mateix de Prevere.

Mori dia 23 Novembre de 1803 y fonch enterrat en la Iglesia de S. Juan de Palma.

Nota referida a fets succeïts durant les ventades i inundacions de l'any 1832 similar a la referida abans del mateix any i conservada a la BBMS i completada amb diferents aspectes del sacerdot Joan Mayol i Bernad Verí, que en aquestes notes anomena com *Juan Jaime Ramon Bernad Very*, i de la seva família.

¹⁹ A l'hora de la publicació del llibre aquest ofici d'aprovació per part de l'Ajuntament s'inclouria al principi de l'obra, pàgines sense numeració.

1832

Despues de hablar del furioso huracan ocurrido el dia 26 de Agosto podrá decirse.

En el propio año la hermosa huerta de Sóller sufrió una espantosa inundación á consecuencia de muchas lluvias. El torrente principal ó mayor que la atraviesa salió de madre y destrozando muchas paredes causó considerables daños a muchos de los huertos de naranjos y frutales que la embellecen y constituyen su riqueza. Los habitantes de aquellas casas se vieron en inminente peligro pues tuvieron que permanecer dias seguidos en el ultimo piso. Desde aquel año varias son, aunque no de tanta consideracion las inundaciones que ha sufrido la huerta de Sóller motivados siempre por las tortuosidades de dicho torrente y su poca profundidad. Realizado el proyecto de variar el cauce del mismo, á fin de corregir sus sinuosidades al propio tiempo que la carretera del puerto, alejara muchisimo aquellos peligros aumentando sobremanera el valor y preciosidad de un sitio tan delicioso.

Juan Jaime Ramon Bernad Very Pro. y Capellan Conventual de la Religión de San Juan de Malta murió en uno de los ultimos años del pasado siglo ó principios del presente.

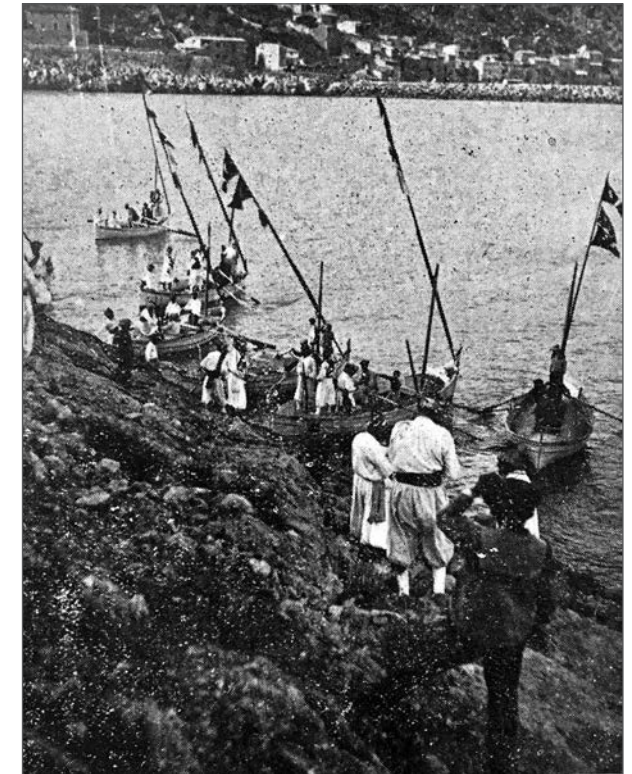
Este sacerdote natural de Sóller fué tio del actual dueño de la casa de Bernat Very de se Figuera D. Antonio Bernad Very uno de los principales hacendados vecinos de Soller, y en su casa posada tiene su retarto muy bien conservado.

Se ha podido encontrar una nota escrita de puño propio del citado Presbitero que dice así, su fecha 24 Diciembre de 1793

Memoria com en Gabriel Bernad Very de la Figuera fonch conseller de la Ciutat, en lo año 1418 finit en 1419. Consta de las determinacions de Consell de la dita dit año 1418 y 1419.

2ª Mestra Maria Ferrer de San Jordi té un acte de las afrontes que dona al conte de Ampurias en que dona y enomena á Pera Bernat Very de la Figuera per ciudadá militar de Mallorca á 3 de Setembre de 1645.

Nota referida a la mort del Prevere Antoni Rullan i Bisbal, amic del propi Joaquim Maria Bover, referida a l'any 1840 i a la gran nevada de l'any 1854 similars a les transcrites abans referides als mateixos anys i conservades a la BBMS.

Moment del desembarc de les tropes d'Occhiali a la zona del llatzaret del Port de Sóller durant les festes de 1919. Publicat a Balears. *Revista Decenal Ilustrada*, 20 de maig de 1919. El conjunt de la festa es basava, en gran part, i encara avui es basa, en el relat que en va fer Joaquim Maria Bover.

184

Día murió D. Antonio Rullan y Bisbal Pro. y cura Parroco de Puigpuñent.

Este sacerdote natural de Sóller era tío del dueño de can Tamañy D. Guillermo Alcover y Rullan

1854.

La grande nevada que cayó en esta Isla en los días 13 y 14 de Febrero dejó sentir muchísimo sus estragos en el distrito de Sóller. La arboleda sufrió mucho en terminos de que sin embargo del alto precio que tiene la leña para quemar se hicieron varios hornos de cal en puntos próximos á la población como Binibasi, can Ribera y otros para consumir la que de resultas de aquel temporal quedó sobrante

Després de tot el procés de recollida de dades, redacció, impressió... aquell mateix 1856 es publicà la *Historia de la espugnación de Sóller por el ejército de Occhiali capitán Pachá de Túnez y Victoria ganada por los vecinos de aquella villa en 11 de mayo de 1561*. A la sessió de l'Ajuntament de dia 16 de maig d'aquell 1856, quatre dies després de que es celebràs el simulacre de l'atac turc i on per cert, aquell any, hi havien participat els membres de la Milícia Nacional, i quan el llibre ja s'havia publicat, l'Ajuntament arriba a dos acords importants pel que fa tant a la distribució i venda de l'obra com a la compensació que s'havia de fer a l'autor. (AMS).

Se acordó proceder a la venta de la obra de Bover á 8 r[eale]s en Palma y Sóller.

*Escribir á Bover que tome los ejemplares que se quieran.*²⁰

Tot i això els desencontres i desavinences entre Joaquim Maria Bover i els responsables municipals sollerics no havien arribat a la seva fi.

Coneixem dues cartes posteriors a la publicació, signades per Bover i remeses a l'Ajuntament de Sóller ja l'any 1857 on, en la primera, l'autor mostra el seu malestar i la seva indignació pel fet d'haver de comprar la seva pròpia obra. És tracta d'una carta de dos fulls on el segon està tallat en el seu marge dret i hi falten algunes paraules o síl·labes que no s'han pogut completar a la transcripció. (AMS).

Palma 24 de enero de 1857

Sr. Alcalde de Soller.

Muy Sr. mio: siendome indispensable adquirir algunos ejemplares de la memoria sobre el suceso de 1561 por que me los piden los amigos del continente, quisiera se sirviese V. indicarme el precio y punto donde se venden para comprarlos.

Esperando que esa corporacion cumplierse el ofrecimiento que me hizo cuando yo, p[or]r en cargo suyo, malpergeñé la referida obrita, no procuré adquirirla luego de impresa, por mas que sea hasta repugnante que un autor haya de gastar dinero en producciones suyas; pero ahora que me veo en la necesidad de hacerlo, me precisa el dirigirme á V. la circunstancia de haver desaparecido el unico establecimiento en donde se espendía. Esto priva tambien á otras personas que desean comprar la espresada obrita. Disimule V. la libertad que me tomo, anima[do] por mi cualidad de buen ó mal cronis[ta] de esa villa, y no crea V. que lo poco [...]no que el Ayuntamiento haya estado [con]migo en punto á remuneracion de trab[ajo] deje por esto de emplearse en su obsequio siempre que crea util en algo á su afmo S.S.

QBSM

Joaquim Mª Bover [signat]

²⁰ AMS; Sig. 26. Borradors d'acords, resolucions 1856/57/58. p. 1.

A la segona carta que abans referiem, la darrera que coneixem de tot aquest procés, Bover torna a mostrar la seva indignació, aquest cop directament contra el batle de Sóller, en aquells moments Pere Lluç Ripoll. L'autor vol obtenir uns exemplars de l'obra per dur-los a alguns amics de Madrid en un viatge pròxim que havia de fer però, pel que sembla, des de Sóller no se li havien enviat. A més pareix que aquell 1857 no era cosa senzilla comprar el llibre. La distribució tant a llibreries com a la pròpia Imprenta Balear havia quedat aturada. La impremta, després de vuit anys d'activitat, des del 1848, havia tancat²¹ al 1856, el mateix any que es publicà el llibre de Bover. De fet el de *Historia de la espugnación de Sóller* fou un dels darrers llibres que s'imprimí als seus tallers.

Hoy domingo

Sr. D. Jorge Frontera.

Muy Sr. mio: de mi actividad y celo he dado á VV. pruebas cuando se me ha ofrecido servir á ese ayunt[amien]to, pero las recompensas de mi servicio, bueno ó malo, han sufrido el rigor de la dilaciones. Para mandarme 25 ó 30 ejemplares de la memoria de Soller, despues de mas de un año de impresa, ahun he tenido que pedirlos, directa ó indirectamente, y esto tampoco ha bastado. Me duele en el alma el motivo q[ue]ha tenido el Sr. alcalde para guardar silencio despues de mi atenta comunicacion. Me marcho á Madrid dentro de 8 dias y deseo de llevarme p[ar]a los amigos algun libraje de esa villa los pedí á V. con urgencia, pero V. lejos de mandarme ni uno siquiera tiene la bondad de ensanchar mas y mas la dilacion. Me pregunta V. en su carta del 20 cuantos ejemplares necesito. Á esto contesto á V. que los que el Ayunt[amien]to quisiera darme siempre que no pasen de 30. Repito que quisiera tener el gusto de llevarlos conmigo. La venta por la apatia de VV. está paralizada, y segun me han dicho la edicion entera esta abandonada en un entresuelo de la casa que fue Imprenta Balear, no se á cargo de quien. Mantengase V. bueno y mande a su afmo. S.S. QBSM

Joaquim Maria Bover [signat]

El procés d'edició d'aquesta obra de Bover, com veim i podem suposar a partir de la transcripció de les cartes precedents, no fou gens senzilla. *Dios lo haya perdonado* escrivia Josep Rullan. L'elecció de la Imprenta Balear que pareix que no satisfieia a cap de les parts i que de fet tancà el mateix any de la publicació del llibre. La deficient distribució i venda de l'obra per la fallida d'aquesta. Les formes del propi Bover de vegades fora de la cortesia i educació que exigia el moment. La de vegades convulsa política local amb la que havia de conviure el secretari Frontera i que li restava temps i força per mantenir un contacte continu amb Bover i atendre les seves continues peticions i exigències.

Les cartes transcrits foren escrites, sobretot les de Jordi Frontera, en un to d'amabilitat, cordialitat i educació. Continuament manté les formes que s'esperaven en un càrrec de responsabilitat com el seu. Tot i això, un altre epistolari molt més personal, íntim i sincer i que presentaré a les properes Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx, entre el secretari Frontera i Josep Rullan i Mir, escrit des de l'amistat que es tenien, mostra els verteders sentiments que el procés d'edició d'aquest llibre i la relació amb Joaquim Maria Bover els causa. Vegeu idò aquest treball com la primera part d'aquests epistolaris. Una primera part que indefectiblement s'haurà d'entendre i completar amb la segona que ha de venir.

²¹ Quan la Imprenta Balear tanca era regentada per Llorenç Cladera.

Els inicis del moviment ecologista a Sóller: la lluita contra la cantera del Forn des Guix (1975-1985)

Antoni Quetglas Cifre

Resum

Els anys setanta foren cabdals per a la història de l'Estat espanyol. La mort del dictador Francisco Franco i la transició cap a la monarquia parlamentària, suposaren l'entrada de la democràcia després de quasi quaranta anys d'autoritarisme. En aquest context, a Sóller, s'intentà la instal·lació d'una cantera de guix a la zona de Castelló. Això va provocar una reacció de rebuig de bona part de la població i l'inici de les primeres manifestacions i reivindicacions ecologistes, que es mesclaren amb els desitjos de llibertat d'expressió i de participació de la societat en la vida política i social. En aquest article per tant, intentarem fer una crònica d'aquests fets, analitzar la seva evolució, els principals protagonistes i les conseqüències que això tingué.

1 Introducció

Cap a mitjans dels anys setanta, es donà a Sóller una forta polèmica arran dels intents d'instal·lar una cantera a cel obert a la zona de Castelló. Aquest fet s'ha de contextualitzar en el moment de la mort del dictador Francisco Franco i de l'inici de la Transició Democràtica. Aquesta època suposà per a l'Estat espanyol, l'inici d'una etapa d'efervescència social i política, amb l'expansió entre altres, del sindicalisme, dels moviments nacionalistes i de les associacions veïnals.

També, s'ha de tenir en compte el context internacional derivat de la crisi del petroli que va afectar a la indústria mallorquina, entre elles la del ciment, la qual davant la poca inversió en la modernització seguia mantenint els clixés de consum del territori com a resposta a la seva pròpia decadència.

Un altre factor destacat fou l'existència de personatges clarament polititzats en contra dels ideals de la dictadura, que va possibilitar la mobilització de la societat contra un projecte que podia suposar un perjudici a la comunitat.

D'aquesta manera en el present article pretenem exposar i analitzar l'evolució d'aquest conflicte i exposar les línies bàsiques del seu desenvolupament i qui foren els principals protagonistes.

Per a la realització d'aquest escrit les principals fonts han estat la premsa escrita, sobretot de tipus local i comarcal i la documentació administrativa que es troba a l'Arxiu Municipal de Sóller. També cal ressaltar les fonts orals, especialment d'alguns dels protagonistes de la polèmica.

2 Localització i aspectes geogràfics i geològics

Aquesta zona, coneguda com Es Guix, es troba ubicada a les falces de la muntanya d'Es Teix, a l'anomenada àrea de Castelló. És una zona on abunda el bosc (amb predomini de pins i alzines) i el conreu d'olivera, si bé està documentat que abans del segle XIX també hi ha havia conreu de vinya i cereals.

És una regió on es té documentada la presència humana i l'explotació dels recursos des d'època talaiòtica, si bé fou en època musulmana quan es conformaren diverses alqueries o petites concentracions de finques com s'Alqueria Blanca o Can Prohom. De fet, Es Guix es troba entre els terrenys de les possessions de Cas Xorc i S'Heretat, dues de les més importants de la Vall i està creuat per una de les vies naturals i històriques de sortida de la vall de Sóller, el camí del Rost o camí de Deià.

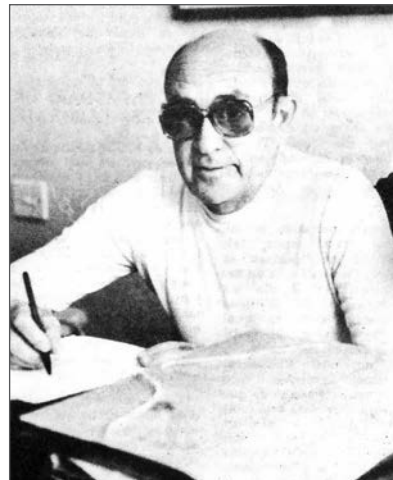
Els trets geomorfològics de la zona es presenten mostrant terrenys molt erosionats, de relleus suaus, en concordança amb la poca consistència dels materials que formen els afloraments: argiles i dolomies (carbonats càlcic-magnèsics), i els mateixos guixos que degut a la seva poca duresa s'erosionen molt fàcilment mostrant uns micro-relleus típics. Les roques entre les quals aflora el guix s'originaren fa 215 milions d'anys, durant l'era secundària, en el període triàsic, indicant un ambient sec, de dessecació de mars interiors, acompanyats d'erupcions volcàniques relativament pròximes que els anaven cobrint periòdicament. Els afloraments de guixos es troben en els trams més antics d'aquesta successió d'eventualitats geològiques.¹

3 El projecte de la fàbrica d'extracció de guix i evolució del conflicte (1975-1985)

L'any 1975, Àngel Fernández Álvarez va adquirir les parcel·les 483,² 470,³ 465⁴ i 468⁵ del polígon 5 del terme de Sóller. Aquest era natural d'Astúries però resident a Palma. Professionalment era facultatiu de mines i paral·lelament al projecte presentat a Sóller⁶ va promoure la cantera de Son Simonet a Esporles.⁷

Així i tot, qui inicialment va fer la sol·licitud a la Delegació de Mines per dur a terme l'explotació fou Joan Llobera Comas, de Búger, el qual, a la seva instància declarava que després d'un any d'explotació o després d'haver produït la quantitat de 25.000 tones de guix, cediria tots els drets d'explotació a l'empresa Portland de Mallorca S.A.⁸

Al mateix temps, Àngel Fernández Álvarez va presentar a l'Ajuntament el projecte per a l'explotació d'una cantera de

Àngel Fernández, promotor de la cantera

1 Informació aportada per Joan Arbona Mas -Deu-.

2 Adquirida per compra el 24-02-1975 a Josep Florit Joy i Catalina Frontera Oliver.

3 Adquirida per compra el 24-02-1975 a Joan Rullan Mayol.

4 Adquirida per compra el 24-02-1975 a Bàrbara Marquès Magraner.

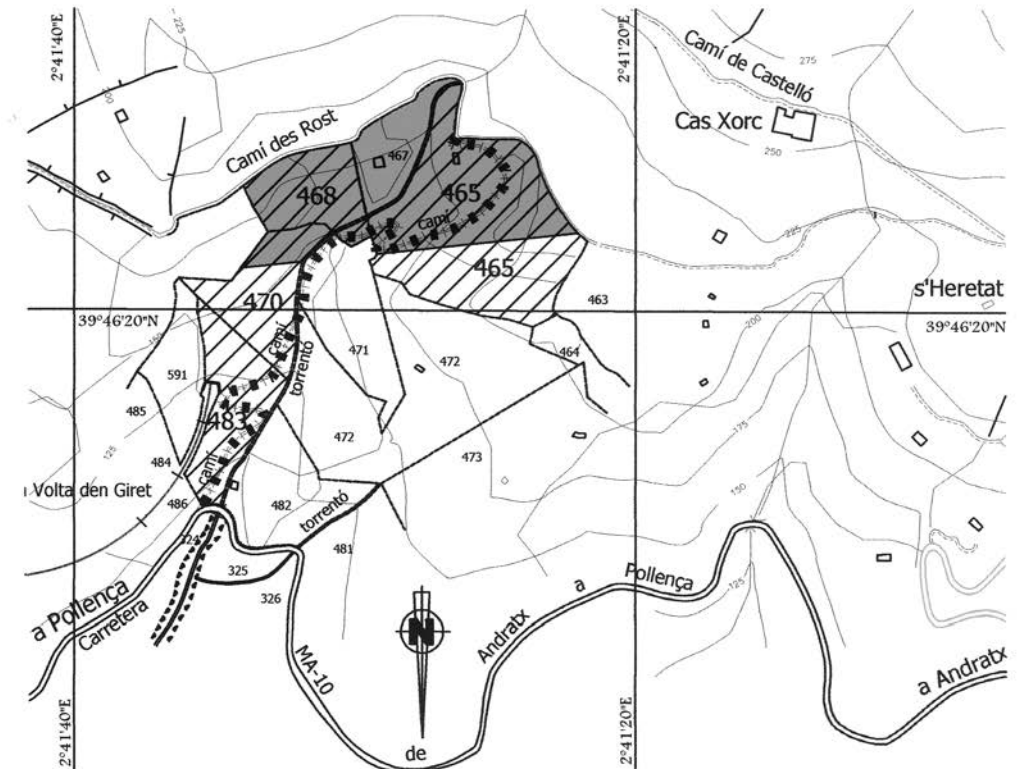
5 Adquirida per compra el 24-02-1975 a Miquel Ripoll Casanovas.

6 En total les parcel·les sumaven uns 47.000 m². Sembla que per aquestes parcel·les es pagaren preus superiors al seu valor real, el que va provocar les primeres retencions entre els veïnats propers.

7 En aquest municipi, l'Ajuntament s'hi oposà des d'un principi i comptà amb un gran suport popular també contrari a l'explotació.

8 Aquesta empresa fou creada l'any 1957 per a la fabricació de ciment i estava ubicada a Lloseta. L'any 1994 va ser absorbida, juntament amb *Cementos del Mar* i *Cementos del Atlàntic* per l'empresa *Valenciana de Cementos S.A.*, controlada alhora per la multinacional mexicana del sector, CEMEX.

Zona que era afectada pel projecte de la cantera de guix

Infografia Pep Sunyer

ESCALA GRAFICA

 Zona que en el seu dia va ser afectada per la pedrada del Guix

 Zona de les finques amb presència de guix per extreure

2°41'40"E Longitud i Latitud de les quadrícules mineres, llei 22/1973 (art 75.1), de 21 de Juliol, de Mines; a partir del mapa 1/5000 del Consell de Mallorca

39°46'20"N

 Camí obert a l'interior de les finques

Plànol de situació de la cantera. Elaborat per Josep Sunyer i Antoni Quetglas.

guix,⁹ que es denominaria “Port-Yeso” el març de 1975.¹⁰ L'autor del projecte fou l'enginyer Juan Enrique Bonnín Fuster. En aquest, a banda de la zona d'explotació minera, també es preveia la construcció d'una carretera per enllaçar la cantera amb la carretera de Deià¹¹ i una caseta per guardar-hi els explosius. El cost total per muntar aquesta indústria es valorava inicialment en 1.366.000 ptes.

En aquesta zona tradicionalment hi havia hagut petites extraccions i explotacions de guix de tipus artesanal, promogudes per particulars o pels propietaris de les finques. Aquest tipus d'explotació, però, feia anys que s'havia abandonat per manca de rendibilitat.

Degut a trobar-se en un espai declarat Paisatge Pintoresc,¹² inicialment en el projecte presentat no preveien la transformació del material a la cantera, sols la seva extracció. En la memòria del projecte de cantera, es proposaven una sèrie de mesures per “fer el menor dany paisatgístic” amb l'explotació, com:

- No seria visible des de la carretera de Deià ni des del mar.
- No es muntaria cap fàbrica de tractament del guix, sols per triturar la pedra. D'aquesta manera no provocarien fums ni gasos.
- Quan s'acabàs l'explotació oferirien a l'Ajuntament l'espai per abocar-hi els escombres procedents d'obres i així “regenerar” la zona.

Segons el projecte inicial, l'explotació pròpiament dita s'ubicaria en les parcel·les 470, 468 i 465 mentre que la 483 i part de la 470 servirien per enllaçar la cantera amb la carretera i ubicar-hi les construccions auxiliars. Si bé el projecte comportava l'explotació d'uns 47.000 m², segons la Llei de Mines, els explotadors tendrien facultats per exigir l'expropiació d'unes 200 hectàrees més (unes 180 quarterades).¹³ L'explotació es concedia per 30 anys, prorrogables fins a 90 anys.

Aquest projecte, per tractar-se d'una activitat, es va tramitar segons el *Reglament d'Activitats Molestes, Insalubres, Nocives i Perilloses*. Tant l'arquitecte de la vila, Luís García Ruiz –aquest en dues ocasions– com l'enginyer municipal informaren desfavorablement aquest projecte. En canvi la Comissió Municipal Permanent de l'Ajuntament (en sessió de 09-05-1975), a instàncies de la Comissió de Foment, si que va informar de manera favorable, condicionant però el permís municipal a rebre informes de la Diputació Provincial i altres organismes i que l'acord fos elevat al Ple de l'Ajuntament perquè ho ratificàs.¹⁴ Així, l'Ajuntament va sol·licitar informes a diferents organismes:

Organisme	Dictamen	Signant de l'informe
Direcció General de Transports. Ministeri d'Obres Públiques	Favorable condicionat	Mariano Alomar Josa. Delegat de transports
Servei d'Urbanisme. Diputació Provincial	Desfavorable	Valentín Sorribas. Arquitecte Provincial

9 La Llei de Mines 21/1973 del 22 de juliol, publicada al BOE núm. 176 de 24/07/1973, en el seu títol III atribuïa el caràcter preferent de l'explotació als propietaris dels terrenys en que es trobassin enclavats els recursos.

10 Sembla que en aquesta empresa també hi havia alguns accionistes sollerics, si bé no hem localitzat els seus noms. *Sóller* 12-02-1977

11 El 11 d'abril de 1975, Àngel Fernández va sol·licitar una llicència d'obres per construir una carretera entre les finques de la seva propietat i la carretera de Deià. El 30 d'abril del mateix any se li va concedir la llicència condicionada a obtenir el permís d'activitats per la cantera. Aquest expedient va caducar a l'any per no haver-se pogut aconseguir dita llicència d'activitats. El 20 d'abril de 1977 tornà a demanar la llicència i des de l'Ajuntament se li va requerir que aportàs més documentació a la seva sol·licitud. El 5 de maig de 1977 Àngel Fernández retirà la seva petició per escrit.

12 Decret 984/1972, publicat al BOE núm. 94 de 19/04/1972

13 Amb aquesta possibilitat d'ampliar la zona d'extracció s'afectava un jaciment arqueològic, localitzat a les marjades de ponent de la part més alta de la pedrera oberta unes marjades més amunt del lloc on es volia ubicar la cantera. L'explotació d'aquesta hagués suposat la seva destrucció. Presentava materials del segle XIV allunyats de cap construcció, el que dóna a entendre que hi havia hagut una casa o habitació als inicis d'aquell segle quan fou abandonada. El fet té cert interès contextual i cronològic des del punt de vista històric, ja que podria estar lligat als efectes de la Pesta Negra. Es localitzaren, per exemple, materials d'importacions de pisa decorada en verd i negre de Barcelona. Veure Catàleg de Patrimoni de Sóller, fitxa núm. SO20.

14 AMS. Activitats, Obres i Urbanisme. Expedient del Forn des Guix. 1975-1985. Sign.: 7326

Organisme	Dictamen	Signant de l'informe
Secció de Mines. Ministeri d'Indústria	Favorable	J. de Fortuny. Delegat provincial
Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya i Balears	Desfavorable	Onofre Rullan Bauzá. Director
Delegació Provincial del Ministeri de l'Habitatge	Desfavorable	Secretari Provincial
Direcció General del Patrimoni Artístic i Cultural. Ministeri d'Educació i Ciència	Desfavorable	Arquitecte inspector tècnic de monuments i conjunts
Direcció General del Turisme. Ministeri d'Informació i Turisme	Desfavorable	Secretari Provincial
Direcció General de Sanitat	Desfavorable	Secretari Provincial

La majoria d'aquests informes foren desfavorables al projecte, essent sols favorables els de Mines i Transports.¹⁵ Tot d'una que es va fer pública la possibilitat d'ubicar una cantera al Guix, va sorgir un moviment contrari a aquesta i es presentaren diverses al·legacions en contra d'aquest projecte, principalment dels veïns i propietaris de les finques properes: la de Carmen González Trullenque, la de Renato Rullan Hilger representant de la societat *La Alquería Blanca S.A.* juntament amb una seixantena de sollerics.¹⁶

D'aquesta manera, des de la Comissió Municipal Permanent, en sessió celebrada el 9 de juliol de 1975, s'acordà deixar l'assumpte “sobre la taula” esperant rebre més informes i que llavors s'elevàs al Ple de l'Ajuntament per la seva resolució definitiva.¹⁷

En sessió plenària de 26 de febrer de 1976, l'Ajuntament donà compte que per part de la Direcció General del Patrimoni Artístic i Cultural del Ministeri d'Educació i Ciència es denegava el permís per construir la cantera de guix, seguint el criteri de la majoria d'informes rebuts.¹⁸

El tema va quedar en via morta fins que el 31 d'octubre de 1976, Àngel Fernández Álvarez, sol·licità novament la concessió directa de l'explotació de guix “*Sóller I*” –se li havia canviat el nom, estant registrat amb el número 2.159- al Ministeri d'Indústria i Energia. D'aquesta manera, obtenint-la d'un organisme estatal, pretenia passar per damunt les competències municipals i provincials i poder dur endavant el seu projecte. L'argument principal era que l'obtenció de guix era necessària per a la fabricació de ciment i que per tant, la fàbrica de Lloseta, *Cementos Portland de Mallorca* –considerada, pel volum de negoci i nombre d'empleats, una de les principals indústries de Mallorca de l'època– ho necessitava de manera urgent.

Novament els veïns i ciutadans que s'oposaven al projecte, enviaren una carta al Cap de Mines, que recollia més de 500 signatures d'adhesió a la campanya d'oposició a l'explotació. Els motius que al·legaven els contraris a la cantera foren:

- Destrucció del paisatge en una zona protegida per la llei.
- Molèsties de pols i renous a les finques properes.
- La capa i els filons de guix a la zona no eren uniformes, el que suposaria remoure molt la terra per treure un mínim de guix explotable.

15 D'aquesta manera mentre des de la Comissió de Belles Arts s'oposaven al projecte veient-lo com un atemptat al paisatge i la natura de la Serra, des de la Direcció de Mines hi estaven a favor, ja que opinaven que aquesta cantera era única a Mallorca i era vital per a la indústria minera de l'illa. *Diario de Mallorca* 24-02-1977

16 AMS. Activitats, Obres i Urbanisme. Expedient del Forn des Guix. 1975-1985. Sign.: 7326.

17 En aquell moment era batle Miquel Lladó Arbona. La resta del consistori estava format per Joan Torrens Artal (tinent de batle), Miquel Soler Deyà (segon tinent de batle), Francesc Bibiloni Coll, Jaume Morell Colom, Simó Batle Pomar, Francesc Vicenç Marroig, Miquel Colom Calafat, Antoni Rullan Palou i Joan Alcover Puig.

18 AMS. Acció i òrgans de govern. Actes de l'Ajuntament Ple 1974-1976. Sense Signatura

- Pèrdua de llocs de feina al camp.
- Una cantera a cel obert estava prohibida pel Pla Provincial d'Ordenació de Mallorca.¹⁹
- Per manca d'un estudi socioeconòmic seriós sobre la distribució i explotació de la riquesa local.
- Perquè la llei i organismes oficials afavorien un capitalisme personal en contra dels interessos de la comunitat.
- Perquè el reglament de policia i metal·lúrgia estava totalment desfasat (era de 1905).

El batle, Miquel Soler,²⁰ en declaracions a la premsa insular, va remarcar que l'Ajuntament actuaria segons la voluntat i opinió del poble, admetent que hi havia discrepàncies entre els membres de l'equip de govern²¹ i descartant la realització d'un referèndum sobre el tema.²²

Amb informe de 22 de juliol de 1977, l'advocat de l'Estat desestimà les al·legacions i es va seguir amb l'expedient. Malgrat la negativa, es tornaren a presentar unes 211 al·legacions de veïns de Sóller contràries al projecte. Novament, el 3 de novembre del mateix 1977, les al·legacions foren desestimades per la Direcció General de Mines, que es va ratificar amb el seu informe inicial i donà per vàlida la concessió. Si bé, malgrat tot, s'indicava que aquesta resolució era independent de qualsevol autorització que en el seu moment s'hauria de donar per l'organisme competent –en aquest cas l'Ajuntament de Sóller–, entenent que aquest tenia la darrera paraula per poder tirar endavant l'explotació.

Davant aquesta negativa, s'intensificà la lluita contra aquest projecte i es donà difusió a través d'escrius i cartes a la premsa. Això provocà també la reacció pública dels promotors, que enviaren diverses cartes exposant la seva versió o per contradir els escrits enviats d'oposició a la cantera.²³

Alhora, els opositors a l'explotació promogueren una campanya d'adhesions entre els habitants dels pobles veïns de Fornalutx i Deià i entre els partits polítics i associacions locals i comarcals. D'aquesta manera algunes de les entitats –entre altres– que mostraren públicament el seu rebuig foren: les agrupacions locals dels partits UCD, PCE, Partit Carlista, Aliança Popular i PSOE –si bé aquestes dues darreres encara no estaven constituïdes oficialment–, l'Associació de Veïnats de la Ciutat i Platges de Sóller, el Club Nàutic de Sóller, la Societat Defensora Sollerense, la Unió de Pagesos, l'Agrupació Escolta Capità Angelats, el Casal de Cultura-Museu de Sóller, la societat La Unión, la PIMEM, l'Obra Cultural Balear, el Ferrocarril de Sóller, el Seminari d'Estudis Sollerics²⁴ i el Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya i Balears.

Amb tot això, des del moviment opositor, es va voler donar un cop de força davant l'Ajuntament en el Ple ordinari convocat per dia 28 de novembre de 1977.²⁵

D'aquesta manera el polèmic tema es va dur a dit Ple ordinari, si bé no constava a l'ordre del dia debatre-ho. La convocatòria prèvia fou un èxit i aquesta sessió va comptar amb la presència d'unes 400 persones contràries al projecte, que tingueren el suport, entre d'altres, de representants d'Unió de Pagesos, del Grup Denúncia i Control, el Moviment Pro-Dragonera, etc.

19 El Pla Provincial d'Ordenació Urbana de Mallorca, aprovat l'any 1973, en l'article 74, punt 2.3, apartats B, E i F s'establen les següents prohibicions: “*explotacions de canteres a cel obert, la destrucció d'obres, elements naturals o vegetatius que suposin un sensible perjudici per a l'ambientació del lloc o pèrdua de la seva espontània bellesa, i la col·locació d'instal·lacions que puguin pertorbar el valor paisatgístic d'un determinat lloc o possessió per preservar les seves característiques ambientals*”.

20 Miquel Soler, fou proclamat batle el 21 de març de 1976, amb Joan Alcover Puig, Francese Vicenç Marroig i Simó Batle Pomar com a tinent de batle.

21 Sembla que hi havia dos regidors que votaren a favor, així com també alguns propietaris afavorits per la venda de terrenys.

22 *Diario de Mallorca* 24-02-1977

23 *Diario de Mallorca* 03-03-1977, 15-03-1977 i 22-03-1977

24 Aquest estava encapçalat per l'escriptor Miquel Ferrà i Martorell, i agrupava un bon nombre de lletraferits sollerics residents a Palma. Publicaren, a principis de la dècada dels vuitanta, una col·lecció de llibrets amb títol de *Quaderns Sollerics*.

25 Es repartí per tot el poble un pamflet de convocatòria que també es publicà tant a la premsa local com comarcal. Els signants d'aquest foren Jaume Albertí i Plàcid Pérez, en nom dels opositors del projecte.

Abans de començar el Ple, membres de l'agrupament escolta es posaren a cantar, amb la solfa de la cançó popular “Pitgem sa neu”:

*“No volem guix, no volem guix
no volem guix a n'és poble de Sóller
nostres muntanyes ben conservades
mos donaran bon profit”*

I també, amb la tonada de “Sor Tomasseta a on sou?”, cantaren:²⁶

*“Ha vengut un senyoret
i ha comprat un tros de terra
i es poble no diu res
s'endurà tota sa Serra”*

Aquest Ple s'inicià de manera tensa quan el secretari que llegia l'acta anterior es va veure interromput per crits de “*més fort, no se sent*”. Aquestes interrupcions no agradaren al secretari, Manuel Pérez Ramos i s'amenaçà en fer fora al públic. També el batle, Miquel Soler, criticà el desplegament d'una pancarta amb la inscripció “*Unió de Pagesos de Lloseta. Ni Pols ni Canteres*”. El batle manifestà “*que no hem de menester gent de fora per defensar els nostres interessos*”.

Una vegada finalitzat el Ple ordinari sense incidents, el batle va obrir el capítol de “*precis i preguntes*”. Fou en aquest moment quan es començà a debatre l'assumpte de la cantera. En primer lloc va prendre la paraula fou el secretari, Manuel Pérez Ramos, qui va declarar el desconeixement per part de la Corporació de la demanda d'explotació de la cantera i que l'únic procediment administratiu s'havia incoat el 1975, sense que s'hagués resolt i que sempre s'havia mantingut la postura municipal que es donaria el permís si tots els informes eren favorables. Després d'ell, parlaren Plàcid Pérez²⁷ i Jaume Albertí,²⁸ els quals llegiren un informe on enume-

Manifestació contra la cantera al Ple de l'Ajuntament

26 *Sóller* 03-12-1977

27 Plàcid Pérez Pastor va néixer a Sóller l'any 1950. Es llicencià en Història per la Universitat de les Illes Balears l'any 1985. Les seves investigacions s'han centrat en la història i el patrimoni de la vall de Sóller en general, si bé s'ha especialitzat en l'època Medieval. Persona activa, ha estat membre de diverses entitats socials, econòmiques, culturals i polítiques com l'Agrupament Escolta Capità Angelats, el Col·lectiu Forn des Guix, la delegació local de l'FOCB, el partit Esquerra Sollerica, l'agrupació local del PSM, la Cooperativa Sant Bartomeu o l'Associació Cultural Veu de Sóller. Actualment es membre del *Grup de Recerca i Estudis Sollerics*, de la *Societat Arqueològica Lul·liana* i del *Grup d'Estudis Medievals de la UIB*. Forma part de l'organització de les Jornades d'Estudis Locals de Sóller i Fornalutx. També ha rescatat i posat a disposició dels investigadors nombrosos arxius d'institucions, associacions i empreses locals i ha participat en la classificació, ordenació i inventari dels seus fons, així com de l'arxiu municipal de Sóller (1983). Ha col·laborat en el setmanari local *Sóller* i fou un dels fundadors, gerent i col·laborador del setmanari *Veu de Sóller*. Ha participat en diversos congressos i jornades d'àmbit local i nacional, publicant una quarantena d'articles. A més, és autor dels llibres *El Gas, SA, 100 anys d'història* (1992), *Sóller, a peu. Itineraris urbans* (1995), *La Cooperativa agrícola "Sant Bartomeu" i Poli verge de la Serra de Tramuntana* (1997), *Sóller: façanes i detalls. Entreu, és ca vostra* (1998), *Els Xiclets, cent anys de rodar. Els episodis més interessants del Círculo Sollerense* (1999), *Santa Caterina del Port de Sóller. L'evolució d'un edifici des del segle XIII al XXI* (2002) i *El Sindicat de Recs. La captació, ús i gestió de l'aigua a la vall de Sóller (Mallorca)* (2006) i coautor del llibre *La producció de teixits a Sóller* (2015).

28 Jaume Albertí Sastre va néixer a Sóller l'any 1948. Es va formar com a mestre d'escola a l'Escola Normal de Palma. Com a docent ha exercit a les escoles de Deià, Es Fossaret i Es Puig, ambdues de Sóller. L'any 1981, amb Ramon Bassa, iniciaren les trobades d'Escoles Petites i Unitàries, on es reivindicà el manteniment d'aquest tipus de centres. Fou un dels impulsors a Mallorca del mètode *Freinet*. Ha estat membre de diverses entitats socials, culturals i polítiques com el Col·lectiu Forn

raven les raons per les quals s'oposaven a la cantera. El batle contestà que una carta signada per dues persones no representava a tota la ciutadania, essent contestat pels al·ludits llegint una llista de totes les entitats que s'havien adherit a la campanya. Seguidament parlaren alguns representants polítics i ciutadans –entre ells Antoni Estades, Lluís Castaldo, Josep Colom Bernat, Joan Puigserver i el representant de l'Associació de Veïnats de les Platges de Sóller– que també es posicionaren en contra del projecte. Davant la poca definició del Consistori es començaren a escoltar proclames i crits en contra d'aquest, alguns demanant la dimissió del batle i regidors. D'aquesta manera també es recolliren signatures que foren entregades al batle i que forçaren a la celebració d'un Ple extraordinari per debatre el tema específicament.

Una vegada acabat l'acte els assistents entonaren *La Balanguera*, afegint estrofes relacionats amb la conservació de l'entorn.

D'aquesta manera, el 5 de desembre de 1977, es va celebrar el Ple específic per aclarir i definir la postura oficial de l'Ajuntament respecte al projecte.

L'acte es va iniciar amb la lectura, per part del secretari, del procediment administratiu que s'havia seguit amb el tema de la possible cantera de guix. Pérez Ramos va dir que hi havia que distingir tres etapes o tramitacions diferents:

1ª. Abril 1975: entrada de la primera sol·licitud per dur endavant el projecte per part de la Delegació Provincial de Balears del Ministeri d'Indústria. Aquest expedient s'obrí però no es va resoldre, ni en positiu ni en negatiu. Els veïns que al·legaren en contra però no reberen cap resposta.

2ª. Gener 1977: entrada d'una instància de la Delegació Provincial que donava compte de la sol·licitud de concessió directe de l'explotació de guix. Aquesta va sofrir les reclamacions dels veïns de Sóller que foren desestimades.

3ª. Novembre de 1977: es tenen notícies de la sol·licitud a la Delegació Provincial d'una nova explotació de guix, "Sóller II" –publicat al BOP de 22-11-1977–, però a l'Ajuntament no en tenen constància oficial.²⁹

Després d'explicar el procediment i el contingut de tots els informes arribats, aquest funcionari va concloure que des de secretaria farien un informe contrari a aquest projecte. El Ple, per unanimitat va acordar també oposar-se a dita explotació. El batle Miquel Soler va dir "que no solament es negaria l'Ajuntament a donar la llicència a una cantera a cel obert com la del Forn d'Es Guix, sinó a qualsevol altre projecte similar". Per aquest motiu fou ovacionat pel públic.³⁰ En acabar, membres del col·lectiu contrari a la cantera repartiren el full de l'entitat Terra i Llibertat, *Es Porc Singlar*, el qual amb un estil satíric i àcrata criticava el projecte de cantera i apuntava directament als interessos de l'empresa *Cementos Portland* de trobar-se al darrera d'aquest.

Malgrat aclarir-se la postura municipal, el tema no va quedar tancat. L'any 1978, es va fer pressió a favor del jaciment, a través de les amenaces del possible tancament de la fàbrica *Cementos Portland* de Lloseta, la qual ja havia explotat al màxim la cantera de Biniamar. En principi, l'empresa va intentar l'explotació d'una nova cantera a Lloseta, però es va trobar amb l'oposició dels veïnats i d'Unió de Pagesos. D'aquesta manera la direcció de l'empresa va anunciar el tancament d'aquesta indústria en un màxim de dos mesos –deixant al carrer a uns 250 treballadors– sino s'autoritaven noves canteres, entre elles la de Sóller.³¹

des Guix, la delegació local de l'OCB, el partit Esquerra Sollerica o l'Associació Cultural Veï de Sóller. Actualment es membre del *Grup de Recerca i Estudis Sollerics*. Ha col·laborat en el setmanari local Sóller i fou un dels fundadors i col·laborador del setmanari *Veï de Sóller*. Ha publicat diversos articles sobre la història educativa i de les escoles de Sóller. A més, és autor dels llibres *Expressió escrita i creativitat infantil*, *Autoaprenentatge de la lectura i escriptura i La Gran Escletxa* i coautor de *Les Escoles Petites a Mallorca i Les Fonts de Sóller i Fornalutx*.

²⁹ Aquesta sembla que es trobava a la zona de Can Costurer, entre Sa Figuera i Sa Capelleta. Pareix que també es va sol·licitar la investigació geològica d'una zona de Fornalutx, que no s'ha pogut determinar. *Sóller* 18-03-1982.

³⁰ *Ultima Hora* 06-12-1977

³¹ *Ultima Hora* 25-05-1978

El nou Ajuntament sorgit de les eleccions democràtiques d'abril de 1979 va mantenir la postura dels seus antecessors i mantingué la postura contraria a la cantera.³² Encara amb la concessió de la llicència d'activitats sense aclarir-se, el nou Consistori va dur a terme una acció administrativa contra la cantera iniciant, el mateix mes d'abril de 1979, un expedient d'infracció urbanística als promotors d'aquest projecte per l'obertura d'un camí dins les seves finques³³ sense permís municipal.³⁴

Malgrat això, a finals del mateix mes de desembre i, emparant-se amb la *Llei de Mines* de 21 de juliol de 1973 -article 51.2-, l'enginyer en cap de la Delegació d'Indústria i Energia va donar permís per realitzar la demarcació de l'explotació de guix, *Sóller I*. Aquesta delimitació s'havia d'efectuar el 17 de gener de 1980.³⁵

Tot d'una que aquesta actuació es va fer pública, es reactivaren les protestes i l'oposició al projecte s'organitzà de manera efectiva amb el naixement del *Col·lectiu Forn d'Es Guix*. Començaren de nou una campanya popular contra aquest. D'aquesta manera, tornaren a dur a terme una intensa tasca de propaganda i d'escrits enviats a la premsa per explicar la seva posició.³⁶ Promogueren diverses actuacions que tingueren una certa repercussió a nivell local, com dues taules rodones on hi participaren els principals agents implicats (Ajuntament, promotor i opositors) i una excursió al lloc on s'havia de fer la cantera.

Finalment, segons carta rebuda el 10 de gener de 1980, es va desestimar, per part de la Delegació d'Indústria i Energia, la citada demarcació.

L'Ajuntament, en sessió plenària de 14 de desembre de 1979 es reafirmà amb els acords presos el 1977 i va donar tot el suport al Col·lectiu contrari al Forn des Guix.

Després de l'èxit de les accions portades a terme pels opositors a la cantera i de la posició ferma del Consistori, semblava que el tema es trobava aturat, però cap el mes de setembre de 1981, aparegueren informacions a la premsa insular que tècnics de la Delegació de Mines havien realitzat la demarcació de la qua-

Ferratines que es repartiren en contra del projecte

³² Aquest estava format per 7 regidors d'UCD: Simó Batle, Matilde Girbent, Bartomeu Mayol, Josep A. Magraner, Jaume Aguiló, Joan F. Rullan i Antoni Arbona; 2 regidors d'Esquerra Sollerica: Andreu Pizà i Josep Morenilla; 2 regidors del PSOE: Antoni Estades i Aina Colom; 1 regidor de CD: Joan D. Pasqual i 1 regidor dels Independents de Sóller: Antoni Josep Rullan. Simó Batle fou elegit batle. Aquest fou substituït l'any 1981 per Bartomeu Mayol.

³³ Aquest camí enllaçava els solars de la cantera amb el tram del camí de Castelló que va cap a Cas Xorc i s'Heretat. Aquesta irregularitat urbanística feia alguns anys que es venia denunciant per part dels opositors al projecte i pels mitjans informatius locals, sense que fins aleshores l'Ajuntament hi hagués intervingut ni pronunciat. Sembla que fins i tot, el promotor de la cantera es va reunir amb alguns veïnats per convèncer-los que ho demanassin conjuntament com a camí per una explotació agrícola. Davant la negativa de la majoria d'ells a no fer-ho, es va fer el camí sense permís i passant la maquinària per dins propietats privades que provocaren danys als marges de dites finques, el que va acabar provocant les protestes i denúncies dels propietaris afectats i la intervenció definitiva de l'Ajuntament. *Sóller* 08-12-1979.

³⁴ *Diario de Mallorca* 11-04-1979

³⁵ *Boletín Oficial de Baleares* 04-12-1979

³⁶ Veure per exemple la carta enviada a l'Ajuntament signada entre altres per Aina Suau Canals, Lluís Castaldo Paris, Plàcid Pérez, Jaume Albertí, Joan Arbona, Sebastià Deyà i Jaume Bernat. AMS. Activitats, Obres i Urbanisme. Expedient del Forn des Guix. 1975-1985. Sign.: 7326

drícula minera el mes de juny del mateix any, sense que es notificàs aquesta actuació a l'Ajuntament.³⁷

Posteriorment, el febrer de 1982, Àngel Fernández tornà a demanar permís per instal·lar l'explotació. L'Ajuntament per la seva banda, convocà el dia 1 de març de 1982 una reunió informativa per explicar les gestions que s'estaven fent i com estava la tramitació de l'expedient. Hi assistiren per part de l'Ajuntament: els regidors Matilde Girbent (que actuà de presidenta substituint el batle, que es trobava absent), Joan F. Rullan, Jaume A. Aguiló, Margalida Llobera, Josep Morenilla, Aina Colom, Joan Pascual i Antoni Rullan; l'arquitecte municipal Luis García-Ruiz Guasp; el mestre de la vila Bartomeu Palou Mayol; el funcionari Guillem Canals i el secretari Manuel Pérez Ramos. També hi assistiren representants del *Diario de Mallorca*, *Ultima Hora*, *El Día* i setmanari *Sóller*. Com a públic assistiren unes 45 persones, destacant l'assistència de Jaume Albertí, Joaquim Alcover, Aina Suau, Josep Colom, Joaquim Buades, Josep Vicens, Antoni Martorell i Alejo Vallespir. Des del primer moment, els membres del Consistori es posicionaren en contra de la cantera i proposaren redactar un model d'instància contra el projecte, per enviar a la Delegació de Mines i que es disposarien de còpies a les Cases de la Vila per qui les vulgues.

El secretari Manuel Pérez Ramos novament deixà clar que era possible obtenir la concessió d'explotació per part de Mines, però es necessitaria el permís municipal d'Activitat i que sense aquest no es podia obrir. Així i tot, remarcà que es podria obtenir una llicència per Reial Decret concedida pel govern central.

Es demanà també per part del Consistori la pressió popular contra el projecte.

En sessió ordinària de Ple de 2 de març de 1982 l'Ajuntament es va manifestar de nou totalment en contra el projecte. Alhora va demanar més informes al Consell Insular, la Conselleria d'Ordenació del Territori, l'ICONA i als organismes que ja ho havien fet (tots aquests es reafirmaren en els seus informes inicials). Recordà que el PGOU s'havia aprovat recentment i que aquest restringia tota classe de jaciments i canteres, excloent totalment les de cel obert a la zona on es volia ubicar la de "Sóller I".

L'oposició popular va quedar novament demostrada en les nombroses manifestacions populars, les campanyes amb el suport d'entitats diverses (associacions veïnals, culturals, col·legis professionals, polítics, sindicals, etc.) i els escrits enviats als mitjans de comunicació i entrats per registre a l'Ajuntament.

El maig de 1983 es tornaren a celebrar eleccions municipals, canviant radicalment el panorama polític local. L'Ajuntament va quedar format per Antoni Arbona –batle, UM-, Isabel Alcover –UM-, Pere Sampol –UM-, Jaume Fons –UM-, Antoni J. Rullan –tinent de batle, AP-, Antoni Sampol –AP-, Jaume A. Aguiló –AP-, Josep Rullan –PSOE-, Antoni Garau –PSOE-, Bernat Ensenyat –PSOE-, Ramon Bisbal –PSOE-, Maria Herrero –PSOE- i Xim Buades –PCIB-. Malgrat això, aquests mantingueren la postura dels consistoris anteriors i no donaren suport a la instal·lació de la cantera.

El 9 d'abril de 1984 el Ministeri d'Indústria i Energia va decidir atorgar el permís definitiu a l'explotació, desestimant els recursos presentats. Quedant d'aquesta manera com a única opció, la interposició d'un contenciós administratiu, actuació que dugueren a terme els veïns de la zona. Aquest fou guanyat pels particulars a l'Audiència Provincial de Palma, però la decisió fou recorreguda al Tribunal Suprem per l'advocat de l'Estat.

El tema del Forn des Guix va quedar més o menys oberts fins a finals de 1985. A partir d'aquesta data ja no es realitzaren més accions administratives per part dels promotors de la cantera, desistint d'alguna manera a realitzar-la. Al mateix temps, l'oposició al projecte desvià l'atenció cap a altres problemàtiques ambientals i paisatgístiques com l'obertura del túnel del Coll o la regeneració de les platges del Port.

4 L'oposició al projecte. Els sorgiment del moviment ecologista a Sóller

El moviment ecologista a Mallorca s'havia anat consolidant a principis del decenni de 1970, gràcies a la tasca precedent d'entitats com la Societat d'Història Natural, l'Obra Cultural Balear i altres lligades a l'excursionisme, l'educació o la universitat. Segurament el punt d'inflexió fou la creació del Grup Ornitològic de Balears (GOB) l'any 1973.³⁸

A Sóller a mitjans dels anys setanta no hi havia cap grup organitzat definidament ecologista, si bé entitats com la delegació local de l'OCB,³⁹ l'Agrupació Escolta Capità Angelats⁴⁰ o el Casal de Cultura-Museu de Sóller simpatitzaven amb aquestes proclames i propugnaven clarament una defensa de la naturalesa i el paisatge. D'aquestes, segurament la que va fer més feina per crear una consciència naturalista i d'estima del paisatge foren els escoltes, els quals tenien dins els seus principis i valors la descoberta, el coneixement i la consideració de l'entorn.

D'aquesta manera, si bé en un principi, entre 1975 i 1977, l'oposició a la cantera estava capitanejada pels veïnats afectats per aquesta, els quals podien tenir motivacions més de tipus particular, de ben prest s'hi afegiren a la lluita contra la cantera elements externs i propers a les entitats abans esmentades.

Així, a partir de 1977, la campanya d'oposició fou encapçalada per Plàcid Pérez i Jaume Albertí, lligats al moviment nacionalista d'esquerra local. Entorn a aquests dos, s'anaren agrupant moltes altres persones amb un ideal comú, la protecció i conservació del patrimoni natural. Aquest grup de persones va conformar, com ja hem esmentat anteriorment, el Col·lectiu Forn d'es Guix (CFG), nascut a finals de l'any 1979, com un grup de pressió en contra l'explotació.

Aquest Col·lectiu es va integrar en el Grup Denúncia i Control Contra la Destrucció Ecològica, la qual va ser la primera plataforma unitària de caire ecologista de les Illes.⁴¹

El CFG funcionava de manera assembleària, de manera que tots els seus membres tenien veu i vot, alhora que també permetien que persones alienes a aquest poguessin assistir a les reunions i donar la seva opinió i fer propostes. D'aquesta manera els dissabtes es celebraven assemblees obertes al celler de Can Coixí, al carrer del Vent,⁴² a les 19 hores. Aquestes tingueren un relatiu èxit, assolint una assistència mitjana d'un 30-40 persones. També utilitzaren el local del Círculo Sollerense i el cafè Es Replà⁴³ per dur a terme algunes reunions. Posteriorment, a partir del 1982, les reunions del Col·lectiu es celebraren al local que el sindicat Comissions Obreres tenia al carrer de Bonany.⁴⁴

Per finançar tant les despeses de les accions reivindicatives (fotocòpies, anuncis de premsa, desplaçaments, etc.) com les despeses judicials es dugueren a terme campanyes populars per recollir fons. Així, posaren paradetes a la plaça de la Constitució per vendre ferratines i llibres d'autors sollerics i promogueren donacions de partits i entitats.⁴⁵ Cap el juny de 1982 tenien 19.402 ptes. recollides.⁴⁶

38 RAYÓ, Miquel: *L'ecologisme a les Balears*, Palma, Edicions Documenta Balear, 2004, pàg. 16.

39 A principis del 1978, en una entrevista al setmanari *Sóller*, el delegat d'aquesta entitat, Plàcid Pérez, afirmà que els tres objectius de l'OCB eren: lluita per la llengua, per la natura i per l'autonomia.

40 Una de les lleis escoltes, sobre les quals es basa el moviment, diu: "Defensem la natura i protegem la vida".

41 Entitat creada el 1977, agrupava diversos col·lectius ecologistes i llibertaris com Terra i Llibertat o grups locals de Sóller, Lloseta, Alaró, Manacor o Santanyí. Varen dur a terme moltes campanyes sobre problemàtiques de tota Mallorca com les canteres o l'autopista Palma-Inca. Aquest grup va desaparèixer a principis de la dècada de 1980. GARCIA MUNAR, Pere Josep: *Dragenera pes dragons! Història de la lluita ecologista per salvar Sa Dragenera (1974-1995)*, Palma, Edicions El Moixet Demagog, 2008, pàg. 18.

42 A l'edifici on actualment s'hi troba ubicada la seu de la delegació local de la Creu Roja.

43 Es trobava situat en aquella època al mateix edifici de les Cases de la Vila i era l'hereu de l'antic cafè que fou esbucat juntament amb l'Ajuntament Vell per construir-ne un de nou. Estava regentat per Gabriel Isern i Aina Estrades.

44 De fet, el sindicat va posar a disposició de qualsevol entitat que ho necessitàs el seu local social, de manera gratuïta. *Sóller* 13-03-1982

45 Per exemple l'any 1982 el PSOE donà 5.000 ptes.

46 *Sóller* 26-06-1982.

37 *Sóller* 26-09-1981

Taula rodona al Defensora

L'activitat més intensa del CFG es va donar sobretot entre 1979 i 1982. Quan es reactivà el projecte de cantera a principis de 1980, per part del CFG s'organitzà una taula rodona per debatre el tema de la cantera. Aquesta es va celebrar el 4 de gener de 1980 al teatre *Defensora Sollerense*. La taula estava formada pel periodista Manuel Picó com a moderador, el promotor de la cantera Àngel Fernández, l'advocat José Ferrer,⁴⁷ el representant del CFG i delegat local de l'OCB Plàcid Pérez, la propietària d'una finca veïna a l'explotació Aina Suau i el Conseller Insular i exbatle de Sóller Miquel Soler. El debat fou intens i hi va haver molta participació per part del públic, la major part contrària a l'explotació de la cantera; intervingueren entre d'altres Jaume Ensenyat, Jaume Albertí, Vicenç Pérez o Miquel Colom Calafat.⁴⁸

Una altra acció que va organitzar el CFG fou una excursió popular a la zona de la cantera. Aquesta es programà per dia 20 de gener de 1980.⁴⁹ L'excursió s'inicià a les 9 a la plaça de la Constitució i abans de partir es va fer una breu explicació del perquè de l'oposició i del sentit de la marxa. El grup partí pel camí de Castelló cap a la cantera, on es va visitar la zona i s'explicà *in situ* el projecte. Després es els veïnats de la zona afectada varen fer una foguera –aprofitant que era Sant Sebastià– i els participants berenaren i torraren de “pa butxaca”. L'excursió finalitzà devers la 13 a plaça, on els participants entonaren unes glosses, que deien:

“*Sa Cantera no s'obri ni s'obrirà
perquè es poble de Sóller.
no ho vol ni ho voldrà*”⁵⁰.

Manifestació i excursió contra el projecte

47 Advocat d'origen sollerenc resident a Palma, net de Josep Ferrer –Xicu– empresari local que fou batle de Sóller als anys vint.

48 Sóller 12-01-1980.

49 Inicialment s'havia previst per dia 17, el dia que els tècnics de Mines havien de delimitar les quadrícules de la cantera, però es canvià després que es desestimàs per part de l'organització dur a terme aquesta acció.

50 Sóller 26-01-1980

El 4 de febrer del mateix es tornà a celebrar una nova taula rodona al Defensora, amb la intervenció de Lluís García Ruiz (arquitecte municipal), Plàcid Pérez (representant CFG), un component d'Unió de Pagesos, Josep Ferrer (advocat), Francesc Mateu (biòleg), Xavier González (geòleg), Francesc Moll (economista), Miquel Soler (exbatle i conseller), el Delegat de Mines de Balears, un representant de l'empresa Portland i Àngel Fernández (promotor de la cantera). El moderador fou Manuel Picó.⁵¹

Cap a l'any 1982, la campanya de premsa es va fer més intensa i banda dels setmanaris locals i diaris de Ciutat, s'enviaren comunicats a diferents publicacions de la Part Forana com *Dijous d'Inca*, *Perlas y Cuevas* de Manacor, *Bellpuig d'Artà*, *Felanitx* de Felanitx i *S'Encruia* de Deià. També membres del Col·lectiu oferiren entrevistes a *Radio Joventut* i *Radio Mallorca*, així com a l'*Informatiu Balear* de RTVE.⁵²

Totes aquestes accions serviren per fer una recollida de signatures (n'aconseguien més de 200) que es presentaren al Ministeri d'Indústria, si bé aquestes les va desestimar.

Una de les darreres accions que organitzà aquesta associació, fou una festa popular per recaptar fons per seguir amb la lluita contra la cantera. En aquesta hi participaren xeremiers, Aires Sollerics, Escola de Balls d'Alcúdia i altres.⁵³

El juny de 1985, conjuntament amb l'agrupació del PSOE local organitzaren una taula rodona amb la participació del senador Enrique Sánchez Cuenca, un membre del GOB i un membre del Col·lectiu.⁵⁴

Tractant-se d'una associació de tipus assembleari no va arribar a tenir una estructura de tipus rígid, de tal manera que no s'arribà a desenvolupar una junta directiva clara. Així, alguns dels membres més actius i que podríem posar com “capdavanters” d'aquest grup foren principalment Jaume Albertí, Plàcid Pérez, acompanyats per Florentina Mora, Aina Suau, Lluís Castaldo, Josep Sunyer, Joaquim Buades, Pere Crespí, Bartomeu Pascual, Benet Marroig i alguns altres.

A banda del Col·lectiu Forn des Guix, que es creà expressament per combatre la cantera, també en aquesta època sorgiren alguns grups clarament identificats amb la lluita ecologista, que també s'oposaren a la cantera, si bé es pot dir que ho feren conjuntament amb el CFG. Cal destacar-ne dos:

Manifestació i excursió contra el projecte

51 Sóller 26-01-1980

52 Sóller 03-04-1982

53 *Diario de Mallorca* 03-06-1984

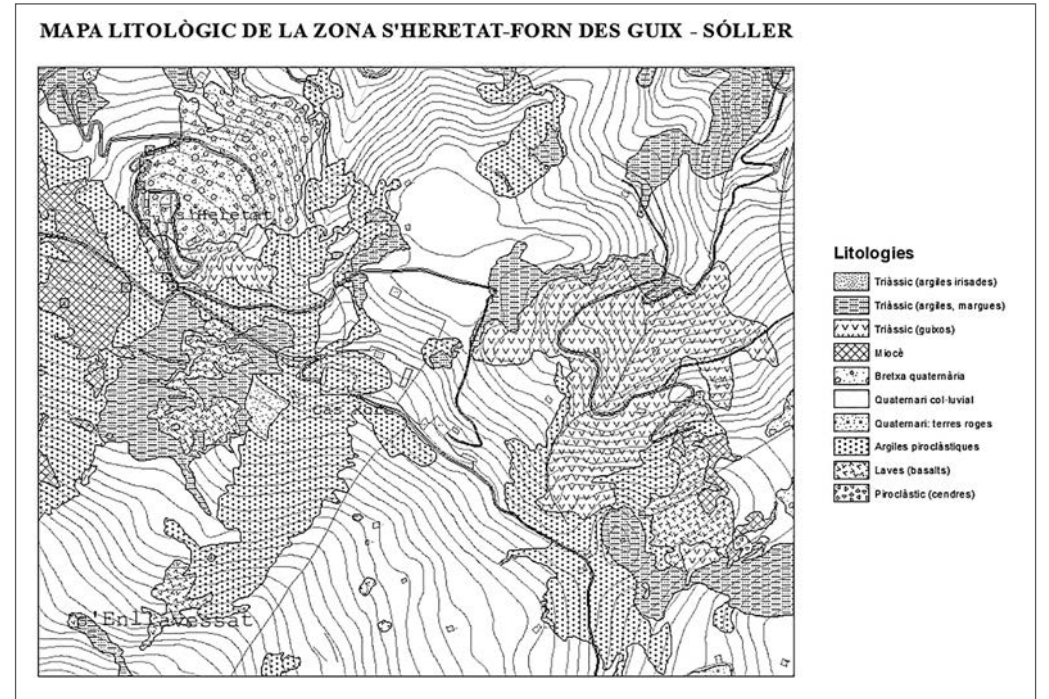
54 *Sóller Número del Centenari 1885-1985*, pàg. 83

• El Grup Ecologista Sollerí / Es Mussol Ecologista:⁵⁵ aquest sorgí al voltant del 1978. Estava format bàsicament per tres persones: JCC, MCM i JCC. Es pot dir que no es tractava d'una associació formal, sinó més be d'un grup de tipus àcrata que intentà conscienciar a la població de la protecció del paisatge sobretot a través d'accions reivindicatives i sarcàstiques. El Mussol pretenia posar en evidència la manca de normatives de control urbanístic a la vall i el perill que suposaven diverses infraestructures que es preveien (cantera, túnel, moll comercial,...) per la preservació de l'entorn.⁵⁶ Seguint aquesta línia editaren un opuscle de tipus local, *Es Mussol Ecologista. Branca Militar*. Aquesta publicació, de la qual sols n'editaren 3 números, va destacar per la seva crítica ferotge, a través de vinyetes i dibuixos, als atacs que s'anaven produint contra la natura, el paisatge i el patrimoni a la Vall de Sóller. De fet, el primer d'aquesta publicació va aixecar moltes ampolles ja que es criticava obertament la construcció del bloc de pisos de qui havia estat batle entre 1975 i 1979, Miquel Soler, i el projecte del Túnel de Sóller, entre altres. Els dos números següents es centraren en la polèmica del Forn des Guix.

• La delegació local del GOB: Cap el mes de març de 1983 es començaren a donar les primeres passes per constituir una delegació del GOB a Sóller,⁵⁷ fent algunes xerrades, visualitzacions de documentals i diverses excursions per la vall.⁵⁸ La seva primera junta directiva va estar formada per Joan Castanyer (cap de la delegació), Pere Crespí, David Casajuana, Francesc Castañer, Antoni Rabassa i Lluís López. Establiren la seva seu al carrer de la Romaguera a l'edifici de Can Cremat, que en aquella època s'hi havia instal·lat l'Associació Sollerica de Cultura Popular.⁵⁹ Cap al 1985 l'associació tenia uns 50 afiliats. Aquesta entitat tenia com a tasca fonamental el treball científic i de divulgació de la naturalesa, la defensa del medi ambient i la partici-

Portades de Es Mussol Ecologista contra el projecte

Mapa litològic de la zona del Guix. Elaborat per Joan Arbona Mas.

ció en l'activitat ciutadana de lluita per les llibertats de l'individu i la pau.⁶⁰ Fou una associació molt activa, participant en actes de defensa de la natura tant locals com forans (la campanya contra el Túnel, l'ocupació de la Dragonera, la protecció del voltor negre, etc.). Organitzaren entre altres, el "Dia de les Aus" i els primers cursos d'ornitologia i botànica que es celebraren a Sóller. Publicaren una revista pròpia, *Passaforadé*, que tenia la portada dissenyada per l'artista local Pep Girbent. L'associació es dissolgué a principis dels anys noranta.

5 Conclusions

Podríem esbossar una sèrie de conclusions dels anys de lluita contra aquest projecte de cantera:

- Va suposar la protecció i no alteració de la zona del Guix i la Volta d'en Giret i la no posada en funcionament d'una cantera a cel obert, que hagués tingut un fort impacte paisatgístic per la Vall.
- Es donaren els primers actes de convocatòria i reivindicació popular després del franquisme, posant les bases de conscienciació de que amb la unió de la societat es podien aturar projectes que es consideraven nocius, cosa impensable sols uns quants anys abans.

55 S'ha de dir que l'acció del Mussol estava lligada al "grup Tabalet", un col·lectiu impulsor de la difusió dels valors de l'arquitectura popular i tradicional a través de maquetes de fang que exaltava la seva sostenibilitat, estètica i qualitat tècnica i patrimonial. La idea era preservar l'entorn constructiu i paisatgístic aprofitant materials i tècniques locals i també en allò possible la singularitat i el caràcter del patrimoni arquitectònic. Les maquetes es fabricaven a Can Tabalet, a l'Horta de Biniaix, propietat de Jaume Colom Castañer, en un forn construït dins un galliner fabricat per mestre Xesc Canyelles -de Cas Ros- de Pòrtol. Es basaven en reproduccions a escala 1/100 en general de les principals cases i possessions de la Vall. S'exposaren a la Galeria de Maria Antònia Pelauzy del carrer Montcada de Barcelona, al col·legi d'Arquitectes de Palma, al Museu de Muro, al Museu de Sóller, a Pollença etc.

56 Informació aportada per JCC, 12-09-2017

57 Això responia a la decisió del GOB Mallorca d'obrir delegacions a la Part Forana, amb un doble objectiu: recaptar més socis i augmentar la seva influència en aquesta zona. RAYÓ, Miquel: *L'ecologisme a les Balears*, Palma, Edicions Documenta Balear, 2004.

58 Sóller 19-03-1983

59 Associació nascuda a finals de l'any 1982, lligada a l'agrupació folklorica Aires Sollerics, amb la finalitat de promoure la cultura a Sóller en tots els seus aspectes. Comptava amb 120 socis. El seu president era Guillem Bernat i Isabel Morell era la portaveu. El 1983 s'instal·laren a l'edifici de Can Cremat per fer-hi la seva seu social. Durant la dècada dels anys vuitanta aquest espai fou el principal centre cultural de la Vall.

60 *Sóller*. Número del Centenari 1885-1985, pàg. 135

61 Entrevista a Plàcid Pérez Pastor, 08-09-2017

- Aquest èxit de la campanya contra el projecte va tenir èxit gràcies al context històric en que es va donar, la transició democràtica espanyola. Durant els anys de la dictadura –sols uns pocs anys abans– hagués estat impossible fer cap tipus de manifestació o oposició pública. Les ganes de llibertat, d'expressió i de mobilització del moment que tenia la gent ajudaren i foren clau en el devenir de la problemàtica. Segons paraules de Plàcid Pérez:

*«Jo crec que, inicialment, no esperàvem gaire cosa més de la mobilització popular. Estàvem desencantats de la manca de llibertats i de l'immobilisme de les institucions. Era el principi de la democràcia i creïem que la mobilització popular podria canviar les coses. La veritat és que vàrem ser capaços de connectar amb els sentiments de moltes persones de Sóller que creien en la lluita en favor de la terra i la natura i que potser no tenien l'empenta, el temps o les ganes suficients per dedicar-s'hi. Nosaltres ja no teníem por de la dictadura i ens creiem capaços de representar tota aquesta gent. Més endavant, potser començàrem a pensar en la possibilitat de participar en política a través de l'ajuntament, però sempre com a grup de persones amb un ideari comú, i no a títol personal».*⁶¹

- D'aquesta mobilització sorgiren grups locals més organitzats de tipus polític o social que propugnaven la defensa del patrimoni i la natura, com Esquerra Sollerica o les delegacions locals del PSM o el GOB.

6 Bibliografia i fonts

RAYÓ, Miquel: *L'ecologisme a les Balears*, Palma, Edicions Documenta Balear, 2004.

GARCIA MUNAR, Pere Josep: *Dragonera pes dragons! Història de la lluita ecologista per salvar Sa Dragonera (1974-1995)*, Palma, Edicions El Moixet Demagog, 2008

QUETGLAS CIFRE, Antoni: *La Transició Democràtica a la Vall de Sóller (1973-1983)*, Sóller, El Gall Editor, 2007.

Fonts documentals i impreses:

- Arxiu Municipal de Sóller
- Arxiu particular de Jaume Albertí Sastre
- Arxiu particular de Florentina Mora
- Arxiu particular de Maria Ignasi Pérez
- Setmanari Sóller
- Diario de Mallorca
- Última Hora

Fonts orals: Plàcid Pérez Pastor, Jaume Albertí Sastre, Joan F. Rullan Vallcaneras, Jaume Coll Conesa, Joan Arbona Mas, Josep Sunyer Ribas, Maria Ignasi Pérez Pastor, Bernat Bauçà Marroig, Florentina Mora i Lluís Castaldo.

Patrimoni

L'oratori de La Sang de l'Hospital de Sóller

Josep Antoni Morell González

Resum

Aquest treball vol donar a conèixer la història de l'Oratori de La Sang des de la seva construcció fins el dia d'avui. És un temple del segle XVI que ha sofert al llarg dels anys diferents reformes. Contarem les obres que s'han anat fent a l'oratori i les imatges i pintures que han tingut devoció en aquest indret. També intentarem detallar les celebracions relacionades amb les imatges d'aquesta església: La Sang, la Mare de Déu de la Victòria, Santa Rita i els lluisos.

1 Fundació de l'Hospital

Per l'estudi de Plàcid Pérez *Una iniciativa urbanística en el segle XIV: l'obertura del carrer de l'Hospital (Sóller, 1319-1338)*, sabem que Ramon de Palaciolo, el 12 de juliol de 1322, va fer “donació a la vila del bocí de terra amb sortida a la via pública, que queda entre la síquia de l'Alqueria del Comte i la part posterior de les cases i patis anteriors, per construir-hi l'hospital de pobres i un petit cementiri”. L'any 1324 ja s'havia construït l'hospital de pobres i el carrer agafa el nom d'aquesta institució.

El donat de l'Hospital havia de ser un home honrat de Sóller i l'havien d'elegir els Jurats i Prohoms.

Rullan i Mir, quan parla de l'oratori de l'Hospital, ens diu: “que en su primitiva construcción fué dedicado á San Juan Bautista, sin que sepamos nada de sus dimensiones ni de su arquitectura.”

Segons Plàcid Pérez, res més trobam escrit els dos segles posteriors sobre aquest oratori. També sabem que a l'Hospital només habitava el donat i la seva família.

La funció de l'Hospital era la de donar menjar als pobres i no hi havia cap hostejat. Com ja hem dit degut a que només residia la família del donat no tenia gaire sentit el fer un oratori pels asilats. Probablement si que hi devia haver una imatge de San Joan Baptista i qualque altre sant a algun racó de la casa. Això era un fet un fet bastant habitual en aquella època. Per tant fins el segle XVI i amb motiu dels fets de l'11 de maig de 1561 no hi hagué cap oratori en aquesta institució.

Vista general de l'Oratori des del cor. Fotografia de Damià Bestard

2 Construcció de l'oratori

Amb motiu de la victòria contra els corsaris que tengué lloc l'11 de maig de 1561 el mateix capità Joan Angelats proposà al Consell de la Vila que s'erigís una capella a la Mare de Déu de la Victòria, Sant Ponç i Sant Jordi.

Primer es tengué la intenció de construir aquest oratori al lloc de la batalla (Pont de la Mar, avui Pont d'en Barona). El Consell trobà més oportú que es fes a una de les capelles de la parròquia de Sant Bartomeu:

"E mes fonch proposat per dits Jurats dient honors y savi consell ja veuen vres savieses com lo dia de la ferida dels moros era dia de mosenyer San Pons y puis en tal dia aguerem victoria de nres. enemichs que seria be ques fes una Capelleta al pont de la mar ahont fonch la ferida y ques fes festa cada any manada y puis trame-tem a la cort que lo llegat o volgues decretar.

E tot lo consell concorde es de parer que puis a la sglesia y a moltes capellas ahont se pora fer solemne ofici y sermo a honor y gloria de nro senyor Deu y de la sancta Trinitat y m^o Sant Jordi y Sant Pons lo dia de Sant Pons qui es a XI de maig y las memoracions ques fasan lo dia de Sant Jordi".¹

Pel més de maig de 1564 els jurats parlen de l'estat ruïnós en que es troba l'Hospital i en cap moment d'un oratori anterior en aquesta data. Per això es decideix fer una església en aquest lloc:

"E mes fonch proposat per los honors Jurats dient honors y savi consell no es ignorat per vres savieses com lo ospital de la vila sta molt arruinhinat y nos troba modo de tornar aquell sino era ab talles y la vila sta tant avexada que nos poden fer talles si us aparra que los dines tenim per a fer la capella de N^{ra} S^{ra} de la Victoria que attes que lo Sr Bisbe no vol ques fassa sens que no sia dotada, que convertissem dits diners y promeses al ospital attes que los obres hi volen fer una bona esglesia ab son rataula de N^{ra} s^{ra} de la Victoria y de Sanct Pons y de Sanct Jordi y de aso vos demanam consell si us apparra y donarnen reho a nel Sor Bisbe queu decret y parlarnen tambe an el S^{or} m^o Angelats y (terposem) en consentiment seu y tambe si us apparra los dines restants de le robe se vene del sacco si es donaran al ospital.

Tot lo consell concorde y ningu discrepant son de parer que sian dits dines y promesas y los dits dines restants de dita roba convertits en reedificacio del dit ospital donantne reho anel dit R^{mo} Sor Bisbe y an el Sor Engelats ab tal ques fassen lo susdita capella (sic) retaula".²

Immaculada Concepció al segon cos del retaula. Fotografia de Damià Bestard.

Talla de La Sang presidint l'Oratori des del seu cambril. Fotografia de Damià Bestard.

S'encarrega a mestre Baltasar Roig la construcció d'aquest nou oratori. L'any 1571 l'obra estava finalitzada. L'11 de maig 1571 ja es celebrà al nou temple la festa de Sant Ponç. I hagué un ofici solemne i predicà Fran Joan Crisòstom.

En aquell moment era necessari que es construís un retaula per aquest oratori:

"Item fonch preposat per los honors Jurats dient que bes recorden ses savieses que quant los moros vingueren aci en Soller votaren de fer festa lo die de St Pons y fer una capella de N^{ra} dona de la Victoria y fer y hun retaula y are ja sta feta la capella falte lo retaula suppliquen a vres. savieses quels donen orde ques fasa lo retaula y pintar aquell com se pertany.

Tot lo consell concorde y ningu discrepant determinaren ques fes en lo milor orde ques pusca fer.

Après fonch replicat per dits honors Jurats quels donen orde de diners.

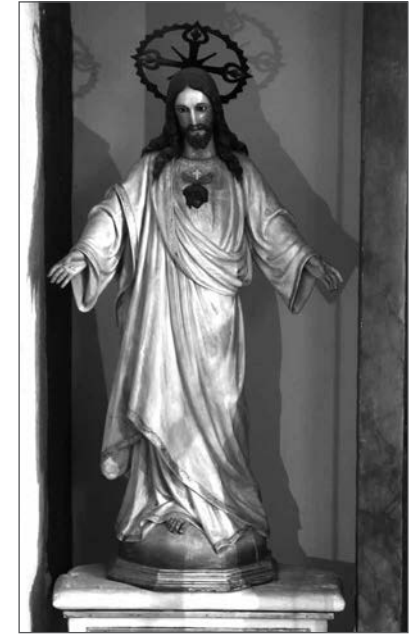
Tot lo consell concorde y ningu discrepant determinaren que les 18 lliures 15 sous que an fetes de tall servescan per dit retaula sols quel facen bo com se pertany".

Prèviament havien acordat incrementar el tall de 531 lliures a 550 lliures³.

L'any 1572 encara no es disposava d'una imatge de la Mare de Déu de la Victòria. Llavors un ermità arribat a la nostra Vall, sol·licità permís per retirar-se al santuari de Santa Catalina que es troba al Port de Sóller. Aquest ermità duia amb ell una talla de la Mare de Déu. Els Jurats trobaren que aquesta figura era la més adient per les seves necessitats. Acordaren concedir-li el permís només si els hi venia la talla. La compraren per 20 lliures. L'any 1573 es beneí amb una extraordinària solemnitat.

3 Sant Ponç de Cimiez. Bisbe i màrtir

Va ser un dels primers màrtirs de l'església. Patí el seu martiri a la persecució de Valerià, l'any 258 a Cimiez que és una ciutat dels Alps. Les seves despulles es traslladaren al monestir de Tomiers al Languedoc. A l'església de Sant Agustí de Barcelona es venera una imatge d'aquest Sant que abans es trobava a la capella de l'Hospital de Santa Creu. Es advocat contra les xinxes i els insectes. Com a fet curiós hem de dir que la seva

Imatge del Cor de Jesús que es troba al retaula. Fotografia de Damià Bestard

Imatge de la Verge Miraculosa que es troba al retaula. Fotografia de Damià Bestard

1. AMS 6 f.8 Dijous, 12/06/1561. La transcripció d'aquest document ha estat realitzada per Plàcid Pérez Pastor

2. AMS-6 f.36g Dilluns, primer de maig del 1564. La transcripció d'aquest document ha estat realitzada per Plàcid Pérez Pastor.

3. AMS-6 f.110 Diumenge, 27/05/1571. La transcripció d'aquest document ha estat realitzada per Plàcid Pérez Pastor

Imatge de Sant Antoni de Pàdua. Fotografia de Damià Bestard

Sant Vicenç de Patil. Fotografia de Damià Bestard

Imatge de Sant Roc que antigament es trobava al retaule juntament amb la imatge de Sant Lluís Gonzaga. Fotografia de Damià Bestard

Pintura del Sant Crist que es troba a la trona. Fotografia de Damià Bestard

feita la celebra l'església el 14 de maig. A Catalunya en canvi es celebra el dia 11 del mateix mes. Els sollerics celebren també l'11 de maig la festa de Sant Ponç.

Una tradició local catalana afirma que el bisbe Ponç, fugint dels seus perseguïdors va arribar a Barcelona. Quan va veure la pobresa i malaltia que hi havia es dedicà a preparar i donar a la gent infusions de diferents herbes que ell mateix preparava. Per aquest motiu es patró dels herboristes i apicultors.

La gent solia netejar a fons casa seva cada 11 de maig per allunyar els diferents paràsits i especialment les xinxes.

A Barcelona, el dia de la seva festa es celebra la Fira de Sant Ponç. Es vénen herbes curatives, bresques de mel, fruites confitades, melmelades, mató, etc. Les paradetes es col·loquen al carrer de l'Hospital. Aquesta festa també es celebra a altres localitats de Catalunya.

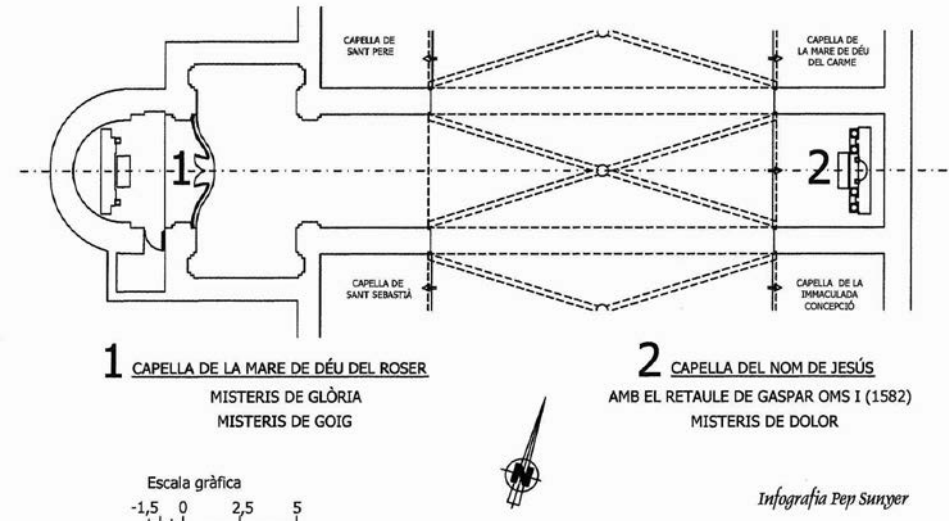
4 Devoció a La Sang

A mitjans del segle XVI s'introduí a Mallorca la devoció a La Sang de Nostre Senyor Jesucrist. La talla de La Sang de Sóller, segons Rullan i Mir, es de l'any 1556. Ja des del principi sortia en la processó del Dijous Sant i presidia

Trona de l'Oratori. Fotografia de Damià Bestard

Distribució dels Misteris del Rosari a la parròquia barroca de Sant Bartomeu de Sóller des de 1711 fins l'any 1848

Distribució del retaule de Gaspar Oms al temple de Sant Bartomeu

l'altar major de la parròquia de Sant Bartomeu al llarg de tota la Quaresma. Aquest costum encara segueix vigent. És normal que La Sang ocupàs un lloc preferent des del principi a l'Oratori de l'Hospital. L'any 1602 el Consell li encarregà a Francesc Capiró el treball de construir una capella per aquest Santcrist. Costà 11 lliures aquest treball. L'any 1693 els Jurats decidiren que es construís una capella amb cimbori per La Sang. Segons Rullan i Mir: "... en ella colocaron la devota figura, donde permaneció hasta que pasó a ocupar el primer nicho del actual oratorio construido de nueva planta a expensas de los devotos de La Sangre".

La devoció a Sant Ponç i a Sant Jordi amb els anys va perdre força fins a l'extrem que ja no trobem ni cap imatge ni cap referència en els documents dels darrers segles relatius a n'aquests sants. En canvi, des del segle XIX si que hi havia una clara devoció a Sant Lluís i a Sant Roc. Avui, quan es parla del dia de Sant Ponç ens referim a l'11 de maig i no pròpiament a la festa del Sant. Queda com a record l'actual grup de pagesos del Firó que porten el nom "Col·lectiu Sant Ponç 1561". Clarament es podria substituir Sant Ponç per 11 de maig.

Imatge de Santa Rita. Fotografia de Damià Bestard

GOIGS DE SANTA RITA DE CÀSSIA

OH SAN TA RI TA DE CÀS
SIA QUE TE NIU GRAN VA LI ME -
-ENT A LI VI AU NOS TROS
MALS EN TOT INS TANT -
i MO - MENT
SAN TA RI TA GLO - RI

Goigs de Santa Rita de Càssia I

SA ES COL TAV LES
RA CIO - NS - QUEELS VOS
TROS DE VOTS - EN VI -
EN DE MA NANT VOS BE-EN DI
CIO - NS

Goigs de Santa Rita de Càssia II

5 La Circumcisió del Senyor

A la sagristia de la parròquia de Sant Bartomeu es poden veure diferents taules pintades que representen els misteris de dolor i la Circumcisió del Senyor. Són obra de Gaspar Oms I (Palma, 1540-1614). És un retaule de l'any 1582. Rullan i Mir explica, a la seva *Historia de Sóller*, que aquest era un dels retaules de

l'oratori de l'Hospital. A l'església gòtica de Sant Bartomeu hi havia una capella dedicada al Corpus Christi l'any 1576. Aquesta capella pocs anys després es transformà en la capella del Nom de Jesús. En la Circumcisió els nadons jueus rebien oficialment el seu nom. D'aquí el nom d'aquesta capella. Quan es construï el temple barroc aquest retaule de Gaspar Oms passà al lloc de l'actual capella del Nom de Jesús de la parròquia. Jeroni de Berard al seu *Viaje a las villas de Mallorca* de l'any 1789 ens descriu aquest mateix retaule

Mare de Déu de la Victòria,
que ens heu salvat de l'infeel,
intercediu amb nova glòria
pel vostre poble des del cel.

GOIGS A LA MARE DE DÉU DE LA VICTÒRIA

Patrona sou avui de l'Horta,
que Sóller guarda al fons del cor,
dau-nos la fe que reconforta,
dau-nos l'amor, el gran tresor.
La nostra vida transitòria
confia en Vós amb viu anhel.
Intercediu amb nova glòria
pel vostre poble des del cel.

Dins aquests horts per Vós un dia
els cristians varen lluitar
contra els alarbs de moreria
que Sóller varen saquejar.
Per això ara en fa memòria
en vostre altar el poble feel.
Intercediu amb nova glòria
pel vostre poble des del cel.

La moreria en sa carrera
la vostra imatge profana,
però no l'Hòstia vertadera
salvada des del seu altar,
amb un miracle sens memòria
per un ministre ple de zel,
guiant-lo Vós amb nova glòria
pel vostre poble des del cel.

Dia de dol i de desveri
va ser aquell pels cristians;
Sóller plorava en captiveri
davant l'assalt dels musulmans;
mes Vós li dàveu la victòria
en el combat amb l'infeel.
Intercediu amb nova glòria
pel vostre poble des del cel.

Una minyona captivada
de nom Guideta Custurer,
per vostra mà aquí fou lliurada,
salvant-la al punt del romaguer,
on la llançava aquella escòria
amb cor ple d'odis i de fel,
intercedint amb nova glòria
pel vostre poble des del cel.

Poble de les «Valentes dones»
que tant saberen defensar
el seu honor com a madones
d'una hortolana i santa llar,
recorda avui la teva història,
fes bona arreu la teva arrel!
Mare de Déu de la Victòria
guardau-lo sempre des del cel.

Goigs de la Mare de Déu de la Victòria que es canten a la parròquia de l'Horta.

Cor

Mare de Déu de la Vic-tò-ria que ens heu sal-vat de l'infe-
el, inter-ce-diu amb no-va glò-ria pel vostre poble des del cel.

Estrofes

- 1- Pa-trona sou a-vui de l'Horta que Sóller guarda al fons del
- 2- Dins a-quests horts per Vós un dia els cris-ti-ans varen llui-
- 3- La mo-re-ri-a en sa ca-rrera, la vostra imat-ge profa-
- 4- Di-a de dol i de des-ve-ri va ser a-quell pels cris-ti-
- 5- Una mi-nyo-na cap-ti-va-da de nom Gui-de-ta Custu-
- 6- Po-ble de les "Va-lentes Dones" que tant sa-be-ren de fen-

- 1- cor, dau-nos la fe que re-con-for-ta, dau-nos l'a-mor, el gran tre-sor. La nostra
- 2- tar contra els a-larbs de mo-re-ri-a que Sóller va-ren saque-jar. Per això
- 3- nà, però no l'Hòstia ver-ta-de-ra, salva-da des-del seu al-tà, amb un mi-
- 4- ans, Sóller plo-rava en capti-ve-ri davant l'as-salt dels musul-mans, mes Vós li
- 5- rer, per vostra mà a-quí fou lli-ura-da, salvant-la al punt del ro-ma-guer on la llan-
- 6- sar el seu ho-nor com a ma-do-nes d'una ho-rtola-na i san-ta llar, recorda-a-

- 1- vi-da transi-tò-ria confi-a en Vós amb viu an-hel.
- 2- a-ra en fa me-mò-ria en vos-tre al-tà el po-ble fe-el.
- 3- ra-de sens me-mò-ria per un mi-nis-tre ple de zel;
- 4- dà-veu la Vic-tò-ria en el com-bat amb l'in-fe-el;
- 5- ça-va a-que-llaes-cò-ria amb cor ple d'o-dis i de fel,
- 6- viu la te va-his-tò-ria Fes bo-na a-reu la te-va a-rrhel!

- 1- in-terce-diu amb no-va glò-ria pel vostre poble des del cel.
- 2- (el)
- 3- qui ant-lo Vós amb - - -
- 4- interce - diu
- 5- interce - dint
- 6- Mare de Déu de la Vic-tò-ria guardau-lo sempre des del cel.-

Lletra: Guillem Colom i Ferrà.

Música: Mn. Pere Julià i Ribot.

Pintura de Sant Jaume. Fotografia de Damià Bestard

Pintura de Sant Joan Evangelista. Fotografia de Damià Bestard

Pintura de Sant Marc. Fotografia de Damià Bestard

Pintura de Sant Pau. Fotografia de Damià Bestard

La trona de l'església de La Sang és de fusta de cirerer i va ser col·locada el 4 de juliol de 1840. En aquesta trona podem veure un quadre amb una pintura d'un Sant Crist que porta una vesta. El 5 de juliol, festa de La Sang, ja predicà en aquesta trona el rector Bernat Galmés. Va costar 208 lliures i 16 sous, segons el llibre de *Notitias del Molt Reverend Comú de Sóller*.

Pel mateix llibre sabem, que el dia 21 de març de 1846, Magdalena Estades de Montcaire esposa de Pere Lluç Ripoll de Can Gordo regalà la corona d'espines de plata que costà 21 lliures i 7 sous.

Llegim del llibre del comú:

“En el año de 1837 se feu sa portalada, ó Casa Santa nova del Oratori del Hospici de esta vila de Sóller, cuias pilastres y esquesá son en el fondo forradas de vellut carmesi sobre fi, hermoseat tot ab diferens adornos dorats. Constá dita Casa Santa juntament ab la escalonada, y bastimenta trescentas trenta set lliuras vuit sous y sis diners. Y en el matex añ se ce-

lebraren en dit Oratori per las festas de Pentecostes las primeras Coranta Horas dedicadas á la Sanch de Jesucrist.

En el sigüent añ 1838 se feu la endomassada nova para servir en la espressada Casa Santa del Hospici, é igualment serveix en ditas 40 Horas de la Sanch. Para la mencionada endomassada que forma tenda real se compraren 602 palms de domas carmesi, qui costaren trescentas xexante una lliuras devuit sous. Mes 55 palms vellut carmesi, qui costa sinquante set lliures quinze sous; y 104 canas de cinta carmesina ample valgué trenta una lliuras vuit sous y sis dines. Bernat Galmés”.

Aquest Oratori té unes dimensions de 16 metres i 30 cm de llarg, 7 metres i 70 cm d'ample i una altura de 10 metres i 60 cm. El seu sostre és una volta de canó de tres trams amb llunetes. L'altar major de menors dimensions, també és una volta de canó amb llunetes.

Pintura de Sant Pere. Fotografia de Damià Bestard

Pintura de Sant Mateu. Fotografia de Damià Bestard

Pintura de Sant Lluç. Fotografia de Damià Bestard

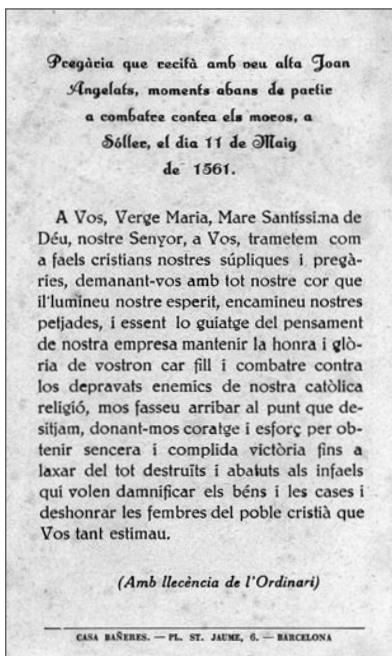
Pintura de Sant Judes. Fotografia de Damià Bestard

8 Estat actual de l'Oratori

A principis del segle XX es tornà a fer una restauració a l'Oratori. Quan el rector de Sóller era Mn. Sebastià Maimó i, segons el llibre del Comú, el dia 2 d'abril de 1905, quart diumenge de quaresma, es celebrà en aquest oratori una festa solemne en motiu de les millores que s'havien fet. Se li havia donat a les voltes i a les parets un color de marés. Fins aleshores el retaule es trobava sense pintar; va ser el moment de donar-li color amb pintura a l'oli. També es pintà a manera de jaspisats i altres motius decoratius el retaule i les cornises. Es pintaren a l'oli les pilastres i les cornises. També es llevaren dues tribunes de fusta de molt mal gust, segons Maimó. Tenien forma de corredor i es trobaven on actualment hi podem veure les fornícules amb les imatges de Sant Antoni de Pàdua i de Santa Rita de Càssia. El rector Maimó beneí les dues imatges. La imatge de Sant Antoni va ser apadrinada pels joves Bartomeu Colom Ferrà i Catalina Roses. És una

imatge sortida dels tallers d'Olot de "Las artes religiosas". Santa Rita tengué per padrins els nins Guillem Colom Casanovas i Isabel Puig Morell. La imatge de la Santa també sortí del taller de "Las artes religiosas". Acompanyen a Santa Rita les imatges dels seus dos fills que són del taller, també d'Olot, de "El Sagrado Corazón" que també rep el nom de "Anònima Mató".

La fornícula amb Sant Antoni de Pàdua es troba a la part de l'Epístola. Aquest Sant és conegut per la seva sensibilitat cap als necessitats. D'aquí va sortir l'obra solidària del "Pa de Sant Antoni", coneguda abans com a la "Sopa del Pobre". Té un sentit la presència d'aquest Sant a una institució la missió de la qual en aquell temps era donar menjar als necessitats. A la part de l'Evangeli i al costat oposat de l'altra fornícula podem trobar la imatge de Santa Rita de Càssia acompanyada dels seus fills. A la parròquia de Sant Bartomeu abans de la benedicció d'aquesta nova imatge ja hi havia una gran devoció a Santa Rita. Llavors hi havia un quadre amb la pintura de la Santa al temple parroquial. Actualment aquest quadre es pot

Anvers i revers d'una estampa antiga de la Mare de Déu de la Victòria

trobar a l'entrada de la casa de la Rectoria. Al mateix 5 d'abril de 1905 llegim del llibre del Comú:

“Després se va cantá l'ofici ab música esent el celebrant el matex infrascrit (rector Maimó) i va predicá D. Rafael Ramis, Pre. de Sineu, encarregat de la predicació cuaresmal én aquell any. Produí l'oferta vuitanta tres duros.

Desde aquell día, las dues estatuas de S. Antoni y de Sta. Rita son visitades per els faels que depositen las seves almoines en els caxonets que prop d'elles foren colocats, destinantsé les que oferexen a S. Antoni per pans que se repertexen a n'els pobres; y las de Sta. Rita, per se celebració d'una festa anual, el día de la Santa, en que se repertexen les roses per els malalts, beneïdes antes de completas el vespre anterior”.

El mateix dia es beneïren 8 teles pintades a l'oli obra de Salvador Torres Càffaro. Representen els escriptors sagrats. Trobam Sant Pere i Sant Pau a les llunetes de l'altar major, de menors dimensions que les altres. Després hi ha els quatre evangelistes i els apòstols Sant Judes i Sant Jaume. El pintor Salvador Torres Càffaro de Palma, cobrà 50 ptes. per cada pintura. L'oratori té un sostre, com ja hem dit, format per una volta de canó amb llunetes separat els trams per arcs faixons. A cada una de les vuit llunetes cegues es troba una pintura de Salvador Torres Càffaro a manera de vitrall.

El Crist de la Sang es troba dins un petit cambril. Damunt la porta d'accés al cambril de la part de l'epístola podem veure la imatge de la Verge Miraculosa. Aquesta imatge va ser fabricada a Olot al taller de “L'Art Cristià”. Recordem que des de el 23 d'agost de 1862 les Germanes de la Caritat de Sant Vicens de Paül tenien cura de l'Hospital i l'Oratori. Aquestes religioses foren les que introduïren la devoció a la Miraculosa a la nostra Vall i ho feren a partir d'una pintura d'aquesta Mare de Déu que es troba a la capella de la Caritat des de l'any 1898. Aquesta pintura és obra de l'artista González Masdeu. Damunt la porta de sortida del cambril i a la part de l'Evangeli es pot veure la imatge del Sagrat Cor de Jesús, també de “L'Art Cristià”. És de pasta de fusta com les altres i fou beneïda l'any 1935. La regalà Francisca Alcover Coll i varen ser padrins els joves Joaquim Alcover Bretin i Francisca Casellas Bernat.

Actualment i damunt una taula, devora la fornícula de Sant Antoni de Pàdua, podem veure una imatge de Sant Vicenç de Paül. Aquesta imatge procedeix de la Caritat del carrer de la Rectoria de Sóller i va ser feta a “L'Art Cristià”. L'hem vista altre temps al lloc on ara es troba la Miraculosa. El sagrari és de fusta daurada amb pa d'or. Té aquest temple un cor recolzat sobre un arc carpanell. Les antigues dependències de l'Hospital són avui les oficines de l'empresa pública Sóller 2010 i els depar-

tament de Joventut i Esports de l'Ajuntament de Sóller. L'accés al cor s'ha de fer a través de l'edifici de l'Ajuntament. Pensam que l'església hauria de fer les passes necessàries per poder tenir un accés des de l'interior de l'Oratori. L'Oratori té la porta principal al carrer de l'Hospital i una porta lateral que dona a l'antic Hospital (actualment dependències de l'Ajuntament).

El mestre d'obres Josep Morell Bennàssar, conegut com a mestre Pep Putxa realitzà les obres d'enrajolat i adaptació de l'altar a les normes del Concili Vaticà II en el decenni de 1970. En aquell moment la superiora de l'Hospital era sor Esperança Tortella.

9 La família Forteza de can Barra d'Or

Miquel Forteza Forteza (1796-1872) de malnom Mames era el propietari de la famosa botiga que encara podem veure actualment al carrer de la Lluna, amb el nom de *Colmado La Lluna* (popularment conegut com Can Mames). El fill d'aquest, Miquel Forteza Pomar havia guanyat doblers amb la venda d'oli i havia comprat 14 pams de cordoncillo d'or. A partir d'aquest moment va ser conegut com *Barra d'Or*. Fill d'aquest, Miquel Forteza Forteza, *Barra d'Or*, tengué entre altres una filla, Margalida Forteza Pomar que va regalar una clau d'or per obrir el sagrari de l'Oratori de l'Hospital. Una germana seva, Antònia Forteza Pomar, deixava cada any un cordoncillo perquè ho portàs la Mare de Déu de la Victòria a les processons.

10 Celebracions relacionades amb l'oratori de La Sang

10.1 La Mare de Déu de la Victòria a les festes de la Fira i el Firó

Altre temps el protagonisme de la Mare de Déu de la Victòria no era el mateix que trobam actualment.

El dissabte de la Fira, a l'horabaixa, es traslladava la imatge en processó a la parròquia. Les campanes repicaven i acompanyaven aquesta talla als capellans amb creu alçada, les autoritats, la banda de música i els escolans. Participaven també a la processó tots els personatges infantils: virrei de Rocafull, capità Angelats, jurats, sergent Soler, Valentès Dones de Can Tamany amb la barra, etc. Recordem que en aquella època no hi havia personatges adults.

Un cop arribaven a la parròquia col·locaven la Mare de Déu a l'altar major sobre el peu de la custòdia i darrera, per ressaltar el conjunt, es trobava el domàs de l'Hospital amb una sanefa daurada. Als dos costats es trobaven els canelobres de plata regal de la família Ballester del Port. Després es cantaven completes a la Parròquia que es trobava totalment il·luminat. En aquestes processons assistien els Cavallers de la Mare de la Victòria amb ciris. El diumenge de la Fira a les 7:30 del matí hi havia una comunió general on combregaven tots els Cavallers i moltes altres persones. A les 10 hi havia l'ofici solemne. A manera d'exemple l'any 1943, llegim al setmanari Sóller:

“A las diez se cantó Tercia solemne y a continuación la misa mayor, a la que asistieron los Excmos. Señores Gobernador Civil de la provincia y presidente de la Diputación Provincial, las autoridades de Marina, Civiles, Militares y Jerarquías del Movimiento de esta ciudad, los niños y niñas representando a los personajes históricos y numerosos fieles. Fue el celebrante el reverendo don Rafael Sitjar, arcipreste, asistido por los reverendos don Pedro A. Ordinas y don Nicolás Frau, de diácono y subdiácono respectivamente. Las partes invariables de la misa, inspirada composición de Lotti y las variables de la ídem gregoriana fueron admirablemente cantadas, con sumas afinación y ajuste, por las voces viriles de la Capella Clásica

de Mallorca, bajo la inteligente dirección de su fundador, reverendo d. Juan María Thomás, con acompañamiento del órgano por el revendo don Rafael Vich, organista de la catedral de Palma. Después del evangelio ocupó la sagrada cátedra D. Bernando Pujol, quién pronunció elocuente sermón de circunstancias, relatando con minuciosidad y exactitud histórica el intento de expugnación de Sóller, por el ejército de Occhiali, el día 11 de mayo de 1561, y la singular victoria que, por la protección de la Santísima Virgen, que en el momento del peligro invocaron, alcanzaron sobre los morunos invasores los heroicos defensores de este valle”.

En aquest ofici sempre els predicadors solien ser preveres sollerics.

El capvespre, a les 19 hores, solien cantar Vespres i Completes i sortien de la Parròquia en processó. La Mare de Déu de la Victòria la portaven, com encara ara es fa, amb el mateix tabernacle que surt pel Corpus i que porta els símbols dels quatre evangelistes.

La processó d'acció de gràcies sortia del temple parroquial encapçalada pels estàndards de les diferents confraries de la nostra parròquia. Havia la banda de música, l'associació de Cavallers de la Mare de Déu de la Victòria, nombrosos fells, els personatges històrics, els capellans amb creu alçada i l'escolania. Seguien uns pagesos que escortaven la Mare de Déu mutilada pels corsaris. Tancava la processó el Rector i els preveres que havien celebrat l'ofici del matí, les autoritats i jerarquies locals i també les altres autoritats que havien assistit a l'ofici. Sovint s'afegia la banda de música de la Infanteria de Marina, sortien de plaça cap el carrer de Bauzà, Rectoria, Quadrado, Tamany, Jesús, Volta Piquera i Bisbe Nadal. Quan arribaven al carrer Nou trobaven la capelleta que recorda l'episodi de les Sagrades Formes protagonitzat pel vicari Pere Bernat. Aquesta capelleta es trobava oberta i enramada recordant quan Mn. Pere Bernat i els jurats s'enduren el Santíssim per evitar una profanació. La processó continuava pel carrer Nou, el Castellet, el Born i tornaven entrar a la Parròquia. Aquest itinerari era el mateix que també es feia per la processó del Corpus.

La Mare de Déu mutilada la podem veure a la Parròquia dins la mateixa urna que abans ocupava la Mare de Déu de la Victòria a l'Hospital. Aquesta Mare de Déu va ser coneguda com a Mare de Déu de l'Esperança. És una imatge gòtica del segle XIV, de pedra. Encara es poden veure detalls de l'antiga policromia. La seva postura fa evident la típica forma de “essa” que tenen les imatges gòtiques. Va ser mutilada l'11 de 1561. A l'AMS es pot llegir “...a Nostra Senyora de l'Esperança li romperen lo Coll...”. Segons Rullan i Mir a la relació del Convent dels franciscans llegim “...a Nostra Senyora de l'Esperança, ab una coltellada, li tallaren mitxa ma...” Mn. Josep Morey la fa fer netejar i li posaren el peu de fusta que porta actualment.

El dilluns, dia del Firó, tenia lloc una missa a la parròquia. Llegim del setmanari Sóller del 15 de maig de 1943:

“Y a las diez, con asistencia de las autoridades y jerarquías locales, Comisión Oficial, Personajes históricos i numeroso público se celebró un oficio en sufragio de los hijos de Sóller muertos gloriosamente el 11 de mayo de 1561 y de nuestros caídos en la cruzada de salvación de España. Fueron el celebrante y los ministros, los reverendos don Guillermo Fiol, vicario, y los señores Ordinas y Frau respectivamente. La comunidad y escolanía cantaron la composición gregoriana de Réquiem y la terminación de la misa un responso.”

A les 20 hores del mateix dia solien tornar la imatge de la Mare de Déu de la Victòria a l'oratori de l'Hospital. També es realitzava processionalment i amb una forma i participació similar de quan l'havien anada a cercar.

L'any 1975 i per iniciativa de Mn. Miquel Pons Sastre l'ofici de difunts que es realitzava el dia del Firó a la parròquia va passar a fer a la carrera de Can Tamany. Des d'aleshores, presideix aquesta celebració una còpia de la Mare de Déu de la Victòria realitzada en guix.

L'any 1973 l'escultor Baltasar Vidal Garcies, que havia realitzat la talla de la Mare de Déu de la Victòria

que presideix el temple de l'Horta, va fer uns treballs a la talla original d'aquesta Mare de Déu. Aleshores aquesta imatge tenia uns ulls de vidre, que foren un afegit, i que no li feien gaire agradosa la seva expressió. Baltasar Vidal que s'envia portat al seu estudi la imatge original per tal de fer la reproducció d'alabastre que es troba a l'Horta va aprofitar per llevar-li els ulls de vidre i pintar-li uns més discrets. Llavors Joan Roig Batle pintà la fórnícula d'aquesta Mare de Déu tal com la podem veure actualment a l'oratori de l'Hospital.

Maribel Torrens Artal, filla de l'apotecari Martí Torrens i de la valenciana Delfina Artal Benavent era membre de la Comissió de Festes de l'any 1973. Maribel li va plantejar al batle Miquel Lladó Arbona la possibilitat de que a Sóller es realitzàs una ofrena floral a la Mare de Déu de la Victòria i que anassin tots els oferents vestits de pagesos i pageses. Aquesta idea la va copiar de la ofrena floral que es realitza a la Mare de Déu dels desamparats de València. El batle no ho va veure gaire clar al principi i proposà que la gent que volgués participar en aquest nou acte s'apuntàs a la tenda “Perfumeria Torrens”, propietat de Maribel. L'èxit posterior ja el coneixem tots.

Cada any per la festa del Corpus Mn. Miquel Rosselló Barceló feia baixar la imatge de la Mare de Déu de la Victòria a l'Horta. Aquesta talla era la única que sortia a la processó eucarística d'aquella barriada. El bisbe Jesús Enciso Viana prohibí posteriorment la sortida de les imatges a la processó del Corpus. Fins en aquell moment en aquesta processó de Sóller sortien imatges de Sant Vicenç de Paül, de Sant Josep de Calasanz, de Sant Bartomeu, una al·lot vestit de Sant Joan Baptista, una al·lota vestida de Santa Catalina Thomàs i altres sants. També sortien els diferents estàndards de les confraries.

Mn. Miquel Pons va fer compondre uns goigs per a la Mare de Déu de la Victòria de l'Horta. Anys després també es cantaven a Sóller. La lletra fou obra del poeta solleric Guillem Colom i Ferrà i la música del beneficiat i primatxer de la Seu Pere Julià Ribot. Mn. Pere Julià era natural d'Ariany i director de la coral d'aquest poble. Aquesta coral va ser qui els cantà per primera vegada.

Vet aquí els goigs:

*Mare de Déu de la Victòria
que ens heu salvat de l'infidel
intercediu amb nova glòria
pel vostre poble des del cel.*

Patrona sou d'aquesta casa,
que Sóller guarda al fons del cor,
dau-nos la fe que reconforta,
dau-nos l'amor, el gran tresor.
La nostra vida transitòria
confia en Vós amb viu anhel.
Intercediu amb vostra glòria
pel vostre poble des del cel.
Poble de les Valentès Dones
que tant saberen defensar
el seu honor com a madones
d'una hortelana i santa llar,
recorda avui la teva història,
fes bona arreu la arrel!
Mare de Déu de la Victòria
guardau-lo sempre des del cel.

10.2 La festa de Sant Rita

Té lloc el 22 de maig. Es celebrava amb una quinari (cinc dies de celebracions) al que solia assistir molta gent. El dia 22 tenien lloc dues misses. Una a les 8 de comunió general i l'altre, que era l'ofici, a les 10. L'ofici el celebraven 3 capellans (preste, diaca i subdiaca). Cantaven els cotes amb acompanyament de l'harmòni. Solien celebrar la missa d'àngels. El capvespre a les 18 hores el rector feia un devot exercici de panegíric a la santa i després d'un "besamanos" es repartien les roses. En aquell moment la banda municipal tocava al pati de l'Hospital.

Es cantaven els goigs següents⁴:

1. Santa Rita gloriosa
escoltau les oracions
que els vostres devots envien
demanant-vos *bendicions*.
(TORNADA)

2. Advocada d'impossibles
se vos ha anomenat
no negueu el vostre auxili
al qui us prega confiat.
(TORNADA)

3. Per Vós té la primavera
ses roses de bona olor
que es veuen santificades
per divina *bendició*.
(TORNADA)

4. Són les roses beneïdes
un remei molt poderós
que es converteix en miracle
en els qui esperen en Vós.
(TORNADA)

5. Ja vàreu ésser quan nasquéreu
plena de gran claredat
i tota la vostra vida
fou miracle immaculat.
(TORNADA)

6. De verge com esposa i mare
sou exemple resplendent
i aqueixa perfecció augmenta
dins el retir d'un convent.
(TORNADA)

7. De la corona d'espines
una vàreu demanar
i enmig del front una llaga
com una flor es va badar.
(TORNADA)

8. Dins la neu floreix la rosa
perquè Vós ho desitjau
ja que sou tan poderosa
vostres devots emparau.
(TORNADA)

TORNADA

Oh, Santa Rita de Càssia
que teniu gran valiment
aliviau nostres mals
en tot instant i moment.

10.3 Festa del Sant Crist de La Sang

La festa de La Sang sempre ha tingut un especial importància a Sóller i s'ha celebrat des de que aquesta imatge s'exposà a la devoció pública a l'Oratori de l'Hospital el segle XVI. Originàriament tenia lloc per Pasqua Granada, és a dir per Pentecosta. A principis del segle XX es solia fer un Tridu en honor al Sant Crist de La Sang. Es feien unes solemnes XL hores.

A mitjans del segle XX, segons llegim al setmanari Sóller del 12 de juny de 1943:

“Mañana domingo, día 13; Pascua de Pentecostés, empezará en esta iglesia un Triduo solemne, con exposición de Su Divina Majestad. Por la noche, a las ocho y media habrá exposición y después del Santo Rosario se cantará el Sagrado Trisagio y acto continuo sermón por el Rdo. Sr. D. José Morey, vicario.

El lunes, día 14, a la misma hora, exposición del Santísimo Sacramento y Trisagio Solemne y el martes, día 15, tendrán lugar los mismos actos del día anterior”.

Al segle XIX es feia un exercici dedicat a les Cinc Llagues de Nostre Senyor Jesucrist. Segons Joan Marquès Arbona al seu treball inèdit *Records de Temps Enrera tom I*, la festa consistia en el cant de Tèrcia pels preveres i escolania de la Parròquia, ofici solemne amb música i sermó i, l'horabaixa, l'exercici de les Cinc Llagues. Es col·locava una tribuna de fusta entre el presbiteri de l'Oratori i la trona. Aquest cadafal l'ocupaven les autoritats. Al costat simètricament oposat, a la part de l'epístola, a una altra tribuna es situava l'orquestra. Els bancs de davall les tribunes estaven reservats a la Junta de Beneficència de l'Hospital i als Confreres de la Sang. Els sacerdots i la resta dels homes es situaven al cor de l'Oratori. La resta del temple quedava per a les dones. Davant l'Oratori i ja en el carrer es col·locava un tendal per ampliar l'espai.

A principis del decenni de 1880 un grup de joves decidí donar més solemnitat a la festa de La Sang. Es varen enramar els carrers propers al petit temple i es començaren a realitzar festes populars. Com sovint té lloc, es muntaren dos grups organitzadors i per tant es feien les festes per partida doble. Hi havia dos cadafals per tocar la música. Un al carrer de Serra i l'altre al carrer de Batac, però com a Sóller només hi havia una banda de música, que llavors dirigia mestre Antoni Ensenyat de can Menut, tocaven a les vetllades del dissabte i del diumenge la meitat a cada cadafal. De les 18 hores a les 20 hores els músics tocaven al carrer de Serra, després començaven a l'Oratori de l'Hospital les Completes un dia i la corona de La Sang l'altre. Entre les 21 hores i les 23 hores tocaven al carrer de Batac. Segons Joan Marquès de qui treim aquesta informació:

“lo qual donà lloc a que el passeig per casi tot el carrer de la Lluna, amb les consegüents animació i públic regositg, des de l'horabaixa fins al toc de la queda i quelcom més...no tengués interrupció”.

També s'adquiriren dos bous que era el costum de sacrificar i repartir-se la carn. Els passejaven coronats de flors i amb l'acompanyament de xeremies i el tamborí pels carrers de Sóller, cosa que anunciava la festa de l'endemà.

El Fill Il·lustre de Sóller ens escriu a l'esmentat llibre de Records de Temps Enrera:

“Aquesta apariencia de passeig triomfal de les bèsties havia servit per despertar els instints de crueltat a molts dels partícips, particularment joves, d'un i l'altre bàndol, als que se veia gaudir enstusiàstics, martiritzant-les amb fatigoses corregudes, fortes estirades de les cordes que les subjectaven pel banyam i acabussant-les cans que convertien, en cruel espectacle, ja bàrbar sense això, impropri de tot poble civilitzat”

Aquest fet mogué a Joan Marquès a escriure una crítica al *Semanario de Sóller*, que era l'antecessor de

Estampa antiga de La Sang.

4. Aquests goigs els vàrem trobar dins les calaixeres de la Sagristia d'aquest oratori. Estaven manuscrits i ens consta que al llarg de molts anys es cantaven per la festa de la Santa. Els alumnes de 1r d'ESO del Col·legi Sant Vicenç de Paül de Sóller tornaren a cantar aquests goigs l'any 2012 en la seva festivitat. Sabem que l'any 2017 un grup de la Coral interparroquial els tornà a cantar.

